

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Erkki Seppänen	
Työn nimi Halikon 1600-luvun kyläkartat Valtakunnan maanmittausohjesääntöjen soveltaminen käytännössä	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu
Aika Syksy 2002	Sivumäärä 148 tekstisivua + lähteet
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkielmassa on perehdytty 1600-luvun geometrinen maanmittausten karttamateriaaliin ja maanmittausohjesääntöihin. Työssä on mm. selvitetty, mitkä ovat olleet maanmittauksille annetut ohjeet ja mitkä syyt ovat olleet mittausten taustalla. Lisäksi on pohdittu sitä, kuinka hyvin maanmittarit seurasivat heille annettuja ohjeita, ja tutkittu, mitä 1600-luvun kartat kertovat itse Halikon pitäjistä.</p> <p>Pääasiallisena lähdemateriaalina on käytetty Halikon pitäjän 1600-luvun kyläkartoja ja ajan maanmittausohjesääntöjä. Apuna on ollut paikallis- ja maakuntahistoriallista kirjallisuutta, sekä erityistutkimusta. Vertaailumateriaalina on ollut alueen kihlakunnan kartta ja muuta kyläkarttatuotantoa. Vertailevaa tutkimusta on tehty sekä karttojen kesken, että niiden ja ohjesääntöjen välillä.</p> <p>Geometrinen maanmittausten juuret ovat suurelta osalta kruunun taloudellisissa tarpeissa. Verotukselliset tai reduktion aiheuttamat syyt eivät kuitenkaan ole olleet ainoita, vaan lisäksi ovat vaikuttaneet sotilaalliset tekijät. 1620-luvulta alkaen on havaittavissa pyrkimys maanmittausorganisaation luomiseen ja ohjeistuksen kehittämiseen. Toiminta kuitenkin sittemmin kuihtui, kunnes 1680-luvulla alkoi uusi vaihe, jolloin pyrittiin tarkempaan työhön. Samalla maanmittausorganisaatio kehittyi.</p> <p>Olof Mört on tutkimuksen kyläkartojen maanmittareista ajallisesti ensimmäinen. Hänen työnsä heijastelee voimassa olleita ohjeita, ja on yksinkertaisempaa, kuin myöhemmät Johan Vettervikin työt. Mört on ollut lisäksi Vettervikiä ”omapäisempi”, sillä hän on monesti toiminut vastoin ohjeita, joko perinteitä seuraten tai omien valintojensa tuloksena. Vettervik on seurannut oman aikansa tarkempaa ohjeistusta sääntillisemmin, mutta hänenkin töissään on havaittavissa poikkeamia ohjeista. Molempien maanmittarien töissä on lukuisia traditionaalisia piirteitä, kuten puun merkit metsissä, mutta myös viitteitä uudemmista tavoista, esimerkiksi rakennusten yksinkertaistuneessa kuvauksessa.</p> <p>Halikon seudulla on ollut 1600-luvun lopussa yhä käytössä sarkajakoon pohjaava kaksivuoroviljely. Tulokset viittaavat lisäksi siihen, että alueella olisi 1600-luvulla raivattu käyttöön uutta maata, ei vain palautettu hyödynnykseen vanhaa, autioitunutta maata. Tutkimusalueen ryhmäkylissä tai yksinäistalojen välillä on havaittavissa suuria varallisuuseroja, riippumatta suoraan talon luonnosta. Varakkaimpia olivat ratsutilat laajoine maineen. Kalastus- ja uudisraivausmahdollisuudet ovat 1600-luvun lopussa olleet ainakin maanmittarien tulosten mukaan vähäiset. Kylien välillä on lisäksi muutaman isomman tien ohella ollut varsin kattava polkuverkosto.</p> <p>Kyläkarttamateriaali on kattavuudeltaan Halikossa niin puutteellinen, ettei se ole voinut olla varsinaisena pohjatyönä myöhemmille kihlakunnan tai laajempien alueiden kartoille.</p>	
Asiasanat Halikko, historialliset kartat, kartat, kartografia, kartoitus, maakirjakartat, maanmittaus, maatalous, paikallishistoria Halikko, verokartat, 1600-luku	
Säilytyspaikka Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja	

Halikon 1600-luvun kyläkartat

Valtakunnan maanmittausohjesääntöjen soveltaminen käytännössä

Erkki Seppänen

Suomen historian
Pro gradu –tutkielma
Syksy 2002
Historian ja etnologian
laitos
Jyväskylän yliopisto

Halikon 1600-luvun kyläkartat

Valtakunnan maanmittausohjesääntöjen soveltaminen käytännössä

Sisällys

1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -AINEISTO.....	1
2. 1600-LUVUN GEOMETRISTEN MAANMITTAUSTEN PERUSTA.....	5
2.1. Maanmittauslainsäädännön rakentamiskausi 1620-1640 -lukuilla.....	5
2.2. 1680-luvulla alkanut uudistusten kausi.....	10
2.3. Mittaustoiminta Varsinais-Suomessa.....	18
2.4. Halikon seudun maanmittarit.....	19
3. HALIKON PITÄJÄN KYLÄKARTAT.....	21
3.1. Kyläkarttamateriaali.....	21
3.2. Karttojen otsikointi.....	25
3.3. Kompassiruuus, karttakehys sekä mittakaava.....	27
4. KARTTAKUVASSA KOROSTUVAT NIITYMAAT.....	32
4.1. Niittyjen tärkeä rooli ja niiden merkinnät.....	32
4.2. Talojen niittymaan määrä ja tuotto.....	34
4.3. Niittymaan vaihteleva laatu.....	40
4.4. Niittyjen ulkopuolinen tuotto.....	48
4.5. Niitymaiden yksittäisistä piirteistä.....	51
5. PELTOMAAT JA TARHAT.....	55
5.1. Puutarhamainen tuotanto.....	55
5.2. Talojen viljapelot.....	59
5.3. Muu peltomaa tiluslaskelmien ulkopuolella.....	70
5.4. Peltojen erityispiirteitä.....	72
6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET.....	77
7. VEDET JA METSÄT TÄRKEÄSSÄ SIVUROOLISSA.....	84
7.1. Vesistöt ja suoalueet.....	84
7.2. Metsät käyttötarkastelujen kohteina.....	91
8. RAKENNUKSET JA TALOUDELLISET KOHTEET.....	103
8.1. Rakennuskanta ja kyläyhteisö.....	103
8.2. Ns. taloudelliset laitokset.....	107
8.3. Talojen hallinnollinen luonto.....	112
8.4. Paljon riitoja rajoista.....	122
8.5. Nimistö.....	130
9. VARSIN KATTAVA KULKUREITTIVERKOSTO.....	132
10. LOPUKSI.....	137
10.1. Päätelmiä.....	137
10.2. Kartta historiantutkimuksessa.....	146
LÄHTEET.....	149

1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -AINEISTO

Kartografista tutkimusta on Suomessa tehty verrattain vähän, kuten mm. Juhani Kostet, Suomen historian kaupunkikartografisen tutkimuksen johtohahmoja, on todennut.¹ Mm. Jyväskylän yliopistossa opiskelijoiden suorittamia opinnäytteitä ei tältä alalta ole. Onkin hyvin perusteltua tarttua kyseisen alan aiheeseen. Tässä tutkimuksessa perehdytään Halikon seudun 1600-luvun kartoitustyön tuloksiin. Syventymällä karttojen ja tutkimuskirjallisuuden tarjoamaan informaatioon, on mahdollista selvittää kartoista hyvinkin monipuolista tietoutta ja näin saada uutta tietoa vähän tutkitulta saralta. Tämä työ ei kuitenkaan ole pelkästään kartografinen tutkimus. Vähintään yhtä oleellisesti se liittyy paikallishistoriaan, johon on tavoitteena tuoda lisävalaistusta uuden materiaalin avulla. Tavoite on täydentää paikallishistorian antamaa kuvaa vanhojen karttojen avulla.

Tutkimuksen alussa käsitellään sitä, mitkä olivat 1600-luvun kuluessa annetut maanmittausta koskeneet ohjeet ja maanmittarien työlle asetetut vaatimukset. Säännöksiä tarkasteltaessa pohditaan myös sitä, mitkä olivat näiden ohjeiden taustalla olleet tarkoitukset. Asetuksia ja karttoja käsiteltäessä on tavoitteena selvittää, mitä kartoilta haluttiin ja miksi. Mitkä eri tekijät siis olivat perusteena mittaustoimintaan ryhdyttäessä. On hyvä hieman pohtia myös sitä, kuinka vaativia säädökset olivat. Säädökset pidetään koko tutkimuksen kuluessa mielessä ja tehtävänä on tarkastella, kuinka hyvin maanmittarit noudattivat saamiaan ohjeita ja missä he niistä poikkesivat, mikäli tällaista tapahtui. Tutkimuksen tässä yhteydessä kiinnitetään huomio myös siihen, millaisia merkintöjä maanmittarit ovat käyttäneet ja vastasivatko ne asetettuja vaatimuksia. Koko työssä huomio kiinnittyy sekä karttojen muodollisessa ulkonaisessa (kuten mm. kartta-asettelun) tarkastelussa, että niiden sisäisessä (informaatioon perustuvassa) tarkastelussa saatavaan tietoon.

Hallitsevana tutkimuskysymyksenä varsinaiseen karttamateriaaliin päästäessä on, mitä informaatiota 1600-luvun geometriset maakirjakartat antavat pitäjistä. Samoin tarkastellaan sitä, mitä kartat kertovat talojen nautinnassa olleista maista. Nautinnan tarkastelussa otetaan huomioon se, mitä kartat kertovat maatalouden tärkeimmistä tekijöistä, pelloista ja karjan tarvitsemista niityistä. Sen lisäksi tutkitaan, mitä karttamateriaali kertoo muusta nautinnassa olleesta maasta, tällaisia ovat mm. metsät ja vesistöt. Samalla pyritään karttojen tarjoamissa rajoissa selvittämään muut nautinnat, omistukset ja etuudet. Näiden yhteydessä verrataan tilannetta siihen, mitä mittaushjesäännöissä oli edellytetty ja miten ajan tekniikka vaikutti tuloksiin.

¹ Tutkimuksen vähäisyyden lisäksi Kostet on valittanut lähteiden tuntemuksen puutteista. Kostet 2000, 29-30.

Tutkimuksessa pyritään selvittämään myös kylien ja pitäjän sisäisiä maanjaollisia kysymyksiä. Näihin kuuluvat talojen varallisuuden tarkastelu ja mahdolliset yhteiset tai riidellyt omistukset. Pitäjän osalta tarkasteluun otetaan lisäksi, millainen kyläyhteisö karttojen mukaan tuolloin oli ja mitä kartat kertovat kylien sisäisestä jaosta talojen luonnon ja varallisuuden perusteella.

Maataloudesta saatava tieto on muiden tutkimuskysymysten ohella tarkoitus liittää tiiviisti paikalliseen ja maakunnalliseen historiaan, jotta tiedossa päästään pintaa syvemmälle. Tämän tietämyksen avulla pohditaan, millainen tilanne mm. maataloudessa 1600-luvun lopulla oli ja miten se oli aiempaan verrattuna kehitymässä. Karttamateriaalin avulla selvitetään myös niitä teknisiä ja muita edellytyksiä ja rajoitteita, joita ajan maataloudessa oli. Tutkimuksessa selvitetään myös seudulla ollutta tieverkostoa siinä laajuudessa, kuin se karttamateriaalissa esiintyy.

Työssä tarkastellaan myös sitä, kuinka laajasti kyläkartat ovat kattaneet 1650-luvulla tehdyn kihlakunnan kartan Halikon pitäjän alueen. Myös se on selvitettävä, miten kartoilla on kuvattu niiden omia syrjäseutuja. Mahdolliset tyhjät alueet välissä kertovat asumattomista seuduista ja alueista, joita ei koettu vero- ja taloudellisissa tarkoituksissa merkittäviksi, tai sitten siitä, että niitä ei muista syistä mitattu.

Metodisesti tutkimus on eräiltä osin ongelmallinen. Varsinaisia oppaita tämän tyyppisen tutkimuksen suorittamiseen ei ole. Kartografinen tutkimus on myös keskittynyt toisenlaisiin kysymyksiin kuin tässä tapauksessa. Tutkimuksen ytimenä olevat kartat ovatkin tässä tapauksessa työlle merkittävän ohjenuora, ehkä enemmänkin kuin normaalisti juuri sen vuoksi, että metodiset ja opilliset kysymykset jäävät tässä tapauksessa tavallista enemmän materiaalin varjoon. Historiantutkimuksen perustavat lähtökohdat on toki silti tavoitteena pitää työn kuluessa kirkkaina mielessä. Muuta materiaalia, kuten kirjallisuutta, ei tietenkään unohdeta, vaan sitä tullaan käyttämään tukena ja taustana karttamateriaalista saatavalle tiedolle. Tutkimus pohjautuu suurelta osaltaan vertailuun niin karttojen kesken, kuin niiden sekä ohjesääntöjen ja tutkimuskirjallisuuden välillä.

Tutkimuksen varsinaisen alkuperäismateriaalin muodostavat 1600-luvulta peräisin olevat Halikon pitäjän alueen geometrinen mittauksen kartat ja maanmittauslainsäädäntö. Geometrisia mittauksia, eli kyläkarttoja, on Halikosta yhteensä kahdeksan kappaletta ja ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Karttamateriaalissa on keskitytty vain 1600-luvulla tehtyihin karttoihin, sillä juuri nämä antavat oikean käsityksen alueen sen aikaisesta karttakuvasta ja 1700-luvun työt kuuluvat niin teknisesti kuin sisällöltäänkin eri aikakauteen. Kihlakunnan kartta muodostaa kyläkartoille vertailuaineiston, vaikka kuuluukin ns. geograafisten mittauksen piiriin.

Kyläkartat keskittyvät tässä tutkimuksessa Halikon pitäjän kyliin. Vaikka kihlakunnan kartta ulottuukin naapuripitäjiin, keskitytään tässä vain Halikon kyläkarttoihin, jotta päästään riittävään syvällisyyteen. 1600-luvun maanmittauksia tarkasteltaessa kartat ovat yhdessä luonnollinen kokonaisuus, jonka pohjalta kyllä voidaan tehdä jo laajempiakin päätelmiä. Ne kertovat juuri oman alueensa maanmittaustyöstä ja tarjoavat siitä kokonaiskuvan. Karttamateriaalina se kuvaa tietysti vain sitä puolta todellisuudesta, joka annetun ohjeistuksen mukaan tuli mitattua. Vertaamalla tätä muista lähteistä ja kirjallisuudesta saatuun kuvaan, saadaan laajempi käsitys kokonaisuudesta ja siitä, miten ohjeita seurattiin. Kartat itsessään ovat varsin hyvä kuva maanmittaustoiminnasta, sekä ohjeista ja maanmittarien näkemyksestä annetuista vaatimuksista. Tutkimuksen kohdistuessa juuri karttoihin poistuu osa niihin kohdistuvasta kritiikkipohdinnasta, sen siirtyessä itse tutkimustyön osaksi.

Tutkimuksen karttamateriaalin rajaus edellä esitellyllä tavalla on perusteltua. Kyläkartat, eli geometriset mittaukset, on koottu kylittäin, pitäjittäin ja lääneittäin yhteen, kuten oli aiemmin kruunun taholta vaadittukin, jolloin ne muodostavat tältä osin yhtenäisen kokonaisuuden. Myöhemmällä ajalla näin ei enää säännönmukaisesti tehty, eikä karttoja edes aina toimitettu Tukholmaan, minkä vuoksi kartat edustavat myös yhtenäistä esimerkkiä tällaisesta tapauksesta.² Tutkimuksen kyläkartat edustava yhtä pitäjää ja ovat ns. nuorempia geometrisia karttoja, ja ovat senkin osalta oma kokonaisuutensa. Kyläkartat ovat lisäksi kaikki katsottavissa tirehtööri Gripenhielmin toimikauden tuotteiksi. Olof Mörtin kartta vuodelta 1687 edustaa vanhemman ohjesäännön aikaa ja muodostaa näin vertailukohdan Johan Vettervikin töille 1690-luvulta. Vaikka Gripenhielm ehti kuolla ennen Vettervikin viimeisten käsiteltyjen karttojen valmistumista, voidaan perustellusti olettaa, että niiden valmistuksessa pääasiassa seurattiin myös Gripenhielmin aikaisia ohjeita. Mittauksia ohjanneiden säädösten osalta kartat muodostavat siis varsin yhtenäisen kokonaisuuden, johon Mörtin kartta kuitenkin tuo oman vertailupohjansa.

Varsinaisten alkuperäislähteiden rinnalla on käytetty vuosina 1901 - 1905 julkaistua kokoelmaa *Samlingar i landtmäteri*. Tähän teokseen on Viktor Ekstrand kerännyt 1600-luvun maanmittaustointa ohjanneet asetukset ja kirjeet. Työ on tehty kattavasti ja kaikki oleellinen asetustieto on siinä helposti saatavilla. Ekstrandin työtä voidaan pitää lähdejulkaisun tapaisena, vaikka hän on sen viitteiksi lisännyt omia huomioitaan. Kokoelman ja karttamateriaalin kohdalla saattaa tulkintaongelmia aiheuttaa

² Esimerkiksi Clas Tollin ja Heikki Rantatupa ovat todenneet 1690-luvun lopun ja 1700-luvun alun ns. nuorempien geometristen karttojen olevan monesti irrallaan eri arkistoissa. Tollin 1996, 16; Rantatupa 2000, 76.

vanhahtava ruotsin kieli. Karttojen kohdalla lisähankaluuksia teettävät maanmittarien käsialat.

Suoraan aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta on, joitakin maankäytön historiaan liittyviä teoksia lukuun ottamatta, varsin vähän. Siksi onkin käytetty varsin paljon sellaista kirjallisuutta, joka on keskittynyt aihetta sivuaviin tutkimusaiheisiin. Yksi merkittävimmistä on Alfred A. Gustafssonin jo vuonna 1933 ilmestynyt kirjoitus kolmiosaisessa teossarjassa ”Suomen maanmittauksen historia”. Vastaavaa kokoomaa Suomessa tapahtuneesta maanmittaustoiminnasta ei ole sen jälkeen tehty, vaikka uusiakin kirjoja on. Gustafsson ei tosin syvenny kovin yksityiskohtaiseen karttatason tutkimukseen, mutta esittää perustellun kokonaiskäsityksen Ruotsin vallan aikaisesta maanmittaustyöstä. Sama koskee Juhani Kostetin kaupunkikartografiaa analysoivaa väitöskirjaa. Kumpikaan teos ei suoranaisesti käsittele nyt tutkittavaa aihetta, mutta ovat silti verrattoman tärkeitä.

Ruotsalainen tutkimus on hyvä apuväline. Niklas Cserhalmin ”Fårad mark: Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap” on verrattain yleistasolla liikkuva teos, joka tarjoaa kartta- ja maastotutkimuksen perusteita kansantajuisessa muodossa. Samanlaisia apuvälineitä ovat myös mm. Clas Tollinin ”Ättebackar och ödegården”, joka paneutuu vanhoihin maakirjakarttoihin, ja Einar Brattin hyvä kokoomateos ”En krönika om kartor över Sverige”.

Kotimaisesta kartografian alan kirjallisuudesta on mainittava Heikki Rantatuvan toimittama, vuonna 2000 ilmestynyt ja sikäli tuore ”Kartta historian lähteenä”. Kyseessä on yliopistolliseksi kartografisen tutkimuksen oppikirjaksi tarkoitettu teos, mutta sen useat artikkelit tarjoavat tutkimukseen lisää, sillä ne käsittelevät varsin monipuolisesti, joskin teoksen luonteen huomioiden lyhyesti, useita tutkimuksen osa-alueita. Kyseistä teosta voidaan pitää myös eräänlaisena metodioppaan korvikkeena ja työn yhtenä ohjenuorana.

Muun kirjallisuuden osalta on tutkimuksessa tukeuduttu kunkin erityispiirteen osalta siihen yhteyteen sopivaan tutkimuskirjallisuuteen, kuten vaikkapa ”Suomen teiden historiaan” ja ”Suomen talonpojan historiaan”. Toisaalta nämä kunkin osa-alueen erityisteokset takaavat luotettavan pohjan tutkimuksen tekemiselle ja tuovat oman alansa erityistietämystä työn tekijän ja sitä kautta myös lukijan ulottuville tekstin informaatioarvon kasvaessa.

Tutkimuksessa on merkittävä rooli aiemmin tehdyllä paikallis- ja maakuntahistoriallisella kirjallisuudella. Näistä mainittakoon 1990-luvulla julkaistu Anna-Liisa Hirviluodon ja Kari Pitkäsen ”Halikon historian” ensimmäinen osa. Se kattaa tutkimuksen kohdeajan ja muodostaa siltä osin vertailupohjan työlle. Useiden vuosikymmenien aikana koottu moniosainen maakuntahistoriallinen teossarja, ”Varsinais-

Suomen historia”, käsittelee lähes kaikkia mahdollisia aihepiirejä laidasta laitaan, antaen tutkimukselle oma lisänsä. Kirjallisuuden osalta on siis todettava, että vaikei suoraan tutkimukseen liittyviä teoksia olekaan ollut määrättömästi saatavilla, voidaan muun kirjallisuuden avulla saada hyvä tuki karttojen kiinnittämiseen historiallisiin yhteyksiinsä.

2. 1600-LUVUN GEOMETRISTEN MAANMITTAUSTEN PERUSTA

2.1. Maanmittauslainsäädännön rakentamiskausi 1620-1640 -luvuilla

Maanmittauksen lakisääteinen pohja muodostui lukuisista 1600-luvun aikana annetuista asetuksista, jotka vähitellen tarkensivat mittausten ohjeistusta. Uudet ohjeet ja säädökset eivät luonnollisestikaan välttämättä kumonnet vanhoja, vaan niistä tuli ikään kuin lisiä vanhalle pohjalle. Kokonaisuudessaan näistä säädöksistä muodostui merkittävä kokoelma ohjeita maanmittauksen suorittamiselle. Tässä yhteydessä niitä käsitellään vain sikäli, kuin niistä on työlle merkitystä. Asetusten pääkohtien läpikäyminen on toki silti olennainen osa tutkimusta ja karttoihin perehtymistä.

Varsinaisen alkusysäyksen maanmittaukselle antoi Kustaa II Aadolfin antama instruktio 4.4.1628. Tämä asetusta toimi koko valtakunnassa maanmittauksen koulutuksen ja järjestämisen pohjana.³ Asetuksen mukaan toimeen asetetun Anders Buren tuli toimittaa kuninkaalle synopsis eli kartta koko maan muodoista ja kaupunkien sijainnista, ”koska majesteetti niin mielellään sellaisen katseltavakseen omien suunnitelmiansa pohjaksi halusi”, ilmeisesti valtakunnan puolustusta ja kehittämistä ajatellen.⁴ Kuninkaan määräyksen mukaan synopsisissa tuli myös olla kylien ja pitäjien sijainti, sekä pellot niityt ja metsät. Erikoista on, että Buren olisi ollut vielä laskettava ja merkittävä, miten

³ Kustaa II Aadolfin toimintaa on syystä pidetty maanmittauksen alkuna ja on katsottu, että hän oli sotaretkillään havainnut sen mittavan hyödyn, joka kartoittamisesta voitaisiin saada. Einar Bratt on tosin esittänyt, että ruotsalaisen kartografian alkuna voitaisiin pitää Kaarle IX:n Anders Burelle antamaa käskyä tehdä kartta, *Tabula cosmographica regnorum septentrionalium*. Bratt 1958, 47. Suomen osuudet Buren varhaisesta kartasta ilmestyivät myöhemmin erikoispainoksena. Paulaharju 2000, 98. Suomen osalta on tietoja Varsinais-Suomessa tehdyistä tilusmittauksista jo sydänkeskiajalta, joskin maanmittareista ei ole tältä ajalta tietoa. Muutenkin toimintaa oli ennen virallisen organisaation luontia, kävihan retkikuntia mm. Lapissa, Tukholmasta tehtiin kartta jne. Jutikkala 1983b, 13, 15; Kostet 2000, 29. Näiden yhtenä vaikuttimena lienevät olleet sotilaalliset ja poliittiset tavoitteet. Paulaharju 2000, 97-98. Kuin sattumalta virallinen mittaustyö aloitettiin kuninkaallisista tiluksista Mälarenin Svartsjön saarella. Rantatupa 2000, 75.

⁴ “...ville H.K.M:t gärna hafva en synopsis, däruti H.K.M:t alla landskapers och städers lägenhet sig för ögonen ställa kunde...” Kuninkaallinen instruktio 4.4.1628. Samlingar i landtmäteri I, numero 1; Bratt 1958, 53. Bure oli aateloitu vuonna 1624, oli tunnetusta suvusta ja hänen serkkunsa oli toiminut mm. Kustaa II Aadolfin opettajana. Kruunun päämatemaatikoksi vuonna 1628 nimitetty Anders Bure sai kartografisen tietämyksensä Ulla Ehrensvaridin mukaan serkultaan. Tollin 1996, 11; Ehrensvarid 1991b; Rantatupa 2000, 75; Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>.

mitäkin olisi mahdollista parantaa.⁵ Myös vesistöt, metsät ja suot sekä niiden kaikkinaisen käyttökelpoisuus oli merkittävä. Bure olisi ohjeiden mukaan lisäksi valvonut valtakunnalle ja kruunulle kuuluvia rakennuksia. Ohjesääntö meni todella yksityiskohtiin, mutta käsiteltävänä olevan karttamateriaalin osalta yllämainitut seikat ja myöhemmin tulleet ohjeistus ovat tärkeämpiä.⁶ Jo tässä kävi silti selvästi ilmi maanmittauksen erityisesti taloudelliset tarpeet. Toinen silmiinpistävä piirre on urakan valtavuus. Pelkästään Buren oppilaineen ei ole voitu odottaa yksin selviävän työstä, vaan kyseessä on ollut nimenomaan maanmittauslaitoksen organisoiminen. Maanmittaustoiminnan organisoiminen virallisen hallinnon osaksi lienee liittynyt valtakunnassa muutenkin käynnissä olleeseen hallinnon uudistamis- ja tehostamisprosessiin.⁷

Vaikka kartanpiirtäjistä oli aluksi ollut pulaa, koska oppilaitakin oli ollut vähän, nimitettiin seuraavina vuosina maanmittareiksi uusia miehiä. Kollegio koetti pitää näihin varsin tiiviisti yhteyttä.⁸ Kollegion rooli nousi etenkin kuninkaan vuonna 1632 tapahtuneen kuoleman jälkeen.⁹ Seuraavina vuosina 1633, 1634 sekä 1635 annettiin maanmittauksesta ohjesääntöjä ja lisäyksiä, jotka voidaan tässä käsitellä yhdessä. Vuonna 1633 asetettiin useita maanmittareita virkoihinsa ja heidät määrättiin samalla mittaamaan joka kylän pellot ja niityt ja merkitsemään maan laatu kartan marginaaliin. Samoin piti kartan selitysosaan, eli ns. Notarum Explicatioon, merkitä mahdolliset kalavedet ulkoniityt tai muut kylän hallintaan kuuluneet alueet. Valmiit työt piti tuoda talvella Tukholmaan Laskukamariin.¹⁰ Vuosi 1633 on katsottu Suomen osalta maanmittaustoiminnan alkuvuodeksi, sillä ko. vuonna saapuivat ensimmäiset maanmittarit maahan. Suomen ensimmäisenä maanmittarina on yleisesti pidetty Olof Gangiusta, joka saapui maahan em. vuoden kesällä. Karttoja häneltä ei kuitenkaan tunneta kovinkaan monta.

Valvonnan ja valtakunnan keskukseen tapahtuvan yhteydenpidon piti siis olla säännöllistä, ainakin kerran vuodessa tapahtuvaa. Kollegio antoi uuden ohjesäännön

⁵ "...hvad som står i framtiden på ett eller annat sätt att förbättra, med förslag och kalkulation därvid,..." Kuninkaallinen instruktio 4.4.1628. Samlingar i landtmäteri I, numero 1; Cserhalmi 1999, 14-18.

⁶ Nuoruutensa matematiikalle omistaneen Anders Buren ohjesääntö käsitteli vielä mm. satamien ja kaivosten tarkastelua. Kuningas myös totesi tehtävän mittavuuden ja niinpä 12.6. Burelle määrättiin kuusi oppilasta. Kamarikollegion määräys 12.6.1628. Samlingar i landtmäteri I, numero 2; Bratt 1958, 47.

⁷ Tällaisia pyrkimyksiä olivat mm. uudet valtiopäiväjärjestykset ja keskusvirastojen luontitoimet. Kostet 2000, 33; Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.htm>>.

⁸ Nimenomaan miehiä, kuten toisaalta tuona aikana muutenkin. Ehrensward on huomauttanut suuren piristysruiskeen tulleen sotilaskartografisen tiedon leviämisen myötä. Ehrensward 1991b. Kustaa II Aadolf oli tutustunut sotaretkillään etenkin saksalaisiin maanmittareihin ja oli tajunnut karttojen hyödyt, kuten mainittua. Paulaharju 2000, 98; Rantatupa 2000, 75. Niklas Cserhalmi on maininnut vanhimpien suurimittakaavaisten karttojen tekoajan ajoittuvan 1630-luvulle, jolloin ensimmäiset maanmittarit olivat valmiita tehtäviinsä. Cserhalmi 1999, 13-14.

⁹ Gustafsson 1933, 16. Kamarikollegio, jonka alaisena maanmittaustoiminta rakentui, sinällään oli valtaneuvoston ja se taas kuninkaan alainen elin. Tiuhonen 1983b, 81; Tiuhonen 1983a, 316.

¹⁰ Kamarikollegion valtakirja maanmittareille 19.6.1633. Samlingar i landtmäteri I, numero 5. Selitysosaan eli Notarum Explicatioon koottiin tiedot talojen ja kylien nauttimista maista ja etuuksista. Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>.

2.4.1634. Pääpiirteet seurasivat edellistä, mutta nyt peltojen alat piti laskea tynnyrinaloina, muuttamalla aina 14 000 neliökyyntä yhdeksi tynnyrinalaksi, samoin kuin neljä keskimääräistä kuormaa heinää tuottanut niittyala yhdeksi tynnyrinalaksi.¹¹ Jos peltomaa oli heikkoa, piti mittaa kasvattaa, mikä oli merkki tasapuolisuuden hakemisesta. Myös käyttökelpoiset kaskimetsät ja kalavedet oli merkittävä karttoihin. Lisäksi määrättiin, että muiden maanmittarien tuli tarkastaa vanhan maanmittarin seuraajaksi tulevan, kollegion nimittämän miehen pätevyys.¹² Seuraavan vuoden ohjeet olivat oleellisesti samanlaiset.

Vuonna 1636 tarkennettiin ohjeita. Nyt maanmittarien piti merkitä selityksensä, kuinka paljon maata, peltoja ja niittyjä kullakin talolla oli. Vesistöjen nimet tuli merkitä karttoihin, samaten niiden, metsien ja soiden sopivuus hyötykäyttöön. Myös torpat ja niille kelvolliset paikat tuli huomioida. Eri talot ja niiden maat piti merkitä omilla numeroillaan, jotta tulokset olisivat olleet mahdollisimman selkeästi luettavissa.¹³ Ohjeessa vaadittiin myös, että karttalehtien koon tuli olla kaikilla sama, eikä takapuolelle saanut entiseen tapaan merkitä laskelmia, jotta kartat saataisiin sidottua yhteen. Tarkoitus oli järjestää kartat kihlakunnan, pitäjän ja kylän mukaan. Ohjeessa määrättiin lisäksi karttasuunta osoittamaan kohti pohjoista paperin ylälaudassa ja puututtiin väritykseen. Pellot piti värjätä harmaalla, niityt ja ketoalueet vihreällä, suot keltaisella, aidat mustalla, vesistöjen reunat sinisellä, virrat ja purot tummemmalla. Kalliot määrättiin valkoisiksi, metsät tummanvihreiksi ja mahdolliset erilaiset rajat punaisiksi. Väritysohjeet olivat ensimmäiset varsinaiset määräykset siitä asiasta. Kartoituksen jatkuessa värityskin kehittyi.¹⁴

Seuraava suurempi muutos maanmittaustoiminnassa tapahtui toukokuussa 1642, kun Peder Menlös nimitettiin maanmittauksen tarkastajaksi. Vaikka Juhani Kostet on osoittanut, että Menlös ei voinut toimia täysipainoisesti tehtävässään, koska omat velvollisuudet painoivat myös taakkana, haluttiin kruunun taholta selkeästi parantaa mittausorganisaatiota ja saada aikaan sellainen virka, jonka haltija vastaisi kokonaisuudesta. Menlösin tehtävänä oli ottaa kartat vastaan, tarkastaa ne ja huomauttaa virheistä. Kyseistä vuotta onkin pidetty maanmittauskonttorin perustamisvuotena ja ajankohtana, jolloin maanmittauksessa jako maantieteellisiin ja geometrisiin mittauksiin

¹¹ Tunnetal. Nurmikosta (skrinvall) riitti kolmen kuorman ja sarasta (starr) viiden kuorman verran heinää tynnyrinalaksi. Kamarikollegion instruktio 2.4.1634. Samlingar i landtmäteri I, numero 10.

¹² "... skola de, som succedera vilja, af de andra landtmätarne granneligen och fliteligen examineras, om de därtill tjänliga äro eller ej." Kamarikollegion instruktio 2.4.1634. Samlingar i landtmäteri I, numero 10.

¹³ Kamarikollegion memoriaali 19.5.1636. Samlingar i landtmäteri I, numero 22.

¹⁴ Mm. karttasuunnasta sanottiin "När någon by afritad blifver, måste han så ställas på papperet, att kompassen visar nor upp åt bladet och icke åt någöndera sidan." Kamarikollegion memoriaali 19.5.1636. Samlingar i landtmäteri I, numero 22. Noin vuoteen 1650 mennessä oli tuhansia kyliä ja taloja koko valtakunnan alueelta kartoitettu. Tollin 1996, 11; Helmfrid 1991.

vahvistui.¹⁵ Ns. pääkirjaan oli koottava kylien ja pitäjien tiedot tarkasti numeroituina ja tarkastajan oli vielä Kamarissa vastattava karttojen sitomisesta yhteen. Työmäärä oli melkoinen ja on selvää, ettei Peder Menlösillä ollut mahdollisuuksia saada kaikkea tehdyksi.¹⁶

Vuoden 1643 maanmittausohjesääntö on työn kannalta hyvin merkityksellinen. Se oli voimassa aina vuoteen 1688 saakka. Kamarikollegion ohjeessa 20.4.1643 maanmittarit määrättiin töihin heti keväästä alkaen. Peltojen ja niittyjen maanlaatu sekä metsän laatu piti selvittää ja vanhaan tapaan huomioida kalavedet, ulkoniityt ja –maat. Samaten mahdolliset malmilähteet ja hyötykelpoiset vedet piti merkitä. Rajamerkit piti laittaa kylien, niittyjen ja peltojen kohdilla punaisella, kun taas metsäalueilla riittivät kihlakunnan rajat. Pellot piti edelleen mitata tynnyrinalan mukaan.¹⁷ Työt piti organisoida niin, ettei satoa tuhottu pelloilta tai niityltä, mikä osoittaa talonpoikien tarpeiden ja sadon tärkeyden ymmärtämistä.¹⁸ Myös autiotalat ja autioitumisen syyt tuli merkitä. Kruununmaat tuli erotella muista taloista ja talollisille selvittää oikeat äyriluvut. Edelleen huomautettiin, että karttojen mittakaavojen tuli olla samat. Ohjeessa mainittu Laskukamari oli edelleen karttojen toimituskohde. Sen asema oli siis virallinen. Maanmittarien tuli lisäksi merkitä mittausten tiedot ja mahdolliset kylien uudismaat ja –rakennukset Kamarin maakirjaan. Kollegio korosti vielä mittarien vastuuta ja sitä, että tulosten tuli vastata todellisuutta.

Kamarikollegio antoi samana päivänä toisenkin ohjeen, lähinnä maantieteellisten karttojen tekemisestä.¹⁹ Pellot, kylät, rakennukset ja maasto piti sen mukaan piirtää oikeille paikoilleen ja ne nimetä, samoin kuin vesialueet ja saaret. Satamat ja karitkin tuli merkitä. Joet, niiden tunnetut lähteet, ja taloudelliset laitokset sekä sillat huomioitiin metsien, soiden ja vuorten ohella. Vanhat muinaismuistot määrättiin antikvaarisen harrastuksen innoittamana kartalle ja maantiet tuli pilkuttaa kulkunsa mukaisesti. Pitäjien, kihlakuntien ym. rajat piti merkitä, jotta oikeat tiedot tulisivat näiltäkin osin selviksi. Rajan väritys oli jo edellä mainittuun tapaan punainen. Tästä johtuen tiet haluttiin merkitä

¹⁵ Jos jotain oli kartoissa vialla, oli työt palautettava mittarille, taikka Menlösön käännyttävä huomautuksessa suoraan valtaneuvoston puoleen. Bratt 1958, 53.

¹⁶ Vaikka tarkastajalle luvattiin suuren työmäärän vuoksi 400 taalaria vuodessa, ei se voinut vaikuttaa siihen, että kaikkea ei ehditty. Kamarikollegion valtakirja ja instruktio 17.5.1642. Samlingar i landtmäteri I, numerot 32 ja 33; Tiihonen 1983b, 85; Bratt 1958, 53.

¹⁷ ”Tunnland”. Mitta oli 14 000 neliökynnärää. Metsistä riitti tieto siitä, millainen metsämaa oli ja millaista metsää alueilla kasvoi sekä karkeasti arvioitu käyttökohde. Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Cserhalmi 1999, 14.

¹⁸ ”...när sadden star I växten eller är fullmogen, de den förtrampa eller skada göra, utan då helst låta sädesgårdet vara...” Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Tollin 1996, 12.

¹⁹ Kyseessä on varsin yksityiskohtainen ohjeisto eri kohteiden merkitsemisestä. Kamarikollegion lisäohje 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 35. Jyri Paulaharju on katsonut näiden tämän vuoden ohjeiden olleen määräys maantieteellisten mittausten käynnistämiseen. Paulaharju 2000, 98.

selvyyden vuoksi mustalla pilkutusella.²⁰ Ohjeessa todettiin vielä, että yhteinen mittakaava oli saatavissa kamarista. Lopuksi kollegio määräsi karttojen selitysosasta, jossa tuli olla tiedot ja selvitykset kartan kohteista ja siinä käytetyistä merkinnöistä.²¹ Ohje korosti myös sitä, että kartoissa piti käyttää tunnettuja merkintöjä.²² Loppujen lopuksi ohjesääntö oli paljolti edeltävien kaltainen ja vain tarkensi eri seikkoja. Esimerkiksi värityksestä ei juuri annettu lisämääräyksiä. Taloudelliset tarpeet olivat edelleen hyvin olennaisesti esillä, mutta puuttuminen muinaismuistoihin ja patsaisiin viittaa suurvalta-ajan tarpeeseen korostaa omaa suuruutta ja historiallista merkitystä. Vaatimukset karttojen oikeellisuudesta ja säännönmukaisuudesta taas osoittavat, että edelleen oli selkeä tarve luotettavalle kartoitukselle ja halu parantaa mittaustoiminnan laatua.

Seuraavina vuosikymmeninä ohjeistuksen antaminen oli varsin vähäistä, mutta niin kuihtui mittaustoimintakin. Helmikuussa 1671 kamarikollegio patisti tarkastaja Johan Geddan kautta maanmittareita saattamaan kesken jääneet mittaukset loppuun.²³ Tarkastajan tuli hoputtaa maanmittareita ja vitkastelijoita uhattiin korvauksilla. Vaikka tarkastaja määrättiin toimimaan muiden maanmittareiden johtajana, haittasi tointa edelleen hänen oma mittaustyönsä. Organisaatio säilyi heikkona, mikä oleellisesti vähenevän toiminnan ohella haittasi mittaustoiminnan kehittymistä. Etenkin geometrysten mittausten kuihtuminen johti hiljaiseloon, johon vasta 1680-luvun uudistukset toivat parannuksia.²⁴

Lainsäädännön alkukaudella annettujen sääntöjen valossa voidaan kysyä, mitkä syyt olivat kartoitustoiminnan alkamisen taustalla. Annetuista ohjeista voidaan päätellä, että kartoituksen yksi päätavoitteista oli tällä kaudella yleiskuvan saanti valtakunnasta. Ruotsi oli noussut 1600-luvun alkupuolella suurvallaksi. Oli tarpeen saada kokonaiskäsitys siitä, mitä valtakuntaan kuului, millainen se oikeastaan oli. Käsitykset olivat varsin hatarat ja pohjautuivat lähinnä siihen, mitä kruunun virkamiehet ja edustajat sekä kirkonmiehet olivat matkoillaan ja toimissaan nähneet ja kuulleet. Sädökset vahvistavat tätä kuvaa. Mutta tässä vaiheessa myös taloudelliset tarpeet merkitsivät paljon, vaatihan vahva

²⁰ "... må kunna åtskiljas, måste sockenskillnaden prickas med röd färg och vägen med svart." Kamarikollegion lisäohje 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 35.

²¹ Suurempien alueiden kartoissa ohje salli jättää yksityiskohtia pois.

²² Kamarikollegion lisäohje 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 35. Einar Bratt on todennut, että kihlakunnan- ja pitäjänkartat oli tehtävä 1:50000 mittakaavaan. Bratt 1958, 53.

²³ Johan Gedda oli nimitetty maanmittauksen tarkastajaksi huhtikuussa 1666. Kamarikollegion nimitys 10.4.1666. Samlingar i landtmäteri I, numero 44.

²⁴ Kamarikollegion päätös ja kirje 14.2.1671. Samlingar i landtmäteri I, numerot 48 ja 49; Yhtenä syynä painopisteen muuttumiseen on pidetty sitä, että mm. jatkuvat sodat Tanskan kanssa loivat tarpeen esim. eteläisten maakuntien sotilaskäyttöön sopiville kartoille ja sitä kautta maantieteellisille mittauksille. Kruunu tosin oli vaatinut mm. vuonna 1671, että talvet piti käyttää maantieteellisiin mittauksiin ja kesät geometrisiin. Bratt 1958, 54-57; Tollin 1996, 11; Helmfrid 1991. Osasyynä mittausten loppumiselle Jutikkala on pitänyt varojen puutetta, mikä on varmastikin totta, sillä heikosti palkatut maanmittarit toimivat mittauksissa vain osapäiväisesti ja joutuivat muulla ajalla tekemään sivutoita elämökseen. Ks. Jutikkala 1983b, 16. Ei pidä unohtaa myöskään sitä, että valtakunnassa oli muutakin tehtävää, kuten tarve erotella kruunun omistukset kylien ja yksinäistalojen maista. Bratt 1958, 58.

talouden hoito tietoa valtakunnan todellisista taloudellisista resursseista. Myös sotilaalliset syyt motivoivat kartoitustyöhön ryhdyttäessä. Sotilaallisia suunnitelmia tehtäessä oli nuorelle suurvallalle tarpeen kuva valtakunnasta, sen asutuksesta ja sopivista liikenneyhteyksistä. Nämä tiedot helpottivat myös vihollisen toiminnan arviointia.

2.2. 1680-luvulla alkanut uudistusten kausi

Vaikka 1600- ja 1700-luvu alkupuolen kartat tehtiin pääsääntöisesti virallista tietä, olivat mm. aatelisten olleet 1600-luvulla kiinnostuneita läänitystensä kartoista. He olivat teettäneet niitä joko yksityisinä töinä, tai muuten sallineet maittensa mittaukset. Valtakunnan laajentumisen myötä kruunun taloudelliset ja sotilaalliset tarpeet kasvoivat myös maanmittauksen osalta. 1680-luvulla mittausten pääasialliseksi kysymykseksi nousi edellisen ohella reduktion aiheuttamat vaatimukset toiminnan uudelleen käynnistämiseksi. Mm. kaikki maanjaot annettiin 1680-luvulla kruunun maanmittareiden suoritettaviksi. Tilusmittauksia tehtiin myös, jotta saataisiin selville, oliko kruunu saanut vaihto- ja vastiketilojen kohdalla täydellisen korvauksen. Myös muuten muuttuneet olosuhteet kasvattivat mittaustarpeita. Niinpä 14.2.1687 säädettiin, että maat ja niiden arvo tuli mitata kaikkia tilusvaihtoja suoritettaessa.²⁵ Mittaustoiminnan käynnistyttyä ei rajoitettu vain näihin kohteisiin, vaan esimerkiksi Halikossa suoritettiin mittauksia myös alueella, joka ei ollut varsinaisesti läänityksiin kuulunut, ilmeisesti osin verollepanotarkoituksia ja -tarkastuksia varten.²⁶ Tästä tapauksessa voidaan päätellä taloudellisten ym. tarpeiden säädelleen mittausten laajentamista muutenkin. Paitsi että reduktio palautti kruunulle suuria alueita, joilta kerätä veroja omaan kassaan, aiheutti se muutoksia paikallisella tasolla. Monilla alueilla oli kruunun hallinnon rinnalle ja sijaan kehittynyt läänityshallinto, jossa säätyläiset olivat käyttäneet valtaa niin oikeus- kuin paikallishallinnossa. Vaikka kreivi- ja vapaaherrakunnat palautuivatkin kruunulle useilla tavoilla, olivat vähitellen edenneen reduktiotyön suurimpia tapahtumia neljännesperuutuksen toimeenpano ja etenkin isoreduktion toimeenpano pääasiassa vuonna 1681. Vaikka reduktio ei ollut ainoa

²⁵ Gustafsson 1933, 40; Kuninkaallinen kirje 14.2.1687. Samlingar i landtmäteri I, numero 71; Tiihonen 1983a, 95; Bratt 1958, 57; Sveriges geometriskä jordeböcker <<http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>. Maanmittarin ohella tilusvaihtoissa tuli olla mukana erityinen lautakunta. Matinoli 1976a, 17; Jokipiä 1956, 242-247; Bratt 1958, 116; Jutikkala 1983b, 16. Mainittuun lautakuntaan vaadittiin 12 jäsentä, mutta monesti luku nousi 24:än. Rantatupa 2000, 74-75.

²⁶ Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että Halikon alueelta oli toki annettu tiloja alueen aatelistille, mutta pitäjä ei ollut ollut mikään yhtenäinen läänitetty kokonaisuus. Mittaukset olivat siis peruutuksienkin suhteen perusteltuja. Matinoli on katsonut verollepanojen olleen yksi tärkeä syy, uudistettiinhan valtakunnan verotusta samanaikaisesti. Matinoli 1976a, 19-20; Jutikkala 1983b, 16. Strang on arvellut edellä mainittujen seikkojen lisäksi kimmokkeiksi myös rajariitoja ja autiotilojen asuttamistarpeita. Strang 2000, 19-21.

kartoituksen syy, on Tollin silti oikeassa korostaessaan, ettei voida puhua ainoastaan verokartoista, koska tavoitteet olivat suuresti yleisemmällä taloudellisella tasolla.²⁷

Kamarikollegio asetti lokakuussa 1683 tarkastajan tilalle maanmittaustirehtööriksi Carl Gripenhielmin. Hänen tuli valvoa ja johtaa koko maanmittaustoimintaa.²⁸ Samalla vaadittiin, että mittarien tuli jatkossa selvin ja tietyin merkein erotella kartoissa eri maat, tilatyytit ja muut kohteet.²⁹ Energinen johtaja Gripenhielm sai pian apulaisia ja syntynyt kuninkaallinen maanmittauskonttori alkoi johtaa mittauksia. Konttori laajeni vähitellen ja 5.3.1688 Gripenhielmille määrättiin alitarkastaja.³⁰ Mm. Alfred A. Gustafsson on pitänyt tapahtumaa käännteentekevänä maanmittauslaitoksen kehityksessä.³¹ Maanmittausta kohtaan kasvanutta kiinnostusta osoitti se, että elokuussa 1684 kamarikollegio käski valtakunnan maaherroja hoputtamaan maanmittareita palauttamaan työt konttoriin. Samassa kirjeessä korostettiin oikeiden karttamerkkien ja -merkintöjen käyttöä. Mm. rakennukset tuli tarkkaan erotella toisistaan ja piirtää luonnonkohteiden tapaan oikeille

²⁷ Tarkkojen mittausten yksi vaikutin kruunulle palautettujen tilojen veronmaksukyvyyn tarkastelujen lisäksi lienee ollut myös tavoite saada selville, mitkä tilat olivat riittävän suuria ja elinkelpoisia, jotta niistä voitiin muodostaa ratsutiloja. Tiihonen 1983a, 96-98; Matinoli 1976a, 16-17. Kreivi- ja vapaaherrakunnista kuolemien kautta palautui kruunulle 7, vaihtojen kautta kaksi, neljännesperuutuksen myötä 9 ja loput 13 kappaletta isoreduktion toimeenpanossa pääasiassa vuoden 1681 tienoilla. Peruutuksissa tosin moni sen johtomies onnistui välttämään menetykset ja monet kruunun suosikit saivat kerättyä suuria omaisuuksia. Jokipii 1956, 65-69; Tollin 1996, 12; Helmfrid 1991; Jutikkala 1958, 162-165, 185-192. Suomen osalta reduktio oli sikälikin merkittävää, että manttaalit jakaantuivat mm. 1600-luvun puolessa välissä niin, että noin puolet niistä oli veroa maksaneilla tiloilla ja noin 5 prosenttia ns. vanhaa rälssiä. Suuri osa jäi siis uuden rälssin, läänitysten ym. piiriin eli alttiiksi peruutuksille. Kruunu oli varmasti näistä kiinnostunut, eihän se ollut niistä aiemmin tarkkaa lukua pitänyt. Jutikkala 1958, 141-142, 153.

²⁸ Gripenhielm joutui kuitenkin johtotoimintansa lisäksi osallistumaan itsekin henkilökohtaisesti lukuisiin maanmittaustöihin. Gripenhielmin nimissä tuli mm. valtakunnan kartta vuodelta 1688. Bratt 1958, 58. Vuonna 1683 maanmittauskonttori muuttui Tiihosen mukaan ylimaanmittauskonttoriksi. Tiihonen 1983b, 85. Bratt on huomauttanut konttoria vuonna 1701 kutsutun päämaanmittauskonttoriksi Bratt 1958, 53. 1680-luvulla maanmittauslaitos sai pääpaikakseen oman kivitalon, johon muutto säästi vanhimmat kartat edellisen sijoituspaikan, Tre Kronor -linnan palaassa vuonna 1697. Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>.

²⁹ "...hädanefter åtskilja med vissa märken och figurer alla gods nature och villkor, så att man strax kunna se hvad som är kungsgårdar och ladugårdar..." Kuninkaallinen valtakirja 25.10.1683. Samlingar i landtmäteri I, numero 62; Vuonna 1684 linnoituskonttorin sallittiin kopioida kaikki tarvitsemansa kartat omaan käyttöön. Kuninkaallinen kirje 13.9.1684. Samlingar i landtmäteri I, numero 64. Toisaalta maanmittauskonttori määrättiin kohta kopioimaan edellisestä ja mahdollisesti muualta löytyvät puuttuvat kartat itselleen. Kuninkaallinen päätös 28.5.1687. Samlingar i landtmäteri I, numero 73. Kollegio vaati turvallisuussyistä maaherroja 6.2.1688 keräämään maanmittareilta konseptit ja makulatuurit pois. Kamarikollegion kirje 6.2.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 75; Ekstrand 1901, 76; Aiemmatkaan päätökset eivät pitäneet, vaan maanmittauskonttoria estettiin saamasta tietoja linnoituskonttorista ja amiraliteetista. Gustafsson 1933, 44. Gripenhielmiä lisäksi kiellettiin painattamasta valtakunnan alueen karttoja. Kuninkaallinen kirje 24.3.1689. Samlingar i landtmäteri I, numero 86. Turvallisuustarpeet siis menivät tässä suhteessa kaiken yli, joskin ne onnistuttiin myöhemmin ohittamaan ulkomaalaisten toimesta.

³⁰ Kuninkaallinen päätös 5.3.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 76. Kuningas Kaarle XI:stä on sanottu, että hän oli itsekin kiinnostunut maantieteellisestä kartoituksesta ranskalaisen kollegansa Ludvig XIV:n tapaan ja mallin mukaan. Gripenhielmin saama kuninkaallinen tuki ei ollut sikälikään outoa, että hänen isänsä oli kasvattanut hänet yhdessä tulevan kuninkaan, em. Kaarlen kanssa. Mielestäni voidaan hyvin olettaa näiden olleen valtakunnan tarpeiden ohella tärkeitä vaikuttimia mittausten laajentumiseen. Bratt 1958, 57; Ehrensvärd 1991a.

³¹ Gustafsson 1933, 38 - 39.

paikoilleen.³² Tarkempaa tietoa siitä, minkälaisia merkkien piti olla, ei kirje sisältänyt, mutta kartoissa noudatettiin 1600-luvulla varsin yhtenäistä ja havainnollista tapaa, jolla mm. rakennukset piirrettiin aivan ”oikean” näköisiksi. Kruunu pelkäsi karttojen joutuvan väärin käsiin ja sen vuoksi maanmittareita erikseen kiellettiin myymästä karttojaan.³³ Autioituneet tilatkin oli tarpeen niin vaatiessa mitattava.³⁴

Seuraavat huomattavat ohjeet tulivat tirehtööri Gripenhielmin maanmittareille 20.4.1687 lähettämässä kirjeessä, jossa hän määräsi geometrisille kartoille mittakaavaksi Scala Holmensiksen³⁵, korosti selitysosaa, eli Notarum Explication, tarpeellisuutta ja muistutti kohteiden piirtämisestä oikeisiin mittasuhteisiin. Kirjeessä oli lisäksi lista erikoismerkeistä, joita tuli käyttää kartoitustyössä. Tuossa listassa säädettiin varsin kattavasti merkeistä tapulikaupungeista soihin. Gripenhielm muistutti siitäkin, ettei liian vahvoja värejä saanut käyttää.³⁶ Lista koski kuitenkin ns. maantieteellisiä mittauksia, kuten kihlakunnan karttoja, joten sen yksityiskohtainen läpikäynti ei ole tässä yhteydessä tarpeen.

Koulutus ja ammattitaito oli katsottu tarpeellisiksi alusta lähtien. 1680-luvulla päästiin tässä asetuksellisestikin pidemmälle. Vuodesta 1687 alkaen tuli tirehtöörin tutkia kaikkien maanmittarien ammattitaito. Virassa olleet maanmittarit eivät lainkaan pitäneet määräyksestä, eivätkä olleet halukkaita suorittamaan tutkintoa.³⁷ Siitä jouduttiinkin myöhemmin muistuttamaan useaan otteeseen. Jatkotoimista päätti vuoden 1687 asetuksen mukaan kamarikollegio, mutta seuraavana vuonna Gripenhielm sai valtuudet tarpeen vaatiessa itse etsiä pätevät mittarit epäpätevien tilalle. Samalla kruunu määräsi tirehtöörin ottamaan yhteyttä Uppsalan, Turun, Lundin ja Pärnun akatemioihin, jotta niissä järjestettäisiin opiskelijoille erityisesti maanmittauksessa tarvittavien matemaattisten taitojen opetusta.³⁸

Koko maanmittausorganisaatio ja -ohjeistus oli kokenut melkoisen muutoksen vain noin viiden vuoden aikana. Vaikka ongelmia vielä olikin, oli toiminta 1680-luvulla edellisiin vuosikymmeniin nähden huomattavasti vireämpää ja määrätietoisempää.

Vuonna 1688 annettiin uusi, laaja maanmittausohjesääntö, joka korvasi aiemmat säädökset. Monilta kohdilta oli kyseessä aikaisempien säädösten koonti, vahvistus ja täydentäminen, joten tässä yhteydessä ei ole tarvetta käydä asetusta läpi kuin niiltä osin,

³² Kamarikollegion kirje maaherroille 18.8.1684. Samlingar i landtmäteri I, numero 63.

³³ Kamarikollegion päätös 21.8.1685. Samlingar i landtmäteri I, numero 67.

³⁴ Kuninkaallinen ohjesääntö 28.1.1687. Samlingar i landtmäteri I, numero 70.

³⁵ Peninkulmaan pohjautuva ruotsalainen mittakaava. Gripenhielm salli mittakaavan jakamisen osiin tarpeen mukaan.

³⁶ Tirehtööri Gripenhielmin kirje kaikille maanmittareille 20.4.1687. Samlingar i landtmäteri I, numero 72.

³⁷ Kuninkaallinen päätös 28.5.1687. Samlingar i landtmäteri I, numero 73; Kostet 1995, 30. Maanmittarit katsoivat mm., että heidän ei ikänsä puolesta olisi tarvinnut enää sitä suorittaa ja että matkustus Tukholmaan vain sen takia ainoastaan häittäisi työtä. Ekstrand 1901, 74.

³⁸ Tarton akademia oli tässä vaiheessa Pärnussa. Kuninkaallinen päätös 5.3.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 76.

kuin se koski geometrisia mittauksia.³⁹ Samaan aikaan kamarikollegio antoi maanmittareille virkavalan, joka lähetettiin maaherroille toimitettavaksi mittarien vannottavaksi ja allekirjoitettavaksi.⁴⁰ Ohjesäännön alussa korostettiin sitä, että kaikkien maanmittarien tuli osata suorittaa mittaukset toimialueellaan. Peltoja mitattaessa tuli merkitä esim. pisteviivalla eri maanlajit, laskea tynnyrinala edelleen 14 000 ruotsalaisen neliökyynärän mukaan, erotella mahdolliset kummut ym. pelloilta ja merkitä viljelytapa.⁴¹ Niityt tuli mitata ja määrittää samaan tapaan. On muistettava, että jo vuonna 1634 oli säädetty niittyjen mittaamisesta, mutta käytetty siihen heinä-, sara- ym. kuormien tuottoa. Nyt päätettiin sekaannusten välttämiseksi käyttää tuottojen arvioinnissa parmaksia ja pinta-alojen kohdalla peltojen tapaan tynnyrinala- ja neliökyynärämittoja.⁴² Niityille piti vielä määrittää vuosituotto. Ohjesäännössä korostettiin lisäksi, että maanmittarin tuli tuntea käytössä olleet paikalliset mitat. Gustafsson on huomauttanut, että vasta tässä asetuksessa puututtiin metsiin.⁴³ Ne tuli mitata muun maan kanssa samaan aikaan ja maanlaadun sekä hyötykäyttöön kelpaavuuden lisäksi oli merkittävä metsätyyppi. Näiden lisäksi piti erotella kruununmaat ja veromaat. Talojen muukin omaisuus ja etuudet, esim. kalavedet, myllynpaikat sekä muut taloudelliset kohteet ja niihin oleellisesti liittyvät seikat, tuli merkitä karttaan.⁴⁴ Ohjesääntö muistutti, että rajat oli oikeasti mitattava, eikä vain summittaisesti piirrettävä.

Vanhojen karttojen toisistaan poikkeavat mitat oli katsottu valitettavan ongelmalliseksi seikaksi. Olihan selvää, että vertailu ja arviointi oli vaikeaa ellei jopa mahdotonta, mikäli karttojen mittayksiköt poikkesivat huomattavasti toisistaan. Niinpä ainoaksi pituusmitaksi säädettiin ruotsalainen peninkulma, joka oli pituudeltaan 18 000 kyynärää. Mittakaava, joka sekin oli vaihdellut, päätettiin asettaa Scala Stockholmensikseksi, joskin sitä sai tarpeen mukaan jakaa.⁴⁵ Väriytykseen ja erilaisiin merkkeihin ei puututtu.

³⁹ Tässä yhteydessä ei ole myöskään syytä alkaa käydä läpi niitä kaikkia kohtia, jotka ovat asetuksessa säilyneet ennallaan entiseen nähden. Koko ohjesäännön toinen puoli koskee maantieteellisiä mittauksia, joten sitä ei ole tässä yhteydessä otettu käsittelyyn mukaan. Samana vuonna 1688 ohjeistettiin myös kaupunkimittauksia. *Kostet* 2000, 35.

⁴⁰ Maanmittarien virkavala 19.5.1688. *Samlingar i landtmäteri I*, numero 79. Viktor Ekstrand on tosin huomauttanut, että vala ja ohjesääntö lähetettiin eteenpäin jo 15. päivä. Ekstrand 1901, 94.

⁴¹ "...om hemmanet är ensäde, tredingsäde eller halfparten af jorden årligen brukas..." Tässä selvästi haluttiin tietää kesannon ja viljellyn maan määrä. Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. *Samlingar i landtmäteri I*, numero 78.

⁴² Parmas oli ns. Tukholman parmas, joka oli korkeus-, pituus- ja leveys suunnassa mitoiltaan 3 kyynärää. Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. *Samlingar i landtmäteri I*, numero 78.

⁴³ Gustafsson 1933, 42.

⁴⁴ Myös ulko-omistukset tuli mitata ja niistä piti tarkkaan selvittää, missä ne sijaitsivat ja kuka ne omisti sekä mistä "foliosta" ne löytyisi.

⁴⁵ Jo edellisenä vuonna tosin Gripenhielm oli kirjeessään määrännyt käytettäväksi Scala Holmensista. Perusmittakaava oli 1:4000. Mikäli jo tehdyissä kartoissa oli muita mittoja, olisi niihin pitänyt merkitä, miten ne suhtautuivat ruotsalaisiin mittoihin.

Gripenhielm oli edellisenä vuonna antanut karttamerkeistä ohjeensa, mutta koska ne koskivat maantieteellisiä mittauksia, jätettiin geometrinen mittaus merkinnot maanmittarien vastuulle.⁴⁶ Varmasti luotettiin siihen, että nämä suorittaisivat työnsä hyvin ja selkeästi ilman erillistä ohjetta, esim. edellisen vuoden ja sitä aikaisemmat ohjeet mielessään. Säädöksissä vaadittiin maanmittaria itse tai hänen henkilökohtaisesti lähettämäänsä henkilöä luovuttamaan edellisen vuoden työt Laskukamariin. Vielä puututtiin epäpätevien oppipoikien käyttöön vaatimalla kaikilta tirehtöörin lupaa tai takuita. Maanmittausohjesäännöissä huomio kiinnittyi niiden vieläkin jatkuneeseen keskittymiseen monissa seikoissa varsin pikkutarkkoihin piirteisiin. Kokonaisuudesta näkyy selvästi kiinnostuksen kohdistuneen geometrisissa mittauksissa seikkoihin, joilla oli merkitystä kruunun taloudellisille toimenpiteille. Mm. maanlajit vaikuttivat oleellisesti tuottoon ja oikeat tiedot niistä sekä rajoista mahdollistivat realistisesti arvioitun verorasituksen kohdistamisen tiloille.

Ohjesäännön vaatimus yhtenäisistä mitoista ja painoista ei näytä toteutuneen, sillä kollegio valitti asiasta jo seuraavana vuonna tirehtöörille. Se vaati tirehtööriä valvomaan töiden laatua ja sitä, että maanmittarit todella ottaisivat käyttöön oikeat menetelmät. Gripenhielm puuttui asiaan pian ja lähetti eri instrumenttien pikaista muutosta vaativan kirjeen maanmittareille.⁴⁷

Vaikka ohjeistus ja organisaatio oli vahvistunut, ei mittaustoiminta kuitenkaan edennyt toivotulla tavalla. Kesällä 1690 tirehtööri Gripenhielm lähetti kirjeen kaikille maanmittareille. Tuossa kirjeessään hän vaati mittareita suorittamaan heille määrätty työt, kuten verollepanot ja tiluskatsastukset, vihdoin loppuun. Johtaja vaati samalla mittareilta selvitystä keskeneräisistä töistä.⁴⁸ Syksyllä kruunukin koetti saada mittauksiin vauhtia päätöksellään, jossa se korosti tirehtöörin asemaa ja valtaa johtaa koko maanmittaustoimintaa. Tämä ei vienyt maaherroilta oikeutta valvoa maanmittareita, mutta mittarien tuli ilmoittaa Gripenhielmille heille annetut tehtävät. Kamarikollegio patisti samana syksynä maaherroja käskemään maanmittareita toimittamaan karttansa

⁴⁶ Mainittu merkintäohje siis koski esim. koko maakunnasta tai läänistä piirrettyjä karttoja, eikä tutkimuskohteena olevia kyläkarttoja. Asetuksessa luki suoraan, että "...sådant vidare efter den Specialförteckning, som dem alla af Direktören tillsänd är." Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78. Maantieteellisten mittausten osalta on kuitenkin huomattava, että vaatimus niiden sitomisesta yhteen pääkirjaan aiheutti sen, että eri suuruiset kartoitetut alueet johtivat pakosta erilaisiin mittakaavoihin. Monia karttoja piirrettiinkin uudelleen pienempiin mittakaavoihin maanmittauskonttorin keskusarkistossa ns. toimistotöinä, vaikka pohjana käytetyissä kartoissa oli paljon virheitä. Bratt 1958, 57-58; Strang 2000, 14-15.

⁴⁷ Kamarikollegion kirje 14.2.1689. Samlingar i landtmäteri I, numero 85; Tirehtöörin kirje 20.4.1689. Samlingar i landtmäteri I, numero 87.

⁴⁸ Tirehtöörin kirje 28.6.1690. Samlingar i landtmäteri I, numero 92.

maanmittauskonttoriin.⁴⁹ Vuonna 1691 johtaja joutui kuitenkin taas puuttumaan asiaan. Hän valitti huonoista ja vääränlaisista kartoista ja muistutti virallisista ohjesäännöistä.⁵⁰ Maanmittarien tuli karttoja luovuttaessaan luovuttaa lisäksi diaariot kaikista töistään. Gripenhielm painotti myös sitä, että mittarien oli itse mitattava ja laskettava kaikki tiedot, eivätkä nämä saaneet unohtaa määrättyjä maantieteellisiä mittauksia.⁵¹ Kartoitustyön tulokset olivat siis aiheuttaneet tyytymättömyyttä, annettuja tavoitteita ei ollut saavutettu riittävän hyvin. On epäselvää oliko näiden valitusten taustalla aina collegio tai kruunu, vai oliko johtaja Gripenhielm itse aktiivinen. Joka tapauksessa ilmeistä on, etteivät ainakaan maantieteelliset mittaukset (siis kihlakuntien ja valtakunnan yleiseen ilmeeseen keskittyvä kartoitus) olleet edenneet toivotulla tavalla ja kokonaiskuva valtakunnasta oli yhä epätydyttävä. Osasyynä lienee ollut siinä, että maanmittareilla oli paljon viraabelitöitä.

Elokuussa 1691 annetulla tirehtöörin ohjeella säädeltiin lähinnä maanmittauskonttorin toimintaa ja virkoja.⁵² Siinä vahvistettiin uudestaan karttojen luovuttamisesta ja tarkastamisesta annetut ohjeet, kuten myös maanmittarien tutkintovaatimus. Määräys kosketti lisäksi karttojen arkistointia ja maakirjoihin koottavia tietoja.⁵³ Kruunu puuttui taas vuoden 1693 päätöksellään maanmittaustoimintaan. Se vaati edelleen kaikkia maanmittareita suorittamaan tutkinnon ja ilmoitti, että kaikki, jotka eivät ilman hyväksyttävää syytä pystyneet toimittamaan karttoja konttoriin, tuli erottaa. Samassa yhteydessä kiinnitettiin huomiota yksityishenkilöillä olleisiin karttoihin ja vaadittiin niitä konttorin haltuun.⁵⁴ Lisäksi katselmukset ja mittaukset, joissa ei ollut kruunun etu kyseessä, voitiin jättää suoritettavaksi ilman maanmittarin läsnäoloa. Maanmittarien tuli keskittyä virallisiin, kruunun ja hallinnon asettamiin toimenpiteisiin ja heille luvattiin tarvittava maaherrojen ja kamarikollegion tuki. Gripenhielm oli halunnut kirjallisten

⁴⁹ Samassa yhteydessä puututtiin myös virkanimikkeisiin. Kuninkaallinen päätös 20.9.1690. Samlingar i landtmäteri I, numero 94. Karttojen luovutuksen määräaika oli aina seuraavan vuoden toukokuun alkuun mennessä, jolloin maanmittarien tuli aloittaa työt uudessa kohteessa. Kamarikollegion kirje 22.10.1690. Samlingar i landtmäteri I, numero 96.

⁵⁰ Mm. "...hittilldags infigna geometriska arbete icke alldeles är gjort och förfärdigadt efter nya Instruktionen..." ja "...nägra geografiska kartor, som inkommit, märkligt differera mot hvarandra..." Tirehtöörin määräys 3.1.1691. Samlingar i landtmäteri I, numero 98.

⁵¹ Mittauksista esimerkiksi mainittakoon peltojen ja niittyjen tuotto. Gripenhielm vaati myös, että joka vuosi oli luovutettava myös jonkin alueen, vähintään pitäjän, maantieteellinen kartta. Samlingar i landtmäteri I, numero 98.

⁵² Samoihin aikoihin sai konttori uusia virkoja. Konttoriin tuli myös apulainen, "kammardräng", joka määrättiin huolehtimaan kaikista tavanomaisista ja juoksevista askareista. Kammardräng oli kamarikollegioon tai muihin virastoihin pestattu alempi viranhaltija, joka lähinnä vastasi nykyajan vahtimestaria. SAOB XIII 1935, K270-K271.

⁵³ Gripenhielmin määräys 25.8.1691. Samlingar i landtmäteri I, numero 104.

⁵⁴ "...alla publika geografiska kartor och koncepter, som finnas hos privata personer, skola indragas till Landtmäterikontoret..." Kuninkaallinen päätös 22.5.1693. Samlingar i landtmäteri I, numero 113.

määräysten käyttöä kaikissa töissä, mutta tässä kruunu käski kääntyä kamarikollegion puoleen.⁵⁵

Pitkän työn tehnyt Gripenhielm kuoli äkillisesti 12.9.1694. Seuraaja oli oppinut mies, sotaviskaali, matematiikan professorina Tartossa toiminut ja aateloitu Johan Transkiöld, joka sai valtakirjansa 29. syyskuuta 1694.⁵⁶ Kamarikollegio sai pian vallan päättää maanmittarin paikkojen täytöstä, tosin tirehtöörin suositusten perusteella. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut ylimääräisten maanmittarien asettamiseen suoraan Transkiöldin toimesta.⁵⁷ Transkiöld antoi nopeasti ohjeet diaarioille, joissa täytyi tarkkaan merkitä oikeisiin kohtiin, mitä milloinkin oli missäkin tehty, samoin kuin piti määritellä valmistuneet kartat ja veroluvut.⁵⁸ Helmikuussa 1695 kruunu valitti, että osa määräytyistä tiluskatselmuksista oli suoritettu mittauksia tekemättä, ja vaati tähän tirehtöörin valvonnassa tehtävää korjausta. Samoin kruunu vaati keväällä karttoihin tarkennuksia ja niinpä Transkiöld huhtikuun yhdeksännen päivän kiertokirjeessään määräsi maantieteellisiin karttoihin merkittäväksi teitten määräpaikat, selkeitä kiintopisteitä sekä ainakin naapuripitäjien kirkkojen ja läheisten majatalojen sijainti. Tarkempia lisämerkintöjä sai mieluusti myös tehdä.⁵⁹ Transkiöld ja kruunu jatkoivat ohjeiden jakamista jatkossa varsin ahkerasti. Jopa niin ahkerasti, että Gustafsson on katsonut johtajan rasittaneen turhaan omia alaisiaan.⁶⁰

Vuosi 1688 oli huomattava vuosi geometrysten mittausten osalta, annettiinhan silloin niitä koskeva uusi ja tarkennettu ohjeistus. Käsiteltävistä kyläkartoista yksi, Olof Mörtin Kokkilan kylän kartta (a2a:1) on kuitenkin dateerauksen puolesta jo vuodelta 1687. Samalla se on tutkittavista kyläkartoista kaikkein yksinkertaisin ja niukin tiedoiltaan ja ulkoasultaan. On hyvin mahdollista, että uusi ohjeistus geometrisia mittauksia varten annettiin siitä syystä, että katsottiin voimassa olleiden asetusten pohjalta tehtyjen karttojen olevan tietomäärältään riittämättömiä tai muuten puutteellisia. Toisaalta tähän saattaisi viitata myös usein toistunut valitus karttojen huonosta laadusta. Mitään yksiselitteistä lähdettä, jolla tämä syy varmistuisi, ei ole. Voidaan kuitenkin perustellusti arvella tällaisten syiden olleen uusien mittaustarpeiden ohella ainakin osasy uuteen säädökseen. Mörtin

⁵⁵ Kuninkaallinen päätös 22.5.1693. Samlingar i landtmäteri I, numero 113.

⁵⁶ Transkiöldin nimi kirjoitettiin valtakirjassa Transchöld (monin paikoin myös muuten, mm. Transchiöld) ja hän oli alkujaan nimeltään Trana. Jatkossa käytetään muotoa Transkiöld. Transkiöldinkin velvollisuutena oli johtotehtävien lisäksi suorittaa omia mittauksia. Gustafsson 1933, 46; Kuninkaallinen valtakirja 29.9.1694. Samlingar i landtmäteri I, numero 131.

⁵⁷ Kuninkaallinen kirje 8.11.1694. Samlingar i landtmäteri I, numero 135; Ekstrand 1901, 176.

⁵⁸ Tämä oli ensimmäinen ohje maanmittarien muistiinpanoille. Ekstrand 1901, 177 – 178; Tirehtöörin yleismetodi 14.11.1694. Samlingar i landtmäteri I, numero 136.

⁵⁹ Kuninkaallinen päätös 28.2.1695. Samlingar i landtmäteri I, numero 140; Kuninkaallinen kirje 3.4.1695. Samlingar i landtmäteri I, numero 142; Tirehtöörin kiertokirje 9.4.1695. Samlingar i landtmäteri I, numero 144.

⁶⁰ Gustafsson 1933, 46.

kartan niukkuus muihin verrattuna olisi siten yksi osoitus siitä, että kartoituksessa haluttiin entistä perusteellisempia ja yksityiskohtaisempia tuloksia.

1600-luvun loppupuolen maanmittaussäädöksissä näkyy keskittyminen taloudelliseen puoleen ja kruunun tulojen kannalta tärkeimpiin kohteisiin. Reduktio oli näissä oloissa merkittävä vaikutin. Kruunu oli kiinnostunut paitsi sen hetkisten verotulojen saannin realistisuudesta, myös siitä, kuinka maan taloudellista tilaa voitaisiin kohottaa. Tähän viittaavat vaatimukset maan hyötykäytön arvioinnille. Näistä syistä kartoilta edellytettiin entistä pidemmälle vietyä tarkkuutta ja eri taloudellisten resurssien ja seikkojen huomioimista. Taloudelliset parannukset olisivat vahvistaneet lopulta koko valtakunnan asemaa ja suurvalta vaati vakaata taloutta. Vaikka yhä koetettiin perustella kartojen tuottamista sillä, että kuninkaalla olisi koko valtakunta tarpeen vaatiessa katseltavanaan, todelliset taloudelliset syyt käyvät helposti ilmi. On silti muistettava, ettei kaikkea aatelin maata suinkaan peruutettu. Ns. vanha rälssi, eli mm. sellaiset lahjoitusmaat, joille aateli oli hankkinut sukuomistusoikeuden, jäivät monesti rälssisäädyn haltuun. Isossa reduktiossa kreivi- ja vapaaherrakunnat kylläkin palautuivat kruunulle.⁶¹

Toinen huomioitava seikka on kruunun puolelta kasvanut vaatimus yhdenmukaisuuteen ja sen myötä pyrkimys puuttua havaittuihin epäkohtiin. Lopputulos ei tosin ollut toivotulla tasolla, vaikka mm. Einar Bratt on todennut tulosten olleen aikaansa nähden vaikuttavia. Yksi selitys puutteille lienee se, että tässä vaiheessa jo matemaattisen koulutuksen saaneiden ja sikäli pätevien maanmittareiden oletettiin olevan myös taloudellisissa kysymyksissä eräänlaisia joka paikan asiantuntijoita, jotka kykenivät arvioimaan seudut ja niiden resurssit objektiivisesti. Vaikka heillä oli monesti oppipoikia mukanaan ja he saattoivat käyttää paikallisia ihmisiä ja virkamiehiä apunaan, voidaan silti väittää vaatimusten olleen ylimitoitettuja. Eräs peruste tulosten vaihtelevuuteen lienee ollut myös Brattin mainitsema ylikorostunut salailu ja sen aiheuttamat hankaluudet. Toisaalta syynä voidaan osaltaan pitää sitäkin, ettei esivallan valvonta toiminut niin kuin olisi pitänyt.⁶²

⁶¹ On muistettava, ettei myöskään aatelisarvo ollut enää sidottu rälssimaan omistukseen, jolloin reduktio ei sitä kautta myöskään automaattisesti merkinnyt kaiken menettämistä, aatelilla kun privilegioita oli muutenkin. Tiihonen 1983b, 51-52.

⁶² Bratt 1958, 60-63. Kuriositeettina mainittakoon, että maanmittariksi pääsi mm. idiootiksi leimattu ja vuonna 1690 kuolemaan tuomittu Olaus (Olof) Ulhegius, joka sai tuomionsa syyskuussa 1690 yhdessä hänen ohellaan villitsijöiksi ja uskonnollisesti harhaoppisiksi todettujen Laurentius Ulstadiuksen ja Petter Schäferin kanssa. Ekstrand 1903, 89; Piispa 2000, 6. Lopuksi on lisäksi huomautettava, etteivät 1600-luvun geometriset kartat kattaneet koko valtakuntaa, eivät edes koko Ruotsin aluetta. Tollin 1996, 15. Mittaukset jatkuivat myöhemmin Pohjan sodan aikana Suomen puolella aina venäläismiehitykseen asti. Jutikkala 1983b, 16; Rantatupa 2000, 76. Heikki Rantatupa on todennut, että monet aiemmin asetetut maanmittauksen tavoitteet toteutuivat vasta 1700-luvulla. Rantatupa 2000, 75.

2.3. Mittaustoiminta Varsinais-Suomessa

Maanmittareita toimi Halikon ja muun Varsinais-Suomen seudulla jo varhain 1600-luvulla. Ensimmäinen Turun lääniin nimitetty maanmittari oli Olof Gangius, joka sai nimityksensä vuonna 1633.⁶³ Samaan aikaan oli järjestetty maanmittausta koko maan alueella ja Suomessa toimineen Gangiuksen lisäksi oli emämaa Ruotsin puolella toimiinsa asetettu viisi maanmittaria. Suomen maanmittaustoiminta oli kuitenkin vielä varsin harvoissa käsissä ja vasta 1640-luvulla saatiin useampia uusia maanmittareita. Kaiken kaikkiaan tuolla vuosikymmenellä maassamme toimi kahdeksan maanmittaria.⁶⁴

Lounaisen Suomen kannalta huomattava tapaus oli Hans Hanssonin nimittäminen Gangiukselta jääneeseen virkaan vuonna 1647. Hanssonille annettu vastuualue kattoi Varsinais-Suomen ja Ahvenanmaan. Hän toimi kuitenkin myös Satakunnassa ja ensimmäiseltä vuodelta on tuloksia töistä Uudellamaalla. Hansson toimitti lisäksi muutamia kaupunkien mittauksia.⁶⁵

Suomea kartoitettiin 1640- ja 1650-luvuilla laajalti Lappia myöten. Vuosisadan puolivälissä maan jokaisessa maakunnassa olikin oma maanmittari. Kartoitustyössä tuli kuitenkin taantuma kahdella seuraavalla vuosikymmenellä. Syinä tähän on usein esitetty taloudellisia seikkoja, mikä varmasti pitää osaltaan paikkansa. Monet maanmittarit joutuivat tekemään sivutöitä elannokseen.⁶⁶ Maanmittarit vaihtuivat Varsinais-Suomessa Turun läänissä Hanssonin jälkeen tiuhaan. Johannes Hofhuenius, Peter Fischer ja Peter Gädä toimivat ilman mittavia aikaansaannoksia.⁶⁷

1680-luvulla kartoitustöissä päästiin uudelleen vauhtiin. Paitsi että katsottiin tarpeelliseksi saada aiemmin kesken jääneet mittaukset loppuun, syntyi nyt tarve uusiin kartoituksiin mm. reduktion vuoksi.⁶⁸ Varsinais-Suomessakin päästiin jälleen mittauksiin. Työ kohdistui kaikkiin kihlakuntiin. Kartoitukset suorittivat Olof Mört, Johan Vettervik ja Magnus Bergman. Vettervik ja Bergman osallistuivat sittemmin 1700-luvun puolella Turun kaupunkimittauksiin, ja Mört toimi 1690-luvulla Porissa. Halikossa lienevät

⁶³ Kamarikollegion valtakirja 19.6. 1633. Samlingar i landtmäteri I, numero 5. Ensimmäinen karttoja runsaammin tehnyt maanmittari oli suurelta osalta Turun ja Porin läänissä toiminut Anders Maununpoika Streng. Rantatupa 2000, 76.

⁶⁴ Gustafsson 1933, 21 – 22; Niemelä 1997, 15. Yleisesti on katsottu, että Gangiuksen nimitys Suomeen ”kyliä ja peltoja mittaamaan” on ollut alku Suomen Maanmittauslaitokselle.

⁶⁵ Gustafssonin tutkimusten mukaan Gangiuksen ja Hanssonin välissä vuonna 1645 nimitetty Vilhelm Röö ei ehtinyt toimia Suomen puolella. Gustafsson 1933, 22 – 25; Kostet 1995, 88, 143.

⁶⁶ Gustafsson 1933, 35; Rantatupa 2000, 76.

⁶⁷ Gustafsson 1933, 36.

⁶⁸ Gustafsson 1933, 38 – 40. Kuningas antoi 5.10.1680 valtiopäiville esityksen, jossa kruunulle haluttiin lisätuloja huonon talouden parantamiseksi. Aatelin vastahankaisuudesta huolimatta kuningas sai tahtonsa läpi vuosien 1682 ja 1686 valtiopäivillä. Jutikkalan mukaan vuonna 1687 oli jo peruutettu yli 1,5 miljoonan taalarin verot. Jutikkala 1958, 185 – 187.

verotarkastusten ohella vaikuttaneet reduktiotoimenpiteet. Pitäjän naapurialueilla oli ollut suuria läänityksiä ja rälssimaata oli paljon itse pitäjässä. Läheinen Loimaan vapaaherrakunta oli tosin palautunut kruunulle jo vuonna 1679, mutta muut lähialueen läänitykset vasta isoreduktion myötä. Tällaisia olivat mm. Raaseporin kreivikunta ja Korppoon vapaaherrakunta, mutta etenkin rajanaapurina etelässä ollut, vuonna 1681 palautettavaksi määrätty suuri Kemiön vapaaherrakunta. Sen Nyynäisten osuuden reduktiokomissio tosin määräsi palautettavaksi vasta vuonna 1683. Turun ja Porin läänin suuret läänitykset, ja siten palautusten mittaustarve, ei ole voinut olla vaikuttamatta alueen kartoitustyöhön, olihan Halikko jo sijainniltaan lähellä. Suomen ydinalueena seudulla toki suoritettiin paljon mittauksia muutenkin.⁶⁹

2.4. Halikon seudun maanmittarit

Hans Hansson toimi mm. Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla. Uudellamaalla hän toimi ainakin Tenholan pitäjässä. Kostetin mukaan hän toimi Uudenmaan alueella jo vuonna 1645, joskin virkaan tulovuotena on pidetty myös vuotta 1655. Valtakirjan jo 1640-luvulla virkaansa nimitetty mies sai kuitenkin vasta 1650-luvun puolella.⁷⁰ Kaupunkimittauksiin Hansson osallistui ainakin Turussa, jossa hän teki 1600-luvun alkupuolella uudistamissuunnitelmia aikaisempien töiden pohjalta.⁷¹ Varsinaisen työskanssa erittäin tuottelias Hansson suoritti kuitenkin muiden, mm. geometrysten mittausten parissa 1650-luvulla. Hän toimi ahkerasti Varsinais-Suomessa tehden kihlakunnan karttoja. Hansson valmisti mm. Halikon kihlakunnan ja naapurissa sijainneen Kemiön vapaaherrakunnan erikoiskartan.⁷² Halikon ja naapurikihlakuntien kartoista tehtiin yleiskartta pienentämällä. Vuodesta 1649 Turussa vakinaisena maanmittarina toiminut Hansson kuoli vuonna 1667. Ennen kuolemaansa hän ehti toimia mm. Helsingin raatimiehenä. Omistuksia hänellä oli Helsingissä, Turussa ja Porissa.⁷³ Vaikkei Hansson tehnyt Halikosta yhtään geometrista eli kyläkarttaa, on hänet syytä muistaa kihlakunnankarttansa vuoksi.

⁶⁹ Gustafsson 1933, 47 – 48; Kostet 1995, 67, 82 – 83. Raasepori oli läänitetty Leijonhufvudeille jo vuonna 1569 ja Korppoo Nils Turenpoika Bielkelle vuonna 1649 sekä Loimaa Wittenbergeille 1651. Suuri Kemiö oli läänitetty vuonna 1614 Axel Oxenstiernalle ja siihen oli liitetty myöhemmin lisäalueita, mm. juuri Nyynäisten maat. Kemiö oli yksi suurituottoisimmista vapaaherrakunnista 10500 hopeataalarin vuosituotoillaan. Jokipii 1956, 13, 42-43, 46, 57, 65-69.

⁷⁰ Kostet 1995, 88; Gustafsson 1933, 25; Ekstrand 1903, 214; Ekstrand 1901, 43; Rantatupa 2000, 76-77; Vaajakallio 1929, 2.

⁷¹ Kostet 1995, 88. Kostetin mukaan Hansson toimi tällöin suoraan Pietari Brahen palkkaamana.

⁷² Gustafsson 1933, 32.

⁷³ Gustafsson 1933, 25, 35. Hanssonin vaimo oli nimeltään Brita Henriksdotter ja hän kuoli vasta 1683. Ekstrand 1903, 214; Vaajakallio 1929, 2; Matinolli 1976b, 27.

Olof Mört oli ennen Suomeen saapumistaan toiminut Liivinmaalla revisionimaanmittarina. Nimityksen virkaan Suomessa hän sai kamarikollegiolta 17.2.1681, mutta saapui maahan vasta heinäkuussa 1684.⁷⁴ Tällöin hän alkoi hoitaa Peter Geddan jälkeen Hanssonin perintöä, eli Turun läänin maanmittarin tehtäviä. Mittauksia Mört toimitti Hämeen ja Satakunnan ohella runsaasti mm. Kemiön seudulla, mutta osallistui Halikonkin alueen kartoittamiseen. Olof Mört toimi suuren Pohjan sodan alussa edelleen Turun läänissä, mutta kuoli kuitenkin vuoden 1703 alussa.⁷⁵

Johan Vettervikilläkin, joka oli syntyjään Ruotsista Vätternin rannalta, oli varsin pitkä kokemus maanmittaamisesta ennen saapumistaan Turkuun. Varsin todennäköisesti hän tunsi Olof Mörtin ainakin jollakin tapaa, sillä hänkin oli toiminut Liivinmaalla, tosin oppilaana vuosina 1681-1685. Syyskuusta 1685 hän oli Porin läänissä ja sittemmin ylimääräisenä maanmittarina Uudellamaalla ja Hämeessä. Turun läänissä hän aloitti vuonna 1688, mutta vakinaiseksi maanmittariksi hän sai nimityksen vasta 1703.⁷⁶ Pääasiassa verokarttoja tuottanut Johan Vettervik toimi virassaan varsin ahkerasti. Sodan syttyttyä Vettervik oli edelleen maassa, mutta pakeni venäläishyökkäyksen edestä Ruotsin puolelle. Siellä hän oli maanmittaustehtävissä Västmanlannissa aina sodan loppuun saakka. Vuonna 1722 hänet nimitettiin uudelleen Turun läänisiin. Hän kuoli viides marraskuuta 1736.⁷⁷

Maanmittareista ja heidän elämästään ei ole säilynyt kovinkaan paljon tietoa. Tämä johtuu varmasti siitä yksinkertaisesta syystä, että dokumentit käsittelevät heitä heidän virkansa puolesta. Tärkeää oli tallentaa tiedot heidän pätevydestään (koulutuksestaan), toiminnastaan ja tuloksistaan. Oleellista ei ollut heidän elämäkertansa. Tästä syystä tieto maanmittareiden toiminnasta rajoittuu lähinnä heidän maanmittarina tai muussa kruunun toimessa ollessaan syntyneisiin lähteisiin. On silti huomattava, ettei ole tietoa siitä, ovatko maanmittauksista tehdyt diaariot säilyneet. Ainakaan niitä ei tunneta 1600-luvulta yhtään.

⁷⁴ Gustafsson 1933, 47; Ekstrand 1903, 214; Vaajakallio 1929, 3. Liivinmaalle annettiin uusi mittausohjesääntö 8.6.1681. Arnold Emmerlingin johtamassa komissiossa toimi 38 revisionimaanmittaria. Gustafsson 1933, 38. Komissio koottiin, koska valtiopäivät olivat vuonna 1680 päättäneet peruutusten koskevan myös Liivinmaata. Valtakunnan uusista alueista myös Pommeriin päätettiin 4.10.1690 lähettää maanmittauskomissio. Ehrensverd 1991a.

⁷⁵ Läänin vakinaisen maanmittarin virka oli hänen hallussaan vuosina 1681-1703. Gustafsson 1933, 36, 51; Ekstrand 1903, 214; ; Vaajakallio 1929, 3; Matinoli 1976b, 27; Rantatupa 2000, 77.

⁷⁶ Kostet 1995, 83; Gustafsson 1933, 47; Ekstrand 1903, 214 – 215; Vaajakallio 1929, 3. Maanmittarin nimen kirjoitusasu vaihtelee yleisesti hieman. Vaikka hän signeerasi karttansa usein muodossa Wetterwijk, käytetään tässä tutkimuksessa muotoa Vettervik. Ks. signeerauksesta esim. kartta a2a:3.

⁷⁷ Hän hoiti vakinaisen maanmittarin virkaa läänissä kuolemaansa asti. Gustafsson 1933, 51; Ekstrand 1903, 215; Vaajakallio 1929, 3; Matinoli 1976b, 27. Jyri Paulaharju on huomauttanut, että isovihan jälkeen kesti jonkin aikaa ennen palaamista säännölliseen kartoitustyöhön, mikä on toki ymmärrettävää. Paulaharju 2000, 99. Edellä mainittujen maanmittarien tausta kruunun virallisina ammattimiehinä osaltaan helpottaa lähdekritiikkiä, koska kartat eivät sen vuoksi joudu turhaan kyseenalaiseksi. Asia pitää toki silti tiedostaa ja ottaa huomioon. Ks. Kostet 2000, 36.

3. HALIKON PITÄJÄN KYLÄKARTAT

3.1. Kyläkarttamateriaali

Vanhan Halikon pitäjän alueelta tehtiin 1600-luvulla kahdeksan kyläkarttaa.⁷⁸ Näistä seitsemän on Johan Vettervikin käsialaa ja yksi on Olof Mörtin tuotantoa. Seuraavassa on signum-tietojen, joilla karttoihin jatkossa on viitattu, avulla käyty aluksi läpi karttojen paikannus ja tekijätiedot, sillä muuhun informaatioon on paneuduttu myöhemmin.

Kartta a2a:1, ”Geometrisch Afrijtningh Öfwer Käckila By Uthi Halickä Häradh Och Sochn”: Tämä kartta on ainoa Olof Mörtin tuotantoa. Kartan alue on Kokkilan kylässä Kokkilanselän rannalla.⁷⁹ Kartta on dateerattu vuodelle 1687 ja sen on Mört myös itse oikeaan alakulmaan signeerannut. Juhani Kostetin mukaan 1600-luvun lopulla karttojen dateeraus oli jo vakiintunut tapa, eikä niiden luotettavuutta tule syyttää epäillä. Samoin oli Kostetin mukaan tuolta ajalta lähtien ollut signeerausten laita.⁸⁰ Kartan koko on noin 58 x 62 senttimetriä, joskin se ei ole täysin säännöllisen suorakaiteen muotoinen.

Kartta a2a:2, ”Geometrisk Äfmätning Delineation Öfwer Bolhila Gård i Åbo Lähn Halliko Härad och Halliko Sochn Belägin”: Tästä toisesta kartasta alkaen tekijänä on ollut Johan Vettervik. Kartta a2a:2 kuvaa Halikon pitäjän keskeisimpiä alueita pappilan ja kirkon lähellä, pääkohteena Puotilan kartanon maat.⁸¹ Vettervik on signeerannut tämän kartan, kuten kaikki muutkin karttansa.⁸² Kaikki kartat on myös dateerattu ja kyseinen on vuodelta 1694. Kartan koko on noin 54 x 72 senttimetriä, eikä sekään ole täysin suorakaiteen muotoinen.

Kartta a2a:3, ”Geometrisk Äfmätning Delineation Öfwer Padanoija Hemman i Åbo Lähn Halliko Härad och Sochn Belägit”: Kartta on Padanojan talosta ja sen ympäristöstä. Se on sijoitettavissa nykyisten Kaninkolan ja Lempilän kylien välimaastoon.⁸³ Padanojan kartta on vuodelta 1694 ja se on aidosti suorakulmainen sekä noin kokoa 54 x 42 senttimetriä.

Kartta a2a:4, ”Geometrisk Äfmätning Delineation Öfwer Kannisto Hemman i Åbo Lähn Halliko Härad och Sochn Belägit”: Neljäs tarkasteluun otettu kartta on

⁷⁸ Karttoja olisi enemmänkin, kun tarkastellaan nykyisen Halikon kunnan aluetta, vaikkapa Angelniemellä silloisen Kemiön alueella, mutta tässä on pitäydytty vain historiallisen Halikon pitäjän alueen karttoihin.

⁷⁹ Käckila By. Tutkimuksessa käytetään jatkossa yleisesti nimeä Kokkila.

⁸⁰ Kostet 1995, 142 – 143; Mörtin tuotannosta mm. Gustafsson 1933, 47 – 48.

⁸¹ Bolhila Gård. Tämä nimi vaihteli, milloin Polhila, Bolhila tai Bolihiä, mutta jatkossa käytetään talosta Puotila nimeä.

⁸² Vettervikin kartoitustoiminnasta mm. Gustafsson 1933, 47 – 48.

⁸³ Padanoija Hemman. Jatkossa Padanoja. Talon naapurin Jaakolan nimi on jatkossa tässä asussa, vaikka kartoilla siitä näkyy eri versioita, kuten ”Jakola” ja ”Jacola”.

Kanniston talon ja sen ympäristön kuvaus.⁸⁴ Se sijoittuu nykyisellä kartalla Jokikaustan ja Ikelän väliin. Kartan koko on edellisen tapaan suunnilleen 54 x 42 senttimetriä ja se on myös dateerattu vuodelle 1694.

Kartta a2a:5, ”Geometrisk Äfmättnings Delineation Öfwer Angelneimie i Åbo Lähn Halliko Härad och Sochn Belägit”: Tämä kartta on Angelniemen alueelta.⁸⁵ Se kuvaa lähinnä niemen pohjoiskärkeä ja sen viereisen Angelansaaren pohjoisimpia osia. Kooltaan se vastaa lähinnä kahta ensimmäistä, mutta on suorakaiteesta poikkeava. Sen pääulottuvuudet ovat suunnilleen 54 x 78 senttimetriä. Kartta on vuodelta 1694. Vaikka kartta sinällään otsikon mukaan kohdistuukin tälle alueelle, ei talon maihin, voidaan se niputtaa samaan kastiin yhden talon maita kuvaavien karttojen kanssa. Tämä siitä syystä, että sillä on vain paikan kanssa yhteisen nimen omaavan Angelniemen talon maita.

Kartta a2a:6, ”Geometrisk Äfmättnings Delineation Öfwer Yttelä By i Åbo Lähn, Halliko Häradh och Sochn Belägin”: Tämä kartta on kaikkein kulmikkaimpia vasemman yläosan ollessa vapaana, mitoitetaan noin 82 x 123 senttimetriä. Kartta on Yttelän kylän⁸⁶ alueelta, hieman Halikon kirkolta pohjoiseen. Edellisistä poiketen tämä on dateerattu vuodelle 1695.

Kartta a2a:7, ”Geometrisk Äfmättnings Delineation Öfwer Rijkala By i Åbo Lähn, Halliko Härad och Sochn Belägin”: Halikon pitäjän alueen kyläkartoista toiseksi viimeinen, a2a:7, on Rikalan kylän alueelta Halikon kirkon eteläpuolelta.⁸⁷ Kohteena oli pääasiallisesti ollut paikalliset kruununtalot ja rälssitila maineen ja peltoineen. Tämäkin on vuodelta 1695 ja aidosti suorakulmaisena kooltaan noin 111 x 45 senttimetriä. Tämä kartta muodostaa Puotilan ja Yttelän karttojen kanssa keskenään saumattomasti yhteen liittyvän kokonaisuuden Halikonjoen varresta, vaikka Puotilan kartta on kahta muuta vuotta vanhempi.

Kartta a2a:8, ”Geometrisk Äfmättnings Delineation Öfwer Martila Eller Neimis Bys 2:ne Crono iämbwäll Säppälä Frälße Hemman, i Åbo Lähn, Halliko Härad Sampt Sochn Belägne”: Viimeinen kartta on a2a:8. Johan Vettervik on piirtänyt sen 58 x 46 senttimetrin kokoon. Kartta käsittelee Marttilan eli Niemen kylän alueetta.⁸⁸

⁸⁴ Kannisto Hemman.

⁸⁵ Angelneimie. Myös nimitys Angelneimi tulee vastaan kartoilla. Tutkimuksessa käytetään jatkossa nimeä Angelniemi. Naapuritalon kirjoitusasu jatkossa Päämäspää (kartoilla se usein mm. asussa Pärnäßpä”.

⁸⁶ Yttelä By. Tässä tutkimuksessa käytetään kartan taloista jatkossa niiden nimiä Haavisto (kartalla asussa ”Hafwisto”), Lampola (kartalla ”Lambola”) Markkula (kartalla ”Marckola”) ja Mattila (kartalla nimi samassa asussa).

⁸⁷ Rijkala By. Jatkossa nimitys Rikala. Rikalan taloista Vuorentaan ja Viurilan rälssitalojen osalta niihin viitataan näillä nimillä, vaikka emäkartanoiden kirjoitusasut vaihtelivatkin hieman.

⁸⁸ Martila eller Neimi. Huomaa, että kyseessä on Niemen talon mukaan nimen saanut kylä, joka todellakin oli nimetty kartassa ”Marttilaksi eli Niemeksi”. Ilmeisesti kylän nimi ei ollut vielä ollut ainakaan maanmittarin tuikinnan mukaan täysin vakiintunut, joten se oli nimetty asian ymmärrettävyyden kannalta näin erikoisella tavalla. Pääasiassa jatkossa käytetään Marttilan nimeä. Taloista käytetään Seppälän talossa sen nimeä

Mielenkiintoista on, että kartta on kuin suora jatke aiemmalle Angelniemeä kuvanneelle kartalle. Se nimittäin keskittyy Angelniemen pohjoiskärjen ja Angelansaaren eteläisempiin osiin. Dateeraus kuitenkin poikkeaa em. kartasta, sillä se on seuraavalta vuodelta, eli vuodelta 1695.

Kuten yllä on havaittu, karttojen koot vaihtelevat jonkin verran. Kuitenkin jo vuosina 1635 ja 1636 oli annettu määräys siitä, että karttojen tuli olla säännöllisen kokoisia, jotta kihlakunnista saataisiin sitä myötä sidottuina kirjoina kunnolliset karttakokoelmat. Myös karttapaperin laadusta annettiin omia ohjeita ja säädöksiä, mutta niitä ei ole tämän tutkimuksen piirissä tarvetta tarkemmin arvioida, kuten ei käytettyä maanmittausmenetelmääkään.⁸⁹

Kartoitustyössä valmiit kartat piirrettiin ns. regaaliarkeille tai regaalilehdille. Tyypillisin tällaisen arkin koko oli noin 46 X 58 senttimetriä. Kolme kahdeksasta käsiteltävänä olevaa karttaa on yhden tällaisen arkin kokoisia.⁹⁰ Kartat eivät kuitenkaan aina mahtuneet yhdelle arkille, minkä vuoksi maanmittarit saivat liittää useita arkkeja yhteen. Kahta arkkia on käytetty myös kolmessa tapauksessa.⁹¹ Kolmen paperin tai liuskan käyttö on nähtävissä vain Angelniemen kartassa (a2a:5) ja neljän Yttelän kartassa (a2a:6). Näistä kartoista havaitaan tämän olleen niiden suuren koon ja erikoisen muodon sanelema pakko. Regaaliarkkien yhteen liittäminen yleistyi 1600-luvun lopulla. Kaikki tutkitut kartat on taiteltu niin, että ne ovat päällepäin siististi suunnilleen saman kokoisia, mikä olikin aivan ohjeistuksen mukaista. Kolme karttaa oli tämän vuoksi täytynyt taittaa useammasta kohtaa, kuin vain keskeltä, jotta niistä oli saatu muihin verrattuna yhteensopivia ja kirjaan helposti sidottavia.⁹²

Kun tehtyjä kyläkarttoja verrataan 1650-luvulla valmistettuun Halikon kihlakunnan karttaan (arkistosignumiltaan MH5), voidaan huomata, etteivät ne peitä itse Halikon pitäjän alueelta suurtakaan osaa. Suuret säterikartanot jäävät luonnollisesti geometrinen karttojen ulkopuolelle. Sama tilanne on kuitenkin virkataloilla, lukuisilla kylillä ja jopa suuressa osaa pitäjän keskeistä ydinaluetta Halikonjoen varressa. Lisäksi pitäjän reuna-alueet ovat jääneet lähes kokonaan mittaamatta. Sama tilanne on havaittavissa kartasta 1, johon on merkitty kyläkarttojen pääasialliset kuvausalueet. Kaikkia yksittäisiä niitty- tai

(kartalla usein ”Säppälä”) ja Kappelin talosta yleisesti tätä ilmaisua (kartalla toisella nimellään ”Capellans Bohl”).

⁸⁹ Kostet 1995, 151; Gustafsson 1933, 19 – 20. Käytetty menetelmä oli ns. mittapöytämittaus. Yleensä kartoista tehtiin kaksi kopiota, vaikka useampiakin saatettiin tehdä. Ks. mittauksesta ja aitoudesta mm. Strang 2000, 11-14, 16.

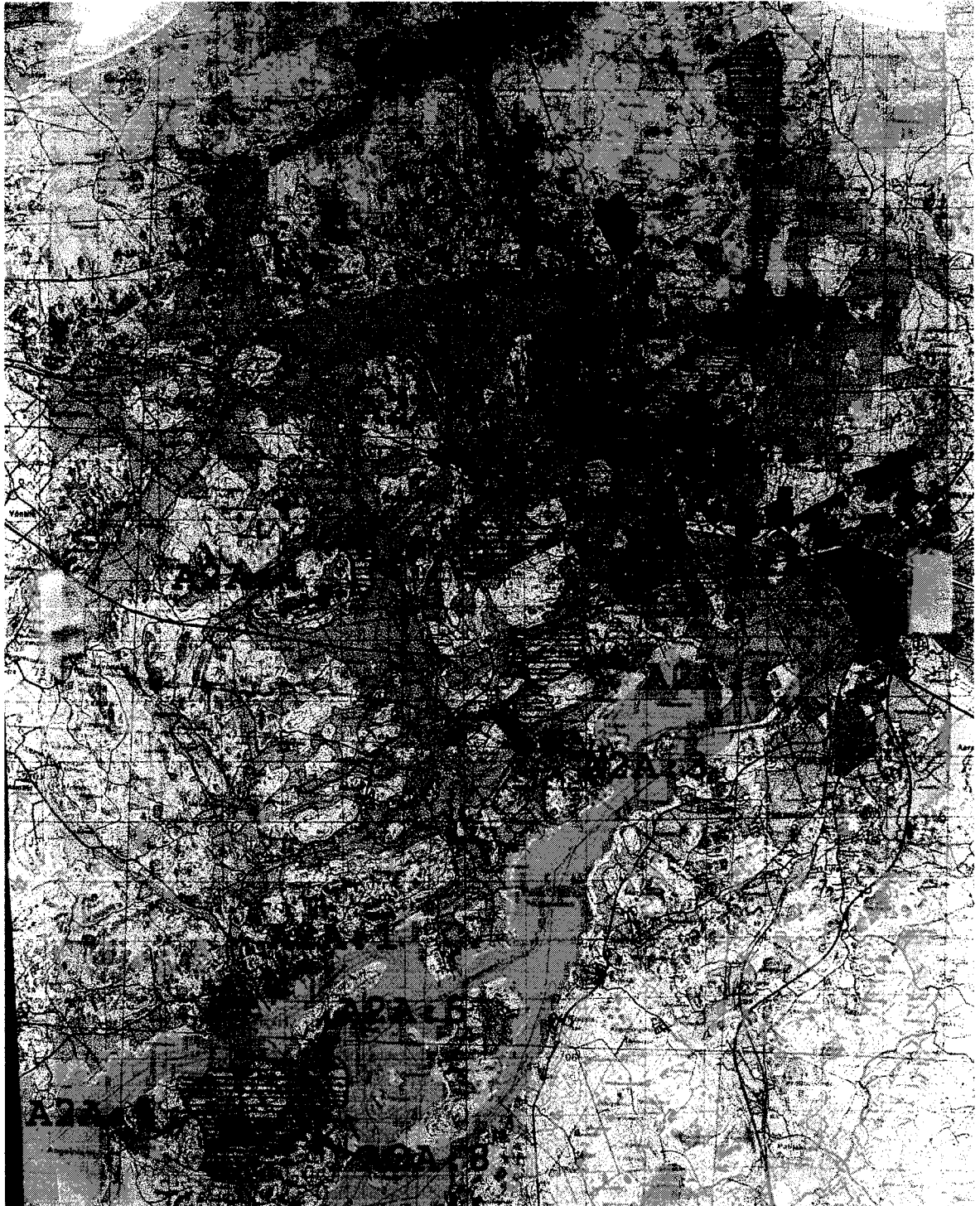
⁹⁰ a2a:3, a2a:4 ja a2a:8.

⁹¹ a2a:1, a2a:2 ja a2a:7. Karttojen liittäminen toisiinsa tehtiin liimaamalla tarpeellinen määrä liuskoja tai kokonaisia arkkeja toisiinsa. Liimana käytettiin luuliimaa, monesti noin tuuman taittomatkalta. Gustafsson 1933, 53-54; Kostet 1995, 151-152.

⁹² Nämä ovat kartat a2a:5, a2a:6 ja a2a:7. Toinen yleinen taittotapa oli tuolloin 46 X 58 senttimetrin kokoon.

peltosirpaleita ei ole käytännön syistä merkitty, mutta pääosasta nähdään, etteivät kartat kata nykyisestäkään alueesta paljoa. Kyläkarttoja ei siis voida olla missään nimessä pidetty varsinaisena pohjana seuraavia kihlakunnan tai laajemman alueen karttoja tehtäessä, vaikka joitain huomioita niistä toki on voitu poimia. Seuraava kartta kuitenkin osoittaa muutamien karttojen liittyvän mainitulla tapaa toisiinsa sekä Halikonjoen varressa että Kemiön saaren pohjoispäässä.

Kartta 1

3.2. Karttojen otsikointi

Kaikissa tutkittavana olevissa kartoissa on varsin kattava otsikointi. Jo vuonna 1634 kamarikollegio oli edellyttänyt kartassa mainittavan kihlakunnan, pitäjän ja kylän. Yksityiskohtaisempia määräyksiä alettiin kuitenkin antaa vasta 1690-luvulla. Käsiteltävissä kartoissa voidaan käsialan perusteella päätellä otsikointien olleen tekijän itsensä kirjoittamia, mikä ei vielä 1600-luvulla aina ollut säännönmukaista.⁹³

Kartan laatu on kaikissa kartoissa ilmaistu otsikoissa. Kaikissa tapauksissa kyseessä on ollut ns. geometrinen mittaus eli taloudellisista syistä toimeenpantu maanmittaus, jonka tarkoitus oli tuohon aikaan kruunulle palautettavien maiden tarkastaminen tai vero- yms. syistä toimeenpantu mittaus.⁹⁴ Taloudelliset syyt olivat kartoitustyön merkittävin syy, mutta Halikon tapauksessa on lisävaikuttimena ehkä ollut myös ruotuväkilaitoksen ulottaminen alueelle, sillä Turun läänissä rahvas teki asiasta sopimuksen todennäköisesti vuonna 1694.⁹⁵

Kartan kuvaama paikka on niin ikään mainittu kaikissa kartoissa. Jokaisessa on mainittu sijainti Halikon pitäjässä. Neljässä tapauksessa mainitaan kohteena olleen alueen tietty kylä, näissä tapauksissa Kokkila, Rikala, Yttelä ja Marttila.⁹⁶ Kahdessa tapauksessa maanmittaus on nimeämisen mukaan kohdistettu yhteen taloon, nimittäin Padanojaan ja Kannistoon.⁹⁷ Kartta a2a:2 on yksilöity Puotilan kartanolle ja a2a:5 on nimetty vain Angelniemen alueelle. Lääni ja pitäjä on mainittu jokaisessa Vettervikin kartassa aivan oikein Turun lääniksi (Åbo Lähn) ja Halikon pitäjäksi.

Mielenkiintoiseksi muodostuu kuitenkin Olof Mörtin Kokkilan kartta, sillä josta otsikointi osoittaa sen käsittelevän sekä tutkimuskohteena olleen Halikon Kokkilan että kartalle otetun toisen tilan osalta tilusvaihtojen yhteydessä tehtyä tarkastelua. 1600-luvun säädökset huomioon ottaen karttojen sijoittaminen oli hoidettu varsin mallikelpoisesti. Luonnollisesti täytyy ottaa huomioon se, että kartta ei olisi ollut minkään arvoinen, ellei se olisi kiistatta ollut paikannettavissa. Mörtin kartta on sikäläkin mielenkiintoinen, että

⁹³ Esimerkiksi Kostet on omassa tutkimuksessaan tavannut otsikointeja, jotka ovat vasta myöhemmin karttoihin lisättyjä. Kostet 1995, 140–144.

⁹⁴ Kaikissa Vettervikin kartoissa nimitys on Geometrisk Afmättnings Delineation (geometrinen mittauskuvaus) ja Mörtin kartassa Geometrisch Afrijtningh (geometrinen piirustus). Kostet on kaupunkikartografian osalta arvellut ”avritning” sanan eri muodoissaan viittaavan mittauksiin, joko suunnitelman tai vallinneen tilanteen pohjalta. Tutkimuskohteen selvästi mittauksiin pohjaavat kartat, vaikkeivät kaupunkikartografiaan liitykään, tukevat tätä näkemystä ja laajentavat tulkintaa omalle saralleenkin. Ks. Kostet 2000, 38-40. Karttoja kutsuttiin geometrisiksi maakirjoiksi, jottei niitä sekoitettaisi tavallisiin kruunun maakirjoihin, joissa oli tiedot talojen verotuksesta ja maan luonnosta. Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>.

⁹⁵ Jutikkala 1958, 205-206; Pitkänen 1992, 288.

⁹⁶ Kyseessä ovat kartat a2a:1, a2a:7, a2a:6 ja a2a:8.

⁹⁷ Kartat a2a:3 ja a2a:4.

vaikka se on otsikoitu koskemaan Kokkilan kylää, oli sille mitattu vain yhden talon maat, vaikka mm. peltosaroista on nähtävissä toisen talon sarkojen asettuneen niiden väliin. Tämä johtuu siitä, että kyse oli tilusvaihdossa ollut vain tästä yhdestä talosta, eikä silloin ollut katsottu tarpeelliseksi mitata kylän muita taloja.

Kaikissa kartoissa on muistettu mainita siitä, että alueet ja maat oli kuvattu siinä määrässä ja laadussa, kuin ne olivat talojen hallinnassa. Johan Vettervik, toisin kuin yhden kartan piirtänyt Olof Mört, on otsikkoon kirjoittanut kartoituksen tapahtuneen asianomaisten henkilöiden tarkkailemana, millä viitataan vaadittuun lautakuntaan ja muihin asiaankuuluviin henkilöihin.

Kartoissa a2a:2, a2a:3, a2a:4 ja a2a:5 nimetään tämän lisäksi olleen kuvattu vain niiden kuvaaman kylän tai talon ympäristöä talojen kaikkine omistuksineen. Neljässä muussa kartassa otsikointi sen sijaan tarjoaa muutakin tietoa kohteesta. Yttelän kylästä tehdyssä kartassa a2a:6 mainitaan piirretyn mukaan pellot, niityt ja maat sekä metsäalueita, jotka kuuluivat kylään. Rikalan kylän kartan, a2a:7, otsikossa on mainittu paikannustietojen ohella sen koskevan ja kuvaavan kaikkien kylän kruununtalojen maat, pellot, niityt sekä metsien lisäksi kiistanalaiset maa-alueet. Kartassa a2a:8 on nimetty kruununtalojen osuuksien lisäksi olevan Seppälän räilssitalon⁹⁸ pellot sekä niityt kaikessa laajuudessaan.

Olof Mört on piirtämässään Kokkilan kartassa (a2a:1) myös kuvannut karttaansa tarkemmin selvityksin. Hän on kirjannut kartan kohteena olleen erityisesti kruunun tilusluovutuksissa haltuunsa ottaman, virkamiehenä toimineen Lorentz Creutzin tilan Halikon pitäjässä ja sen lisäksi hänen vaimonsa rouva Ebba Maria Flemingin kautta tilusvaihtoihin määrätty talo.⁹⁹ Vettervikistä poiketen Olof Mört oli lisännyt otsikkoon lauseen, jossa vahvisti allekirjoittaneen, siis hänen itsensä, mitanneen kartan tiedot. Johan Vettervikin tapana oli ollut vahvistaa tämä tieto oman signeerauksensa yhteydessä. Tulokset eivät aivan tue Heikki Rantatuvan esittämää arviota siitä, ettei karttoja yleensä signeerattu. Tämän valossa näyttää siltä, että signeeraus on riippunut kartantekijästä itsestään, eikä varmaa sääntöä ole ollut.¹⁰⁰

⁹⁸ Säppälä Frälsse Hemman.

⁹⁹ Mört kertoi kyse olleen tilusluovutuksista. Rouva Flemingin nimi oli kirjoitettu asussa Ebba Maria Fläming. Tämä Flemingin talo sijaitsi Håndbölen kylässä Sauvon pitäjässä, vaikka se samalla kartalla olikin. Sijainnin vuoksi sen osuutta ei ole jatkossa käsitelty tarkemmin. Kuitenkin voidaan huomata, että samanlaisen luovutusasian ollessa kyseessä, paikkojen ollessa läheiset ja koskapa herra Creutz ja rouva Fleming olivat aviopari, ei ollut katsottu tarpeelliseksi tehdä kahta eri karttaa, vaan oli nähty tarkoituksenmukaiseksi ja järkeväksi piirtää ne samalle arkille. Olof Mört oli luonnollisesti samoihin aikoihin tehnyt tässä tarkoituksessa Creutzin maista useampiakin karttoja, tosin muilta seuduilta, joilla Creutzin maat pääasiassa näyttävät sijainneen.

¹⁰⁰ Ks. Rantatupa 2000, 78; Gustafsson 1933, 53.

Alfred A. Gustafssonin mukaan karttoihin merkittiin joskus otsikoinnin yhteyteen syy, jonka vuoksi mittaus oli suoritettu.¹⁰¹ Tässä käsiteltävistä kartoista tämä on havaittavissa vain Olof Mörtin kartan kohdalla. Tämä on katsottavissa annettujen ohjeiden tunnolliseksi noudattamiseksi, sillä vain Kokkilan kartalla oli näistä ollut erityislaatusempi tehtävä, kun taas Vettervikin myöhemmin tekemät kyläkartat on yhdistettävissä uudelleen alkaneeseen yleiseen kartoitustoimintaan. Kyläkartoista on havaittavissa vielä se seikka, että varsinaisesti vain kolme niistä kohdistuu oikeisiin useamman talon kyliin (a2a:6, a2a:7 ja a2a:8), loppujen kohdistuessa yksittäisiin taloihin ja niiden maihin.¹⁰² Otsikointi ja karttojen muodolliset piirteet ovat kuitenkin paljon tarkempia, kuin esimerkiksi aiemmin valmistuneessa kihlakunnan kartassa. Siinä otsikointi on sijoitettu lyhyen selitysoosan alkuun, ei koko kartan yläosaan, kuten kyläkartoissa. Hansson ei myöskään ole merkinnyt kihlakunnan karttaan esimerkiksi läänitietoja tai dateerannut sitä. Tältä osin kartoituksen piirteet olivat siis 1600-luvun kuluessa tarkentuneet.¹⁰³

3.3. Kompassiruuus, karttakehys sekä mittakaava

Kompassiruuus oli tavallinen jo 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla, eli kartoituksen alkuvaiheissa. Sen rinnalla käytettiin myös pohjoissuuntaa osoittavaa nuolta, joka oli varustettu selventävällä tekstillä. Vuonna 1636 annettujen ohjeiden mukaan kartan suuntaaminen oli merkittävä jommallakummalla tavalla. Vielä vuonna 1691 oli ylitirehtööri määrännyt, että kaikkiin karttoihin oli merkittävä kompassisuunnat.¹⁰⁴ Kaikissa käsiteltävissä kartoissa on kompassiruuus. Kartoitustyön yhteydessä kompassiruuusista yleisesti tehtiin monine väreineen varsin upeita, niin myös näissä tapauksissa.

Olof Mört oli sijoittanut kompassiruuusun kartassaan vasempaan yläkulmaan. Tätä ei kuitenkaan voida pitää hänelle mitenkään tyypillisenä tapana. Mörtin muita karttoja tarkasteltaessa voidaan huomata, että kompassiruuus saattaa hyvin olla kummassa laidassa tahansa tai vaikkapa alempanakin.¹⁰⁵ Mört onkin ilmeisesti pitänyt kompassiruuusua tärkeänä, mutta silti sellaisena osana karttaa, jonka on voinut sijoittaa vapaasti sinne, missä karttalehdellä oli parhaiten tilaa. Johan Vettervik on sen sijaan ollut sijoittelussa paljon

¹⁰¹ Gustafsson 1933, 53.

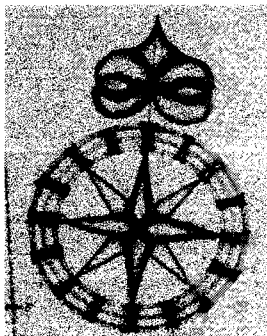
¹⁰² Toki torppia voi näilläkin yksinäistalojen kartoilla olla.

¹⁰³ Vrt. kihlakunnan karttaan MH5.

¹⁰⁴ Gustafsson 1933, 26; Kostet 1995, 139. Gustafssonin mukaan pohjoisnuolen rinnalla saattoi esiintyä teksti Centrum Mathematicum, Sigitta Geometrica jne.

¹⁰⁵ Ks. esimerkiksi kartat a2a:15, a2a:16 ja a2a:17.

säntillisempi. Hänellä oli suorastaan oma tunnusomainen tapansa kompassiruusun asettelussa, jolla hän ehkä haki tyylillistä tehokkuutta. Vettervik nimittäin asetti kaikki tutkittavien karttojen kompassiruusut aivan karttojen ylälaitaan niin, että ruusun päällä olleen koristenuolen kärki koskettaa karttakehystä. Vettervikin kompassiruusut sijaitsivat aina ylälaidassa, mahdollisimman keskellä ylintä laitaa tai tekstin suhteen symmetrisesti niin, että ruusuke hajotti otsikon sanan Geometrisk eri puolilleen.¹⁰⁶ Karttakuvan asettelu on toki lopullisesti sanellut kompassiruusun sijoittelun.

Kuva 1

Olof Mört käytti ruusunsa pohjaväriä ruskeaa (katso Kuva 1: Olof Mörtin kompassiruusu kartalla a2a:1). Tällä hän on piirtänyt kaksoisviivoilla ruusulle kolminkertaisen kehän poikkipienoineen, joita on kaikkiaan kuusitoista eri ilmansuuntiin. Poikkipienojen väritystä hän on vahvistanut maalaamalla päälle sinistä ja punaista, kumpaakin kuudelle pienalle ja keltaista väriä neljälle. Kompassiruusun kehän keskellä on kahdeksanhaarainen tähti, jonka pohjois-etelähaarat ovat sinisiä ja itä-länsihaarat punaisia. Väli-ilmansuuntien sakarat ovat keltaisia. Ruusun päälle Mört oli piirtänyt sini-kelta-punaisen ”neulan” vahvistaakseen pohjoisen suunnan. Kyseinen neula on tyylitelty Ranskanlilja. Tämä ruusun malli on maanmittarille täysin omaleimainen ja sikäli hänen omaa käsialaansa.¹⁰⁷ Ei ole todennäköistä, että täysin sama henkilö olisi maanmittauskonttorissa vuodesta toiseen sattunut piirtämään Mörtin karttoihin samanlaiset kompassiruusukkeet. Olof Mörtin kohdalla voidaan unohtaa Juhani Kostetin jo Alfred A. Gustafssonin esittämäksi mainitsema väite siitä, että ruusut olisi lisätty jälkikäteen, karttoja konttorissa arkistoitaessa.¹⁰⁸ Tämä voi pitää paikkansa silloin, kun ruusua ei ole tekovaiheessa piirretty, mutta sääntö se ei ole voinut olla.

Kuva 2

Myös Johan Vettervikin kompassiruusun ulkonäköä voidaan pitää hänen omana mallinaan (katso Kuva 2: Johan Vettervikin kompassiruusu kartalla a2a:4). Niin selkeästi

¹⁰⁶ Ks. esimerkiksi kartat a2a:4, a2a:2. Aina tämä ei ollut ollut mahdollista ja hän oli sijoittanut ruusun ylälaidassa oikealle puolelle, kuten vaikkapa kartta a2a:7 osoittaa.

¹⁰⁷ Kompassiruusu säilyi Mörtin tuotannossa samantyyppisenä. Seikka on nähtävissä niin maaseudun mittauksissa, esimerkiksi Kemiön seudulla kartat a2a:15 – a2a:17 vuodelta 1687, kuin hänen kaupunkimittauksissaankin, vaikkapa Porin kartassa vuodelta 1696. Tämä kartta on nähtävissä Juhani Kostetin työssä. Ks. Kostet 1995, 68 (kartta 29, vuodelta 1696).

¹⁰⁸ Kostet 1995, 140.

se toistuu toistumistaan hänen piirtämissään kartoissa niin Halikossa kuin muuallakin.¹⁰⁹ Vettervikin kompassiruusussakin ulkoreunan kehien pohjaväri on ruskea. Kehiä on kuitenkin Mörtin tuotannosta poiketen vain kaksi. Pääilmansuuntien poikki pienat hän oli värittänyt vahvasti sinisiksi, mutta väli-ilmansuuntien pienat punaisiksi. Näiden väleissä on yhteensä 24 pienempää pienaa, joiden värityksessä on käytetty sinistä, punaista ja keltaista. Kehien välillä on lisäksi koristepisteitä. Ruusun keskellä on Mörtin tavoin kahdeksanhaarainen tähti, jonka väritys seuraa ulkokehän ilmansuuntien poikki pienojen väritystä.¹¹⁰ Tähtien sisällä on ympyrässä vielä neljähaarainen viininpunainen ”tähti”. Kaiken kruununa kompassiruusun päällä on sinisillä ja punaisilla väreillä koristettu pohjoista osoittava ja kehysreunaan yltävä liljankuva. Myös Vettervikin kompassiruusun malli tukee yllä Mörtin kohdalla tehtyä havaintoa siitä, että ruusua ei lisätty maanmittauskonttorissa. Vettervik seurasi malliaan vuodesta toiseen samantyyppisesti, eikä sen voida olettaa olleen muiden aikaansaannosta. Näihin verrattuna mm. Hans Hanssonin kompassiruusut ovat karuja. Kihlakunnan kartan esimerkkitaipauksessa sen malli on paljon yksinkertaisempi ja värityksenä on vain punaista ja punaruskeaa, yhteisenä piirteenä kuitenkin ranskanliljat. Kompassiruusujen malli osoittaa kymmenien vuosien aikana tapahtunutta värityksen kehittymistä ja monipuolistumista, mutta asettelussa Mört ja Hansson ovat lähellä toisiaan, vaikka eri aikakausien edustajia ovatkin.¹¹¹ Ranskan liljojen esiintyminen molempien kyläkarttojen maanmittarien kartoilla osoittaa, ettei kuningas Kaarle XI:n toive sen vaihtamisesta Pohjantähteen ollut ainakaan kyseisten maanmittarien työhön vaikuttanut. Ludvig XIV:n tapaan Kaarle oli halunnut oman symbolin ja hänestä ”Kuninkaan Pohjantähti”, joka merkitsi muutenkin hänelle ja Ulrika Eleonoralle paljon, olisi sopinut karttoihin hyvin.¹¹²

Mörtin ja Vettervikin kompassiruusuissa on vielä yksi eroavaisuus. Molemmat olivat mahdollisuuksien mukaan yrittäneet piirtää karttansa pohjois-eteläsuuntaisina. Vettervik on noudattanut tätä orjallisesti ja ruusukkeet ja kartat ovat säännöllisesti suoraan yläreuna pohjoiseen. Toki Olof Mörtkin on pyrkinyt pohjoissuuntaan, mutta hänellä on havaittavissa selvemmin joustoa siinä, että kartan suuntaa on voinut sovittaa tilanteen

¹⁰⁹ Mm. kartat a2a:9, a2a:10, a2a:11 ja a2a:12 jo vuodelta 1692 osoittavat ruusun tyyppin olleen melko samanlaisen.

¹¹⁰ Pääilmansuunnat olivat siis sinisellä ja muut punaisella. Koristepisteet kehällä olivat aina kolmen ryhmässä ja keskustan alue tähden ympärillä oli jaettu kahdeksaan lohkoon ruskealla värillä.

¹¹¹ Kihlakunnan kartta MH5. Koko väritykseltään Hanssonin tekemä kihlakunnan kartta on geometrisiin karttoihin verrattuna hialakka. Puna-, musta-, sinisävyyisenä se häviää komeille kyläkartoille värivalikoimassa ja -määrässä. Niklas Cserhalmi onkin huomauttanut nuorempien geometristen karttojen, joita tutkitut kyläkartat ovat, olevan sekä tarkimpia että värikkäimpiä 1600-luvun karttoja. Cserhalmi 1999, 19-20.

¹¹² Ehrensverd 1991a.

mukaan. Täten pohjoissuunta saattaa hieman poiketa kartan ylälaidasta.¹¹³ Kartat pyrittiin nykyiseen tapaan suuntaamaan suoraan pohjoiseen, mutta tilanteen vaatimuksista tai paperin säästämiseksi siitä oli voitu poiketa.¹¹⁴ Vettervik yritti Mörtiä useammin ratkaista tilanne karttakuvan asettelun avulla, vaikka se olisi vaatinut lisäarkkien käyttöä. Mört on tältä osin lähempänä aikaisempina aikoina toiminutta Hans Hanssonia, joka mm. kihlakunnan karttaa tehdessään oli myös joutanut pohjoissuunnasta, mahdollisesti karttakuvan asettelun vaatimusten vuoksi.¹¹⁵

Molemmat maanmittarit kehystivät karttansa reunaviivoilla, kuten kartoitustyössä oli tuohon aikaan tapana. Reunustassa, jonka he sijoittivat parin kolmen sentin päähän paperin laidasta, on molemmilla kolme viivaa.¹¹⁶ Mört on piirtänyt viivat tasaisin etäisyyksin niin, että ulommaisina on vahvin ja sisin heikoin. Päävärinä hänellä on ollut ruskea, joskin uloin reunus on lähes musta. Kokkilan kartassa kartan lohkot on vielä erotettu kaksinkertaisella viivalla toisistaan. Vettervikinkin karttareunusten pohjaväri on ruskea. Ulommaisena laidan hän on vahvistanut punaisella ja sisempänä käyttänyt lisänä keltaista. Kaikista sisimpänä Vettervikillä on ollut aivan ohut viiva, joka on vielä kahteen muuhun verrattuna suhteellisesti lähempänä kartan keskiosia. Karttaloikojen erottelussa Vettervik on pitäytynyt ulkoreunuksen mallissa. Yhteisenä piirteenä on havaittavissa se, että reunaviivat eivät olleet mittareille mitään pyhitettyjä rajoja, joita ei saanut ylittää (katso Kuva 3: Reunuksen ylitys kartalla a2a:7).

Kuva 3

katkaisseet reunuksen ja jatkaneet karttaa sen ulkopuolelle, jonne oli piirretty niin metsiä, taloja kuin tekstiäkin.¹¹⁷ Ulkoreunan alueet olivatkin tarkoitetut seikeiksi rajoiksi, mutta samalla niitä voitiin tarpeen vaatiessa käyttää hyväksi.

Molemmat maanmittarit olivat reunustyyliinsään poikenneet tavallisuudesta, sillä Gustafssonin mukaan kehukset oli tavallisesti tehty kahdella värillä.¹¹⁸

Mittakaavoista ei ollut aluksi 1600-luvulla annettu kovinkaan tarkkoja ohjeita. Vuonna 1643 oli määrätty yhteisestä mittakaavasta.¹¹⁹ Tarkemmiksi ohjeet tulivat tämän

¹¹³ Toki Olof Mörtkin oli pyrkinyt mahdollisuuksien tullen asettamaan pohjoisen suoraan ylös. Vettervik'kin joutui joskus tinkimään tavastaan, kuten Kostetin tutkimuksissa esillä ollut hänen, Bergmanin ja Östlingin laatima Turun mittaus osoittaa. Tämä kartta on myös nähtävissä mm. Juhani Kostetin tutkimuksessa. Ks. Kostet 1995, 83 (kartta 45, vuodelta 1710). Samassa kartassa on huomattavissa ruusun erilaisuus ja pohjoissuunnan poikkeavuus ylälaidasta, mikä saattoi hyvin johtua yhteisprojektin luonteesta. Tutkimuksen virallisesta aiheesta poiketen on tässä yhteydessä huomautettava, että jokaiseen kyläkartaan on lyöty venäläisten järjestämän hallinnon toimesta oma leima kaksipäisine kruunattuine kotkineen. Tämä on yksi osoitus Suomen sodan jälkeen rauhannehtojen mukaisesta valmiin karttamateriaalin luovutuksesta. Mittauspöytäkirjojen kohtaloista ei ole varmuutta.

¹¹⁴ Kostet 1995, 139 – 140.

¹¹⁵ Kihlakunnan kartta MH5.

¹¹⁶ Myös kaksi reunaviivaa on ollut yleinen käytäntö 1600-luvun kartoissa.

¹¹⁷ Tästä esimerkkinä lyhyesti vaikkapa kartat a2a:1, a2a:3, a2a:6 ja a2a:8.

¹¹⁸ Gustafsson 1933, 34.

työn kannalta tärkeään aikaan 1660-1680 -luvulla. Mitoista ja painoista oli säädetty jo vuonna 1665, ja sitten Olof Mörtin toiminnan aikoihin vuonna 1687 oli mittakaavaksi määrätty Scala Holmensis.¹²⁰ Vuonna 1688 Scala Stockholmensis, eli mittakaava 1:4000:een, vahvistettiin viralliseksi. Mitoista muistutettiin useaan otteeseen 1690-luvun puolella. Tukholman-kyynära – alkujaan Rydaholmin kyynära, joka oli noin 0,593 metriä - vakiintui vähitellen valtakunnalliseksi mitaksi.¹²¹

Mittakaava-asteikon sijoittelu on lähes yhdenmukaista tutkitussa kartoitustyössä, sillä se on sijoitettu alalaitaan. Vettervikillä se sijaitsee kartan jommassakummassa alakulmassa, kun taas Mörtillä sijainnaksi on riittänyt pelkkä alalaita, eikä kulmilla ollut samaa merkitystä. Asteikon sijoittelusta voidaan päätellä suurimman huomion olleen sen selkeydessä ja paikassa, jossa se ei ollut millään tavalla häirtävänä muulle kartalle. Alalaita sopi tähän vallan mainiosti. Molempien maanmittarien mitta-asteikot ovat ulkonäöltään varsin persoonallisia, kuten aiemmin on havaittu kompassiruuususta. Olof Mörtin asteikko on kompassiruuusun tapaan paljon karumpi kuin Vettervikin tuotos. Mört oli asteikossaan vain vahvistanut ruskean pohjarungon keltaisella, kun taas Johan Vettervikin asteikot on koristeltu ylälaidaltaan keltaisella ja alemmilla osilla korealla punaisella viivoituksella. Kompassiruuusujen ja käsialan ohella nämäkin ovat persoonallisia piirteitä, jotka ovat seuranneet maanmittareita varsin pitkään. Niin Mörtin kuin Vettervikin kohdalla on muussa tuotannossa havaittavissa samat piirteet.¹²²

Mittakaavassa kyseiset maanmittarit olivat olleet samoilla linjoilla. Kyseessä on ollut ns. Scala Ulnarum eli kyynärmittakaava.¹²³ Mörtin kartan mitta-asteikko on tuhannen kyynärän mittainen, kun taas Johan Vettervikillä tämä on tuhannen viidensadan kyynärän mittainen. Juhani Kostetin mukaan asteikon jako ja tyyppi vaihtelivat maanmittareittain, vaikka niistä ohjeita olikin. Clas Tollinin mukaan taas 1000 kyynärää oli asteikkojen tyypillisin mitta.¹²⁴ Mört siis pitäytyi yleisimmässä tuhannen kyynärän asteikossa,

¹¹⁹ Samalla korostettiin esityksen selkeyttä. Kostet 1995, 134. Huom. edellä asetusten yhteydessään mainittiin mittakaava saatavaksi kamarista.

¹²⁰ Kostet 1995, 134-137. Tämä mittakaava on luultavimmin peninkulmaan pohjautuva ruotsalainen mittakaava.

¹²¹ Cserhalmin mukaan kyynära oli aluksi saanut nimensä Kronobergissä olleen Rydaholmin pitäjän mukaan. Kostet ja Jutikkala ovat havainneet kyynärmitoissa kaikesta huolimatta varsin suurta vaihtelua. Kostet 1995, 134; Cserhalmi 1999, 20; Jutikkala 1958, 72. Tollinin ja Cserhalmin mukaan 1:4000 oli juuri 1600-luvun nuoremmille geometrisille mittauksille ominainen mittakaava, vaikka muitakin toki käytettiin. Aikaisemmin oli 1:5000 mittakaava ollut yleisin. Tollin 1996, 14; Cserhalmi 1999, 18-20; Sveriges geometriska jordeböcker < <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html>>.

¹²² Vaikkapa Olof Mörtin tuotannossa Kemiön alueella ja Vettervikiltä vaikkapa kartta a2a:27. Käsialoista on nähtävissä Johan Vettervikin taipumus huomattavasti koristeellisempaan työhön. Hänelle tyypillisiä piirteitä olivat suuret koukerot ja kiehkurat kirjaimissa, kun taas Olof Mörtin käsiala oli paljon pidättyväisempää tässä suhteessa.

¹²³ Olof Mört oli kirjoittanut tämän Scala Ulnarum ja Johan Vettervik Schala Ulnarum.

¹²⁴ Kostet 1995, 135 – 136; Cserhalmi 1999, 20. Tollin lisää vielä 100 kyynärää olleen yleisin asteikon jaottelumitta. Tollin 1996, 14.

molempien käyttäessä omissaan sadan kyynärän jaottelua. Jonkinlaista yhdenmukaisuutta ohjeiden tavoitteiden mukaisesti noudatettiin, sillä jaottelu ja asteikot ovat ylipäättään varsin lähellä toisiaan ja helposti muunnettavissa yhtäpitäviksi.¹²⁵ Kaupunkimittaukset ovat varsin erilaisia maaseudun geometrisiin mittauksiin verrattuna, mikä saattaa selittää Juhani Kostetin työssään havaitsemat erot annettuihin ohjeisiin. Mittakaavojen osalta käsitellyt maanmittarit liittyvät yleiseen perinteeseen ja täyttivät varsin hyvin kruunun vaatimukset.

4. KARTTAKUVASSA KOROSTUVAT NIITTYMAAT

4.1. Niittyjen tärkeä rooli ja niiden merkinnät

Niitymaa oli 1600-luvun lopun yhteisössä tärkeässä asemassa, olihan se tarpeen karjan ruokkimiseksi. Karjan merkitys oli tuolloin suuri. Osin sitä kaivattiin ravintolisäksi tai myyntiin, mutta vähintään yhtä kipeästi kaivattiin eläinten apua työnteossa ja lannoituksessa. Tässä tärkeimmät elikot olivat härät ja hevoset sekä luonnollisesti nautakarja. Härkien ja hevosten on arvioitu olleen Halikossa samoihin aikoihin käytössä ja niitä pidettiin yhtä aikaa, jos vain oli varaa.¹²⁶ Ne täydensivät varmasti sopivasti toisiaan ja antoivat mahdollisuuden useamman työtarpeen hoitamiseen.

Kartoitustöissä ei karjatalouteen tietenkään puututtu suoraan, mutta niitymaiden perusteella voidaan toki tarkastella seudun mahdollisuuksia. Tämän mahdollistavat kartoille merkityt tiedot niitymaiden tuotoista, pinta-aloista ja maanlaaduista. Johan Vettervik joutui kartoitustöissään suuriin haasteisiin, sillä hän joutui ottamaan huomioon asetukset, jotka vaativat laskemaan peltojen tapaan niittyalueiden pinta-alat ja vielä merkitsemään näiden maiden vuosituoton. Hän laskikin tietosarakkeisiin kunkin talon eri niitymailta saatavan vuosituoton ja näiden kokonaismäärän.¹²⁷ Alfred A. Gustafsson on esittänyt, että 1600-luvun lopulla uuden johtosäännön jälkeenkään ei niittyjen taikka metsien pinta-aloja ilmaistu.¹²⁸ Metsäalueiden osalta tämä näyttää pitäneen paikkansa, sitä ei myöskään Vettervik tehnyt. On mahdollista, että Gustafsson on tullut tulkintaansa

¹²⁵ Tällainen jaottelu on tulkittavissa virallisen asteikon sallittuun jakamiseen, jota ainakin osa maanmittareista on siis noudattanut, vaikka Kostet on varsin pieniltä alueilta tehtyjen kaupunkimittausten yhteydessä osoittanut mitta-asteikoissa suurta hajaannusta. Ks. Kostet 1995, 134-139.

¹²⁶ Pitkänen 1992, 227; Wilmi 1991, 137.

¹²⁷ Vettervikin työ osoittaa osaltaan myös maanmittarin inhimillisyyttä pienen laskuvirheen osalta. Kartan a2a:7 kolmannen kruunun talon niittyjen kokonaisvuosituoton hän oli laskenut hieman väärin. Hän on merkinnyt tulokseksi 7 97/256 parmasta, vaikka oikea luku oli niittyjen tuotoista laskettavissa 7 95/256 parmakseksi. Sinällään pieni virhe osoittaa sekä inhimillisyyttä, että maanmittarin asemaa. Hänen työnsä tulokset otettiin todesta, eikä niitä alettu yksityiskohtien osalta tarkistaa ja korjata, ellei kyse ollut jostain todella merkittävästä asiasta.

¹²⁸ Gustafsson 1933, 53.

huomaamalla tirehtööri Transkiöldin antaneen vuonna 1696 geometrinen karttojen piirtämisestä tarkennetut ohjeet¹²⁹, joissa vaadittiin vuosituohtojen lisäksi sarakkeisiin pinta-aloja neliökyynärissä. Maanmittari Vettervikin työ ei kuitenkaan tue Gustafssonin näkemystä. Hän nimittäin kirjasi kartoille myös niittyjen pinta-alat tynnyrinaloina, mutta vain niittymerkintöjen yhteyteen kartan selitysosaan. Vain kyläkarttojen yhteisten maiden osalta hän merkitsi näiden maiden pinta-alat ainoastaan ensimmäisen talon yhteydessä. Ilmeisesti hän katsoi riittäväksi, että ensimmäisen talon yhteydessä mainittiin sen pinta-alat sekä tuotto-osuudet ja seuraavien talojen kohdalla vain osuus yhteisten maiden tuotosta. Pinta-alathan voitiin tarvittaessa laskea kyläosuuksien ja tuottojen perusteella myöhemmin.¹³⁰ Gustafssonin tulkintaan on useita mahdollisuuksia. Joko hän on tullut päätelmiinsä tarkistamatta pinta-alaseikkaa tilusselitelmistä, kyse on vain Halikon yksittäistapauksesta tai sitten Johan Vettervikin toiminta on ollut maanmittareiden joukossa poikkeuksellisen täsmällistä ja pikkutarkkaa.

Olof Mört edustaa tässäkin yhteydessä varhaisempaa aikakautta. Vuoden 1643 ohjeessa, joka oli hänen aikanaan voimassa, ei ollut annettu niittyjen mittaamisesta tarkkaa ohjetta. Mört merkitsi kuitenkin karttansa sarakkeisiin pinta-alan ainoalta sille osuneelta niityltä, sen ollessa 2 tynnyrinalaa ja 15 kapanalaa. Mört ilmeisesti seurasi vakiintunutta ja käytössä ollutta tapaa.¹³¹ Tuottolukuja Mört merkitsi talon kartan kuvaaman alueen ulkopuolella olleilta niityiltä, ns. ulko-omistuksilta. Näin teki myös myöhemmin mittauksia suorittanut Johan Vettervik, mutta tapa oli erilainen: hän piirsi ne kartalle omina osuuksinaan. Tuotantoon palataan tarkemmin myöhemmin.

Johan Vettervik oli tarkka omistusten kohdalla. Padanojan talon kartta a2a:3 on vuodelta 1694. Seuraavana vuonna alueen karttoja tehdessään Vettervik merkitsi Rikalan kylän kartalle yhden Padanojalle kuuluneen niityn. Uudisraivausten merkitseminen oli sinällään tärkeää ja Vettervik näyttää ne kartoilleen varsin tarkkaan merkinneen. Padanojan niitty¹³² oli eroteltu ja merkintöjen mukaan laitettu kuntoon vuonna 1694. Koska Padanojan kartta oli valmistunut samana vuonna, ei kyseinen niitty ollut ehtinyt sen laskelmiin ja mittauksiin mukaan. Olikin luonnollista ja oikein listata uusi niitty pinta-aloineen ja tuottoineen sen kartan selitysosaan, jolle se parhaiten sopi.¹³³

¹²⁹ Gustafsson tästä samassa yhteydessä mainitseekin. Kyseessä on tirehtöörin 2.2.1696 antama metodi geometrinen karttojen piirtämistä varten. *Samlingar i landtmäteri I*, numero 155.

¹³⁰ Tässä työssä olen käyttänyt hyväkseni sekä tietoja talojen osuuksista yhteisten maiden vuosituohtosta että yhteisten maiden laskettavissa olevasta osuudesta ja näiden avulla pyrkinyt karkeasti laskemaan kyseisten talojen pinta-ala- ja tuottavuusarvioita.

¹³¹ Mahdollisesti kyseessä oli jo vuoden 1634 säädöksen mukainen tapa laskea pinta-alat tynnyrinaloiksi saatujen kuormien mukaan.

¹³² Kartta a2a:7, numero 43.

¹³³ Vaikka Padanojan karttaa ei korjailtu uuden niityn jälkeen vastaamaan muuttuneita pinta-aloja ja tuottoja, olen ottanut työssäni huomioon tämän niityn tuottamat muutokset lukuihin. Tämän johdosta tulokset

4.2. Talojen niittymaan määrä ja tuotto

Taulukossa 1 on kooste maanmittarien kartoittamista niittymaista. Kaikki kunnolliset niittymaat otettiin laskelmiin mukaan, olihan se kruunulle tarpeen. Yksinäistaloilta on laskettu kunkin maat ja kyläkarttojen osalta eri talojen osuudet sekä yhteisistä maista, että mahdolliset omat muut niityt. Taulukko koostuu niistä maista, jotka maanmittarit ovat verotuksen toimeenpanemista varten listanneet niille kuuluviin sarakkeisiin.¹³⁴ Näiden avulla ei voida kuitenkaan päätellä sitä, miten maiden laidunnus jaettiin. Monesti esim. eri eläinryhmien kesken oli laidunjako tehty, mutta kartoille niitä ei merkitty.¹³⁵ Taulukko on koottu käyttämällä maanmittarien yksikköjä, tynnyrinaloja ja kapanaloja, sekä Vettervikin osalta tuotossa parmaksia. Mört ei tuotantoa arvioinut, mutta lopuksi on mahdollista muuhun Halikkoon vertaamalla arvioida, kuinka paljon Kokkilan kaltaiset maat olisivat voineet tuottaa.¹³⁶ Kyläkartoilta yhteismaaosuudet on laskettu summittaisena arviona, sillä ne merkittiin tarkasti vain ensimmäisen talon osalta ja muilta vain osuus tuotosta.

Taulukko 1

Halikon niittymaiden kokonaispinta-alat ja -tuotot				
	Parmaksia		Tynnyrinaloja	
a2a:1 Kokkilan talo	-	-	2...15*	-
a2a:2 Puotilan kartano	26	7/64	105	1/16
a2a:3 Padanojan talo	3	1/2	11	11/16
a2a:4 Kanniston talo	6	9/32	15	1/2
a2a:5 Angeliemen talo	19	29/32	38	13/32
a2a:6 Haavisto (1. kruununtalo)	14	135/256	41	3/8
a2a:6 Lampolan räissitalo	16	13/64		42,8
a2a:6 Markkulan rustholli	21	69/256	52	23/32
a2a:6 Mattila (2. kruununtalo)	14	101/128		43,7
a2a:7 1. kruununtalo	9	211/256	19	17/64
a2a:7 Vuorentaan räissitalo	-	-	-	-
a2a:7 Viurilan räissitalo	-	-	-	-
a2a:7 2. kruununtalo	4	113/128		13,6
a2a:7 3. kruununtalo	7	95/256		19,54
a2a:7 4. kruununtalo	6	9/64		20,2
a2a:8 1. kruununtalo	9	29/128	16	7/8
a2a:8 Kappelin talo	8	203/256	15	7/8
a2a:8 Seppälän räissitalo	9	17/256	16	7/32
* Kokkilan luku on 2 tynnyrinalaa ja 15 kapanalaa				

Kun suuret kartanot omistivatkin isot alueet Halikosta¹³⁷, kertoo taulukko alueen suurista varallisuuseroista. Ylivoimaisesti suurin maanomistaja alueella oli Puotila, joka oli aiemmin ollut luutnanttismiehen asuttavana. Vaikka kartano ei kuulunut alueen jättitiloihin, selittyy sen suuruus sillä, että se oli yksi Halikon ratsutiloista.¹³⁸ Ratsutilalle niittymaa oli varmasti tärkeää ja sitä oli oltava mahdollisimman paljon.

poikkeavat hieman niistä, jotka vain Padanojan talon karttaa tutkimalla ilmenisivät. Mainittu niitty oli puolen tynnyrinalan suuruinen ja tuotti siltä 5/32 parmasta heinää.

¹³⁴ Ainoa poikkeus tästä on Marttilan kylän ja Tuiskulan yhteinen laidunhaka. Maanmittari huomautti kuitenkin sen olevan laiha ja sammalta kasvava. Tuottolaskelmista ja pinta-alamittauksista poisjättäminen viittaisi siihen, että mittari tulkitse alueen olevan taloudellisesti merkityksettömän ja siksi jätti sen pois. Kartta a2a:8, numero 20.

¹³⁵ Vilkuna 1935, 155-157.

¹³⁶ Tämä on toki hyvin epävarmaa.

¹³⁷ Karttojen räissitilat kuuluivat nekin näille suurille, Viurilalle, Vuorentaalle ja Joensuulle. Kartan a2a:7 tiloja ei oteta eritellyssä huomioon, koska niiden omia maita ei mitattu.

¹³⁸ Pitkänen 1992, 288.

Koska tilusten maiden tuottavuus oli suhteellisesti ottaen vähäistä, on selvää että suuri osa maasta oli ollut pakko ottaa tähän tarkoitukseen. Niittymaan raivaus oli ilmeisesti ollut jopa liiankin tehokasta. Näin voidaan ainakin päätellä siitä, että kartanolle kuulunut metsämaa oli vähäistä ja puustoltaan pientä sekä käyttötarpeiltaan osin vähämerkityksistä. Lienee kuitenkin niin, että ratsutilalle oli tärkeämpää varmistaa riittävä heinän saanti kuin turvata metsämaa. Suurine maineen tällaiset tilat vaativat paljon työvoimaa. Lounais-Suomen osalta onkin todettu, että säätyläisvaltaisilla alueilla oli myös paljon palvelusväkeä.¹³⁹ Halikko ei aivan runsaimman palvelusväkimäärän seutuihin kuulunut, mihin vaikutti varmasti se, että kihlakunnassa oli varsin paljon myös pieniä talonpoikais- tai rälssin lampuotitiloja.

Yksittäistaloista huomattavat maa-omistukset oli Angelniemellä, joka niittypinta-aloiltaan oli kuudennella sijalla. Tämä osoittaa, että yksittäiselläkin talolla oli mahdollisuus tilanteen salliessa kasvattaa maitaan. Angelniemellä tiedetään asutun ainakin jo vuoden 1300 tienoilla.¹⁴⁰ Näin maan omistusoikeus Kemiön saaren pohjoispään rantaseudulla, ja sitä kautta niitynraivaus, oli ollut luonnollista. Angelniemi hyötyi osittain myös samalla seudulla olleen Päärnäspään talon kohoamisesta merkittäväksi tekijäksi.¹⁴¹ Angelniemi oli nimittäin sen kanssa raivannut yhteisiä niittymaita, joilta se tosin sain vain 1/3 tuotoista. Silti nämä maat nousivat sen niittymaista sekä pinta-alan että tuoton osalta 15-20% välille.¹⁴² Niittyjen kokonaistuotoissa Angelniemi pärjäsi vielä paremmin nousten kolmannelle sijalle, enemmän niittymaita omistaneiden Yttelän kylän talojen ohi, Markkulan rustholliä lukuun ottamatta.

Muut yksittäistalot, niin Padanoja, Kannisto kuin Kokkilakin pärjäisivät pinta-alavertailussa huonommin, Kokkilan osalta pitää tosin huomauttaa kylässä olleen muitakin taloja, vaikka se oli ainoana mitattu. Puotilan tilaan näitä ei kannata verrata, sillä sen edellytykset olivat ratsutilana toisenlaiset kuin tavallisilla taloilla. Sen sijaan Angelniemeen verrattuna tilanne on mielenkiintoinen, olihan jokaisen talon sijoilla ollut myös keskiajalla asutusta.¹⁴³ Padanojan ja Kanniston osalta lienee kyse ollut

¹³⁹ Säätyläisten tilat luonnollisesti olivat palkollisista riippuvaisia. Nygård 1989, 62-63, 65-66, 80-81.

¹⁴⁰ Tällöin silloinen Angelan kylä suoritti suomalaisen oikeuden ruokalisää. Pitkänen 1992, 176-178; Oja 1955, 36.

¹⁴¹ Päärnäspää oli mm. 1600-1700-lukujen taitteessa rustholli, joka varusti ratsumiehen sotavoimiin. Pitkänen 1992, 288-289.

¹⁴² Näitä yhteismaita on kartalla a2a:5 numeroilla 16, 17 ja 18. Aivan tarkkaan tuoton ja pinta-alan suhdetta kokonaislukuihin on vaikeaa arvioida, sillä mittari merkitsi numeron 16 alle kuuluneet osat yhteismaista samaan summaan Angelniemen oman samassa paikassa olleen niittypalstan kanssa. Näillä yhteisistä maista tulleilla osuuksilla tuottavuuskin oli halikkolaisittain kohtuullista, noin ½ parrasta heinää tynnyrinalaa kohti.

¹⁴³ Tiedot edellisten kanssa samasta yhteydestä em. ruokalisän maksamisesta. On huomattava, että osassa Halikon kihlakunnan uudisasutusta sovellettiin ruotsalaista oikeutta ainakin 1320-luvulla ruokalisän ja kymmenyksien suhteen. Vuosina 1542-43 Halikon pitäjässä maksettiin niitä yhä sekä ruotsalaisen että suomalaisen oikeuden mukaan, mutta 1550-luvulla Halikon pitäjä oli muuttunut useiden lähiseudun pitäjien tapaan tässä jo täysin seuraamaan suomalaista tapaa. Oja 1955, 36; Pirinen 1962, 40, 66-68.

yksinkertaisesti siitä, että ne olivat tiiviin asutuksen keskellä. Padanoja oli ”puristuksissa” toisaalta Vuorentaan kartanon suunnalta ja toisaalta muiden talojen ympäröimä.¹⁴⁴ Jokainen varmasti piti kiinni omastaan ja Vuorentaan kartano sekä mm. Immalassa ja Kaninkolassa olleet ratsutilat rajoittivat Padanojan mahdollisuuksia. Samanlainen tilanne oli Kannistolla, jonka maita rajasivat muiden talojen ohella mm. Pailinnan ja Riikolan ratsutilat.¹⁴⁵ Kokkilakin oli tiiviisti muiden ympäröimä ja sen naapurissa oli esim. Tammisto, joka oli virkatalon asemassa. Eikä tämä virkatalo ollut pitäjän ainoa.¹⁴⁶ Näillä käsitellyillä yksittäistaloilla ei siis ollut ollut vanhastaankaan sitä maastotilaa, joka esim. Angelniemellä oli ollut. Sillähän oli ollut Kemiön saaren pohjoispäässä varsin hyvin tilaa. Muut yksinäistalot olivat joutuneet paljon ahtaammalle, mikä rajoitti paitsi niiden, myös naapurienkin mahdollisuuksia. Kartanot ja ratsutilat rajoittivat 1600-luvun lopulla tutkimuskohteen yksinäistalojen mahdollisuuksia ja olivat aikanaan kasvaessaan ja vaurastuessaankin niin tehneet. Lopputulos oli selvä: maat määräisivät verotustason ja verotustaso sekä naapurien omistukset maan. Näin kyseisten talojen mahdollisuudet laajempiin omistuksiin olivat pienet.

Kokkilassa tuli ulko-omistuksilta jonkin verran tuottoa ja omasta rannasta Mörtin listauksen mukaan kesäkuorma ruokoa vuodessa¹⁴⁷, mutta nekään eivät muuta sitä, että tila kuului Halikon pienimpiin. Tässä tarkastellaan Kokkilaa hieman tarkemmin ja tehdään sen niittymaista päätelmiä. Periaatteessa kartan selitysosaa oli numeroilla merkitty vain yksi niittyalue, kooltaan 2 tynnyrinalaa (ta) ja 15 kapanalaa (ka). Kosteahkoa niittynurmea olleet maat olivat tutkimusalueen muihin maihin verrattuna laadukkaimpaan osaan kuuluvia. Jos muiden maiden perusteella voidaan tehdä Kokkilan maiden tuotosta johtopäätöksiä, niin niityt tuottivat ehkäpä yhden parraksen heinää tynnyrinalaa kohti. Kapanalan ja tynnyrinalan suhde tuntien voidaan silloin laskea Mörtin merkitsemän niitypalstan tuottaneen noin 2½ parrasta heinää.¹⁴⁸ Tämä ei kuitenkaan ollut Kokkilan

¹⁴⁴ Näitä olivat mm. Immalan ja Jaakolan talot sekä Kaninkolan kylä, joiden kaikkien alueiden asutukset juuret myös näkyvät keskiajalla.

¹⁴⁵ Mm. nämä em. ratsutilat kuuluivat sitten 1700-luvulla Halikon komppaniaan. Pitkänen 1992, 288-289.

¹⁴⁶ Tammisto eli Tammenpää. Tätä asutti 1700-luvulla mm. aliupseeriksi ratsuväessä katsottu korpraali ja aivan sen vuosisadan lopussa Turun läänin jalkaväkirykmentin ratsutilapataljoonan majoittajia. Halikossa oli vielä ainakin Turun läänin jalkaväkirykmentin väepelin virkatalona Hyypperä. Pitkänen 1992, 288; Wirilander 1953, 11, 98. Tammenseestä tiedetään vielä se, että 1600-luvun alkupuolella se oli ensin kirkkoherran hallussa ja sitten siinä asui Angelniemen pappi, ennen kuin siitä tuli vuonna 1663 virallisesti jalkaväentila. Airas 1960, 41-43. Länsi-Euroopasta ja 1600-luvulla etenkin Saksasta lainatut sotilaalliset laitokset kasvoivat sotilaat toimittaneine ruotujako- ja ratsutilalaitoksineen 1600-luvun loppuun tultaessa täyteen mittaansa ja käsittivät jopa 12 eriarvoista virka-astetta. Lounais-Suomen alueella ja Halikossakin oli jo 1600-luvulla sotilassukuja ja sotilasasutus olikin maan taajainta. Ennen isovihaa henkilöstössä oli vielä vähän muualta tullutta väkeä. Wirilander 1950, 13, 20-22, 32-34, 37.

¹⁴⁷ Tämän Mört oli listannut selitysosaa niittymaan alle, ilmeisesti katsoen sen niin ollen tärkeäksi.

¹⁴⁸ Arvio on luonnollisesti vain arvio, ei varmaa tietoa. Jatkotutkimuksen osalta yksi tehtävistä voisikin olla verrata tuloksia muista lähteistä saataviin tietoihin. Tynnyrialan ja kapanalan suhteesta mm. SAOB XIII 1935, K483-K484; Tollin 1996, 14-16.

koko niittymäärän tuotto, sillä Mört on luetellut ulko-omistukset kartan keskiosaan tilusmerkintöjen viereen. Sen mukaan Kokkilan talolla oli useita niittypalstoja kartan ulkopuolella, kuitenkin vain Halikon pitäjän alueella. Mörtin kartta on kuitenkin hyvä osoitus siitä, miksi kruunu halusi tarkentaa karttoja ja hakea yhtä yhteistä tapaa maatalouden tuottojen laskemiseen. Ensimmäisellä niittykappaleella maanmittari oli nimittäin merkinnyt vain pinta-alat, ei tuottoja. Näissä jälkimmäisissä palstoissa pinta-aloista ei ollut tietoaakaan, mutta Mört tuotot on merkinnyt aameina. Ei olekaan ihme, että kruunu valitti epätarkkuuksista. Kun tiedetään parmaksen koko ja aamin mitta, voidaan laskelmien ja tietojen perusteella arvella kyse olevan suunnilleen samansuuruisista määristä.¹⁴⁹ Näin kyseeseen tulevat kuusi niittypalsta tuottivat yhteensä 4 5/8 aamia eli siis noin 4½ parmasta. Tämä ensimmäisen niittypalstan kanssa yhteenlaskettuna tuotti noin 7 parmasta heinää. Näin Kokkilan talo nousee hieman ohi Kanniston talosta ja kahdesta Rikalan kruununtalosta, mutta silti kokonaistuotto oli tutkittavan alueen pienimpiä. Eräs ulko-omistusten niittyalueista sijaitsi saarella, mikä on sinällään mielenkiintoista, olivathan saaret vanhastaan erityisiä laidunpaikkoja mm. vuohille ja hevosille. Valitettavasti materiaali ei tarjoa tässä lisävalaistusta.¹⁵⁰

Kanniston talon kohdalla Vettervik on maininnut selitysosassa listattujen niittyjen lisäksi yhdestä laidunhaasta.¹⁵¹ Ilmeisesti tämä oli hänen mielestään merkityksetön, sillä hän ei millään muotoa ollut arvioinut sen kokoa tai vuosituottoa. Yksinäistaloista Padanojan talo oli huonossa asemassa vieläpä niittymaidensa tuottavuuden osalta, sillä vähäiset niittymaات olivat tuottavuudeltaan surkeat. Yhtä huonosti tuottavat maat oli vain Puotilalla, mutta sillä oli ratsutilana paljon maata. Kannisto sai hieman paremman maaperän ansiosta Padanojaan verrattuna jonkin verran paremman tuoton.

Tutkittavan alueen kylistä Yttelä (a2a:6) oli niittyalalta varakkain. Kylänä Yttelä oli vanha ja tunnettu jo keskiajan ruokalisäveroista.¹⁵² Se siis oli ehtinyt vakiintua ja kasvaa. Osittain kylän varakkuus varmasti johtui myös siitä, että sen neljästä talosta toinen oli rälssitila ja toinen rustholli.¹⁵³ Vanhana kylänä ja rälssin ja rusthollin tukemana se oli pystynyt kasvamaan ja kylän omistukset olivatkin huomattavan suuret sekä metsissä että

¹⁴⁹ Nämä arviot pohjaavat heinäaamin ja parmaksen mittoihin ja perusteisiin sekä kyynärän osalta yleiseen arvioon noin 59 sentin mittaisuudesta. SAOB XII 1933, H2227-H2229; SAOB XIX 1952, P311-P312; Tollin 1996, 14.

¹⁵⁰ Aameina Kokkilan kuuden palstan tuotot olivat yksittäin 1, ¾, ¼, 2, 1/8 ja ½ aamia. Kartta a2a:1. Saaret sopivat vuohille mm. siksi, etteivät ne siellä päässeet tuhoamaan viljelyksiä, ne saivat olla pedoilta rauhassa eikä aitoja tarvittu. Niissä tosin voitiin pitää muutakin karjaa. Virtanen 1938, 112-115.

¹⁵¹ Kartta a2a:4, numero 6.

¹⁵² Oja 1955, 36; Pitkänen 1992, 176-178.

¹⁵³ Lampolan rälssitila oli Joensuun kartanon hallussa jo ainakin 1500-luvun lopussa. (Pitkänen on tosin käyttänyt tästä kylän mukaan nimitystä Yttelä). Jo keskiajalla se oli kuitenkin rälssisäädyn omistuksessa, mutta lampuodin viljelemänä. Pitkänen 1992, 173, 231. 1600-luvun lopussa tilaa asutti Simon Johanßon. Kartta a2a:6.

niityissä. Yhteismaassa, joka jakaantui varsin tasan, olivat kruununtalotkin päässeet hyötymään siitä, että rälssin ja rusthollin tarpeet olivat sanelleet niitynraivausta.¹⁵⁴ Vaikka Mattilan osuus yhteismaista oli pienin, nousi se näiden määrissä ohi Lampolan, sillä viimeksi mainittu ei päässyt nauttimaan kaikista yhteismaista, vaan vain neljästä seitsemästä niitypalstasta. Kruununtaloilla oli siis tietyin edellytyksin mahdollisuus ohittaa rälssi ja raivata omaa yhteistä niitymaata. Rusthollin tarvitessa lisämaata olivat muut voineet raivata niittyä yhteismailta.¹⁵⁵ Tilat olivat voineet raivata niitymaata myös omaan käyttöön, niin Yttelässä kuin muissakin tutkittavan alueen kylissä. Näistä suurimmat alat olivat raivanneet luonnollisesti rusthollin ja rälssitilan asukit, jotka Markkulan rustholli etunenässä olivat saaneet näistä maista myös tuottavimmat.¹⁵⁶ Mattilan talo onnistui omilla niitypalstoillaan paikkaamaan sen, minkä oli kylän yhteisillä mailla menettänyt. Tämä tosin tapahtui sen kustannuksella, että oma raivattu niitty oli laadullisesti muita heikompaa. Tosin se oli se päässyt Markkulan kanssa nauttimaan osuudesta Sauvossa olleisiin ulkoniittyihin.

Marttilan kylä oli niittyaloiltaan Halikon alueen alemmaa keskitasoa. Sen ongelma oli yksinäistalojen tapaan varmastikin se, että sen maita rajoittivat muut, toisaalta Kemiön saaren pohjoisrantaan hallinnut Angelniemi ja toisaalta taas mm. Tuiskulan ja Peksalan talot.¹⁵⁷ Kylän maat, joiden tuotoista kukin talo sai kolmasosan, oli otettu varsin tarkkaan käyttöön. Kuten Angelniemessä, oli Marttilassa tämän maan laatu halikkolaisittain hyvä. Kylän yhteismaat olivat suhteelliselta tuottavuudeltaan tutkitun alueen parasta. Koska maat olivat olleet rajalliset, ei taloille ollut riittänyt omaa niittyä kovinkaan paljon ja sen tuottavuus oli varsin heikkoa. Näyttääkin siltä, että kaikki hyvä maa oli otettu yhteiseen käyttöön ja jäljelle oli jäänyt vain jonkin verran ylimääräistä, melko heikkoa maata. Yhteisen maan hyvän laadun ansiosta talot olivat kuitenkin voineet kohentaa asemaansa kokonaistuottoa mitattaessa.¹⁵⁸ Marttilan kylän yhteismaista osaan oli vieläpä osuuksia muilla taloilla, kuten vaikkapa kylän edustalla olleessa saareissa sijainneilla niityillä.

Rikala (a2a:7) oli kylänä niitymaaomistusten keskitasoa. Kylän yhteiset maat olivat tuottavuudeltaan parempia kuin esim. Yttelässä, mutta jäivät selvästi jälkeen mm. Angelniemessä sijainneista taloista. Myös tässä kylässä parhaat maat oli otettu yhteiskäyttöön. Muista kylistä poiketen yhteisen maan osuus talojen kaikesta niitymaasta

¹⁵⁴ Osuudet kylän yhteisistä maista olivat Haaviston kruununtalolla ja Markkulan rusthollilla 38 kyynärää, Lampolan rälssitilalla 39 kyynärää ja Mattilan kruununtalolla 31 kyynärää. Kartta a2a:6.

¹⁵⁵ Tätä tulkintaa ei tosin voida pitää mitenkään varmana, vaan se vaatisi jatkotutkimuksia.

¹⁵⁶ Lampolan rälssin osalta on vielä muistettava, ettei sen ulko-omistuksia oltu mitattu. Ne olisivat varmasti kohentaneet sen saldoa ainakin pinta-alan suhteen.

¹⁵⁷ Peksalakin oli yksi Halikon ratsutiloista. Pitkänen 1992, 288-289.

¹⁵⁸ Yhteisen maan osuus on kaikilla 80-85 maasta ja heinäntuotosta 90%:n molemmin puolin. Yhteismaa tuotti suurimman osuuden tuotosta toisella kruununtalolla, joka oli Vettervikin tietojen mukaan kappelin asumus. Varmastikaan tälle talolle ei maan määrä ollut niinkään tärkeää, kuin se että elanto tuli.

oli poikkeuksellisen pieni, vaihdellen vajaasta neljänneksestä noin kolmannekseen. Ehkä kylässä olleet Viurilan ja Vuorentaan rälssitilat olivat emäkartanoidensa tuella voineet torjua aikeet raivata yhteistä niittyä, ja siten voineet suunnata kylän tuotannon enemmän omille niittymaille. Valitettavasti mittaukset näiden rälssitilojen omistuksista kuitenkin puuttuvat.¹⁵⁹ Mitattujen kruununtalojen niittyvarallisuuserot olivat suuret. Paitsi että tämä perustui osittain talojen verolukuihin ja osuuksiin yhteismaista, vaikutti tähän myös se, että talojen omat niittymaankin vaihtelivat tuottavuudeltaan ja pinta-alaltaan erittäin paljon.¹⁶⁰ Kylän ensimmäinen kruununtalo oli selvästi muita mahtavampi, sillä se oli saanut käsiinsä kruununtalojen keskinäisessä vertailussa mitattuna kylän tuottavimpia maita.

Suuret maat tai muuten hyvän tuoton omanneilla oli mahdollisuus parempaan karjaan ja mahdollisen ylijäämän myyntiin esim. ruukeille. Huonompituottoiset maat taas laskivat pakosta talolukuun verrattua karjamäärää, jossa Halikko kuului maakunnan huonoimpaan osaan. Tässä on vielä muistettava, että tapana oli monesti rauhoittaa tietyt niittosuudet joksikin aikaa, oli kyseessä sitten yksityinen niittypalsta tai vuorotellen taikka yhteisesti laidunnettu yhteismaa. Vähiten tai tuottamattominta niittyä omistaneilla taloilla ei tähän liene aina ollut mahdollisuutta, mutta niilläkin oli mahdollisuus koettaa vuokrata sitä lisää, kuten tiedetään maakunnassa tapahtuneen. Vähiten niittymaata omistaneiden talojen asemaa tosin helpotti se, että niittymaista erotettiin peltojen lannoituksen ylläpidossa vaadittavan karjan tarvitsema osuus, jota ei pidetty veronalaisena. Mikäli niittymaan osalta pitää paikkansa sama asia kuin pelloista myöhemmin todetaan, oli senkin määrä noussut 1600-luvun kuluessa, jopa huomattavasti. Tätä kautta tulee ymmärrettävämmäksi myös se, että Jutikkala on Varsinais-Suomen osalta todennut nautayksikkölukumäärien osoittavan huomattavaa karjamäärän nousua 1600-luvun alkupuoliskolta 1690-luvun alkuun tultaessa. Oletettavasti 1690-luvun kuolovuodet vaikuttivat sittemmin niittyjen autioitumiseen, koska peltojakin oli jäänyt kylvämättä mm. siemenviljan ja kruunun avustusten puutteen sekä tautien vuoksi, sadon oltua kylmän ilman vuoksi muutenkin pieni. Katastrofi ei voinut olla iskemättä niittymaahan ja karjaan.¹⁶¹

¹⁵⁹ Vain osuus yhteismaiden tuotoista oli merkitty talon yhteyteen.

¹⁶⁰ Esimerkiksi toisella kruununtalolla (kartalla a2a:7 numero 15) ei ollut itsellään tuottavimpia maita ja taas neljännellä kruununtalolla (kartalla numero 22) oli paljon erittäin huonotuottoista maata.

¹⁶¹ Monesti sekä yksinäistalojen että kylien niittyalueet oli jaettu eri eläinten kesken, ja myös metsiä käytettiin yhä tässä suhteessa hyväksi. Talouskohtaisista nautayksikkömääristä on kuitenkin todettu, että ne eivät kovin suuresti vaihdelleet Varsinais-Suomessa, mikä viittaisi siihen, että parhaista niittymaista oli hyötyä ehkä eniten karjan ravitsemustilassa. Vilkuna 1994, 266; Vilkuna 1935, 153; Wilmi 1991, 138; Mäntylä 1988, 7, 30, 34-36, 40-41, 45-46, 69-70; Virtanen 1938, 103-115; Laurikkala 1961, 126-127; Matinoli 1976a, 20-21; Jutikkala 1980, 217.

4.3. Niittymaan vaihteleva laatu

Taulukossa 2 eritellään, millaista maata halikkolaisilla keskimääräiseltä tuottavuudeltaan oli ja kuinka paljon kyläkartoilla olevien talojen niittyjen tuotoista ja pinta-alasta oli keskimäärin omalta sekä yhteiseltä maalta. Kokkilaa ei ole taulukossa mukana siksi, että vain yhden niityn maa-ala ja -laatu oli tiedossa. Edellä kyseinen palsta todettiin yhdeksi tutkimusalueen parhaista. Kokkilan tuloksia häiritsisi kuitenkin liikaa se, että Mörtin merkitsemistä ulkoniityistä ei tutkimusmateriaalissa ole pinta-alatietoja. Voidaan silti todeta, että hyvätuottoista maata Kokkilalla oli, vaikka sen palsta tuottikin reilun vähemmistön heinästä.¹⁶²

Taulukko 2

Niittymaiden tuottokertoimet (parmaksia per tynnyrinala) ja yhteismaan osuudet tilojen niityistä					
	Tuottokertoimet			Prosentiosuudet yhteismaalta tulevasta tuotosta	
	koko maalta	yhteismaalta	omalta maalta	tuotosta	pinta-alasta
a2a:1 Kokkilan talo	-	-	-		
a2a:2 Puotilan kartano	0,25				
a2a:3 Padanojan talo	0,3				
a2a:4 Kanniston talo	0,41				
a2a:5 Angeliemen talo	0,52				
a2a:6 Haavisto (1. kruununtalo)	0,35	0,35	0,4	90	91
a2a:6 Lampolan rälssitalo	0,38	0,34	0,44	58	64
a2a:6 Markkulan rustholli	0,4	0,35	0,55	61	71
a2a:6 Mattila (2. kruununtalo)	0,34	0,35	0,32	72	70
a2a:7 1. kruununtalo	0,51	0,44	0,54	31	35
a2a:7 Vuorentaan rälssitalo	-	-	-	-	-
a2a:7 Viurilan rälssitalo	-	-	-	-	-
a2a:7 2. kruununtalo	0,36	0,44	0,31	42	33
a2a:7 3. kruununtalo	0,38	0,44	0,35	28	23
a2a:7 4. kruununtalo	0,3	0,44	0,26	37	25
a2a:8 1. kruununtalo	0,55	0,59	0,35	88	81
a2a:8 Kappelin talo	0,55	0,59	0,31	92	86
a2a:8 Seppälän rälssitalo	0,56	0,59	0,38	89	84

Taulukko osoittaa tutkimuskohteen osalta pari lähes luonnostaan selvää asiaa. Ensinnäkin rustholliit ja rälssitilat olivat niissäkin kylissä, joissa ne osin joutuivat sopeutumaan yhteismaihin, olleet paremmassa asemassa. Omaa niittymaata raivatessa ne olivat saaneet parhaat päältä, joskin Marttilan kylässä Seppälän rälssitilan omatkin niityt

¹⁶² Taulukosta on huomioitava vielä se, että kuudella niittyalueella (kartta a2a:5-numero 9, a2a:6-7, a2a:7-5, a2a:7-26, a2a:8-10 ja a2a:8-18) tuottoluvut eivät jakaantuneet tarkasti maanmittarin käyttämään ositukseen. Vähäinen pyöritys antoi kuitenkin mahdollisuuden laskea ne mukaan kuhunkin ryhmään. Pyöritys ja niittyjen määrä olivat niin pienet ettei sillä ole sanottavaa merkitystä asialle. Samoin laskennalliset epävarmuudet kyläkarttojen talojen osuuksista yhteisten niittyjen pinta-aloista vaikuttavat tarkkuutta rajaavasti. Kartan a2a:7 rälssitilat on jätetty kokonaan pois, koska vain niiden osuus yhteismaiden tuotosta oli selvää.

olivat varsin kehoja. Toisaalta taulukon avulla voidaan todeta, että tynnyrinalaa kohti tulevassa tuottavuudessa oli mahdollista päästä samoihin, ellei parempiinkin lukuihin, kuin ratsu- ja rälssitiloilla, vaikka kokonaistuotos ehkä jäi alemmas. Tämä onnistui, mikäli vain niittymaat olivat pitäjän tasolla tarkasteltuna hyvälaatuisia. Samoin keho suhteellinen tuottavuus oli mahdollista kompensoida suurella niittyalalla.¹⁶³

Maanmittaussäädöksissä oli vaadittu maanmittareita merkitsemään maan laatu aina kulloisenkin tapauksen mukaan, kuten sekä Mört että Vettervik olivat tehneet. On kuitenkin huomattava, että toisin kuin nykyajan kartoissa, 1600-luvun karttojen niittymaiden maanlaatumiedot merkittiin pitkälti niiden kasvillisuuden mukaan. Pelloilla maan laatu näkyy enemmän nykyaikaa vastaavalla tavalla.

Yksinäistaloista suurimmat erot tilusten sisällä löytyvät Puotilasta ja Angelniemestä, olihan niillä eniten niittymaata. Puotilassa painottuivat niittymaassa, kuten huonosta suhteellisesta tuottavuudesta ilmenee, heikoimmat maat. Siellä hallitsi noin kolmanneksen pinta-alaosuuksilla kaksi tuottavuudeltaan eri tasoista maatyyppeä. Toinen oli kovaa, laihaa tai erittäin laihaa sekä osin sammaleista heinänurmea, toinen taas osin sammaleista ja mättäistä heinänurmea. Edellinen tuotti noin 1/8 ja jälkimmäisen noin 1/4 parmasta heinää tynnyrinalaa kohden.¹⁶⁴ Lähes jälkimmäisen kaltaista oli noin 3/16 parmasta tynnyrinalaa kohti tuottanut sammaleinen heinänurmi, jota oli noin viidennes niittyalasta. Nämä maat eivät ilmeisesti olleet täysin avointa niittymaata, sillä niillä Vettervikin mukaan kasvoi kuusta. Tällaisen maan osuus talon niityistä oli lähes 90 prosenttia. Koska maanlaadut olivat käytännössä lähes samanlaisia ja tuottokin kahdella jälkimmäisellä lähes sama, on erottelussa kyse Vettervikin tarkkuudesta. Hän näyttää halunneen tehdä asian pilkulleen oikein. Puotila saattoi kompensoida heikkoa maataan lopulla reilulla kymmeneksellä niittymaasta. Se oli jaettu kolmeen eri maalajiin ja tuotti kaikesta heinästä jopa kolmanneksen. Tästä pääosa oli tuottavuudeltaan Puotilan parasta maata, tiheäkasvuista ja apilaista kovanmaan nurmea.¹⁶⁵

Angelniemen maat olivat huomattavasti parempia. Noin 40 prosenttia oli 1/2 parmasta tynnyrinalaa kohti tuottavaa sammaleista savimaanheinää ja hyvää kovanmaan heinänurmea, taikka sarapohjaa sekä heinänurmea. Tästä maasta tosin reilun viidenneksen annettiin vanhaan tapaan kasvaa puustoa, kuusta. Yli neljännes maasta oli niemen

¹⁶³ Näin esimerkiksi Marttilan kylässä oli suhteessa parempi tuottavuus kuin Puotilan tilalla. Samoin Puotila ohitti kokonaistuotannossa kaikki muut valtavalla ylivoimalla niittyalassa, vaikka sen suhteellinen tuottavuus oli kaikista heikoin.

¹⁶⁴ Heikommasta maasta mm. ”...af låg och Rätt mycket maager grann gräabwall...” Kartta a2a:2, numero 13.

¹⁶⁵ ”...af tået samt wåpplingblandat...” Kartta a2a:2, numero 12. Tämän tuottavuus oli noin 3/4 parmasta tynnyrinalaa kohti. Muut maat tuottivat vastaavalla alalla 2/3 parmasta (hyvä alava nurmi) ja 1/2 parmasta (sammaleinen sarapohja). Kovanmaan niityiksi ja heinäksi kutsuttiin kuivan maaperän omaavia niittyjä. Cserhalmi 1999, 101.

pohjoispäässä parhaiten tuottavia saransekaista savimaanheinää ja hyvää sarapohjaa¹⁶⁶ tai hyvää, osin saransekaista tiheää heinänurmea. Nämä alueet tuottivat vastaavasti lähes puolet heinästä.¹⁶⁷ Angelniemen tilastoja tasoitti niittyalasta lähes kolmanneksen peittänyt ja huonommin tuottanut, mutta esim. Puotilaan verrattuna kohtuullinen, ¼ parmasta tynnyrinalaa kohti antanut laiha heinänurmi, jolla kasvoi kuusta. On luonnollista, että ne vähemmistöosat, joilla Puotila saattoi hieman nostaa tuottavuuttaan, olivat vastaavasti Angelniemessä tasoittamassa sitä alaspäin. Kokonaisuudessaan Angelniemen maista noin 40 prosenttia, pääasiassa vaatimattomimman tuottavuuden omaavia maita, oli sellaisia, joiden Vettervikin tietojen mukaan oli annettu jäädä kasvamaan kuusta. Se olikin Halikossa tällaisten niittyjen ainoa merkitty puulaji.

Yksinäistaloilla painottui selkeästi yksi maalaji, joka sitten suurelta osalta saneli maan tuottavuuden. Kokkilassa tämä maa oli kosteahkoa niittynurmea, koko ainoalla karttakuvaan merkityllä niitypalstalla, jonka tuottavuus oli lähellä seudun parhaita muita maita, siis ehkä noin parmas tynnyrinalaa kohti. Talon ulkoniityistä ei voida sanoa maalajien suhteen mitään, mutta ainakin kartalle merkitty niitykappale oli ilmeisesti avointa niittyä, ilman puustoa.¹⁶⁸ Kanniston talolla oli kahta tuottavuudeltaan erilaista niittymaata, mutta 95 prosenttia alasta oli kuusta kasvanutta sammaleista, mättäistä ja alavaa heinänurmea, joka tuotti 3/8 parmasta tynnyrinalaa kohti.¹⁶⁹ Hyvä savimaan heinä loppuilla hieman nosti kokonaistuottavuutta yhden parmaksen tuottavuudella tynnyrinalaa kohti.¹⁷⁰

Padanojassa, jonka maiden tuottavuus pinta-alaa kohti oli Puotilan jälkeen pienin, valta-osa niittymaasta (n. 90 prosenttia) oli kuusta kasvaneiden sammaleisen ja mättäisen sekä laihan heinänurmen maita.¹⁷¹ Sammaleinen sarapohja ja kovanmaan heinänurmi nostivat hieman tuottavuutta, kuten Padanojan parasta maata ollut täyden parmaksen tynnyrinalaa kohti tuottanut kovanmaan heinänurmikin.¹⁷² Yksinäistaloilla ei siis Puotilaa ja Angelniemeä lukuun ottamatta ollut suurta mahdollisuutta heinän lisäämiseen paremman maan avulla. Puotila oli oma lukunsa ratsutilana, mutta Angelniemeen verrattuna muiden asema oli heikko. Yksi syy tähän oli omien maiden pienempi määrä ja se, ettei lisämaata ollut saatavilla. Oli siis ollut tyydyttävä siihen, mitä oli raivattu. Se sääтели sitten heinän

¹⁶⁶ "...af något starrblandat måbig leerwall..." ja "...af god låg starrbåtten..." Kartta a2a:5, numerot 18 ja 10.

¹⁶⁷ Ensimmäisen tuottavuus tynnyrialaa kohti oli 5/8 parmasta ja toisen jopa 1 parmas. Angelniemellä oli hieman myös ¾ parmasta tynnyrialalla tuottanutta hyvää nurmimaata, mutta sen merkitys sekä alassa että tuottavuudessa oli mitätön (prosentin molemmin puolin).

¹⁶⁸ "...af något wåtachtigt Eng wall". Kartta a2a:1, numero 5.

¹⁶⁹ "...af något måbig tuufweblandat grann grääßwall..." Kartta a2a:4, numero 4.

¹⁷⁰ Savimaan heinä, jota oli noin 5 prosenttia niittyalasta, tuotti sentään melkein 12 prosenttia heinästä.

¹⁷¹ Nämä tuottivat ¼ tai 5/16 parmasta tynnyrinalaa kohti. Maa mm. "...af låg samt grann grääßwall..." Kartta a2a:3, numero 7.

¹⁷² Viimeksi mainitun osuus niittyalasta oli alle kolme prosenttia, mutta tuotti lähes 9 prosenttia heinästä.

tuottoa suuresti. Toinen syy oli varmastikin perinteisen puustoa kasvaneen niittymaan korostuneisuus, olihan sen osuus Angelniemeä ja ehkä Kokkilaa lukuun ottamatta lähes 90 prosenttia kullakin.

Kun tarkastellaan kyläkarttoja, huomataan niissä yhteisten maiden osalta selvä painottuminen muutamiin pääluokkiin. Yttelässä oli yhteismailla kaksi tuottavuudeltaan erilaista maatyyppeä, joista kummankin osuus pinta-alasta nousi yli 40 prosentin. Toinen tuotti tynnyrinalaa kohti $\frac{3}{8}$ ja toinen $\frac{1}{4}$ parmasta. Edelliseen pääryhmään kuuluivat keskinkertaisen sarapohjan omanneet alueet ja osin kydötettyä, kovaa, kuusta kasvanutta heinänurmea olleet maat. Jälkimmäinen oli kovaa tai mättäistä sekä osin laihaa heinää tai kovanmaan heinänurmea ollutta maata. Loppu niittymaasta oli pääosin $\frac{1}{2}$ parmasta tynnyrinalalle tuottanutta kovaa ja mättäistä heinänurmea, puustoineen aika tavalla samantyyppistä maata, kuin ensimmäiseksi mainitut. Hieman oli vähän parempana pidettyä ”hyvää heinää”.¹⁷³ Kaiken kaikkiaan lähes 40 prosenttia näistä niittymaista kasvoi kuusta, millä määrällä yhteismaita voidaan siltä osin verrata Angelniemen niittymaahan, vaikka tuottavuus sinällään oli heikompi.

Kylän rälssitalolla ei ollut osuutta kaikkiin yhteisiin maihin. Sillä painottui hieman enemmän yhteismaiden vaatimattomat maat, joten sen tuottavuus niiden osalta oli aavistuksen muita heikompi. Kärsimään se ei kuitenkaan joutunut, sillä sillä oli vastaavasti omassa käytössä kruununtaloja parempaa niittymaata. Tästä maasta noin kolme neljänestä oli noin $\frac{1}{2}$ parmasta tynnyrinalaa kohti tuottanutta hyvää kovanmaan heinää ja sammaleensekaista savimaan heinää, ja siis selvä vähemmistö tätä huonompaa maata.¹⁷⁴ Talo ohitti oman paremman maansa johdosta kruununtalot, mitä voidaan pitää selvänä osoituksena varallisuuseroista. Kylän kruununtalot olivat oman niityn osalta keskenään eriarvoisessa asemassa. Mattilan kruununtalo oli hankkinut itselleen paljon omaa niittymaata. Ongelmana oli se, että yli 80 prosenttia siitä oli vain $\frac{1}{4}$ parmasta tynnyrinalaa kohti tuottanutta, kuusta kasvanutta maata. Se oli laihaa, mättäistä ja osin sammaleista sarapohjaa taikka kovanmaan heinänurmea.¹⁷⁵ Haaviston talolla sen sijaan oli puolet omasta maasta $\frac{1}{2}$ parmasta tynnyrinalaa kohti tuottaneista hyvää kovanmaan heinänurmea kasvaneista osista ja sen omien maiden tuottavuus nousikin selvästi Mattilaa

¹⁷³ Tämä erottelu viittaa mielestäni jälleen Vettervikin haluun tehdä tämä asia tarkkaan. Yhteismaiden tuotoissa painottui selvästi ensimmäinen pääryhmä noin 50% osuudellaan.

¹⁷⁴ Hyvä maa tuottikin yli 80 prosenttia talon omilta niityiltään saamista heinistä. Huonompi maa oli laihaa tai kuusta kasvavaa sarapohjaa tai kovaa ja kuusta kasvanutta heinänurmea. Tällaisen puustoa kasvaneen niityn osuus oli kuitenkin rälssitalon omasta maasta vain noin 30 prosenttia.

¹⁷⁵ Tällainen maa tuottikin $\frac{2}{3}$ talon omilta mailtaan saamista heinistä. Mm. ”...af Måß och Tuufwig maager grann starrbätten...” ja ”...af maager graan starrbätten...” Kartta a2a:6, numerot 36 ja 37.

korkeammalle.¹⁷⁶ Mattilalla oli kuitenkin omaa niittymaata monta kertaa Haavistoa enemmän. Tämän avulla kompensoitui, ei pelkästään oman niittymaan huonous, mutta myös talon selvästi pienempi osuus kylän yhteisistä maista. Haavistolla tuo osuus oli ollut 38 kyynärää ja Mattilalla vain 31 kyynärää. Niittyjen kokonaistuotossa Mattila ohittikin Haaviston, vaikka sen omista niittymaista peräti 90 prosenttia oli perinteistä puustoa kasvanutta niittyä, kun sellaisen maan osuus Haavistolla jäi noin neljännekseen. Tämä osoittaa, että tilanteen salliessa huono maa tai pieni osuus oli korvattavissa muuten, vaikkei se kaikkialla ollut mahdollista.

Yttelän ylivoimaisesti paras asema oli kuitenkin rusthollilla. 30 prosenttia sen omista maista oli sarapohjaisia ja tuottivat omasta heinästä puolet.¹⁷⁷ Loppuosa oli tutkittavalla alueella kohtuullista $\frac{1}{2}$ tai vajaa $\frac{1}{2}$ parmasta tynnyrialaa kohti tuottanutta hyvää kovanmaan heinänurmea taikka kovaa ja mättäistä, kuusta kasvanutta heinä- tai saranurmea. Rusthollilla oli hallussaan kylän kaikkein parhaat maat, vaikka sillä puustoa kasvaneen niittymaan osuus nousikin reiluun puoleen. Talon luonto kruunun ratsutilana ja sitä kautta tarve niittymaille toki edellyttikin joko paljon tai hyvää niittymaata. Vaikka Markkulalla oli niittymaata vain puolet siitä mitä Puotilalla, tuotti se 80 prosenttia sen heinä määrästä.

Jos Yttelässä oli kruununtaloilla ollut mahdollisuus korjailta tuottoja omilla maillo, ei vastaavaan ollut Marttilassa ollut mahdollisuuksia edes Seppälän rälssitulalla.¹⁷⁸ Toki sen omat maat olivat hieman paremmat kuin muilla kyläläisillä. Mutta maa ei ollut erityisen hyvää tai sitä ollut kovinkaan paljon. Se oli käytännössä kokonaan $\frac{3}{8}$ parmasta tynnyrialalla tuottanutta, kuusta kasvanutta sarapohjaista niittymaata. Kylän taloista huonoimmassa asemassa oli ns. kappelin talo, jonka päätarkoituksena ei tosin ollutkaan tiivis maatalous. Sen sarasekainen ja kuusta kasvanut heinänurmea ollut ainoa oma niittypalsta tuotti tynnyrialaa kohti vain $\frac{5}{16}$ parmasta. Kylässä ollut kruununtalo¹⁷⁹ sai nauttia omilla niittymaillaan suunnilleen tasaosuuksin sekä alavasta sarapohjasta että sarasekaisesta, osin mättäisestä heinäurmesta. Ensin mainitun tuotot nousivat noin 60 prosenttiin talon omien niittymaiden heinäntuotosta suhteellisesti paremman tuottavuuden johdosta.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Nämä heinästä noin 60% tuottaneet maat olivat Tuiskulan kylän peltojen luona. "...af god hårdwall..." Kartta a2a:6, numero 13. Loppuala meni suunnilleen tasan $\frac{1}{4}$ parmasta tynnyrialaa kohti tuottaneen kovanmaan heinäurmen ja vastaavasti $\frac{1}{8}$ tuottaneen kovan, kuusta kasvaneen heinäurmen kanssa.

¹⁷⁷ Nämä tuottivat tynnyrialaa kohti $\frac{3}{4}$ ja yhden täyden parmaksen heinää.

¹⁷⁸ Kartta a2a:8.

¹⁷⁹ Nimellä ensimmäinen kruununtalo, kappelin talo oli kartassa listattu toiseksi kruununtaloksi.

¹⁸⁰ Tuotot tynnyrialaa kohti olivat näillä noin $\frac{3}{8}$ ja $\frac{5}{16}$ parmasta. Molemmat maat tosin kasvoivat kuusta kylän muiden talojen omien niittyjen tapaan.

Kovin kummoisia eivät Marttilan kylän talojen omat maat olleet, etenkin naapurin Angelniemen taloon verrattuna. Parhaat, mutta toisaalta myös huonoimmat maat, olikin Marttilassa otettu yhteisesti viljeltäviksi ja näin jokainen pääsi niistä tasaisesti nauttimaan. Huonointa oli 1/8 parmasta tynnyrinalaa kohti tuottaneet, kuusta kasvaneet mättäisen ja laihan heinänurmen maat, joita oli jopa vajaa neljännes kylän yhteisistä maista. Tässä yhteydessä on kuitenkin muistettava, että esimerkiksi Puotilassa vastaavalla tavalla kehnon maan osuus oli ollut huomattavasti suurempi. Sikäli ei Marttilassa ollut valittamista ja etua lisäsi, että näiden em. maiden osuus yhteismailta saatavasta heinästä jäi viiteen prosenttiin. Vajaa 40 prosenttia yhteisestä maasta oli 5/16 parmasta tynnyrinalalla tuottanutta alavaa heinänurmea, taikka kylän edustalla olleessa saassa kasvanutta kovanmaan heinänurmea. Sen ranta-alue oli tosin kastikkaa kasvanut suolake.¹⁸¹ Omistukset kruunasi reilun kolmanneksen yhteismaista kattanut alue, joka oli ehdottomasti tutkitun alueen parasta maata. Sen tuottavuus oli 1 3/16 parmasta tynnyrinalaa kohti, siis yli 9 kertaa tuottavampaa kuin seudun heikoimmat maat. Kyseessä oli kylänpuoleinen ranta-alue, joka oli maanmittari Vettervikin tulosten mukaan tiheäkasvuista ja apilansekaista hyvää heinänurmea. Senkin rannassa oli tosin suolake, joka kasvoi kastikkaa.¹⁸² Tältä alueelta kyläläiset keräsivät kolme neljänestä yhteismailta saamistaan heinistä. Vaikka kyläläiset joutuivat jakamaan muiden kanssa sekä heikointa maata, että saassa ollutta maata, saattoivat he itselleen kuuluneilla parhailla mailla nostaa heinän tuottonsa kohtuulliselle tasolle ja niittymaiden suhteellinen tuottavuus kohosi alueen kärkeen. Tätä auttoi lisäksi se, ettei yhteisillä mailla puustoa kasvaneen niityn osuus ollut kuin noin 30 prosenttia.¹⁸³

Rikalassa näkyy niittymaita tarkastellessa eri talojen niittyjen maanlaadun erilaisuus. Siinä missä Yttelässä olivat kylän yhteiset maat olleet halikkolaisittain huonompaa laatua ja Marttilassa taas suorastaan hyviä, olivat Rikalan maat siitä välistä. Tähän oli suurelta osalta syynä se, että vaikka reilu puolet maasta olikin vain 5/16 parmasta tynnyrinalaa kohti tuottanutta kovanlaista ja enimmäkseen kauan sitten kydötettyä savista heinänurmea¹⁸⁴, oli kuitenkin yli 40 prosenttia yhteisestä maasta alavaa ja enimmäkseen hyvää, kuusta kasvanutta sarapohjaista niittyä. Sen tynnyrialatuottavuus oli noin 5/8 parmasta.¹⁸⁵ Rikalassa tilanne oli kuitenkin osittain toisenlainen kuin muissa kylissä. Kuten edellä on käynyt ilmi, oli muissa kylissä yhteisen maan osuus kokonaisniittymaasta paljon suurempi. Näin ollen rikalalaisilla, joiden maista ja

¹⁸¹ "...af hårdwall, jämpte lång ut med stranden, landröörblandat sältning..." Kartta a2a:4, numero 4.

¹⁸² "...af tåät och wäpplingblandat god grääßwall..." Alue kartalla a2a:8, numero 6.

¹⁸³ Edellä mainitussa saassa oli osassa aluetta talojen osuus 1/4 (kartta a2a:8, numero 4) tuotoista ja kylän puolella yhdellä niittypalstalla 1/6.

¹⁸⁴ "...af hårdachtig mäst fordom afkyttade leer grääßwall..." Kartta a2a:7, numero 6.

¹⁸⁵ Tämä parempi osa tuottikin 60 prosenttia yhteisten maiden heinästä.

heinäntuotosta suurin osa tuli omassa käytössä olleilta mailta, oli ollut suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa tuottavuuteen omin toimin. Tämä tosin oli riippunut siitä, millaista maata oli saatu haltuun. Kylässä olleiden kahden rälssitalon osalta tätä on mahdotonta arvioida, sillä Vettervik ei ollut merkinnyt kuin niiden tanko-osuuden yhteismaista.

Kruununtaloja tarkastellessa näkyy selvästi se, että niillä oli keskenään varsin selviä varallisuuseroja. Jo tuottokertoimista ilmenee, että ensimmäisellä kruununtalolla oli parasta maata, mikä saa vahvistuksen, kun tarkastellaan maanlaatua. Vajaa 30 prosenttia sen omasta niitystä oli 5/16 parmasta tynnyrialalla tuottanutta kovanmaan heinää¹⁸⁶ ja reilu kymmenes 3/8 parmasta tynnyrialalla tuottanutta sarapohjaista tai alavaa ja laihaa maata. Nämä maatyypit kasvoivat Vettervikin tietojen mukaan lisäksi kuusta, jolloin puustoa kasvaneen niityn osuus nousi noin 40 prosenttiin. Talon tuottoluvut korjaantuivat tuottolukuja sillä, että noin puolet maasta tuotti hyvänä sarapohjaisena alueena 5/8 parmasta tynnyrialalla. Tilannetta kohensivat vielä yhden parmaksen tynnyrialatuottavuuden omanneet omat Salontaan haan niittysarat, vaikka ne muodostivatkin alle 10 prosenttia omien niittyjen koko alasta.¹⁸⁷ Näiden hyvien maiden ansioista kyläosuuksiltaan suurin kruununtalo saattoi nousta tuottavuudessa lähelle Kemiön saaren pohjoispään maista nauttineita Angeiniemeä ja Marttilan kylää, vaikkei Angeiniemeä heinän kokonaismäärissä tavoittanutkaan.

Samalla tapaa Salontaan haan sarkojen hyvää tiheää apilanurmea olleista maista pääsivät omina niittyinä nauttimaan myös kylän kolmas ja neljäs kruununtalo, joskin eri suuruisilla pinta-aloilla.¹⁸⁸ Neljännellä kruununtalolla tuo alue oli noin kymmeneksen omasta niityalasta ja ainoat puustosta paljaat niittymaat. Vaikka sen omat niittymaat olivat nimellisesti suuremmat kuin ensimmäisellä kruununtalolla, koitui sen kohtaloksi niiden muuten keho laatu. Noin puolet niistä tuotti todella huonosti vain 1/8 parmasta tynnyrialaa kohti ja oli kovalla, eli kuivalla maalla kasvanutta laihaa heinänurmea. Loppu vajaa 40 prosenttia niityistä oli erittäin laihaa sarapohjaista maata, joka tuotti vain ¼ parmasta tynnyrialalle. Huonon laadun vuoksi kohtuullisen kokoiset niittymaat jäivät tuotoissa kauas parhaista ja Salontaan haan osuus oman maan heinistä nousi lähes 40 prosenttiin. Omien maiden osalta talon niityt ovatkin verrattavissa jokivarren naapuriin Puotilaan.

¹⁸⁶ "...grann hårdwall..." Kartalla a2a:7 osuudet numeroista 10 ja 11.

¹⁸⁷ "deß i Sallontacka Hagan siu teegar..." Kartta a2a:7, numero 7. Nämä maat tarjosivat talon omilta mailta saamista heinistä vajaat 20 prosenttia.

¹⁸⁸ Numerot 19 ja 25 kartalla a2a:7.

Kolmas kruununtalo sai myös nauttia Salontaan niityistä, tosin paljon pienemmällä osuudella.¹⁸⁹ Sen omien niittyjen tuoton määräsi suuresti yli 85 prosenttia omista maista kattanut ja kolme neljäsosaa tuotosta tarjonnut laihan heinäurmen maa.¹⁹⁰ Jäljelle jäänyt 8 prosenttia oli alavaa ja laihaa sarapohjaa, joka tuotti 3/8 parmasta tynnyrinalalle. Omien maiden tuottavuus oli kokonaisuudessaan niin ja näin. Tuottavuudessa kolmannen kruununtalon omat maat vetivät vertoja Yttelän kylän yhteisille maille, mutta suhteessa pinta-alaan talon niityt tuottivat keskitasoa huonommin.

Kylästä huonoimmin meni silti toisella kruununtalolla. Sillä ei ollut osuutta Salontaan haassa ja sen ainoat omat niitymaat olivat kuusta kasvaneilla, vain 5/16 parmasta tynnyrinalaa kohti tuottaneilla, laihaa heinäurmea oilleilla palstoilla.¹⁹¹ Se hävisi muille kylän taloille sekä pinta-alassa että tuottavuudessa. Rikala osoittaakin sen, että kruununtalot eivät olleet keskenään vertailtavassa asemassa. Mahdollisesti kylän suurin kruununtalo nautti parhaista maista rälssitalojen lisäksi. Muille oli jäänyt huonompi osa ja ne olivat joutuneet siihen sopeutumaan. Kaikki eivät olleet voineet korvata huonoja maitaan edes pinta-alalla, tästä esimerkkinä toisen kruununtalon heikko osa.

Niittyjen maanlaadun tarkastelu vahvistaa edellä tehtyjä arvioita talojen varallisuuseroista. Ratsutilat näyttävät olleen Halikossa varakkaimpia, olivat ne sitten yksinäistaloja taikka kylissä, joissa taas rälssitaloillakin oli kohtuullinen asema. Tämä näkyy sekä maa-alassa että maan laadussa. Aivan yksioikoista tämä ei silti ollut. Kuten maanlaaduista on nähtävissä, oli rälssin ja ratsutilojen tyydyttävä siihen maahan, millaista se oli. Näin esimerkiksi Puotila kärsi tuottamattomista maista, joilta ei 1600-luvun lopussa voinut kuvitellakaan saavansa kovin hyvää tuottoa. Vastaavasti Angelniemi saattoi nauttia tutkittavan Halikon alueen verrattain hyvin tuottaneista maista, kuten hyvästä nurmimaasta. Samaten hyötyi sen naapurikylä Marttila. Sen parhaat maat, kuten apilaa kasvanut rantakaistale, osoittavat kuitenkin todeksi, että tutkittavalla alueella niitymaat olivat pääosin varsin huonoja. Niityt tuottivat huonosti verrattuna siihen, mitä parhaat maat olisivat voineet tarjota. Kari Pitkänen on arvioinut, että maatalous oli Halikossa talonpoikien osalta niukasti tuottavaa, mitä tulokset niittyjen osalta tukevat. Maanlaatu tiedot selventävät osaltaan myös syitä maakunnan itä-osien vähäisempään karjalukuun.¹⁹² Kehnoilta niityiltä sai huonosti heinää, mikä ei voinut olla heijastumatta

¹⁸⁹ Tällä tuon alueen niittysarkojen osuus jäi reiluun viiteen prosenttiin omien niitymaiden kokonaisalasta ja 15 prosenttiin omien niittyjen tuotosta. Edellisen talon tapaan nämä niityt olivat talon omista palstoista ainoat, jotka eivät Vettervikin merkintöjen mukaan kasvaneet puustoa.

¹⁹⁰ Näiden tuotto oli 5/16 parmasta tynnyrinalaa kohti.

¹⁹¹ ”...af maager grann grääßwall...” Kartta a2a:7, numero 16.

¹⁹² Pitkänen 1992, 224. Huonoa tuottavuutta saatettiin hieman parantaa tuhkan avulla. Cserhalmi esimerkiksi on maininnut, että keväisin saatettiin niityille levittää pudonneiden lehtien poltosta saatua tuhkaa. Cserhalmi 1999, 104.

Näin Kannisto sai senkin reunamilta mukavasti heinää ja saldon tältä osin kohtalaiseksi. Pellon käyttö niittymaaksi, vaikka silläkin kustannuksella, että oma kylvöala jäi pieneksi, oli ehkä ollut tarpeen. Kaikista suurimman ”heinäsadon” pientareilta sai kuitenkin Padanojan talo. Talolla oli sekä vähän, että huonosti tuottavaa niittyä, eikä peltoalakaan ollut muita suurempi. Talon voitoksi koitui kuitenkin erinomainen pellon laatu. Sen maat olivat tutkitun alueen eliittiä: hyvää ja syvää savimultaa. Tämän ansiosta se saattoi nousta paljon suuremmat peltoalat omaavien ytteläläisten rinnalle ja ohi. Maanlaatu ja peltoala näyttävät siis merkinneen tämän asian kohdalla verrattain paljon.

Suurimman merkityksen tämä, Vettervikin ojista ja pientareilta kerättäväksi peltoheinäksi kutsuma, piennarheinäsato sai luonnollisesti Padanojassa. Sen ansiosta talon vuotuinen heinäsato nousi jopa noin 29 prosenttia! Seuraavaksi pienimmän heinäsadon omanneilla ja lisäheinästä sitä kautta toiseksi eniten hyötyneillä Rikalan kylän toisella ja neljännellä kruununtalolla sekä Kanniston talolla kasvu oli enää vajaasta kahdeksasta vajaaseen yhdeksään prosenttiin, mikä toki oli suuri nousu sekin. Muilla taloilla luku pieneni tästä varsinaisen heinän tuoton kasvun ja piennarheinän suhteellisen osuuden laskun myötä. On ymmärrettävää, ettei epävarmasti saatua ja epäsäännöllisesti hyödynnettyä piennarheinää otettu mukaan varsinaiseen niittyjen heinän tuotannon luetteloon. Kuitenkin sillä oli osalle taloja varsin suuri merkitys, tutkimuskohteessa ainakin Padanojalle jopa ratkaiseva merkitys. Sen vuoksi sitä ei haluttu tai voitu jättää kokonaan pois, vaan taloudellisesti merkittävänä seikkana huomioitiin siellä, missä piennarheinää hyödynnettiin ja saatiin. Yleisestikin on muistettava, että karja söi sekä heinää, olkia että lehdeksiä ja kalusivat luita ym., jotta talvellakin ravinto niille riitti.¹⁹⁸

4.5. Niittymaiden yksittäisistä piirteistä

Kari Pitkänen on pohtinut, miksi Halikossa nautayksiköiden määrä kylvötynnyriä kohti jää alle maakunnan keskiarvon.¹⁹⁹ Hän on todennut niityiltä kutakin nautayksikköä kohti saadun heinän määrän olleen verraten vähäinen, vaikka vaihtelikin paljon. Hän on arvioinut kylvömäärien ja niittyjen tuottojen vaikuttaneen asiaan ja huomauttanut kylien kasvaessa pyrityn peltoalaa kasvattamaan, jotta se vastaisi talouskuntien lukua.²⁰⁰ Varmasti näin on ollut ja samalla on pyritty kasvattamaan myös niittymäärää. Kylien kasvu ja karjamäärän nousu on pakottanut ottamaan käyttöön entistä huonompia niittymaita, jolloin

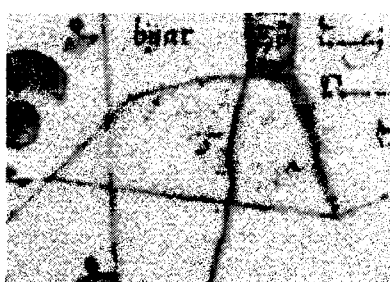
¹⁹⁸ Vilkuna 1935, 157-162.

¹⁹⁹ Vaikka Pitkäsen luvut ovatkin 1600-luvun alkupuoliskolta, voidaan niitä tässä yhteydessä käyttää hyväksi.

²⁰⁰ Pitkänen 1992, 229-230.

tuottavuus luonnollisesti oli yksikköä kohti heikompi. Tutkimuskohteena olleen Halikon osan kohdalla peltoala ei aina ollut suoraan verrannollinen niittyalaan ja sen tuottavuuteen, vaan kylien sisällä niittymäärä ja tuotto vaihtelivat. Pitkänen kuitenkin mainitsee kyliin ja tiloihin liittyvän tekijöitä, joita ei ole voinut selvittää.²⁰¹

Karttojen avulla on mahdollista laskea tilusten niittymäärät ja niiden suhteellinen tuottavuus sekä paneutua kylvöaloihin. Halikossa oli sekä paikallisesti kohtuullista maata, että todella heikkoakin maata. Koska näyttää olleen niin, että sekä niitypinta-alat että niiden tuottavuus ovat vaihdelleet Halikossa paljon enemmän kuin kylvöalat, voidaan olettaa, että niittyjen käyttö oli toisaalta paljon joustavampaa kuin peltojen. Oma niittymaata saattoi raivata paljon helpommin kuin peltoa. Toisaalta niittymaa toi talojen välille myös erittäin suuria eroja. Tämä johtui siitä, että taloilla oli erilaiset mahdollisuudet raivattavan niittyalan osalta, mutta myös siitä, että talot olivat maan laadun osalta eriarvoisessa asemassa.²⁰² Tätä on helppo arvioida pelkkiä tuottokertoimia syvällisemmin, koska sekä Olof Mört että Johan Vettervik noudattivat tunnollisesti saamiaan ohjeita maanlaadun merkitsemisestä. Koska maanlaatu luonnollisesti vaikuttaa tuottavuuteen, saattaa olla, että Pitkäsen havaitsema kylvön vaihtelu riippuu niittyjen tuottoa enemmän niiden pinta-alasta. Talot raivasivat sekä peltoa että niittyä mahdollisuuksiensa mukaan ja suurempi kylvöala ja niittyala liittyisivät näin yhteen. Vaihtelu selittyisi sillä, että maan laatu ja tuottavuus olivat niin erilaisia. Nautayksiköitä olisi varsinaissuomalaisittain vähän siksi, että niittyjen tuottavuus oli vähäinen. Vaikka heinää ostettiin, kuten Pitkänen toteaa²⁰³, oli oletettavasti tuottavuuden vähäisyyden vuoksi karjamäärä pienempi. Toisaalta edellä nähty niittymaiden laadun vaihtelu Halikon sisällä selittäisi taas kylien ja talojen

Kuva 5

välisen suuren vaihtelun nautayksikköä kohti saatavan heinän määrässä.

Vaikka maastokohteita ei useinkaan väritetty tasaisesti, poikkesivat niittyalueet tästä periaatteesta. Maanmittarien työt erosivat lisäksi merkittävästi toisistaan. Mörtin kartan Kokkilan puoli näyttää poikkeustapaukselta.

Siinä missä hän Sauvon puoleisessa Händbölen osuudessa oli vanhaan tapaan värjännyt niittymaat tasaisesti vihreällä, oli hän Kokkilan ainoan oikean niityn Pyhälahden jättänyt kokonaan värittämättä, merkiten vain reunan kellertävän ruskealla (katso Kuva 5: Pyhälahden niitty kartalla a2a:1). Kun on havaittavissa, että

²⁰¹ Tämän vuoksi osa kylvön määrän vaihtelusta jää hänestä selittämättä, vaikka niityt ja karjamäärä siihen vaikuttivat. Pitkänen 1992, 229.

²⁰² Toisaalta kylvön määrässä varmasti vaikutti niin tutkimusajankohtana kuin 1600-luvun alkupuolella myös se maa, mikä oli mahdollista pitää peltona.

²⁰³ Pitkänen 1992, 229.

samana vuonna tekemillään kartoilla hän värjäsi niittymaat tasaisen vihreällä, on tilanne todella erikoinen.²⁰⁴ Mitään selitystä Mört ei asialle anna, joten jää arvailujen varaan, oliko kyseessä unohdus, tarkoituksellinen teko vaiko vain yksinkertaisesti värin loppuminen. Vaikka Mört muuten seurasi niittyjen värityksessä vanhoja perinteitä, jää Kokkilan Pyhälähti oudoksi poikkeukseksi. Myös Johan Vettervik seurasi värityksessään perinteitä.

Kuva 6

Hän värjäsi niityt myös tasaisesti vaaleanvihreällä tai hieman keltaiseen vivahtavalla värillä (katso Kuva 6: Esimerkki Johan Vettervikin niittymerkinnöistä). Angelnien kartan (a2a:5) niittymailla oli tosin tummempaaakin vihreää. Koska vuoden 1688 säännöissä ei ollut värityksestä annettu tarkkoja ohjeita, on Alfred A. Gustafsson todennut sen vaihdelleen eri maanmittareilla varsin paljon.²⁰⁵ Jos Mörtillä oli Kokkilassa oma poikkeuksensa, löytyy vastaava Vettervikiltäkin.

Kyseessä ovat Rikalan kartan Salontaan haan sarat, jotka hän oli värjännyt vuorotellen niin, että niissä vaihtelivat sininen väri, värittämättömyys ja keltainen väri.²⁰⁶ Selitys tälle on se, että Vettervik halusi värityksen avulla selkeyttää sitä, mikä sarka kuului kenellekin (katso Kuva 7: Salontaan haan niittysarat kartalla a2a:7). Niittyjen kohdalla ilmennyt

Kuva 7

tarkkuuteen pyrkiminen aiheutti siis poikkeuksia muissa kohdissa, tässä tapauksessa värityksessä.

Mätässymboleja tms. merkintöjä ei niityille ole piirretty, vaikka monesti niin olikin ollut tapana.²⁰⁷ Peltojen tapaan yhtenäisesti rajatuilta niittymailta löytyy eri lohkoja, mutta pääasiallisesti ne olivat suurina yhtenäisinä alueina. Edellä on todettu, miten sekä Vettervik että Mört olivat tunnoillisesti erotelleet maanlaadut. Maanmittaussäädöksissähän oli vuonna 1688 kuitenkin vaadittu lisäksi mäkien, ojien ym. erottelua niin pelloille kuin niityille. Vettervikin työstä on nähtävissä, että hän oli ottanut vakavasti myös tämän kohdan. Hän merkitsi tarpeen mukaan niittymaiden yhteyteen, oliko se kuoppaista, jyrkkärinteistä, alavaa taikka muuten pinnanmuodoiltaan erikseen huomioitavaa.²⁰⁸ Mörtin aikana näin tarkkaa vaatimusta ei

²⁰⁴ Katso Kokkilan kartta a2a:1, ”Pyhälähti Engh” numerolla 5. Vertailuna niittyjen värityksen suhteen lisäksi mm. a2a:15, a2a:16 ja a2a:17. Vaikka näillä vertailukartoilla vihreän sävy vaihtelee, on niiden niittymaat silti tasaisesti väritytty.

²⁰⁵ Niittyjen vihreä ja kellertävä väri olivat tosin Gustafssoninkin mukaan perinteisiä ja käytettyjä värejä. Gustafsson 1933, 53. Cserhalmi on korostanut vaaleanvihreän värityksen olleen yleisin. Cserhalmi 1999, 20.

²⁰⁶ Katso kartta a2a:7, tarkemmin Salontaan haan sarat, numerot 7, 19 ja 25.

²⁰⁷ Tämä oli tosin yleisemmin tapana silloin, kun aluetta ei värjätty kokonaan. Kostet 1995, 148; Gustafsson 1933, 26.

²⁰⁸ Tästä esimerkkinä mm. a2a:3, numerot 6, 7 ja 9 olivat alavaa (”läg” ja ”läglänt”) sekä a2a:2, numero 12, joka oli jyrkkä, mäkinen ja kuoppainen (”...brant, back och groopig...”).

vielä ollut ollut, joten hänenkin voidaan katsoa noudattaneen säädöksiä niittyjen osalta hyvin. Vettervikiä sitoi edellisen lisäksi säädös, jossa vaadittiin niittyalueella olevien erilaisten maalajien erottelua joko pilkutusta tai muita tunnusmerkkejä käyttämällä.²⁰⁹ Vettervik oli valinnut jälkimmäisen vaihtoehdon ja käytti tällaisissa tapauksissa eri numeroita, joilla eritteli osat selitysosaan, vaikka olisi sarakkeisiin laskenut tuotot yhteen.²¹⁰ Ainoa erikoinen tapaus on Rikalan kartalla a2a:7, jossa Vettervik oli listannut samalle numerolle kaksi erilaista maata sisältänyttä osaa. Hän ilmeisesti luotti siihen, että osien välissä kulkenut puro ja viereiset niittykappaleet omine maalajeineen riittivät selittäväksi tekijäksi.²¹¹ Maanmittari tulkitsi sääntöä, mutta sen sallimissa rajoissa.

Kylät ja yksinäistalot sijaitsivat peltojensa keskellä tai ainakin heti niiden laitamilla, mikä oli tarkoituksenmukaista. Näin oli lyhyt ja helppo matka lähteä varsin runsaasti työtä vaatineille pelloille. Peltoalueet sijaitsivat useimmin yhtenäisenä kokonaisuutena, vaikkakin sarkoihin tai lohkoihin jaettuna. Myös tämä oli luonnollista ja yksinkertaista talollisten päivän töitä. Niittyjen suhteen tilanne oli osin toinen, mutta jakaisuus on havaittavissa kyläkarttojen osalta niissäkin. Ensinnäkin yhteisniityt oli nimetty tankojaon mukaisesti.²¹² Vaikka karttakuvassa nämä niityt ovat yhtenäisinä alueina, nimitys viittaa niiden jakotapaan ja nautintaan. Varmasti näiden osalta ei kuitenkaan voida sanoa, oliko ne käytännössä jaettu sarkoihin vai tuliko talojen osuus vasta kerätyistä heinästä. Toisaalta sarkoja on osittain nähtävissä karttakuvassa. Tällainen alue on edelläkin esiin tullut Salontaan haka, jossa osalla rikalalaisista oli oma osuutensa.²¹³ Vaikka edellä sarat merkittiin talojen omien maiden osiksi, koska ne oli näiksi kartallakin merkitty, näkee karttakuvasta niityilläkin käytetyn tilanteen mukaan sarkajakoa. Monesti sekä yksinäistalojen että kyläien talojen niityt olivat kuitenkin erillisinä lohkoina. Jakotavat siis vaihtelivat tutkittavalla alueella varsin paljon. Kuitenkin tutkimuskohteesta on havaittavissa samoja piirteitä, jotka Jutikkala on huomionut. Suuret niitylakedet nimittäin näyttävät monen talon kylissä olleen usean talon yhteisiä, ja pääsääntöisesti pienemmät, hajallaan olleet kappaleet kuuluivat talojen yksityiseen omistukseen.²¹⁴

Huomattavaa on rantamaiden, niin jokien kuin meren lahden rannan käyttö laiduntamiseen. Kosteat ja näin ollen hyvin heinää kasvavat ranta-alueet olivat yleisesti

²⁰⁹ "...hvert slags jordvall med små punkter eller kännemärken åtskilja..." Kamarikollegion instruktion 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78.

²¹⁰ Esimerkiksi kartalla a2a:5 numerot 14 ja 15.

²¹¹ Ks. kartta a2a:7, numero 11 ja sen vieressä ollut kahta eri maalajia ollut niitty, joka oli jaettu niiden mukaan palstoihin numeroilla 9 ja 10.

²¹² Nämä niityt oli toinen toisensa perään listattu "stängfalls englandet", "stängfalls engen" -nimityksillä. Katso esim. kartta a2a:8, numerot 4 ja 6. Niklas Cserhalmin havaintojen mukaan niitymaat sijaitsivat pääasiassa talojen ympärille sijoittuneiden peltojen ulkopuolella. Cserhalmi 1999, 100-101.

²¹³ Katso mm. maanlaatuä käsittelystä osasta rikalalaisten omien maiden osuus.

²¹⁴ Jakotavoista ja niitymaasta enemmänkin mm. Jutikkala 1958, 22-23, 69-82.

muuallakin maassa niittymaina. Niillähän ei samassa mitassa kuin pelloilla haitannut liika kosteuskaan. Monin paikoin rannasta oli varattu niityiksi leveät tulvamaakaistaleet, mutta poikkeuksiakin oli. Muun muassa Kokkilassa pellot oli viety lähes rantaan asti ja Rikalan kohdalla jokiranta oli pääosin kydötettyä aluetta. Karja varmasti kulki tällä alueella, mutta Kokkilan sarkajakokylän talon niittymaiden varsin pieni osuus antaa ymmärtää, ettei heinä ollut sille niin tärkeä tekijä.²¹⁵ Toisaalta on havaittavissa niittymaiden kohdalla myös se, että niitä on ollut verrattain kaukana taloista. Laidunnuksessa on voitu hyödyntää myös kaukana olleilta soita, kuten varmasti tehtiin metsienkin osalta silloin, kun se oli mahdollista.²¹⁶ Kauempana sijainneiden alueiden hyödyntäminen niittyinä ja heinäntuotossa oli verrattain helppoa, eikä halikkolaistenkaan kannattanut jättää tätä mahdollisuutta käyttämättä. Koska niittyjä oli kaukana taloista ja ne olivat muutenkin monissa pienissä palstoissa ja saroissa, korostuu niiden osuus karttakuvissa ja selitysosissa. Tämä on ymmärrettävää siksikin, että 1600-luvun maatalousyhteiskunnassa niityt merkitsivät sekä maataloudellisesti että verotuksellisesti paljon, minkä vuoksi ne haluttiin eritellä tarkkaan. Niiden painottuminen on selvää sekä karttojen että tämän tutkimuksen kannalta.

5. PELTOMAAT JA TARHAT

5.1. Puutarhamainen tuotanto

Halikkolaisten pääelinkeino 1600-luvulla oli maatalous, erityisesti viljanviljely. Kaskeaminen, vaikka sen edellytyksiä kruunu yhä arvioi, oli jo vähäistä. Tämä näkyy myös pitäjän karttakuvassa, jossa peltoja näkyi joka puolella. Kasvinviljely sisälsi luonnollisesti sekä viljanviljelyä että mahdollisten muiden kasvien hyödyntämistä. Suurista puutarhoista ei näytä olevan vielä 1600-luvun lopulla tietoa, sillä niiden pito levisi pappiloihinkin vasta myöhemmin.²¹⁷ Lisäksi on huomautettava, ettei seuraavissa ole otettu mukaan Rikalan kahta rälssitaloa, koska niiden maita ja omistuksia ei oltu millään tapaa mitattu.

Jo vuoden 1643 johtosäännössä oli annettu ohje siitä, että peltojen mittausten yhteydessä maanmittarien tuli mitata ja merkitä myös humalatarhat. Johan Vettervikin

²¹⁵ Katso kartta a2a:1.

²¹⁶ Tällainen suo saattoi olla vaikkapa Yttelän kylän kartan (a2a:6) suo. Mittauksissa ja veroarvioissa ei näitä seikkoja kuitenkaan ollut huomioitu, mikä viittaa siihen, ettei niitä katsottu oleellisiksi mittauskohteiksi.

²¹⁷ Vilkuna 1935, 123.

aikana ohjetta oli tarkennettu koskemaan lisäksi kaikkia puutarhoja.²¹⁸ Mörtillä ja Vettervikillä oli tässä kuitenkin toisistaan poikkeava tapa. Siinä missä Mört asiaan kuuluvalla tavalla huomautti, ettei Kokkilassa ollut humalatarhaa²¹⁹, merkitsi Vettervik omille kartoilleen olemassa olleet tarhat, ei niiden puutetta. Toki myös Vettervik täytti sillä vaatimuksen, mutta seikka on osoitus maanmittarien omista erilaisista tavoista silloinkin, kun he mittausvaatimukset täyttivät. Vettervik näyttää selvästi luottaneen siihen, että karttojen tarkastelijat ymmärtävät, ettei niillä taloilla ollut humalatarhaa, joille sitä ei ollut merkitty. Humalatarhojen esiintymisestä (ks. Taulukko 4) voidaan havaita, että ne eivät suoraan seuranneet talon suuruutta. Siinä missä esimerkiksi tutkittavan alueen suurimmalla tilalla Puotilalla ei tarhaa ollut, oli taas tutkimuskohteen toisella ratsutilalla Markkulalla ja sekä pelto- että niittyalaltaan pienellä Kanniston talolla omansa. Kaiken kaikkiaan tutkimusalueen kuudestatoista talosta seitsemällä oli omat humalatilkkunsa. Tämä huomioiden voidaan todeta, että humalatarhan omistaminen, oli sen koko sitten mikä tahansa, oli yhä verrattain yleistä, nousihan sellaisten talojen osuus yli 50 prosentin. Tosin humalatarhojen pitoa oli kruununkin toimesta vaadittu.²²⁰

Taulukko 4

Humalatilkkuja omistaneet talot		
Kartta		Talo
a2a:4		Kannisto
a2a:5		Angelniemi
a2a:6	Yttelä	Haaviston kruununtalo
		Lampolan rälssitalo
		Markkulan rustholli
		Mattilan kruununtalo
a2a:8	Marttila	1. kruununtalo

Kokonaisuudesta on havaittavissa kuitenkin se, että humalatarhat olivat varsin pieniä. Tämän johdosta Vettervik käyttikin niistä kuvaavampaa ilmaisua humalatilkku.²²¹ Vettervik ei tyytynyt humalatilkkujen osalta pelkästään silloisen tilanteen arviointiin vaan huomautti, että Yttelän kylän Mattilan talon tuore tilkku tuottaisi ajan kanssa verrattain paljon enemmän kuin kartan tekohetkellä.²²² Tämä on luonnollista, sillä varmasti tuottavuus nousikin, kun tilkku saatiin kunnolla jatkuvaan käyttöön. Huomattavaa on vielä se, että Yttelän kylässä jokaisella talolla oli oma humalatilkkunsa, kun taas Rikalassa sellaista ei ollut kellään ja Marttilassakin vain ensimmäisellä kruununtalolla. Kylistä tiluksiltaan varakkain Yttelä lienee siis ollut tämänkin osalta muita kyliä paremmassa asemassa,

²¹⁸ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34 ja Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 79. Merkintäohjeet olivatkin tarpeen, jos katsotaan oikeaksi Jutikkalan tulkinta, että kaalimaat ja humalatarhat kasvattivat tonttitiluksien lukua ja varmaankin verolukuja. Jutikkala 1958, 49.

²¹⁹ ”Ingen humblegårdh.” Kartta a2a:1.

²²⁰ Jo kuningas Kristoffer vaati tätä sakoilla uhaten. Myöhemmin myös Kaarle XI vaati humalatarhojen pitoa. Vilkkuna 1935, 125; Kuningas Kristoferin maanlaki, 76, 112-113.

²²¹ Vain Angelnien talo yhteydessä Vettervik mainitsi talolla olevan useampi tilkku, mutta niidenkin yhteistuotto jäi varsin vähäiseksi. Kartta a2a:5, numero 21.

²²² Kartta a2a:6, numero 42.

vaikkei humalatarhojen yleisyys laajemmin seurannut talojen kokoa. Vettervik ei mainitse suoraan myöskään humalatilkkujen maanlajeja. Tämä on outoa, sillä peltojen maalajithan piti merkitä. Vettervik lieneekin tulkinnut ohjeita niin, ettei tämä humalatarhojen osalta ollut tarpeen ja luottanut siihen, että maat osattiin arvioida läheisten peltoalueiden mukaan. Tällä tapaa peltoihin ym. verraten näyttääkin olleen niin, että käytännössä kaikki humalatilkkut olivat savimaata tai savimultaa, mikä ei ilmeisesti kuitenkaan heikentänyt laatua, pidettiinhan suomalaista humalaa hyvässä maineessa. Se oli taloissa tärkeää oluen panemiseen, mutta myös tärkeä vientitavara, jota keskiajalla piispatkin kaipasivat kymmenyksiinsä.²²³

Varsinaiset puutarhat määrättiin mittauksiin mukaan vasta Johan Vettervikin aikana. Näin Olof Mörtin kartoista ei pidä odottaakaan viljapeltojen ja humalatarhojen lisäksi muita kohteita. Johan Vettervik sen sijaan oli tarkempien vaatimusten mukaisesti löytänyt edellisistä eroavia ja siksi eriteltäviä kohteita. Tällaisia olivat esimerkiksi hamppumaat ja kaalimaat.

Taulukko 5

Hamppumaat			
Kartta	Talo	Kapanalaa	
a2a:5	Angelniemi		4
a2a:6	Yttelä	Mattilan kruununtalo	2
a2a:7	Rikala	1. kruununtalo	7*
* Yhteensä kaalimaan kanssa			

Hamppumaat olivat humalatilkkuihin verrattuna huomattavasti harvinaisempia, niitä oli vain kolmella talolla, jotka on listattu viereisessä taulukossa (Taulukko 5). Hamppumaiden ydinalue Suomessa olikin Hämeessä, vaikka se oli kuitukasvina suosittu ennen

pellavaa. Mattilan talon hamppumaa oli merkintöjen mukaan savimultaa. Rikalassakin maa oli savimultaa, mutta Vettervik on huomauttanut seassa olleen paikoin pieniä kiviä.²²⁴ Lisäksi maanmittari korosti, että maa oli raivattu laitumesta. On silti outoa, että Vettervik rikkoi maanlaadun merkitsemissäntöä Angelniemen hamppumaan kohdalla, vaikka muiden palstojen osalta sen muisti. Koska hamppumaiden yhteydessä ei ollut millään tapaa eritelty niiden mahdollista kesantoa, pitää olettaa niiden olleen koko ajan täydessä käytössä. Maiden pienet koot ja vähäiset lukumäärät viittaavat lisäksi siihen, ettei niiden merkitys ollut kovin suuri, vaikka aikanaan ainesta oli käytetty jopa veronmaksuvälineenä.

²²³ Em. Marttilassa ollut tilkku kartalla a2a:8, numerolla 12. Viikuna 1935, 63, 125; Sähke 1963, 35.

²²⁴ "...af leermylla med små steen ibland..." Kartta a2a:7, numero 12.

Hamppumaat lienevätkin olleet 1600-luvun lopussa käytännön kannalta lähinnä mukava lisä kotitarpeisiin ja muuhun tuottoon.²²⁵

Vettervik oli havainnut neljällä talolla olleen lisäksi kaalimaita, jotka myös on listattu oheen. Kuten hamppumailla, havaitaan kaalitilkkujenkin pinta-alojen olleen varsin pieniä, eikä niitäkään Vettervikin tulosten mukaan ollut kovin monella talolla. Prosentuaalinen osuus tarkastelluista nousee vain 25:een, kun hamppumailla tilanne oli vielä vähäisempi. Kaalimaidenkin merkitys lienee ollut varsin vaatimaton, joskin ravintolisänä se oli varmastikin hyvä tuote. 1500-luvulla sitä kuitenkin oli pidetty ensiarvoisena ravintokasvina ja joka talolla on arveltu silloin oma maa olleen.²²⁶ 1600-luku näyttää muuttaneen tilanteen (ks. Taulukko 6). Kesantomerkintöjen puute viittaa hamppumaiden tapaan siihen, ettei sitä palstoilla juurikaan käytetty. Muista peltomaista näitä tilkkuja ei karttakuvassa voi erottaa, vaan ainoat selventävät seikat ovat selitysosissa olleet merkinnät. Maat eivät myöskään automaattisesti olleet itse tonttimaalla, vaikka lähellä taloa sijaitsivatkin.

Taulukko 6

Kaalimaat			
Kartta	Talo	Kapanalaa	
a2a:5	Angelniemi	3	
a2a:6	Yttelä Haaviston kruununtalo	2	
a2a:7	Rikala	1. kruununtalo	7*
		4. kruununtalo	1 ½
* Yhteensä hamppumaan kanssa			

Viljasta poikkeavana tavarana maanmittarin oli luonnollista ja kruunun verotustarpeiden vuoksi tärkeää huomioida erikseen tämäkin ryhmä. Kaalitilkkujen maa-aines oli hamppumaiden tapaa savimaata taikka savimultaa. Koska Rikalan ensimmäisen kruununtalon

kaalimaa oli yhdessä hamppupalstan kanssa, oli senkin maassa siis paikoin pientä kiveä. Kaali- ja hamppumaiden osalta havaitaan, että Angelniemellä ja Rikalan ensimmäisellä kruununtalolla oli kumpainenkin. Tämä osoittaa, että Angelniemi suurena yksinäistalona ja Rikalan ensimmäinen kruununtalo kylässään mahtavimpana olivat saattaneet hyödyntää asemaansa ja monipuolistaa tuotantoaan. Kaali sinällään oli Varsinais-Suomessa tunnettu jo keskiajalla. On tosin oletettavaa, että muutkin talot viljelivät ainakin hieman kasviksia, mutta ilmeisesti tutkimuskohteena olleen Halikon osalta edellä olleet olivat ainoita, joille tällä oli taloudellista merkitystä. Vaikka pinta-alat olivat pieniä, oli Vettervik katsonut ne kruunun määräämien mittausten kannalta riittävän tärkeiksi. Säterikartanoiden mailla

²²⁵ Kokonaispintaloista osuus on mitätön ja kolme taloa kuudestatoista on määrällisestikin hyvin pieni osa. Tässä yhteydessä pitää silti muistaa, että laajempi tarkastelu toisi lisää pohjaa tulosten yleistettävyydelle. Viikuna 1935, 63; Sähke 1963, 36.

²²⁶ Sähke 1963, 35.

vastaavat alat olivat varmasti suurempia ja ne saattoivat ehkä osaltaan käydä kauppaa muiden talojen kanssa.²²⁷

5.2. Talojen viljapelot

Suurin osa maasta kuului taloille tärkeimpään viljanviljelyyn ja tämä maa nousikin maanmittareiden töissä paljon suurempaan osaan kuin moni muu seikka. Tämä on ymmärrettävää, sillä perinteisen maatalouden aikana korostuivat viljanviljelyvaltaisuus ja omavaraisuus. Monipuolisella omavaraisuudella tarkoitetaan kasvinviljelyn, karjatalouden ja metsätalouden nivoutumista, sekä näiden rinnalle nousseita kalastusta ja osin kotiteollisuutta, joskin eri alueilla nämä painottuivat eri tavoin. Etenkin karjatalouden ja metsätalouden, yhdessä talonpojan taitavuuden ohella, on katsottu tarjonneen jonkin verran liikkumavaraa, vaikka viljanviljely olikin pääroolissa ja siksi myös maana talonpojalle tärkeintä.²²⁸ Näiltä mailta maanmittareiden, sekä Olof Mörtin että Johan Vettervikin, tuli pinta-alojen ohella tarkastella maanlaatua ja käyttämättömän maan määrää. Maanlaadun maanmittarit merkitsivät selityksensä, kun taas verotuksessa huomioon otettavan peltomaan he listasivat sarakkeisiin.

Toisin kuin niityillä, joilla vuoden 1688 säädökset olivat vaatineet Vettervikin merkitsemään sarakkeisiin niiden tuoton, pelloilta piti kokonaismääriä tarkastellessa myös Vettervikin aikaan merkitä pinta-alat. Sen verran eroa maanmittareiden välillä kuitenkin oli, että siinä missä Olof Mört tarkasteli kokonaispinta-aloja tynnyrinaloina ja kapanaloina, oli Johan Vettervik mitannut pelot kokonaan tynnyrinalojen mukaan.²²⁹ Ohessa on taulukoitu (ks. Taulukko 7) talojen sarakkeisiin kootut käytössä olleiden viljapeltojen kokonaisalat yhdistelemällä sarakkeiden tiedot.²³⁰

Taulukosta näkyvät hyvin talojen keskinäiset varallisuuserot. Kuten niittyjen yhteydessä on todettu, talojen maiden laajuutta rajoittivat sekä kylien ikä että naapureiden läheisyys, mutta myös se millainen oli talon luonto ja veroluku. Veroluku ei aina joutanut muiden mahdollisuuksien mukaan, eikä se muuttunut sadonkaan mukana. Kokonaisuudessaan verotus oli 1600-luvulla kireää, jopa kiristyvää vakinaisine ja ylimääräisine veroineen, ja se rasitti talonpoikia suuresti. He joutuivatkin huonoina

²²⁷ Yttelän Haaviston ("Hafwisto") kruununtalon kaalimaan (a2a:7, numero 15) maa oli oletettavasti savimultaa, viereisten peltomaiden tapaan. Vilkuna 1935, 63.

²²⁸ Soininen 1975, 14-16; Cserhalmi 1999, 97.

²²⁹ Vettervikhän käytti tynnyrinaloja myös niittyjen pinta-alojen suhteen, kun Mört niissäkin käytti sekä tynnyrin- että kapanaloja.

²³⁰ Rikalan kylän rälssitalojen osalta peltoaloja ei ole merkitty, koska muitakaan mittauksia ei ollut tehty.

satokausina tinkimään esim. palkollistensa määrästä. Selvää toki on, että suurin osa Varsinais-Suomen palvelijoista oli rälssitiloilla, joita katovuosi tuskin yhtä suuresti hetkautti, Halikossa varmastikin säterikartanoilla, joilla aatelliset tarvitsivat työvoimaa tehtäviin, joita itse eivät hoitaneet.²³¹ Peltojen osalta havaitaan, että ratsutiloilla oli hyvin maata, Puotila oli yksinäistalona suurine maineen luonnollisesti ollut helpommassa asemassa kuin Yttelässä ollut rustholli. Angelniemi oli lisäksi hyötynyt omasta alueestaan Kemiön saaren pohjoispään rantamailla.

Taulukko 7

Kokonaispeltoalat		
Kartta	Talo	Tynnyrinalaa
a2a:1	Kokkila	9...27*
a2a:2	Puotila	37
a2a:3	Padanoja	8 1/4
a2a:4	Kannisto	7 11/16
a2a:5	Angelniemi	15 11/16
a2a:6	Yttelä	20 21/64
	Haaviston kruununtalo	
	Lampoian rälssitalo	20 53/128
	Kruunun rustholli	19 57/64
a2a:7	Mattilan kruununtalo	16 67/128
	Rikala	13 11/32
	1. kruununtalo	
	Vuorentaan rälssitalo	-
	Viurilan rälssitalo	-
a2a:8	2. kruununtalo	8 29/32
	3. kruununtalo	9 1/64
	4. kruununtalo	10 3/32
	1. kruununtalo	8 13/32
a2a:8	2. kruununtalo (kappelin talo)	8 15/32
	Seppälän rälssitalo	8 19/32
* 9 tynnyrinalaa ja 27 kapanalaa		

Naapurit ja maiden laatu oli rajoittanut muiden yksinäistalojen raivausta, ja lisäksi tietysti pelloissakin vaikutti usean talon kylissä talojen osuudet yhteisestä maasta. Esimerkiksi ytteläläiset kruununtalot olivat hyötynyt kylän suhteellisesti suurista maista isona peltoalana, kun taas Seppälän rälssitalo Marttilassa oli joutunut tyytymään huomattavasti vähempään. Erityisesti Padanojan ja Kokkilan niittyalaan verrattuna suuri peltoala osoittaa sen sijaan, että tutkittavalla alueella oli monesti tingitty niittyalasta ja tuotosta peltoalan vuoksi.²³² Tilojen luonnetta tarkasteltaessa voidaan huomata, että kokonaisuudessaan niiden väliset erot olivat verrattain kohtuullisia. Tämä viittaa siihen, että mikäli tiloilla oli mahdollisuutta parantaa omaa asemaansa

²³¹ Juuri karttojen teon alla koettiin hyviä viljavuosia, jolloin palveluskuntaa oli palkattu runsaasti. Myös viljan hinnalla oli toki merkityksensä tähän. Palvelijamäärä kasvoi myös kuolovuosien aikana maatalouden rakenteen muuttuessa. Mäntylä 1969, 190; Wilmi 1991, 270-272, 276-279; Åström 1980b, 81; Nygård 1989, 62-63, 83; Renvall 1949, 117-122; Matinolfi 1976a, 31-37. Verotus kehittyi pitkän ajan kuluessa väliaikaisista maksuista pysyviin veroihin ja tilojen verottamiseen manttaalien mukaan, vaikka 1600-luvun lopulla toki kannettiin monia suhteellisesti enemmän ylempien säätyjen kontolle tulleita suostuntaveroja. Cserhalmi 1999, 116-118; Jutikkala 1958, 103-109.

²³² Padanojahan oli niittyalassa tutkimusalueen häntäpäässä, kun taas kokonaispeltoalassa se nousi jopa Marttilan talojen tasolle.

omien maidensa pohjalta, pääosa tästä oli saavutettavissa niittymaan ja sitä kautta paremman tai lukumäärältään suuremman karjan avulla.

Kyläkartoilla on oheisen taulukon mukaisesti havaittavissa muutamalla talolla sarakkeisiin listattuna myös omia, ei yhteismaalla olleita, peltotilkkuja (Taulukko 8). Kuten siitä on havaittavissa, niiden pinta-alat olivat kuitenkin erittäin pieniä. Niiden merkitys oli siis vähäinen, mutta ohjesääntöä noudattaen oli maanmittari Vettervik nekin merkinnyt. Myös Jutikkala on arvioinut tällaisia jonkin verran olleen, tosin lähinnä ruotsalaisiin lähteisiin arvionsa perustaen.²³³

Taulukko 8

Omat peltotilkut kylissä			Tynnyrinalaa
a2a:6	Yttelä	Haaviston kruununtalo	7/16
		Marttilan kruununtalo	19/64
a2a:7	Rikala	3. kruununtalo	7/64
		4. kruununtalo	7/32
a2a:8	Marttila	2. kruununtalo (Kappelin talo)	1/16
		Seppälän räilssitalo	3/16

Peltomaiden maan laatuja tarkastellessa ilmenee varsin hyvin sama asia, joka tuli esiin niittyjen yhteydessä. Suurimmalta osalta maa ei ollut mitenkään erityisen hyvää ja viljavaa. Mört oli Kokkilan kartassaan noudattanut sääntöjä. Kolmessa eri osassa, talosta katsottujen ilmansuuntien mukaisesti, merkityt peltoalueet olivat

sillä kaikki punaista savea. Kokkilan mäen luona Mört on kuitenkin huomauttanut olleen hiekkansekaista maata. Tämän tarkempaa erittelyä ei vuoden 1643 ohjeissa ollut vaadittukaan.

Johan Vettervikin mittaamilla yksinäistaloilla oli useampia peltolohkoja. Puotilan, Angelniemen ja Kanniston maat olivat pääosin savimultaa taikka savimaata. Puotilan maiden erikoispiirre oli se, että sen peltomailla oli käytännössä joka lohkolle pientä kiveä. Hyvin pieni 5/8 tynnyrinalan lohko oli kivistä, mutta syvää multamaata.²³⁴ Kanniston lohkot olivat kaikki savimaata. Angelniemessä oli lisäksi osa jonkin verran hiekkansekaista savimaata ja osa mullansekaista savimultaa.²³⁵ Taloista paras maa oli Padanojalla, jonka pelloista pääosa oli mullansekaista ja pehmeää, syvää savimultaa ja pieni jäljelle jäänyt vähemmistökin mullansekaista hyvää savimultaa.²³⁶ Ei ole ihme, että Vettervik huomautti maan olleen mieluusti käytössä. Padanojan erinomainen peltomaa-aines selittää lisää,

²³³ Käytännössä pinta-alat olivat niin pieniä, että Rikalan kylän kolmannella kruununtalolla ja Marttilan kappelin talolla yhteismaalta tulleen pellon osuus oli 99 prosenttia ja muilla listatuilla noin 98 prosenttia koko peltoalasta. Jutikkala on huomauttanut, että yksinäistaloille yksityiset palstat olivat luonnollisia, mutta mainintoja olevan yksittäisistä tilkuista myös monen talon kylistä. Jutikkala 1983b, 7.

²³⁴ Kartta a2a:2, numero 6.

²³⁵ Mm. "...af något mullblandat leermylla..." Kartta a2a:5, numero 4.

²³⁶ Päälohkoilla "...af mulblandat lööf och diuup leermylla..." Kartta a2a:3, numerot 2 ja 3.

miksi sitä oli sillä niittyihin verrattuna paljon. Paitsi että peltoa oli haluttu raivata riittävästi, oli hyvä maa varmasti mieluummin käytetty viljelyyn.

Rikalan kylän yhteisiltä mailta jaetut pellot olivat tulosten mukaan kokonaan hyvää savimaata. Myös kahdella talolla olleet omat peltotilkut olivat samanlaista maata.²³⁷ Marttilan kylässä olivat kappelin talon ja Seppälän rälssitalon omat pienet peltotilkut savimultaa, joskin Seppälän tilkusta Vettervik on tarkentanut sen olleen alavaa. Kylän yhteisten maiden numerolla kaksi merkitty osa oli ”keskimääräistä”, mutta hyvää savimultaa²³⁸, mikä on jo ilmaisuna mielenkiintoinen. Loppu oli savimultaa, joka oli lähinnä mäellä kahdelta kapanalalta hiekkansekaista. Vettervik selvästi yritti selittää maanlaadussa olleita eroja. Yttelässä (a2a:6) maa oli kovanlaista multasavea, mutta myös osittain mullansekaista, millä Vettervik ilmeisesti halusi kertoa osuuden olleen edellistä parempaa maata. Savimaata ja -multaa olivat myös talojen pienet omat peltotilkut.

Kokonaisuudessaan maat eivät siis olleet kovin hyvälaatuisia, Padanojan maita ehkä lukuun ottamatta. Tulokset osoittavat Halikon kuuluneen selvästi 1600-luvun tekniikalla vaikeuksia tuottaneeseen savivyohtyöhykkeeseen ja selittävät osaltaan, miksi Halikon talonpoikien toimeentuloa on pidetty varsin niukkana. Toki muullakin Suomen talonpoikaistolla elintaso oli enimmäkseen alhainen. Tämä ei kuitenkaan aina rajoittanut elämää tai vaikkapa palkollisten pitoa. On nimittäin todettu, että 1600-luvulla talokohtaisissa kylvömäärissä mitaten uudisasutusalueilla mm. Etelä-Pohjanmaalla ja asutuksen ydinalueella Halikon kihlakunnassa oltiin tasoissa. Palkollisia halikkolaisilla oli silti kolminkertaisesti. Osasyynä lienevät olleet alueen säterit, joilla oli enemmän palvelijoita, mutta se ei varmastikaan selitä kaikkea.²³⁹

Koska säädökset vaativat Vettervikiltä tarkempaa erittelyä, oli hän sen maanlaadun erottelun osalta hoitanut numeroinnin avulla, ja edellä kuvattujen esimerkkien tavoin kirjoittanut selityksensä ne alueet, joilla jonkin numeroidun osuuden sisällä oli maaperässä huomioitavaa vaihtelua. Tähän ratkaisuun Vettervik lienee päätenyt siksi, että numeroinnin tarkoitus ei ollut yksinomaan peltoalueiden maalajien erottelu. Niinpä Vettervik tuli kuitenkin rikkoneeksi annettua ohjetta erottaa kaikki maanlaadut tunnusmerkkien tai pisteytyksen avulla. Tästä on osoitus kartalla a2a:5. Sillä nimittäin esimerkiksi numerolla kolme erotellulla alueella Vettervik mainitsi pienen osan olevan köyhää ja

²³⁷ ”...af god leerjord...” Kartta a2a:7, mm. numero2.

²³⁸ ”... af medellmåttig god leermylla”. Kartta a2a:8, numero 2.

²³⁹ Toimeentulon niukkuudesta on kirjoittanut mm. Pitkänen. Pitkänen 1992, 224; Soininen 1975, 16. Sätereillä varmasti oli runsaammin palveluskuntaa ja talonpojilla jos mahdollista ehkä vain yksi tai kaksi. Palvelusväen osuus talojen työvoimasta nousi Varsinais-Suomessa silti lähelle kolmannesta. Wilmi 1991, 130-134, 143-144.

hiekansekaista.²⁴⁰ Myös numerolla neljä merkityllä alueella oli osa löysähkää maata. Koska Vettervik käytti kummassakin kohtaa yhtä numeroa, olisi hänen ohjeiden mukaisesti ollut eroteltava maalajit karttakuvassa pilkutuksella, tai muuten osoittaa, mikä osa-alue oli kyseessä. Näin hän ei kuitenkaan ollut tehnyt. Asia saattaa vaikuttaa vähämerkityksiseltä, mutta osoittaa maanmittarien toiminnassa olleen puutteita.

Peltolohkojen numeroinnin osatarkoitus oli myös osoittaa, mikä alue kuului millekin kylvölle. Halikon osalta tämä tutkittavan alueen osalta todistaa olleen niin, että pelloilla viljeltiin kahta viljaa omilla alueillaan, jotka maanmittari Vettervik nimesi ensimmäiseksi vuosikylvöksi ja toiseksi vuosikylvöksi. Olof Mörtin osalta näin ei voida todeta varmasti olleen, sillä hän ei ollut nimennyt lohkoja vastaavaan tapaan.²⁴¹ Aivan kaikkea peltomaata ei Vettervik'kään ollut tällaisen kylvöjaottelun mukaan jakanut. Tähän lienee ollut syynä se, että kyseessä olivat lähinnä kylissä olleiden talojen omat pienet peltotilkut, joilla vastaava jako kahden viljan tai kylvön osalle ei ollut käytännössä järkevää saati mahdollista.²⁴² Valtaosa maasta oli kuitenkin jaettu tällaisella tavalla. Näiden kylvöjen kesken käytettiin varmasti vuorottelua, jolloin maat eivät joutuneet koko ajan saman kasvin viljelyn kuluttamiksi. Cserhalmin tuloksia tukien pellot oli kylvöjen mukaisesti nimetty ilmansuuntien mukaan.²⁴³

Tiedot näistä kylvölohkoista on koottu taulukkoon 9. Taulukon desimaaliluvut tulevat siitä, että useamman talon kylissä osa tiedoista on laskettu tilojen kyläosuuksista, mikäli tietoja ei voitu suoraan ensimmäisen talon kylvöistä poimia. Poiminta oli mahdollista esimerkiksi Marttilan kylässä (a2a:8), joiden yhteismaiden kylvöistä joka talo sai 1/3 osuuden. Valtaosassa ollut kylvöjen mukainen peltomaa oli jaettu suurin piirtein tasaosuuksiin ensimmäisen ja toisen vuotuisikylvön mukaan. Pientä eroa luonnollisesti oli, olihan kokonaiset peltolohkot käytännössä pakko eri kylvöissä hyödyntää samalle kasville. Koska kuitenkin nähdään, ettei ensimmäistä tai toista kylvöä pinta-aloissa suosittu, viittaa tämä siihen, että kasveja vaihdeltiin pelto-osuuksissa tilanteen ja tarpeen mukaan. Olisihan ollut hyödytöntä kuluttaa maata samalla kasvilla koko aikaa.

²⁴⁰ ”...Ringa på ett ljtett ställe med sandbeblandat...” Kartta a2a:5, numero 3.

²⁴¹ On muistettava, ettei tämän tyyppistä jakoa ollut Mörtin toiminnan aikana vaadittukaan. Vettervikin aikaanhan jaottelu jo oli vaatimuslistalla.

²⁴² Padanojalla oli lisäksi pieni palsta Jaakolan kylän maiden luona. Sen Vettervik mainitsi olevan niiden kanssa samaa kylvövaihetta, kuten varmasti viisainta olikin. Angelniemelläkin oli tähän tapaan jaotelluista pelloista erillään metsän keskellä olleina kaksi yhteensä 1 5/16 tynnyrinalaa käsittänyttä tilkkua.

²⁴³ Kesannointi oli tietenkin asia erikseen. Cserhalmin mukaan jaottelu tällä tavoin ilmansuuntien mukaan oli yleistä. Cserhalmi 1999, 91-92.

Taulukko 9

Listatut peltoalat kylvöosuuksien mukaan tynnyrinaloina			
	1. vuosikylvö	2. vuosikylvö	Ei eritelty
a2a:1 Kokkilan talo			9...27*
a2a:2 Puotilan kartano	19 13/16	17 3/16	
a2a:3 Padanojan talo	4 9/16	3 19/32	3/32**
a2a:4 Kanniston talo	4	3 11/16	
a2a:5 Angelniemen talo	6 15/16	7 7/16	1 5/16
a2a:6 Haavisto (1.kruununtalo)	9 13/32	10 11/16	7/16
a2a:6 Lampolan räissitalo	9,4	11,0	
a2a:6 Markkulan rustholli	9 13/32	10 11/16	
a2a:6 Mattila (2.kruununtalo)	7,5	8,7	19/64
a2a:7 1.kruununtalo	6 27/32	6 1/2	
a2a:7 Vuorentaan räissitalo	Ei mittauksissa mukana		
a2a:7 Viurilan räissitalo	Ei mittauksissa mukana		
a2a:7 2.kruununtalo	4,6	4,3	
a2a:7 3.kruununtalo	4,6	4,3	7/64
a2a:7 4.kruununtalo	5,1	4,8	7/32
a2a:8 1.kruununtalo	3 31/32	4 7/16	
a2a:8 Kappelin talo (2. kruununtalo)	3 31/32	4 7/16	1/16
a2a:8 Seppälän räissitalo	3 31/32	4 7/16	3/16
* 9 tynnyrinalaa 27 kapanalaa			
** Jaakolan peltojen mukainen kylvö			

Kun tarkastellaan kylvölohkojen peltomaan laatua havaitaan, ettei niiden välillä ollut juurikaan eroja.²⁴⁴ Tämä seikka vahvistaa, ettei näitä alueita ollut tarpeen varata vaativille taikka vähemmän vaativille kasveille. Se mikä peltomaata yleensä saneli, oli koko kylässä tai talojen mailla hallinnut maa-aines. Kylvöjen nimeäminen lienee sattunut sen

mukaan, mikä vaihe oli tiluksilla ollut mittausten aikana meneillään.

Edellä todettiin, että Mörtin mittaama Kokkila on tässä suhteessa ongelmallinen, eihän hänen kartaltaan vastaavaa erottelua ollut nähtävissä. On kuitenkin perusteltua olettaa, että Kokkilassa noudatettiin 1680-luvun lopulla samanlaista järjestelmää kahden kylvön osalta. Tämä on todennäköistä siksi, että tutkittavan Halikon kaikilta muilta alueilta, sekä yksinäistaloilta että useamman talon kylistä, tämä järjestelmä on nähtävissä. Olisi outoa, että Kokkilan kylässä, jossa oli selvästi ainakin yksi talo lisää ja jossa kuitenkin oli kolme eri peltolohkoa²⁴⁵, ei vastaavaa järjestelmää olisi käytetty. Koska muualla Halikossa kylvöjen lohkot oli jaettu suurin piirtein tasaosuuksiin, voidaan tätä vaihtoehtoa pitää todennäköisenä myös Kokkilassa. Tällöin talon pellot olisivat jakaantuneet kylvöjen osalta kahteen osaan, joista toinen olisi ollut 5 tynnyrinalaa ja toinen 4 tynnyrinalaa ja 27 kapanalaa.²⁴⁶

Viljalajeista tärkeimmät olivat ruis ja ohra, joista ruis valtasi alaa, vaikka 1500-luvun lopussa niitä viljeltiin yhä melkein yhtä paljon. 1500-luvun puolimaissa ruis oli ollut hieman suuremmissa roolissa, mutta 1570- ja 1580-lukujen vaihteessa ohra oli ollut

²⁴⁴ Esimerkiksi Padanojan kylvöt (kartta a2a:3) olivat molemmat mullansekaista ja pehmeää syvää savimultaa ja Rikalan kylän kylvöjen maat (kartalla a2a:7) hyvää savimaata.

²⁴⁵ Kylän pelloilla oli selvästi sarat nähtävissä ja peltolohkot oli eritelty numeroilla 2, 3 ja 4. Kartta a2a:1.

²⁴⁶ Ensimmäiseen osuuteen olisi kuulunut numeron 4 pellot talon lounais- ja eteläpuolella. Toisen osuuden pellot olisivat olleet numeroilla 2 ja 3 talon toisilla puolilla. Kartta a2a:1.

hieman tärkeämpi. 1600-luvun lopulla ruis lienee vallannut alaa niin, että sitä oli pääosa molemmista vuosikylvöistä, olihan varsinaissuomalaisten käytössä paljolti kaksivuotisen rukiin viljely, ja kaksijakoinen peltoviljely säilyi Turun ja Porin läänissä 1800-luvun lopulle asti verrattain yleisenä. Toisessa kylvövuorossa saattoi toki olla vaikkapa ohraa tai kauraa ja kesannossa saattoi kasvaa hernetta ja papua. Rukiin merkitys kuitenkin näkyy mm. siinä, että Jutikkala on maininnut sillä maksetun jo uuden ajan alussa jopa kaksi kolmasosaa kymmenyksistä.²⁴⁷

Muutama säännöllisessä käytössä ollut ja sarakkeisiin merkitty peltotilkku oli taloilla jäänyt kylvöjen mukaisesti erittelemättä. Padanojan ja Angelniemen palstojen asema on tullut jo esiin. Angelniemen palstat keskellä metsää varmastikin oli mahdollista käyttää mihin kulloinkin haluttiin, eikä sen vuoksi jaottelu ollut mahdollista saati tarpeellista. Useamman talon kylien palstojen tilanne oli kuitenkin toinen. Kartan a2a:7 Rikalan kylän kahden talon omat palstat sijaitsivat ns. läntisten peltojen keskellä. Nämä pellot kuuluivat toisen kylvövuoron maihin. Onkin oletettavaa, että näillä pelloilla seurattiin ympäröivän alueen kylvöä ja siis sen viljaa.²⁴⁸ Myös Marttilassa (a2a:8) Seppälän räissitalon pelto sijaitsi aivan kylän ”läntisten peltojen” luona ja ilmeisesti tällä palstalla seurattiin sen vuoksi myös kylän toista vuosikylvöä.²⁴⁹ Yttelän kylän Mattilan talon palstalla varmasti myös noudatettiin toista kylvöä, joskin tässä kylässä palsta oli ns. eteläisten peltojen laidassa.²⁵⁰ Sen sijaan sekä Yttelän kylän Haaviston talon että Marttilan kylän Kappelin talon omat tilkut ovat paljon ongelmallisempia. Ne nimittäin sijaitsivat molemmissa kylissä ensimmäisen ja toisen vuosikylvön pelto-osien välissä.²⁵¹ Ei voidakaan varmasti sanoa, miten näiden osalta meneteltiin. Kokonaisuuden kannalta pienillä omassa käytössä olleilla peltopalstoilla ei kuitenkaan ollut suurta merkitystä.

Edellistä vuotuisten kylvöjen jakoa ei pidä sotkea kesannointiin, joka oli oleellinen osa viljelyä ns. vanhan maatalouden aikana. Koska kesannoinnin ja vuotuisen käytetyn kylvöalan tarkastelu tuli voimaan vasta vuoden 1688 säädöksissä, ei tätä pidä odottaa Mörtin kartan kohdalta. Hän ei ollutkaan huomionnut asiaa millään tavalla. Kruunun verotuksen kannalta oli kuitenkin ensiarvoisen tärkeää saada selville tämäkin asia, jotta talojen todellinen kantokyky ja arvo selviäisi. Uusissa ohjeissa asiaa korostettiin ja maanmittari Johan Vettervik oli huomionnut sen säädösten mukaisesti. Kun hän oli merkinnyt niittyjen tuotot selitysosien kolmanteen sarakkeeseen ja kokonaispeltoalat

²⁴⁷ Vuosina 1577-1578 ohran osuus oli ollut jopa puolet kihlakunnassa viljellystä viljasta rukiin yltäessä vain hieman reiluun viidennekseen. Sähke 1963, 30-31; Pitkänen 1992, 223; Vilkuna 1935, 76-78; Jutikkala 1980, 188-191; Jutikkala 1958, 81-82.

²⁴⁸ Talojen omat palstat kartalla a2a:7 numeroilla 18 ja 23, numerolla 4 merkityn peltoalueen keskellä.

²⁴⁹ Kartalla a2a:8 räissitalon palsta numerolla 17 ja läntiset pellot numerolla 3.

²⁵⁰ Kartta a2a:6, jolla talon oma palsta numerolla 40 ja kylvön pellot numerolla 3.

²⁵¹ Kartalla a2a:6 Haaviston palsta numerolla 14 ja kartalla a2a:8 Kappelin talon palsta numerolla 15.

ensimmäiseen, jäi keskimäinen sarake tätä tarkoitusta varten.²⁵² Siihen maanmittari oli merkinnyt edellisistä kohdista, vuosikylvöjen pelloista ja mahdollisten omien tilkkujen osalta, vuosittain viljellyn maan osuuden. Kun hän oli muuten käyttänyt tynnyrinalamittoja, oli hän tässä siirtynyt käyttämään tynnyrin- ja kapanaloja, sillä pelkästään tynnyrinaloina käsiteltynä aloista olisi tullut murto-osineen liian monimutkaisia ja vaikeaselkoisia. Tiedot on koottu seuraavaan taulukkoon, josta on huomioitava se, että mikäli kylvöalan kohta on jätetty tyhjäksi, ei maanmittari ollut vastaavaa erottelua tällöin tehnyt. Padanojan osalta maanmittari oli lisäksi laskenut tietoihin mukaan Jaakolan peltojen luona olleen peltosaran.

Taulukko 10

Talojen peltoalat ja niistä vuosittain vuotuisikierron mukaan viljellyt maat				
	Vuosikylvöihin luettu kokonaispeltoala (tynnyrinaloina)	Kylvöala tästä (tynnyrin- ja kapanaloina) (ta ja ka)	Muu pelto (tynnyrinaloina)	Kylvö tästä (tynnyrin- ja kapanaloina) (ta ja ka)
a2a:1 Kokkilan talo			9...27*	
a2a:2 Puotilan kartano	37	18 ta 16 ka		
a2a:3 Padanojan talo	8 1/4	4 ta 4 ka		
a2a:4 Kanniston talo	7 11/16	3 ta 27 ka		
a2a:5 Angelniemen talo	14 3/8	7 ta 6 ka	1 5/16	
a2a:6 Haavisto (1.kruununtalo)	19 57/64	9 ta 30 1/4 ka	7/16	
a2a:6 Lampolan räissitalo	20 53/128	10 ta 6 5/8 ka		
a2a:6 Markkulan rustholli	19 57/64	9 ta 30 1/4 ka		
a2a:6 Mattila (2.kruununtalo)	16 29/128	8 ta 3 5/8 ka	19/64	
a2a:7 1.kruununtalo	13 11/32	6 ta 21 1/2 ka		
a2a:7 Vuorentaan räissitalo	Ei mittauksissa mukana			
a2a:7 Viurilan räissitalo	Ei mittauksissa mukana			
a2a:7 2.kruununtalo	8 29/32	4 ta 14 1/2 ka		
a2a:7 3.kruununtalo	8 29/32	4 ta 14 1/2 ka	7/64	1 3/4 ka
a2a:7 4.kruununtalo	9 7/8	4 ta 30 ka	7/32	3 1/2 ka
a2a:8 1. kruununtalo	8 13/32	4 ta 6 1/2 ka		
a2a:8 Kappelin talo (2. kruununtalo)	8 13/32	4 ta 6 1/2 ka	1/16	
a2a:8 Seppälän räissitalo	8 13/32	4 ta 6 1/2 ka	3/16	3 ka

* Pinta-ala on 9 tynnyrinalaa ja 27 kapanalaa

Taulukosta (ks. Taulukko 10) on nähtävissä, että ainakin osa talojen muutamista erillisistä peltotilkuista käytettiin samaan tapaan. On lisäksi perusteltua olettaa, että Yttelän kylän Haaviston ja Mattilan talot, joiden erilliset peltotilkut olivat muun peltomaan laidassa, ja Marttilan kylän Kappelin talo, jonka oma peltotilkku myös oli kylän muiden peltojen luona, olisivat myös käyttäneet omilla palstoillaan vastaavaa kesannointia. Tähän viittaa se, että esimerkiksi Seppälän räissitalon ja Rikalan kylän talojen pienillä

²⁵² Vettervik lisäksi kirjasi jokaiselle kartalle näiden sarakkeiden tarkoitukset niiden yläpään. Mört oli vastaavasti sarakkeidensa ylälaitaan merkinnyt vain sen, oliko sarake tynnyrin- vai kapanalaa varten. Vaihtelu on ymmärrettävä sitä kautta, että Vettervikin aikaiset asetukset vaativat huomioimaan mittauksissa lukuisampia eri asioita.

peltopalstoilla näin tehtiin. On silti muistettava, että talot jättivät monesti pienet palstansa tietyin välein kokonaan kesannolle. Näin voi asian laita olla ollut ainakin Yttelän taloilla, sillä niillä oli verrattain paljon muutenkin viljeltyä maata. Marttilan kylän Kappelin talon osalta asia on epävarmempi vähäisen kokonaispeltoalan vuoksi, joskin sen osalta palstan erittäin pieni koko ja suhteellisesti ottaen vähäinen merkitys viittaa ehkä myös tähän suuntaan.²⁵³ Angeliemen yhteensä kokonaista 1 5/16 tynnyrinalaa olleet kaksi peltotilkkuja ovat oma lukunsa talosta syrjäisen sijaintinsa vuoksi. Keskellä metsää niillä tuskin seurattiin samaa vaihetta kuin peltomailla talon luona. Voi olla niin, että palstojen kesken vaihdeltiin viljelyä ja kesantoa.²⁵⁴ Koska Vettervik oli peltojen osalta pääsääntöisesti, ja ohjeiden mukaisesti, huomioinut kylvöalan osuudet, voidaan kokonaisuutena mainittujen peltopalstojen kohdalla tulla siihen tulokseen, että ainakin mittausajankohtana ne olivat kukin joko kokonaan kesantona tai viljelyssä. Olisi ollut hyvin outoa, että muuten viljelyssä olleet peltoalat tarkkaan merkinnyt maanmittari olisi jättänyt nämä erittelemättä.

Suurimmassa osassa käytetystä peltomaasta kesannon ala oli verrattain suuri ja on helppo laskea, kuinka suuri osa pellostä oli vuosittain kesannolla ja kuinka suuri osa viljelyssä.²⁵⁵ Jokaisessa kohdassa, jossa vuosittaisesti kylvetty pelto-osa on merkitty, voidaan todeta, että vuosittain viljeltiin puolet peltoalasta. Tämä todistaa Halikossa käytetyn 1600-luvun lopussa kaksivuoroviljelyä, joka oli yleisesti ollut käytössä jo vanhastaan.²⁵⁶ Tässä tavassahan puolet peltoalasta oli kulloinkin kesantona. Koska hyvin voidaan olettaa Kokkilassakin noudatetun samanlaista viljelytapaa, voidaan laskea, että vuosittaiseksi kylvöalaksi muodostuu sillä tällöin 4 tynnyrinalaa ja 29 ½ kapanalaa.²⁵⁷ Tällä vuosittain viljellyllä peltoalalla Kokkilan talo liittyy hyvin taulukon muiden talojen joukkoon.

1600-luvun alussa keskimääräinen kylvö on Pitkäsen ja Sähkeen mukaan ollut Halikossa alle neljä tynnyriä.²⁵⁸ Vuonna 1622 suurin osa taloista kylvi kolmesta viiteen tynnyriä, vain muutaman yltäessä kymmeneen tynnyrinalaan. Verotiloilla ja rälssin

²⁵³ Haaviston talolla oma tilkku oli kooltaan vain noin 2,2 prosenttia muun sarakkeisiin listatun peltomaan kokoalasta. Mattilalla vastaava koko oli noin 1,5 prosenttia ja Kappelin talolla luku jäi noin 0,7 prosenttiin.

²⁵⁴ Angeliemen peltotilkut kartalla a2a:5 numerolla 19.

²⁵⁵ Kapanalan tiedetään olleen 1/32 tynnyrinalasta. SAOB XIII 1935, K483-K484; Tollin 1996, 14.

²⁵⁶ Kesannossa tosin saatettiin hieman viljellä perunaa tai pellavaa tai sillä voitiin laiduntaa karjaa, joka lannoitti sitä näin luonnostaan seuraavia kesiä varten. Vilkuna 1935, 76-77; Jutikkala 1980, 191; Kahteen kylvöön ja puolen peltomaan kesannoitiin jako oli yksi perinteisistä viljelytavoista. Cserhalmi 1999, 91-92; Jutikkala 1958, 80-82.

²⁵⁷ Tämä lukuhan muodostuu siitä, että talon peltoala (9 tynnyrinalaa ja 27 kapanalaa) jaetaan kahdella, jotta viljelty ja kesannoitu ala erottuvat toisistaan. Tuloksesta 4 59/64 tynnyrinalaa voidaan kapanala tuntien laskea mainittu viljelty peltoala.

²⁵⁸ Pitkänen 1992, 223; Sähke 1963, 17.

peltopalstoilla näin tehtiin. On silti muistettava, että talot jättivät monesti pienet palstansa tietyin välein kokonaan kesannolle. Näin voi asian laita olla ollut ainakin Yttelän taloilla, sillä niillä oli verrattain paljon muutenkin viljeltyä maata. Marttilan kylän Kappelin talon osalta asia on epävarmempi vähäisen kokonaispeltoalan vuoksi, joskin sen osalta palstan erittäin pieni koko ja suhteellisesti ottaen vähäinen merkitys viittaa ehkä myös tähän suuntaan.²⁵³ Angelniemen yhteensä kokonaista 1 5/16 tynnyrinalaa olleet kaksi peltotilkkuja ovat oma lukunsa talosta syrjäisen sijaintinsa vuoksi. Keskellä metsää niillä tuskin seurattiin samaa vaihetta kuin peltomailla talon luona. Voi olla niin, että palstojen kesken vaihdeltiin viljelyä ja kesantoa.²⁵⁴ Koska Vettervik oli peltojen osalta pääsääntöisesti, ja ohjeiden mukaisesti, huomioinut kylvöalan osuudet, voidaan kokonaisuutena mainittujen peltopalstojen kohdalla tulla siihen tulokseen, että ainakin mittausajankohtana ne olivat kukin joko kokonaan kesantona tai viljelyssä. Olisi ollut hyvin outoa, että muuten viljelyssä olleet peltoalat tarkkaan merkinnyt maanmittari olisi jättänyt nämä erittelemättä.

Suurimmassa osassa käytetystä peltomaasta kesannon ala oli verrattain suuri ja on helppo laskea, kuinka suuri osa pellostä oli vuosittain kesannolla ja kuinka suuri osa viljelyssä.²⁵⁵ Jokaisessa kohdassa, jossa vuosittaisesti kylvetty pelto-osa on merkitty, voidaan todeta, että vuosittain viljeltiin puolet peltoalasta. Tämä todistaa Halikossa käytetyn 1600-luvun lopussa kaksivuoroviljelyä, joka oli yleisesti ollut käytössä jo vanhastaan.²⁵⁶ Tässä tavassahan puolet peltoalasta oli kulloinkin kesantona. Koska hyvin voidaan olettaa Kokkilassakin noudatetun samanlaista viljelytapaa, voidaan laskea, että vuosittaiseksi kylvöalaksi muodostuu sillä tällöin 4 tynnyrinalaa ja 29 ½ kapanalaa.²⁵⁷ Tällä vuosittain viljellyllä peltoalalla Kokkilan talo liittyy hyvin taulukon muiden talojen joukkoon.

1600-luvun alussa keskimääräinen kylvö on Pitkäsen ja Sähkeen mukaan ollut Halikossa alle neljä tynnyriä.²⁵⁸ Vuonna 1622 suurin osa taloista kylvi kolmesta viiteen tynnyriä, vain muutaman yltäessä kymmeneen tynnyrinalaan. Verotiloilla ja rälssin

²⁵³ Haaviston talolla oma tilkku oli kooltaan vain noin 2,2 prosenttia muun sarakkeisiin listatun peltomaan kokoalasta. Mattilalla vastaava koko oli noin 1,5 prosenttia ja Kappelin talolla luku jäi noin 0,7 prosenttiin.

²⁵⁴ Angelniemen peltotilkut kartalla a2a:5 numerolla 19.

²⁵⁵ Kapanalan tiedetään olleen 1/32 tynnyrinalasta. SAOB XIII 1935, K483-K484; Tollin 1996, 14.

²⁵⁶ Kesannossa tosin saatettiin hieman viljellä perunaa tai pellavaa tai sillä voitiin laiduntaa karjaa, joka lannoitti sitä näin luonnostaan seuraavia kesiä varten. Vilkuna 1935, 76-77; Jutikkala 1980, 191; Kahteen kylvöön ja puolen peltomaan kesannoitiin jako oli yksi perinteisistä viljelytavoista. Cserhalmi 1999, 91-92; Jutikkala 1958, 80-82.

²⁵⁷ Tämä lukuhan muodostuu siitä, että talon peltoala (9 tynnyrinalaa ja 27 kapanalaa) jaetaan kahdella, jotta viljelty ja kesannoitu ala erottuvat toisistaan. Tuloksesta 4 59/64 tynnyrinalaa voidaan kapanala tuntien laskea mainittu viljelty peltoala.

²⁵⁸ Pitkänen 1992, 223; Sähke 1963, 17.

lamputien taloilla luku oli keskimäärin 4 tynnyriä ja 3 kappa. ²⁵⁹ Pitkänen on laskenut vuoden 1635 tietojen mukaan keskimääräisen kylvön olleen silloin 3 tynnyriä ja 18 kappa. Ratsutiloilla tämä nousi 4 tynnyriin 18:an kappaan, mutta valtaosalla tiloista luku oli kolmen ja neljän tynnyrin välissä, kuuden tynnyrin oltua jo paljon. ²⁶⁰ Pitkänen huomauttaa viitteissään, että vuosisadan lopulta olevat kymmenysveroluetteloiden tiedot kylvömääristä eivät anna riittävää tukea kylvömäärien tarkasteluun. ²⁶¹

Tutkimusaluetta karttojen pohjalta tarkastellessa havaitaan, että keskimääräinen kylvöala oli 1600-luvun lopussa noussut jo selvästi yli neljän tynnyrinalan. Mikäli Kokkilan kohdalta tehty oletus pitää paikkansa, nousee pääosassa tilojen kylvömäärä silti vain neljän ja viiden tynnyrinalan väliin, tähän ryhmään kuuluessa myös Seppälän rälssitila Marttilassa. Näiden talojen keskimääräinen kylvöala oli lähelle 4 ½ tynnyrinalaa. ²⁶² Tältä osin on siis huomattava verrattain suuri muutos vuoden 1635 tilanteeseen, jolloin jäätiin keskimäärin selvästi alle neljän tynnyrin kylvön. Myös tähän pääjoukkoon kuulunut Seppälä oli paremmassa asemassa kuin rälssin lamputit aikaisemmin. Ainoana alle neljän tynnyrinalan kylvöön jäänyt Kannistokin oli paremmassa asemassa kuin 1600-luvun alkupuolen tilat. Tutkimusalueen kaksi ratsutilaa, Puotila ja Markkulan rustholli Yttelässä, poikkesivat myös selvästi aikaisemmasta tilanteesta, nousihan Puotilan kylvö 18 tynnyrinalaan ja 16 kapanalaa ja Markkulaliakin luku 9 tynnyrinalaan ja 30 ¼ kapanalaa. Puotilan tilanteeseen on vaikuttanut varmasti sen asema yksinäistalona, joka oli voinut hyödyntää maita täydelleen, Markkulan joutuessa sopeutumaan kyläosuuksiin. Kuitenkin kummankin tilanne vuoden 1635 tietoihin verrattuna oli suorastaan erinomainen. ²⁶³

Jäljelle jäänyt osa käsittää yhden kruununtalon Rikalassa, Angelniemen yksinäistalon ja Yttelän kylän Markkulaa lukuun ottamatta. Yttelän kylän (kartta a2a:6) osalta sekä sen kaksi kruununtaltoa, että Lampolan rälssitila hyötyivät kyläosuuksiensa myötä sekä rusthollin tarpeista laajentaa peltoalaa, että kylälle muutenkin kuuluneiden suurten maa-alueiden nautinnasta. Tämän johdosta kylvöalat ylittävätkin runsaasti sekä aikaisemmat, että tutkittavassa Halikossa 1600-luvun lopussa muuten vallinneet kylvöalat. Angelniemi yli seitsemän tynnyrinalan kylvöineen taas osoittaa, että yksinäistaloilla oli tilanteen salliessa, vaikei esimerkiksi Puotilan tapainen ratsutila olisi ollutkaan, ollut mahdollisuus käyttää maat peltovarallisuuden kasvattamiseen ja sitä kautta oman asemansa pönkittämiseen. Rikalan ensimmäisen kruununtalon yli kuuden ja puolen tynnyrinalan

²⁵⁹ Pitkänen 1992, 223-224.

²⁶⁰ Verotiloilla kylvö oli 3 ½ tynnyriä ja rälssin lamputoilla reilu kolme tynnyriä. Pitkänen 1992, 224.

²⁶¹ Katso viite 9. Pitkänen 1992, 486.

²⁶² Tutkimusalueen 16:sta taloista tähän joukkoon kuului 9. Viurilan ja Vuorentaan rälssitaloja kartalla a2a:6 ei tässä osassa ole mittausten puutteen vuoksi huomioitu laskuihin mukaan.

²⁶³ Talot kartoilla a2a:2 (Puotila) ja a2a:6 (Markkula eli ”Marckola”).

kylvö selittyi taas sen kylän muita kruununtaloja suuremmalla veroluvulla, minkä vuoksi myös peltoja kuului sille enemmän. Näillä taloilla saattoi olla tutkimusalueella eniten palveluskuntaa, sillä on todettu, että suuri tilakoko ja kylvöala liittyivät oleellisesti palveluskunnan määrään ja isäntäväen statusasemaan.²⁶⁴

Kokonaisuutena on havaittavissa, että 1600-luvun kuluessa oli peltoalaa kyetty selvästi kasvattamaan. Tämä ei sovi täysin yhteen sen kanssa, että Jutikkala on katsonut 1600-luvulla pääosin vain kyetyt ottamaan nurmeltuneet ja metsittyneet pellot uudelleen käyttöön, minimipeltoalan osuessa 1600-luvun puolimaihin. Ehkä voidaan sanoa tutkimuksen osoittavan todellista edistystä tapahtuneen ainakin tällä alueella.²⁶⁵ Peltoala jakaantui suhteellisesti ottaen tasaisemmin kuin esimerkiksi niittyjen tuotto. Hyvätuottoisten niittyjen omistajat pääsivät siis niistä tätäkin kautta hyötymään enemmän, tuottihan maa enemmän heinää karjalle, mikä taas paransi lannan saantia pelloille. Padanoja saattoi tosin hieman tasoittaa tilannetta muita paremmalla peltomaalla. Kari Pitkänen on huomauttanut, ettei hänen tulostensa kylvömäärillä ylijäämiä juurikaan syntynyt.²⁶⁶ Vaikka tilanne 1600-luvun lopussa olikin nähdyllä tavalla selvästi aiempaa parempi, voidaan todeta ettei yli puolella tiloista ollut neljän - viiden tynnyrinalan kylvömääräkään tässä kovin suurta etua tuonut. Ylijäämää tuskin syntyi tällöinkään. Toisin oli tietysti suuremman kylvön tiloilla, joita toki olikin aiempaa enemmän. Pienemmän kylvöalan omanneet tilat lienevät joutuneet ostamaan lisäviljaa muualta, vaikkapa sätereiltä tai ruukinpatruunoiden tarjonnasta. Samalla suuremmilla tiloilla oli mahdollisuus myydä omaa viljaansa eteenpäin. Vaikka alunperin maanviljelyskulttuurin asutusta oli säädellyt mm. maaperän hedelmällisyys, oli myöhemmillä ajoilla ja sittemmin myös Halikon savialueella jouduttu tyytymään siihen, mitä oli ja mitä maanomistusolot sallivat. On todettu, että verotuksen tarkkuus parani Suomessa kreivi Brahen jälkeisinä aikoina, vaikka 1690-luvulla maa kohtasikin suuret kuolovuodet. Yksi syy tähän on varmasti uudelleen käynnistyneessä kartoitustyössä. Kartoitustyön avulla kruunu saattoi tarkentaa tietojaan alamaistensa taloudellisesta tilasta ja mahdollisuuksista, ja näin parantaa verotusta. Yksi huomattava tekijä etenkin tutkimuskohteen osalta on karttojen valmistuminen juuri kuolovuosien alla. Vaikka jo vuosi 1695 oli katokautta, ei se vielä ehtinyt vaikuttaa verotuksellisiin tekijöihin tai peltomaan määrään.²⁶⁷ Vaikka verotus selkeästi tarkentui, ei edellä nähtävissä olleiden varsin vaatimattomien peltoalojen perusteella ole ihme, että

²⁶⁴ Nygård 1989, 64-65.

²⁶⁵ Vaikkivat tiedot aikaisemmista luvuista välttämättä täysin kohdistukaan sille alueelle, josta tutkimuksen karttamateriaali oli, voidaan näin mielestäni silti todetakin. Jutikkala 1980, 172-173.

²⁶⁶ Pitkänen 1992, 224.

²⁶⁷ Toki em. asutusta sääteli myös mm. turvallisuus ja tiedonkulun mahdollisuudet. Viikuna 1994, 243, 266; Keränen 1989, 223; Keränen 1984, 50-52; Mäntylä 1988, 27.

Suomi tuotti vuonna 1696, juuri kuolovuosina ja karttojen valmistumisen jälkeen vain 8-9 prosenttia Ruotsin valtakunnan säännöllisen veronkannon tulosta, varakas Etelä-Ruotsi ja Baltia sekä saksalaiset alueet mukaan luettuina.²⁶⁸

5.3. Muu peltomaa tiluslaskelmien ulkopuolella

Maanmittaussäädöksissä oli vuonna 1643 vaadittu autiutilojen ja muiden kruunulle ”vahingoksi” koituvien autioiden alojen merkitsemistä ja tilanteen syiden selvittämistä. Sama vaatimus toistettiin vuoden 1688 ohjeissa.²⁶⁹ Näin kumpainenkaan maanmittareista ei voinut olla määräystä huomioimatta. Olof Mörtin kartalta tällaisia seikkoja ei ole löydettävissä. Harvinaista tämä oli myös muualla tutkitussa Halikossa, onhan selvää, että pelloista ja muista arvokkaista alueista pyrittiin pitämään mahdollisimman hyvin kiinni. Kahdella talolla oli kuitenkin Vettervikin merkintöjen mukaan autioksi jätettyä peltoa, jota ei ollut laskettu mukaan peltoaloihin. Padanojan talolla oli pieni 5/64 tynnyrinalan peltotilkku ns. eteläisten, toista vuosikylvöä ollen peltojen laidassa.²⁷⁰ Erikoista kyllä, Vettervik ei millään tavalla ollut kirjannut syytä tällaiseen tilanteeseen. Myös Puotilalla oli omat autiot peltotilkkunsa, joita ei myöskään ollut peltoaloihin ja kylvöihin laskettu. Yksi näistä peltotilkuista oli jätetty kokonaan autioksi, jälleen ilman selitystä. Kyseessä oli, ilmeisesti läheisten peltojen tapaan savimaata ollut, 1 ½ tynnyrinalan tilkku talon luoteispuolella lähellä Suurta rantatietä.²⁷¹ Puotilan talolla oli lisäksi 1 ¼ ja 1 ¾ tynnyrinalan savimaapalstat, joiden osalta maanmittari oli antanut myös selitykset. Talossa asuneen luutnantin vaimo oli ne aikanaan hankkinut itselleen, mutta oli muuttanut pian pois, minkä jälkeen tilkut olivat jääneet autioiksi. Kokonaan niitä ei ollut tähän tilaan jätetty, sillä Vettervik huomautti, että tilaa viljelleet lampuodit pyrkivät maita kunnostamaan ja sen jälkeen ottamaan ne mahdollisuuksien mukaan käyttöön.²⁷² Tämä osoittaa, että tilanteen salliessa autioiksi jääneet pellot pyrittiin ottamaan uudelleen käyttöön. Peltoa ei ilmeisesti ollut liikaa Puotilallakaan. Mutta koska mainitut alat eivät vielä olleet kunnossa, ei maanmittari ollut voinut niitä muihin laskuihinsa liittää. Vettervikin osalta pitää kuitenkin muistaa, että kahdella muulla autioksi jääneellä pellolla

²⁶⁸ Tullit ym. olisivat vielä laskeneet Suomen osuutta. Vuonna 1696 vahvistettiin Ruotsin valtakunnassa vielä uusi vuosirahasääntö. Reduktion jälkeen Suomi olisi silti arvioiden mukaan 1600-luvulla tuottanut valtion kassaan enemmän, kuin tänne rahaa kruunun taholta virtasi. Jutikkala 1985, 30; Åström 1980b, 82, 84-85.

²⁶⁹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34 ja Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78.

²⁷⁰ Kartta a2a:3, numero 4.

²⁷¹ Kartta a2a:2, numero 9.

²⁷² Kartta a2a:2, numerot 7 ja 8.

hän ei ollut muistanut merkitä syytä. On todettu, että verottaja ei viitsinyt puuttua tilanteeseen, jos vaikka joku tilaton niitti talvirehua tai laidunsi palstoilla karjaansa. Sen sijaan silloin, jos tällaisia maita alettiin hyödyntää runsaammin tai ei-tilattoman taholta, oli asia toinen. Näin ilmeisesti Vettervik'kin ymmärsi kunnostuksen kiinnostavan kruunun viranomaisia. Autiota maata tarkasteltaessa on huomattava sen vähäinen määrä. Suurten kuolovuosien alla tämä selittyy ainakin osin sillä, että satovuosi 1694 oli ollut erinomainen. Tämän lisäksi katovuodet alkoivat vasta kesällä 1695, karttojen ollessa jo työn alla, ja hätä syveni talvella 1695-1696 aiheuttaen autiotilojen määrän kasvun ja verotulojen laskun. Tällöin tutkimusalueen viimeisetkin kartat olivat jo valmiita, kuvaten siis hyvien aikojen tilannetta.²⁷³

Samat ohjesäännöt olivat vaatineet myös torppien ja niiden maiden merkitsemistä, vaikkeivät ne verotuksen kannalta suoraan kruunulle kuuluneetkaan. Näitäkin löytyi Vettervikin tulosten mukaan muutama. Yksi oli Puotilalla ja mökin oheen oli merkitty jopa savimultaa ollut 9/32 tynnyrinalan peltomaa. Koska peltoa ei ollut listattu itse Puotilan maiden oheen, pitää olettaa sen kuuluneen torpan käyttöön.²⁷⁴ Kylistä varakkaimmasta eli Yttelästä löytyi myös pari torppaa. Yksi kuului numeroinnin antaman viitteen perusteella rusthollin alaisuuteen, varmaa tämä alustalaissuhde ei kuitenkaan ole. Erikoista on, ettei tälle torpalle suoraan näytä kuuluneen yhtään peltoa.²⁷⁵ Torppa saikin varmasti hyödyntää lähellä ollutta rusthollin 12 kapanalan uudismaata. Kyläkartan loppuun on listattu edellisen torpan luokse vielä pari torppaa niille kuuluneine peltotilkkuihin. Toiselle kuului kaksi peltotilkkua, yhteensä 13/32 tynnyrinalaa löyhää savensekaista multamaata. Toinen torppa oli vasta hiljattain eroteltu ja sille kuului myös kaksi peltotilkkua, jotka tosin olivat pääosin kuivaa hiekkamaata. Myös sen peltoala jäi pieneksi ja oli yhteensä 7/16 tynnyrinalaa. Näistä viimeisistä ei kuitenkaan voida torpanomistussuhteita päätellä, sillä ne on listattu selitysosan loppuun kaikkien muiden jälkeen. On hyvin mahdollista, että ne kuuluivat rusthollin tai rälssin alaisuuteen, sillä esim. perintötiloilla ei ennen vapaudenaikaa useinkaan ollut torppia. On huomattava, että ratsutiloina olleet Puotila ja Markkulan rustholli olivat ehtineet aikansa edelle ja periaatteessa rikkoneet torppiensa

²⁷³ Osasy hädän mainittuun syvenemiseen oli kaiken muun ohella alituisen tulleet sateet. Pahimmillaan tilanne oli vuonna 1697 ja kruunun oli pakko lähettää Turun ja Porin lääniinkin vilja-avustusta, kun maasta kerätty oma veroviljakaan ei riittänyt täyttämään tarvetta. Keränen 1984, 47-48; Mäntylä 1988, 27, 31, 36, 41-44; Jutikkala 1980, 199.

²⁷⁴ Torppa ja sen pelto kartalla a2a:2, numerolla 23.

²⁷⁵ Torppa kartalla a2a:6, numero 33. Viereisen numerolla 32 merkityn uudisraivauksenkin maanmittari oli merkinnyt kuuluvan itse rusthollin saldoon. Kyseinen Hurtin torppa mainitaan myös Suomen asutuksen yleisluettelossa vuodesta 1695 (eli kartan tekovuodesta) alkaen, ilman erityisiä alustalaissuhteen erittelyjä. SAY5.

kanssa säädöksiä, sillä ratsutiloille torppien perustaminen sallittiin vasta 1697, pari kolme vuotta karttojen teon jälkeen.²⁷⁶

5.4. Peltojen erityispiirteitä

Halikko kuului siihen osaan maata, jossa oli keskiajan myötä kehittynyt sarkajaoksi kutsuttu peltojen jakotapa, jossa taloille annettiin maata kapeina sarkoina vero-osuuksien mukaan.²⁷⁷ Sarkajako oli vakiintunut tapa kylissä, jotka olivat kehittyneet useamman talon tiiviiksi asutukseksi. Halikossa tämä ilmiö näkyy erityisen selvästi Kokkilan ja Rikalan kartoilla, joilla sarkajako ilmenee niin selvästi karttakuvassa, ettei siitä voida erehtyä.²⁷⁸ Rikala oli jo vanhastaan halikkolaisittain suuri ja tiivis kylä, jossa asutus oli keskittynyt Rikalanmäen ympäristöön. Myös Kokkilan alueella asutus oli keskittynyt varsin tiiviiseen ryppääseen. Vaikka Kokkilasta oli mitattu vain yksi talo ja sen peltojen koko merkitty pinta-aloina, eikä kyläosuuksina, kuului sekin sarkajaon piiriin.²⁷⁹ Rikalan kartalla, jolla sarat näkyvät myös selvästi, on lisäksi havaittavissa, ettei kaikki pelto ollut kylän talojen maata. Sarkojen välissä on Kokkilan tapaan tyhjä ja mittauksiin kuulumattomat sarka-alueet. Onkin ilmeistä, että Rikalan pelloilla oli osuuksia kylän mittauksiin kuulumattomilla taloilla. Todennäköisesti kyseessä olivat samalla mäellä olleiden Viurilan ja Vuorentaan rälssitilojen sarat, sillä Vettervik oli merkinnyt niiden kyläosuudet tankoina ja kyynäröinä, mutta jättänyt rälssiin kuuluneina talojen alueet mittaustensa ulkopuolelle.²⁸⁰

Sarkajako näkyy kartoista myös muulla tapaa. Yttelän, Rikalan ja Marttilan karttojen selitysosista on nimittäin nähtävissä, että kullakin talolla oli oikeus ja osuus kylän yhteisiin peltomaihin ja niittyihin. Tämä osuus oli määritelty Yttelässä kyynäröinä,

²⁷⁶ Aluksi torppia olivat saaneet perustaa kartanot. Sodan ja nälkävuodet aiheuttivat työvoimapulan maatalousvaltaisessa valtakunnassa, mikä johtikin siihen, että kaikki talonpoikaistalot saivat perustaa torppia yleisesti vuodesta 1757 alkaen. Työvoiman hankkimisen lisäksi tavaksi tuli myöhemmin perustaa niitä perillisille perintöosaksi, asuinpaikoiksi. Yleensä torpparit raivasivat palstansa itse, mutta etenkin 1700-luvulla suurtilat ja kartanot saattoivat niitä jopa itse rakentaa. Jutikkala 1958, 240-241; Soininen 1975, 37-38. On mahdollista, että viimeiset torpat kuuluivat myös esimerkiksi säterikartano Joensuulle, sillä vuoden 1734 tietojen mukaan torppareita oli Halikossa vain sillä ja muutamalla ratsutilalla. Pitkänen 1992, 275.

²⁷⁷ Keskiajan verotustapaa on pidetty tärkeimpänä syynä sarkajaon muotoutumiseen. Pellot mitattiin kylän tangoilla ja kukin talo sai määränsä verran maata. Veroluku sääteli myös yhteisten niittyjen ja kalavesien käyttöä ja hoitoa. Jutikkalan mukaan jo 1500-luvulta on Lounais-Suomesta havaittavissa säännönmukaisesti jaettuja kylävainioita, joissa taloilla oli omat osuutensa pieninä kappaleina. Jutikkala 1958, 38-41, 64-82.

²⁷⁸ Kartat a2a:1 ja a2a:7.

²⁷⁹ Kokkilan kartalla a2a:1 oli nähtävissä selvästi toinenkin talo, jolle ainakin ilmeisimmin sarkoja myös kuului. Tätä ja mahdollisia muita taloja ei kuitenkaan ollut mitattu, koska Mört oli keskittynyt vain Creutzin tilusten tarkastamiseen.

²⁸⁰ Osa saattoi tulla joko itse emosätäreiden hallussa.

Rikalassa tankoina ja kyynäröinä sekä Marttilassa 1/3 osuuksina.²⁸¹ Kukin talo sai osuutensa yhteisistä vainioista tämän veroluvuista määräytyvän kyläosuuden mukaan. Varsinais-Suomessa kylän tanko oli monesti kuusi kyynärää.²⁸² Halikon osalta tämä asia on varmistettavissa tarkasteltaessa Rikalan kylää, jossa jakosuhteet olivat tankoina ja kyynäröinä. Laskettaessa mitattujen talojen peltoalat ja verrattaessa tuloksia kyläosuuksiin, voidaan todeta näin olleen. Saman mittainen tanko saattoi hyvin olla koko pitäjän alueella, tai ainakin muualla tutkittavalla alueella.

On luonnollista, että sarkajako sääteli juuri näiden edellä mainittujen kylien maanviljelyä. Muuten olisi ollut vaikea järjestää maan omistus- ja verotusolot aikakauden tarpeisiin nähden kyllin hyvin. Sarkojen avulla oli mahdollista jakaa yhteiset peltomaat verolukujen mukaisesti.²⁸³ Keskiajalla muotoutuneen verotustavan seuraukset näkyivät siis yhä 1600-luvun Halikossa. Toinen kylien peltojen jakotapaan vaikuttanut asia oli kyntötekniikan muutos. Uudet aurat ja härkien käyttö johtivat pitkiin kyntövakoihin, minkä vuoksi sarkajako, tai toiselta nimeltään tankojako, oli käytännön kannalta järkevää. Tämä johti kuitenkin siihen, että maatyöt oli sovittava osallisten kesken, tehtävä ne yhdessä samaan aikaan ja järjestettävä työnjako. Se taas johti ns. vainiopakkoon ja monenlaisiin maatöiden tapasäännöksiin.²⁸⁴

Peltosarat eivät Halikossakaan olleet saman levyisiä, saatikka samanpituisia. Sarkojen määrää ja pinta-alaa saneli kunkin talon veroluku, jonka mukaisissa osissa maat tuli jakaa. Sarkalohkot vastasivat leveydeltään talon kyläosuuden ja veroluvun mukaista osaa maista.²⁸⁵ Maanjakotoimitusten joustavuutta tutkinut Alfred A. Gustafsson on esittänyt, että Varsinais-Suomen maanjaoissa olisi käytetty tapaa, jossa jokaisella kylän talolla olisi ollut yhteisistä peltovainioista yksittäisiä lohkoja. Tämän lohkon leveys olisi vastannut talon osuutta kylän maista.²⁸⁶ Ainakaan tutkittavan Halikon alue ei tue tätä näkemystä. Tätä vastaan puhuvat sekä Rikalan että Kokkilan kartat, joilla sarkajako on

²⁸¹ Kartat a2a:6, a2a:7 ja a2a:8.

²⁸² Jutikkalan mukaan kuusi kyynärää oli muutenkin yleisin. Jutikkala 1958, 72; Jutikkala 1983b, 10-11; Sähke 1963; Gustafsson 1935, 22-23, 25-29.

²⁸³ Kaukiainen 1980, 73-77; Gustafsson 1935, 35; Verojen määrän ja talojen verotuksellisten erojen kasvaessa oli tärkeää saada talojen etuudet ja maaverot vastaamaan toisiaan, mihin mittaustekniikan sanelemat lukuisat sarat antoivat mahdollisuuden. Jutikkalan mukaan talojen yhdistyessä taloille saattoi tulla useita sarkoja jakolohkosta, kun taas talon maat jaettaessa saran leveys saattoi kaveta. Perinteistä järjestystä ei siis haluttu rikkoa. Jutikkala 1983b, 9-11.

²⁸⁴ Kyläkokoukset ja eri tavat pakottaa osakkaat sopeutumaan olivat em. asioista päätettäessä tärkeässä roolissa. Jutikkala on myös arvellut, että sarkajako oli osin kyse myös totuttujen mittaustapojen soveltamisesta viljelyyn ja ehkä myös erilaatuisen maan jakamisesta kyläläisten kesken tasapuolisemmin. Kaukiainen 1980, 73-78; Laurikkala 1961, 125-126, 142-144; Jutikkala 1980, 186-187; Gustafsson 1935, 22-23, 35. On muistettava lisäksi se, ettei lähellä toimeentulon alarajaa eläneillä viljelijöillä ollut varmastikaan suurta halua kokeiluihin, vaan uudet menetelmät omaksuttiin vasta kun niistä oli vakuututtu. Tämän lisäksi pääoman puute vaikutti muutosten hitauteen. Soininen 1975, 13-14.

²⁸⁵ Pitkänen 1992, 223; Jutikkala 1958, 69-82; Sähke 1963, 8; Gustafsson 1935, 23-28.

²⁸⁶ Gustafsson 1935, 29-32; Jutikkala 1983b, 10-11. Myös Jutikkala on Talonpojan historiassaan viitannut siihen, että monissa kylissä säilyi isoja möhkälemäisiä peltokappaleita. Jutikkala 1958, 40-41.

karttakuvassakin näkyvissä. Mikäli Gustafssonin tulkinta pitäisi paikkansa, pitäisi sarkojen lukumäärän olla taloluvun mukainen ja vähäinen, sekä niiden leveyden vaihdella. Näin ei kuitenkaan tutkimuskohteessa ollut, vaan sekä useamman talon osuudet sisältävän Rikalan että yhden talon osuuden sisältävän Kokkilan kartan kohdalla sarat ovat tasalevyisiä ja lukumäärältään suuria. Ainakaan Halikon kohdalla Gustafssonin näkemystä ei siis voida pitää perusteltuna. Olisi kuitenkin hyvä selvittää asiaa maakunnan osalta yleisemmin, sekä laajuudeltaan että ajallisella ulottuvuudeltaan, sillä yksi pitäjä ei tarjoa riittävää mahdollisuutta yleistykseseen. Kylien peltovainiot eivät myöskään useimmiten jakaantuneet suoraan tasan talojen tankolukujen määräämiin osiin, vaan niistä jäi pieniä osia yli. Tällaisia osia jouduttiin jakamaan uudestaan vaikkapa poikittaisiin sarkoihin.²⁸⁷ Samat kartat, joilla sarat olivat näkyvissä, antavat viitteitä tässäkin. Sekä Rikalassa että Yttelässä oli pelloilla alueita, jotka selkeästi yli jääneinä osina oli jaettu muihin sarkoihin nähden poikittain. Varmasti myös muita jakotapoja käytettiin, kun edellinen ei ollut mahdollista.

Yksinäistalojen kohdalla tarvetta vastaavanlaisiin ratkaisuihin ei ollut. Ne saattoivat hyvin viljellä tiluksiaan yhtenäisinä vainioina, sillä niiden osalta verotus oli helppo järjestää eikä tekniikkakaan asettanut rajoitteita. Niinpä mm. Kanniston, Angelniemen ja Padanojan yksinäistalot saattoivat pitäjän keskeisimmiltä alueilta syrjässä olleina nauttia tästä mahdollisuudesta, vaikka peltoalat eivät Angelniemeä lukuun ottamatta nousseet suuriksi, eikä maa tarjonnut näille merkittävää vaurautta tai mahdollisuutta kasvattaa omistuksiaan. Vaikka Puotila oli Halikon keskeisellä alueella, oli sen etuna asema yksittäisenä talona suurten omistusten keskellä.²⁸⁸

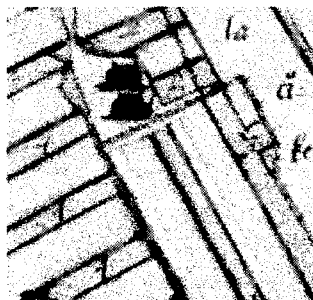
Sama mahdollisuus yhtenäisiin viljelmiin oli tietysti alueen suurilla säterikartanoilla, kuten Joensuulla. Näiden ei tarvinnut alistua samaan jakoon muiden talojen kanssa, vaan ne saattoivat pitää omat maansa yhtenäisinä alueina. Toisaalta kartanot sijaitsivat erillään muusta asutuksesta, mikä oli helpottanut tilannetta, mutta ne olivat myös varallisuutensa myötä voineet kasvattaa ja yhdistää maitaan. Halikon säterikartanoilla oli kuitenkin paljon omistuksia myös ympäri pitäjää, ja lampuodit joutuivat useamman talon kylissä sopeutumaan sarkajakoon ja aatelin vaatimaan korkeaan maanvuokratason.²⁸⁹

²⁸⁷ Jutikkala 1958, 73-74; Sähke 1963, 7-9; Pitkänen 1992, 223; Gustafsson 1935, 29, 32-34. Kuten edellinen viite vihjaa, on Jutikkala tosin huomauttanut, ettei kaikissa monen talon kylissäkään noudatettu automaattisesti sarkajakoa. Jatkotutkimuksessa olisi siis hyvä perehtyä tähänkin kysymykseen. Jutikkala 1983b, 13.

²⁸⁸ Kartat a2a:4, a2a:5, a2a:3 ja a2a:2.

²⁸⁹ Näin esimerkiksi Viurilan ja Vuorentaan rälssitilat Rikalassa kartalla a2a:7. Rikalan kartalla on myös muutama pieni peltoalue, jotka eivät kyläläisille kuuluneet: Mustamäen ("Mustmäen") peltoa 1 11/32 tynnyrinalaa (numero 28), Kihisen peltoa 2 3/8 tynnyrinalaa (numero 33) ja Salontaan peltoa 1 13/16 tynnyrinalaa (numero 36). Nämä pellot oli mitattu kartalle siitä syystä, että ne olivat kiistanalaisia.

Olof Mörtin kartalla sijainneessa Kokkilassa oli sarkajako vallalla. Jotta jako erottuisi selkeästi, oli Mört käyttänyt sarkojen erottelemiseen ruskeaa väriä. Sillä hän oli värittänyt vain mitatulle talolle kuuluneet sarat (katso Kuva 8: Sarkajako Kokkilan pelloilla kartalla a2a:1). Myös Vettervik korosti tätä seikkaa Rikalassa, joskin hänen käyttämänsä väri oli hyvin vaaleasti ruskeaan vivahtavaa. Molemmat tavat olivat ajan mukaisia, sillä juuri ruskeaa ja pastellisävyjä oli usein käytetty peltojen värittämiseen.²⁹⁰ Tällä tavalla menettelemällä ei peltomaista voinut erehtyä (katso Kuva 9: Sarkajakoa Rikalassa kartalla a2a:7). Sarkajaon väritys kattaa molempien kylien kaikki mitatut peltoalueet.²⁹¹

Kuva 8

Muilla peltoalueilla merkinnät ovat erilaisia, sikäli kuin niiden koko muita merkintöjä yhtenäisen rajauksen ja numeroinnin lisäksi salli.²⁹² Nämä peltolohkot Vettervik oli värjännyt vaakasuorilla, tasaisin välein olevilla, keltaisen harmailla viivoilla. Joka kartalla viivat kattavat peltoalueet ilman, että lohkojen välissä on suuria katkeamia. Tällaisten merkkien on katsottu muistuttavan kyntövakoja.²⁹³ Näin ehkä haluttiin korostaa peltoluonnetta, jottei niitä silmämääräisestikään sotkettaisi muihin. Toisaalta viivoituksen tasaisuus ja kartasta toiseen jatkuva yhdenmukaisuus ei välttämättä liity tällaiseen asiaan. Kyseessä on ennemminkin tussiviivavarjostus, jonka mm. Gustafsson on todennut olleen perinteinen ja vanhastaan

Kuva 9

yleinen merkitsemistapa.²⁹⁴ Vaikka alkuaan vuonna 1636 olikin vaadittu peltojen merkitsemistä harmaalla²⁹⁵, oli tapa ajan kuluessa muotoutunut monimuotoisemmaksi. Koska vuonna 1688 ei ollut uusia ohjeita annettu, oli Vettervik tukeutunut perinteisiin, jotka siis näyttävät saneleeneen peltojen värittämistä.

Siinä missä Olof Mörtin aikana peltojen osalta oli riittänyt tasainen väritys, oli 1690-luvun karttojen osalta tilanne toinen. Ei riittänyt, että merkittiin mahdolliset erilaiset maalajit, vaan kruunu vaati ohjeiden

Rikalalaiset väittivät niiden olleen heidän mailleen tehtyjä. Tässä yhteydessä niitä ei kuitenkaan ole tarpeen tarkemmin käsitellä. Maanvuokrasta mm. Jutikkala 1983a, 70-71.

²⁹⁰ Tämän lisäksi pelloilla oli tavattu mm. keltaista ja punertavaa, joten niin sarat kuin myöhemmin mainittujen isojen peltoalojen värit seurailivat yleisiä tapoja. Cserhalmin esittämille arvioille siitä, että eri väreillä eroteltiin eri kylvöjen peltoalat, ei tutkimusmateriaali tuo minkäänlaista vahvistusta. Kostet 1995, 147; Cserhalmi 1999, 20.

²⁹¹ Rikalan kartalla a2a:7 on eräitä peltoalueita, jotka eivät kuuluneet mitatun sarkajaon piiriin, mutta kyseessä on esim. Vuorentaan kartanolle kuuluneita alueita, jotka eivät aiemmin kuvattuun tapaan kuuluneet sarkajaon piiriin.

²⁹² Kaikkein pienimmille peltotilkuille ei näiden lisäksi muita merkkejä mahtunutkaan.

²⁹³ Ks. mm. Kostet 1995, 148 ja Gustafsson 1933, 26.

²⁹⁴ Gustafsson 1933, 53.

²⁹⁵ Kamarikollegion memoriaali 19.5.1636. Samlingar i landtmäteri I, numero 22.

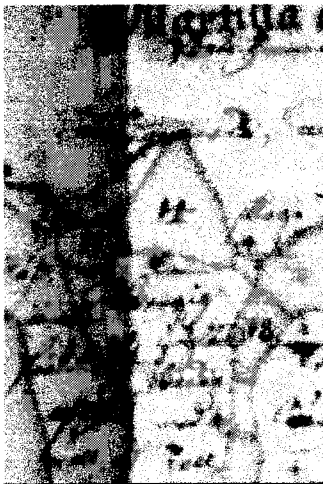
näköisiä, eikä kartoilla ollut tässä siirrytty symbolisempaan kuvaukseen. Sekä Olof Mört että Johan Vettervik kuvasivat aidat varsin paljon toisiaan vastaavalla tavalla. Käytännössä kaikilta kartoilta aitauksia löytyy, joko peltojen tai niittyjen ympäriltä. Merkintätapa on kuitenkin sellainen, että maanmittarit olivat piirtäneet aidat ensin yhtenäisellä viivalla koko

Kuva
11

matkalta. Sen jälkeen he olivat korostaneet aita tasaisin tihein välein yhdellä poikittaisella lyhyellä viivalla. Voidaan tulkita, että tällä poikittaisella viivalla maanmittarit olivat halunneet kuvat aidan seipäitä. Joka tapauksessa merkintätapa oli erilainen kuin Gustafssonin esittämä. Tutkimusalueen kohdalta asia on selvä. Koska aidan merkinnästä ei ollut ollut yhtä ohjetta, olivat maanmittarit poikenneet hieman perinteistä ja käyttäneet omaa tapaa.

Väriyksen osalta kumpikin on käyttänyt pohjana mustaa, joka tosin monesti häviää muiden värien peittoon. Mört on käyttänyt eri aitoja selventääkseen sekä vihreää että keltaista päällysväriä (katso Kuva 11: Aitoja Kokkilassa kartalla a2a:1). Vettervikillä aidat ovat monesti jääneet punavärin alle. Kyseessä on silti

Kuva 12

aivan selvä tapa: siellä missä aidat kohtasivat muunlaiset rajat, maanmittarien oli ollut niiden säädökset muistettava. Jo vuonna 1643 oli määrätty rajat nimittäin väritettäväksi punaisiksi. Gustafsson on tosin huomauttanut, että piirirajat monesti vuosisadan lopullakin väritettiin vihreiksi tai keltaisiksi.³⁰¹ Maanmittarit olivat siis aitojen ja rajojen yhteisissä kohdissa muistaneet rajamerkintojen korostamisen muilla väreillä. Siinä, missä Vettervik pitäytyi usein säädösten mukaisessa punavärissä, oli Mört turvautunut perinteisempään, joskin virheelliseen tapaan. Aidat on silti merkitty (katso Kuva 12: Aitoja Johan Vettervikin tekemällä kartalla a2a:8).

6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET

Myös ulko-omistusten tarkastelu antaa ymmärtää maanmittareiden seuranneen ohjeita. Vettervik pyrki liittämään ne mukaan tarvittaessa erilleen rajattuina ja piirrettyinä osina, kuten mm. kartalla a2a:7 ja kartalla a2a:6. Pääosa näistä alueista oli kuitenkin omistuksia

Gustafsson 1933, 53; Virtanen 1938, 89-91, 96-97. Peltojen osalta edellä mainitut ojat tai maavallit ja kivet olivat tyypillisiä tapoja niiden rajaamiseen. Cserhalmi 1999, 97-100. Jutikkala on todennut kylien talojen yhteisten aitausten ja vainiopakon olleen sarkajakoajan leimaa-antavia piirteitä. Jutikkala 1958, 80.

³⁰¹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Gustafsson 1933, 53. Mörtin ja Vettervikin aidat ovat verrattavissa vaikkapa kartoilla a2a:1 (Kokkila) ja a2a:3 (Padanoja).

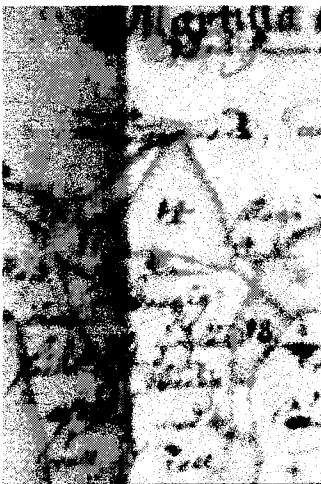
näköisiä, eikä kartoilla ollut tässä siirrytty symbolisempaan kuvaukseen. Sekä Olof Mört että Johan Vettervik kuvasivat aidat varsin paljon toisiaan vastaavalla tavalla. Käytännössä kaikilta kartoilta aitauksia löytyy, joko peltojen tai niittyjen ympäriltä. Merkintätapa on kuitenkin sellainen, että maanmittarit olivat piirtäneet aidat ensin yhtenäisellä viivalla koko

Kuva
11

matkalta. Sen jälkeen he olivat korostaneet aita tasaisin tihein välein yhdellä poikittaisella lyhyellä viivalla. Voidaan tulkita, että tällä poikittaisella viivalla maanmittarit olivat halunneet kuvata aidan seipäitä. Joka tapauksessa merkintätapa oli erilainen kuin Gustafssonin esittämä. Tutkimusalueen kohdalta asia on selvä. Koska aidan merkinnästä ei ollut ollut yhtä ohjetta, olivat maanmittarit poikenneet hieman perinteistä ja käyttäneet omaa tapaa.

Väriyksen osalta kumpikin on käyttänyt pohjana mustaa, joka tosin monesti häviää muiden värien peittoon. Mört on käyttänyt eri aitoja selventääkseen sekä vihreää että keltaista päällysväriä (katso Kuva 11: Aitoja Kokkilassa kartalla a2a:1). Vettervikillä aidat ovat monesti jääneet punavärin alle. Kyseessä on silti

Kuva 12

aivan selvä tapa: siellä missä aidat kohtasivat muunlaiset rajat, maanmittarien oli ollut niiden säädökset muistettava. Jo vuonna 1643 oli määrätty rajat nimittäin väritettäväksi punaisiksi. Gustafsson on tosin huomauttanut, että piirirajat monesti vuosisadan lopullakin väritettiin vihreiksi tai keltaisiksi.³⁰¹ Maanmittarit olivat siis aitojen ja rajojen yhteisissä kohdissa muistaneet rajamerkintojen korostamisen muilla väreillä. Siinä, missä Vettervik pitäytyi usein säädösten mukaisessa punavärissä, oli Mört turvautunut perinteisempään, joskin virheelliseen tapaan. Aidat on silti merkitty (katso Kuva 12: Aitoja Johan Vettervikin tekemällä kartalla a2a:8).

6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET

Myös ulko-omistusten tarkastelu antaa ymmärtää maanmittareiden seuranneen ohjeita. Vettervik pyrki liittämään ne mukaan tarvittaessa erilleen rajattuina ja piirrettyinä osina, kuten mm. kartalla a2a:7 ja kartalla a2a:6. Pääosa näistä alueista oli kuitenkin omistuksia

Gustafsson 1933, 53; Virtanen 1938, 89-91, 96-97. Peltojen osalta edellä mainitut ojat tai maavallit ja kivet olivat tyypillisiä tapoja niiden rajaamiseen. Cserhalmi 1999, 97-100. Jutikkala on todennut kylien talojen yhteisten aitausten ja vainiopakon olleen sarkajakoajan leimaa-antavia piirteitä. Jutikkala 1958, 80.

³⁰¹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Gustafsson 1933, 53. Mörtin ja Vettervikin aidat ovat verrattavissa vaikkapa kartoilla a2a:1 (Kokkila) ja a2a:3 (Padanoja).

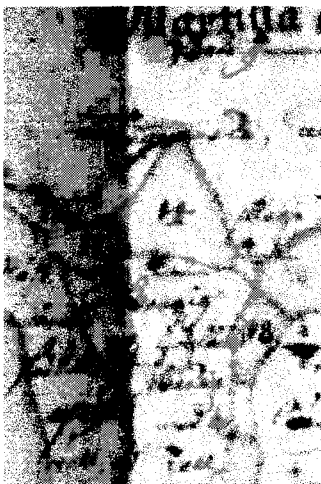
näköisiä, eikä kartoilla ollut tässä siirrytty symbolisempaan kuvaukseen. Sekä Olof Mört että Johan Vettervik kuvasivat aidat varsin paljon toisiaan vastaavalla tavalla. Käytännössä kaikilta kartoilta aitauksia löytyy, joko peltojen tai niittyjen ympäriltä. Merkintätapa on kuitenkin sellainen, että maanmittarit olivat piirtäneet aidat ensin yhtenäisellä viivalla koko

Kuva
11

matkalta. Sen jälkeen he olivat korostaneet aita tasaisin tihein välein yhdellä poikittaisella lyhyellä viivalla. Voidaan tulkita, että tällä poikittaisella viivalla maanmittarit olivat halunneet kuvata aidan seipäitä. Joka tapauksessa merkintätapa oli erilainen kuin Gustafssonin esittämä. Tutkimusalueen kohdalta asia on selvä. Koska aidan merkinnästä ei ollut ollut yhtä ohjetta, olivat maanmittarit poikenneet hieman perinteistä ja käyttäneet omaa tapaa.

Väriyksen osalta kumpikin on käyttänyt pohjana mustaa, joka tosin monesti häviää muiden värien peittoon. Mört on käyttänyt eri aitoja selventääkseen sekä vihreää että keltaista päällysväriä (katso Kuva 11: Aitoja Kokkilassa kartalla a2a:1). Vettervikillä aidat ovat monesti jääneet punavärin alle. Kyseessä on silti

Kuva 12

aivan selvä tapa: siellä missä aidat kohtasivat muunlaiset rajat, maanmittarien oli ollut niiden säädökset muistettava. Jo vuonna 1643 oli määrätty rajat nimittäin väritettäväksi punaisiksi. Gustafsson on tosin huomauttanut, että piirirajat monesti vuosisadan lopullakin väritettiin vihreiksi tai keltaisiksi.³⁰¹ Maanmittarit olivat siis aitojen ja rajojen yhteisissä kohdissa muistaneet rajamerkintöjen korostamisen muilla väreillä. Siinä, missä Vettervik pitäytyi usein säädösten mukaisessa punavärissä, oli Mört turvautunut perinteisempään, joskin virheelliseen tapaan. Aidat on silti merkitty (katso Kuva 12: Aitoja Johan Vettervikin tekemällä kartalla a2a:8).

6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET

Myös ulko-omistusten tarkastelu antaa ymmärtää maanmittareiden seuranneen ohjeita. Vettervik pyrki liittämään ne mukaan tarvittaessa erilleen rajattuina ja piirrettyinä osina, kuten mm. kartalla a2a:7 ja kartalla a2a:6. Pääosa näistä alueista oli kuitenkin omistuksia

Gustafsson 1933, 53; Virtanen 1938, 89-91, 96-97. Peltojen osalta edellä mainitut ojat tai maavallit ja kivet olivat tyypillisiä tapoja niiden rajaamiseen. Cserhalmi 1999, 97-100. Jutikkala on todennut kylien talojen yhteisten aitausten ja vainiopakon olleen sarkajakoajan leimaa-antavia piirteitä. Jutikkala 1958, 80.

³⁰¹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Gustafsson 1933, 53. Mörtin ja Vettervikin aidat ovat verrattavissa vaikkapa kartoilla a2a:1 (Kokkila) ja a2a:3 (Padanoja).

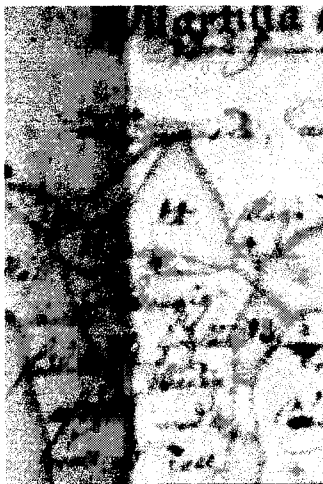
näköisiä, eikä kartoilla ollut tässä siirrytty symbolisempaan kuvaukseen. Sekä Olof Mört että Johan Vettervik kuvasivat aidat varsin paljon toisiaan vastaavalla tavalla. Käytännössä kaikilta kartoilta aitauksia löytyy, joko peltojen tai niittyjen ympäriltä. Merkintätapa on kuitenkin sellainen, että maanmittarit olivat piirtäneet aidat ensin yhtenäisellä viivalla koko

Kuva
11

matkalta. Sen jälkeen he olivat korostaneet aita tasaisin tihein välein yhdellä poikittaisella lyhyellä viivalla. Voidaan tulkita, että tällä poikittaisella viivalla maanmittarit olivat halunneet kuvat aidan seipäitä. Joka tapauksessa merkintätapa oli erilainen kuin Gustafssonin esittämä. Tutkimusalueen kohdalta asia on selvä. Koska aidan merkinnästä ei ollut ollut yhtä ohjetta, olivat maanmittarit poikenneet hieman perinteistä ja käyttäneet omaa tapaa.

Väriyksen osalta kumpikin on käyttänyt pohjana mustaa, joka tosin monesti häviää muiden värien peittoon. Mört on käyttänyt eri aitoja selventääkseen sekä vihreää että keltaista päällysväriä (katso Kuva 11: Aitoja Kokkilassa kartalla a2a:1). Vettervikillä aidat ovat monesti jääneet punavärin alle. Kyseessä on silti

Kuva 12

aivan selvä tapa: siellä missä aidat kohtasivat muunlaiset rajat, maanmittarien oli ollut niiden säädökset muistettava. Jo vuonna 1643 oli määrätty rajat nimittäin väritettäväksi punaisiksi. Gustafsson on tosin huomauttanut, että piirirajat monesti vuosisadan lopullakin väritettiin vihreiksi tai keltaisiksi.³⁰¹ Maanmittarit olivat siis aitojen ja rajojen yhteisissä kohdissa muistaneet rajamerkintojen korostamisen muilla väreillä. Siinä, missä Vettervik pitäytyi usein säädösten mukaisessa punavärissä, oli Mört turvautunut perinteisempään, joskin virheelliseen tapaan. Aidat on silti merkitty (katso Kuva 12: Aitoja Johan Vettervikin tekemällä kartalla a2a:8).

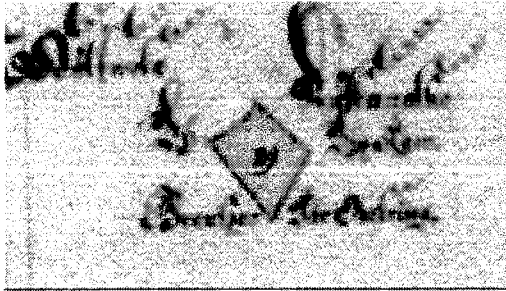
6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET

Myös ulko-omistusten tarkastelu antaa ymmärtää maanmittareiden seuranneen ohjeita. Vettervik pyrki liittämään ne mukaan tarvittaessa erilleen rajattuina ja piirrettyinä osina, kuten mm. kartalla a2a:7 ja kartalla a2a:6. Pääosa näistä alueista oli kuitenkin omistuksia

Gustafsson 1933, 53; Virtanen 1938, 89-91, 96-97. Peltojen osalta edellä mainitut ojat tai maavallit ja kivet olivat tyypillisiä tapoja niiden rajaamiseen. Cserhalmi 1999, 97-100. Jutikkala on todennut kylien talojen yhteisten aitausten ja vainiopakon olleen sarkajakoajan leimaa-antavia piirteitä. Jutikkala 1958, 80.

³⁰¹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Gustafsson 1933, 53. Mörtin ja Vettervikin aidat ovat verrattavissa vaikkapa kartoilla a2a:1 (Kokkila) ja a2a:3 (Padanoja).

omassa Halikon pitäjässä sen naapurikylissä.³⁰² Valtaosa näistä oli niittyjä ja ainoat peltomaista vastaaviksi tulkittavat löytyvät Padanojalta ja ytteläläisiltä. Yttelässä oli vieläpä kyse pienistä uudismaista oman kylän metsän keskellä, torppien luona. Naapurikylän mailla peltoa oli vain Padanojalla ja silläkin hyvin vähän, vain 3/32 tynnyrinalaa.³⁰³ Jos ulko-omistuksina pidetään varsinaisesti pitäjän ulkopuolella sijainneita maita, muuttuu tilanne aivan toisenlaiseksi. Silloin varsinaisia ulko-omistuksien niittyjä oli

Kuva 13

tutkittavassa Halikossa Vettervikin tulosten mukaan vain kolme. Näistä yksi oli Puotilan omistama palsta Uskelassa ja kaksi muuta Yttelän kylän rusthollin ja Mattilan talon omistamat maat Sauvossa (katso Kuva 13: Ytteläläisten talojen

Sauvon ulkoniitty kartalla a2a:6).³⁰⁴ Kaikki on aivan muiden niittyjen tapaa merkitty ja luetteloitu, sekä laskettu tuottosarakkeisiin. Puotilan niitypalsta Uskelassa tuotti vain reilun seitsemän prosenttia tuottosarakkeeseen yhteenlasketuista heinistä ja pinta-alaltaankin oli alle neljä prosenttia. Markkulan rusthollilla nämä luvut olivat samaa suuruusluokkaa. Mattilan talolla vastaava osuus niittyaloista oli myös neljän prosentin luokkaa ja tuotoista vajaa yhdeksän prosenttia. Vaikka nämä niitykappaleet sinällään edustavat kolmella talolla niiden omista maista tuottoisimpia, oli niiden pinta-ala kuitenkin niin pieni, ettei niiden osuus talojen kokonaisheinäntuotannosta noussut kovinkaan suureksi. Kokonaisuuden kannalta ulkoniityt ovat siis olleet varsin vähämerkityksisiä. Muissa pitäjissä olleita peltomaita ei tutkimuskohteen taloilla ollut lainkaan. Niiden osalta ei todellisia ulko-omistuksia voida taloilla katsoa enää 1600-luvun lopussa olleen.³⁰⁵

Olof Mörtkin huomioi ulko-omistukset, näinhän oli vaadittu jo hänen aikanaan. Koska ”ulkopeltoja” ei hänenkään mittaamaltaan talolta ollut löytynyt, oli hän merkinnyt vain niittyjen tuoton, sen kuitenkin karttakuvan keskelle. Tässä Mört lienee tulkinut ohjeita. Niissähän oli vaadittu ulko-omistusten kirjaamista, niiden määrä ja laatu mukaan lukien. Mört ilmeisesti oli katsonut luetteloinnin riittävän, eikä hänestä varsinaisia mittauksia ollut vaadittu. Ulko-omistukset tuottivat Kokkilan tapauksessa enemmistön

³⁰² Tällaisia omistuksia omassa pitäjässä oli kaikilla muilla Vettervikin tarkastelemilla taloilla, paitsi Kannistolla (a2a:4) ja Marttilan kylän asukkailla (a2a:8). Määrät olivat kuitenkin varsin pieniä.

³⁰³ Yttelän kylän uudismaat kartalla a2a:6, numerot 17, 24, ja 32. Padanojan palsta kartalla a2a:3, numero 5.

³⁰⁴ Puotilalla (a2a:2) karttanumero 20 ja Yttelästä (a2a:6) rusthollilla ja Mattilalla osuudet numerosta 29.

³⁰⁵ On huomattava, että edellisten ohella on kartoilla olevien toisten talojen ja kylien omistukset huomioitu ja listattu selitysoosiin. Tästä esimerkkinä mm. juuri Padanojan kartalla (a2a:3) karttakuvassa ja selitysosassa numerolla 19 oleva Puotilan niitty. Tämä on tosin tietysti listattu myös oman kartan (a2a:2) selitysosaan ja laskelmaan sekä samalla mainittu, millä kartalla niitty näkyy. Tämä maininta, miltä kartalta asia oli löydettävissä, oli luonnollisesti myös vaadittu.

talon heinistä, arvioiden mukaan luku on lähempänä kahta kolmasosaa kuin 50 prosenttia. Tälle talolle ulkoniityt olivat siis ehdottoman tärkeässä asemassa. Kuitenkin niittyjen sijaintia tarkasteltaessa kuva muuttuu jonkin verran. Samoin kuin edellisten talojen osalta on todettu, olivat nämäkin lähinnä oman pitäjän sisällä, mm. naapuritalon maiden seassa ja yksi niittylohko saarella. Jos ulko-omistuksina siis pidetään omistuksia muissa pitäjissä, on Kokkilankin osalta todettava sellaisten ajan olleen takanapäin.

Sekä niitty- että peltomaita, kuten muita ulko-omistuksia tulkittaessa, on muistettava aina se, että Halikon suuret kartanot eivät olleet mittauksissa mukana. Koska ne varmasti veivät leijonanosan myös ulko-omistuksista, ei tämän perusteella voi tehdä koko Halikon osalta johtopäätöksiä. Kuitenkin voidaan perustellusti todeta, että tutkittavana olleella Halikon alueella on 1600-luvun lopulla merkittävien ulko-omistusten aika niittyjen ja peltojen osalta ollut jo ohi.³⁰⁶

Aitoja uudismaita, joita maanmittarit eivät olleet merkinneet kylvösarakkeisiin, oli erittäin vähän. Tähän luokkaan kuuluvat vain kolme Yttelässä ollutta peltopalstaa. Kyseessä ovat kylän metsissä olleiden torppien luo raivatut, kolmelle talolle kuuluneet savimultaa olleet sarat. Haaviston kruununtalolle kuului 6 kapanalan, Lampolan rälssitalolle 8 kapanalan ja Markkulan rusthollille 12 kapanalan tilkut.³⁰⁷ Jokainen näistä taloista oli peltoalaltaan verrattain varakas, joten millekään niistä ei näin pienellä tilkulla ollut suurtakaan merkitystä. Lisämaa toki silti kelpasi, ainakin torpille.

Pellon saanti kaskeamisellakaan ei enää tullut maanmittarien tulkintojen mukaan kyseeseen. Ainoa talo, jolla tähän oli kunnolla mahdollisuuksia, oli Angelniemi. Tosin silläkin oli Vettervikin mukaan mahdollisuus kasketa vain vähän ja vain joskus.³⁰⁸ Kannistossa tähän saattoi olla mahdollisuuksia kunnan metsää olleella alueella, mutta koska Vettervik oli jättänyt sen riidanalaisuuden vuoksi arvioimatta, ei tästä voida sanoa mitään varmaa. Kokkilassa, jossa myös oli hyvää puuta, ei metsää liene kaskeamiseen käytetty. Ainakaan Mört ei ollut sitä metsänkäyttökohteiden joukkoon merkinnyt. Itsestään selvää kaskikelpoisuus ei ollut, sillä esim. samantapaista puuta muuten olleen Marttilan metsän yhteydessä oli Vettervik huomauttanut, ettei seutu siihen kelvannut, vaikka mm. naapuripitäjässä tehtiin tiiviisti kaskea vielä 1700-luvulla.³⁰⁹ Kaskimaan osalta voidaan todeta tulosten tukevan Kari Pitkäsen Halikon historiassa tekemiä johtopäätöksiä. Hän

³⁰⁶ Etenkin 1500-luku oli valtakunnassa ollut ulko-omistuksien laajentumisen aikaa. Vesistöjä, metsää ym. olleet ulkomaat olivat olleet aikanaan usein yhteisessä käytössä ja mm. metsään oli päästetty karja vapaasti laiduntamaan. Asutuksen leviämisen myötä tilanne oli sitten monesti muuttunut ja taaja asutus oli kasvattanut eteläiset maa-alueet ”aukottomaksi kulttuurialueeksi”. Mahdolliset laajat asumattomat alueet taas oli julistettu kuuluvaksi kruunulle. Cserhalmi 1999, 108-109, 112-114; Jutikkala 1958, 66-67, 86-88.

³⁰⁷ Kartta a2a:6, numerot 17, 24 ja 32.

³⁰⁸ ”...och ljtett dugligit ibland att swedie”. Kartta a2a.5.

³⁰⁹ Kannisto kartalla a2a:4, Kokkila a2a:1 ja Marttila a2a:8; Viikuna 1935, 64.

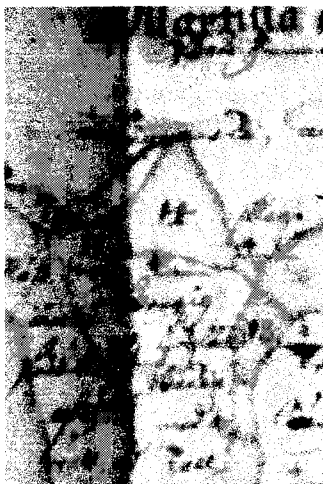
näköisiä, eikä kartoilla ollut tässä siirrytty symbolisempaan kuvaukseen. Sekä Olof Mört että Johan Vettervik kuvasivat aidat varsin paljon toisiaan vastaavalla tavalla. Käytännössä kaikilta kartoilta aitauksia löytyy, joko peltojen tai niittyjen ympäriltä. Merkintätapa on kuitenkin sellainen, että maanmittarit olivat piirtäneet aidat ensin yhtenäisellä viivalla koko

Kuva
11

matkalta. Sen jälkeen he olivat korostaneet aita tasaisin tihein välein yhdellä poikittaisella lyhyellä viivalla. Voidaan tulkita, että tällä poikittaisella viivalla maanmittarit olivat halunneet kuvata aidan seipäitä. Joka tapauksessa merkintätapa oli erilainen kuin Gustafssonin esittämä. Tutkimusalueen kohdalta asia on selvä. Koska aidan merkinnästä ei ollut ollut yhtä ohjetta, olivat maanmittarit poikenneet hieman perinteistä ja käyttäneet omaa tapaa.

Väriyksen osalta kumpikin on käyttänyt pohjana mustaa, joka tosin monesti häviää muiden värien peittoon. Mört on käyttänyt eri aitoja selventääkseen sekä vihreää että keltaista päällysväriä (katso Kuva 11: Aitoja Kokkilassa kartalla a2a:1). Vettervikillä aidat ovat monesti jääneet punavärin alle. Kyseessä on silti

Kuva 12

aivan selvä tapa: siellä missä aidat kohtasivat muunlaiset rajat, maanmittarien oli ollut niiden säädökset muistettava. Jo vuonna 1643 oli määrätty rajat nimittäin väritettäväksi punaisiksi. Gustafsson on tosin huomauttanut, että piirirajat monesti vuosisadan lopullakin väritettiin vihreiksi tai keltaisiksi.³⁰¹ Maanmittarit olivat siis aitojen ja rajojen yhteisissä kohdissa muistaneet rajamerkintöjen korostamisen muilla väreillä. Siinä, missä Vettervik pitäytyi usein säädösten mukaisessa punavärissä, oli Mört turvautunut perinteisempään, joskin virheelliseen tapaan. Aidat on silti merkitty (katso Kuva 12: Aitoja Johan Vettervikin tekemällä kartalla a2a:8).

6. UUDISRAIVAUS JA ULKO-OMISTUKSET

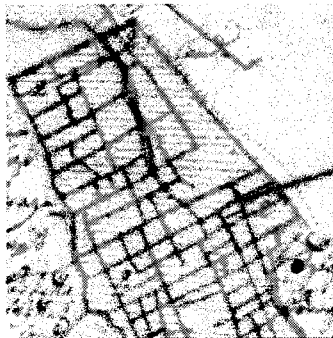
Myös ulko-omistusten tarkastelu antaa ymmärtää maanmittareiden seuranneen ohjeita. Vettervik pyrki liittämään ne mukaan tarvittaessa erilleen rajattuina ja piirrettyinä osina, kuten mm. kartalla a2a:7 ja kartalla a2a:6. Pääosa näistä alueista oli kuitenkin omistuksia

Gustafsson 1933, 53; Virtanen 1938, 89-91, 96-97. Peltojen osalta edellä mainitut ojat tai maavallit ja kivet olivat tyyppillisiä tapoja niiden rajaamiseen. Cserhalmi 1999, 97-100. Jutikkala on todennut kylien talojen yhteisten aitausten ja vainiopakon olleen sarkajakoajan leimaa-antavia piirteitä. Jutikkala 1958, 80.

³⁰¹ Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Gustafsson 1933, 53. Mörtin ja Vettervikin aidat ovat verrattavissa vaikkapa kartoilla a2a:1 (Kokkila) ja a2a:3 (Padanoja).

mukaan maanmittareita piirtämään pelloilla olleet ojat, ojanpientareet, mäet, kivikasat ym.²⁹⁶ Vettervik näyttää olleen ohjeita kohtaan hyvinkin kuuliainen. Jokainen hänen piirtämänsä kyläkartta on peltojen osalta täynnä ojia tms., jotka jakavat suuretkin peltoalueet pienempiin osiin (katso Kuva 10: Ojia ym. peltojen lomassa kartalla a2a:6). Kartoilla, joilla peltoaukeat ovat varsin suuret, ei tämä häiritse. Kuitenkin pienet peltoalat omaavilla kartoilla, kuten vaikkapa Padanojan ja Kanniston kartoilla, merkitsemistapa näyttää menneen hieman liian pitkälle. Niissä merkinnät jo häiritsevät lukukelpoisuutta. Ojituksen merkintä osoittaa kuitenkin sen olleen varsin yleistä jo 1600-luvulla. 1700-luvun tiedot Turun seudun edistyksellisyydestä lienevät pitäneet tältä osin paikkansa, vaikkei Halikko aivan samalle tasolle yltänytkään.²⁹⁷

On kuitenkin hieman omituista, että muualla sääntöjä tulkinut Johan Vettervik oli tässä kohtaa noudattanut niitä pilkulleen. Myös peltojen keskellä olleiden mäkien erottelusta löytyy hyvä esimerkki, Yttelän kylästä kartalta a2a:6. Toisin kuin edellä esim.

Kuva 10

ojien kohdalla oli laita, tämän kylän kartalla oli hyvin tilaa tällaisille merkinnöille.²⁹⁸ Niittyjen osalta ei vastaavaa ollut vaadittu, mutta Vettervik oli silti merkinnyt niillekin suuremmat purot.²⁹⁹ Koska vesistöt oli kaikesta huolimatta pitänyt merkitä, näyttää Vettervik ottaneen asian varman päälle. Merkitsemällä suuret ojat ja purot, hän varmisti, ettei siinä tullut isoja virheitä. Niittymailla ei ojia kuitenkaan suuremmalti ollut.

Maanmittarien kuului kyläkartoissa huomioida vielä aidat ja aitaukset, joita 1600-luvulla oli sekä peltojen ja niittymaiden ympärillä, että osin muuallakin. Tästäkin oli annettu väriohjeita vuonna 1636, jolloin ne määrättiin mustiksi. Alfred A. Gustafsson on todennut, että vuosisadan aikaisempina vaiheina oli aidat piirretty vierekkäisiin aidasviivoin ja aidanseipäitä kuvaavien merkein. Tutkimusaikana oli hänen mukaansa jo siirrytty tapaan, jossa aidat piirrettiin merkitsemällä aidaspuut vinoon asetettujen aidasparien kanssa varsin tiuhaan.³⁰⁰ Aidat siis olisivat yhä olleet varsin suuresti aidan

²⁹⁶ Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78.

²⁹⁷ Ojankaivaminen oli jokaisen yhteismaiden haltijan velvollisuus. Tähän työhön piti osallistua, oli sitten kyse pelloista tai niityistä. Eikä varmasti oman maan haltijakaan jättänyt tätä työtä tekemättä. Padanojan ja Kanniston kartat a2a:3 ja a2a:4; Vilkuna 1935, 82; Virtanen 1938, 101-102.

²⁹⁸ Vastaavia mäkisiä oli eroteltu muiltakin kartoilta, esim. Rikalassa (a2a:7).

²⁹⁹ Kuten vaikkapa Rikalassa (a2a:7) ja Padanojan kartalla (a2a:3).

³⁰⁰ Aidat olivat tilanteen mukaan, joko omilla tiluksilla itse tai yhteismailla yhteisesti hoidettuja, jolloin kullakin talolla saattoi olla oma vakituinen kappale huolenaan, esimerkiksi saran pää tms. Yksityisen maan rajoittuessa yhteiseen maahan tai oman maan ollessa vaikkapa yhteisen metsän keskellä, oli vastuu usein yksityisen maa-alueen haltijalla. Veräjienkin suhteen järjestelyt olivat monesti monimutkaisia. Näitä tosin ei kartoilla ollut eritelty. Kamarikollegion memoriaali 19.5.1636. Samlingar i landtmäteri I, numero 22;

toteaa kaskiviljelyn supistuneen jo keskiajalla tiheimmin asutuilla alueilla. Näyttää siltä, että ainakaan 1600-luvun lopulla ei tutkittavalla alueella katsottu enää tällä tapaa voitavan uutta peltomaata raivata. Siltä osin Pitkäsen arvelut kaskiviljelyn ja peltoviljelyn toisiaan tukevasta roolista pätevät vuosisadan alkupuoliskolla, eivät enää lopulla. Perinteistä kaskeamista oli rajoitettu mm. valtiovallan toimesta ja takametsien kaskeaminenkin oli loppunut varhain. Pellonraivauksen mahdollisuudet olivat ainakin maanmittarien tulkintojen valossa vähäisiä, rintamaiden ollessa tiiviisti asutettuja.³¹⁰

Niitynraivauksen osalta Halikko oli tarkasteltavien karttojen mukaan erittäin huonoa seutua. Kuten toisessa yhteydessä ilmenee, tuli maanmittarien antaa arvionsa metsien hyötykäytöstä ja mahdollisuuksista sen parantamiseen ja kehittämiseen. Niitynraivaus oli yksi tällaisista Mörtin ja Vettervikin tarkastelemista seikoista. Kokkilassa Mört ei ollut tehnyt asiasta merkintöjä, joten metsä ei ilmeisesti soveltunut niitynraivaukseen tai sitä muuten kannattanut siihen käyttää. Vettervik oli tässä asiassa paljon tarkempi. Viidellä seitsemästä kartasta ei hänen mukaansa ollut mahdollisuuksia hankkia lisäniittyä maata tätä kautta.³¹¹ Vain Rikalan alue kartalla a2a:7 tarjosi siinä kunnolla mahdollisuuksia. Ne rajoittuivat kuitenkin maanmittarin mukaan peltojen ja joen väliselle alueelle, joka oli jo pääosin aiemmin kydötetty ja jota käytettiin muutenkin laitumena.³¹² Rikalalle, joka muuten oli niitymaidon pinta-alan osalta varsin keskinkertaisessa asemassa ja jonka maat olivat melko heikkotuottoisia, lisämaa olisi varmasti ollut tervetullutta. Yttelässä tilanne oli hieman samantyyppinen. Suoraan niitynraivaukseen kelpaavaa metsämaata ei ollut, eikä uutta niittyä ollut muokattavanakaan. Kuitenkin Vettervik huomautti aivan liian paljon maata menevän kydötettynä hukkaan.³¹³

Vaikka varmuutta maanmittarin tarkoituksesta ei ole, onhan mahdollista että hän ajatteli maan muuttamista pelloiksi tai jättämistä metsittymään, voidaan silti olettaa, että naapurikylän (vähän alempana jokivarressa sijainneen Rikalan) tavoin Yttelässä olisi ollut mahdollista muuttaa ja raivata kydötetyt maat oikeiksi niityiksi. Toisin kuin Rikala, oli Yttelän kylä kuitenkin niitymailtaan varakkaampaa seutua ja metsääkin oli varsin paljon. Mahdollinen hukkakäyttö, niin kuin maanmittari asian tulkitsi, ei merkinnyt kyläläisille yhtä paljon kuin rikalalaisille. Vettervikin kylien maankäytöstä tekemät huomautukset

³¹⁰ Tämä sopii hyvin yhteen sen kanssa, että mm. Soininen on pitänyt tutkimusajan Länsi-Suomea selvästi peltoviljelyn alueena, vaikka sielläkin kaskeamista harjoitettiin. Koko Suomen osalta kaskeaminen kuului yhä oleellisesti 1600- ja 1700-lukujen maatalouteen, vaikka sitä valtiovaltakin koetti rajoittaa. Ks. Pitkänen 1992, 222; Vilkuna 1935, 64-65, 70; Soininen 1980, 202-203, 209-210.

³¹¹ Kysessä ovat Puotilan (a2a:2), Padanojan (a2a:3), Kanniston (a2a:4), Angelnimmen (a2a:5) talojen ja Marttilan kylän (a2a:8) kartat.

³¹² ”Ingen standh engrödnings lägenheet, eij häller att Kytta, annorstädes som op å fordom mäst af kyttade Trachten emillan östra eller ååckeren och ååen...” Kartta a2a:7.

³¹³ ”...gårs alt för mycket Löst opå Engierne med kyttande.” Kartta a2a:6.

olivat kuitenkin tärkeitä sekä lainsäädännön että kruunun kannalta. Vettervik osoitti sillä, että hän pyrki täyttämään vaatimukset taloudellisten mahdollisuuksien arvioinnista ja siitä, miten asioita voisi mitatuilla alueilla parantaa. Kruunulle oli tärkeää saada tieto siitä, mikä olisi ollut verotulojen ja muun tuottavuuden kannalta parasta, jotta paikalliset virkamiehet olisi voitu saada vaikuttamaan asiaan.³¹⁴

Varsinaisen pellon- ja niitynraivauksen ohella Vettervik tarkasteli vielä erikseen kydön käyttöä kaskeamista kevyempänä menetelmänä. Tämä tarkastelu ei kuitenkaan mennyt yksi yhteen pellon- ja niitynraivauksen kanssa. Ilmeisesti oli niin, että kytömaat ja niiksi kelpaavat maat eivät maanmittarin mukaan automaattisesti sopineet edellisiin tarkoituksiin. Kydöttämistä saatettiin käyttää vesakoiden torjuntaan ja vaikkapa laitumen parantamiseen. Poltettua maata itseään saattoi myös käyttää suoraan laitumeksi.³¹⁵ Tällaisia alueita ei kuitenkaan ollut taloudellisesti arvioitu, sillä niistä ei merkitty pinta-aloja saati tuottoa. Tämä on ymmärrettävää, sillä verotuksessa ei suoraan voitu huomioida alueita, joiden käyttö ja tuotto ei ollut jatkuvaa. Vaikkei näitä maita käytettykään tasaisesti, kiisteltiin niistä silti aivan samaan tapaan kuin muistakin maista. Kydöttämisen kannalta heikoimmassa asemassa olivat Kemiön saaren pohjoispäässä olleet Marttilan kylä ja Angelniemen talo, joiden maat eivät Vettervikin mukaan tarjonneet enää siihen soveltuvaa maata. Angelniemi ja Marttila lienevätkin käyttäneet niityiksi ja pelloiksi sopineet maat tarkkaan, eikä metsää kannattanut tähän käyttää. Nähtävästi samanlainen tilanne oli Olof Mörtin mittaamassa Kokkilassa.³¹⁶

Padanojassa ja Kannistossa ei periaatteessa ollut juurikaan maata kydötettäväksi, mutta Vettervik kirjasi ylös pari poikkeusta. Molemmilla taloilla oli kydötetyt palstat peltojensa vieressä, minkä lisäksi Padanoja riiteli aitansa sisäpuolisesta kydötykseen kelpaavasta maakappaleesta Jaakolan kanssa.³¹⁷ Puotilalla oli sama tilanne, Vettervikin kirjattua kaiken kytömaaksi sopivan olleen jo aiemmin poltettu. Myös sillä oli näistä omat riitansa, Rikalan ja Yttelän kylien kanssa. Pääosa kytömaista oli edellisten talojen tapaan pellon tai niityn reunassa, mikä viittaa siihen, että osa tästä maasta saattoi kelvata oikean niityn tai pellon pohjaksi. Koska Vettervik ei tähän tulokseen ollut tullut, voidaan alueita pitää 1600-luvun lopun tilanteen kannalta varsin epäsuotuisina maina. Vaikkei maanmittari tietenkään kaikkea maataloudesta tietänyt, olisi nämä alueet luultavasti osattu arvioida, varsinkin kun Vettervik oli merkinnyt Puotilan kartalle kaksi pientä kunnostuksen alla ollutta kytöaluetta. Kyseiset alueet olivat Puotilan autioina olleiden peltokappaleiden

³¹⁴ Tämän osalta on toki muistettava, että kyse saattoi olla kytöviljelystä, jota pidettiin ryöstöviljelynä. Tätä kautta moitteet ainakin saivat selityksensä. Ks. Viikuna 1935, 72-73.

³¹⁵ Osin tätä toki saatettiin uudisviljellekin käyttää. Pitkänen 1992, 222; Viikuna 1935, 72-73.

³¹⁶ Angelniemen, Marttilan ja Kokkilan kartat a2a:5, a2a:8 ja a2a:1.

³¹⁷ Padanojan kartta a2a:3 ja sillä riidellyt maa-alue numerolla 12. Kanniston kartta a2a:4.

vieressä. Samalla kun lampuodit olivat alkaneet niitä kunnostaa, olivat he ilmeisesti kydöttäneet ja ottaneet työstön alle muutakin maata. Kyse oli silti varsin pienistä alueista: 16 ja 5 kapanalaa.³¹⁸ Näistä kytömaista oli todennäköisesti tarkoitus tulla viereisten palstojen tapaan peltoa. Vettervikin pinta-alaa koskeneet merkinnät olivat kytömaiden osalta poikkeukselliset, mutta niiden selitys lienee se, että ne oli tarkoitus kunnostaa vakituiseen käyttöön.

Rikalan kylän osalta edellä käsiteltiin joen ja peltojen välistä maa-aluetta, joka oli pääosin jo aiemmin kydötetty. Tästä huolimatta Vettervik huomautti, että se oli oikeastaan ainoa alue, jossa kyläläisillä oli siihen vielä mahdollisuuksia. Mittari lienee arvioinut, että mikäli aluetta ei kunnosteta muuhun käyttöön, oli se jonkin vuoden päästä poltettavissa uudelleen. Tämän lisäksi oli luonnollisesti huomioitu jo edellä mainittu, Puotilan kanssa riideltä kytömaakappale. Huomattavaa on, että kytöä saatettiin käyttää myös ns. oikeilla niittymailla, mistä on osoitus Rikalan kartalla. Kyseessä on Kihisen talon kanssa riideltä 1 9/16 tynnyrinalan laajuinen laiha niittyalue. Tiluslaskelmiin sitä ei ollut otettu, ilmeisesti sen vuoksi, ettei Vettervikillä ollut varmaa tietoa, kenelle alueen piti oikeastaan kuulua.³¹⁹ Yttelän kohdalta on edellä tullut esiin Vettervikin huomautus kydötyksen takia hukkaan menevästä maasta. Kyseessä olivat tässäkin kylässä lähinnä peltojen ja niittyjen läheiset alueet. Osa kytömaista oli kuitenkin alavalla alueella metsän keskellä ja sen Vettervik huomautti olleen laidunkäytössä. Kylän kytömaat olivat varsin suuret, mikä tekee Vettervikin valituksen hyvin ymmärrettäväksi. Samalla tilanne oli kuitenkin niin, ettei uutta kytömaata ollut saatavilla.

Koska kunnostuksen alla ei ollut enempää maata, voidaan tämän katsoa osoittavan, ettei tutkittavalla alueella katsottu kydöttämällä enää sen kummemmin peltoa kuin oikeaa niittyäkään saatavan. Se oli pääasiassa väliaikainen keino saada lisää laidunta ja parantaa maata. Pari poikkeusta toki oli, kuten edellä mainitut Puotilan ilmeisesti pellonmuokkauksessa olleet tilkut. Sen ohella oli etenkin Yttelän kohdalla mahdollisuus maankäytön muutoksiin. Osin näin lienee ollut myös Rikalan kylässä. Pellon- ja niitynraivausmahdollisuudet olivat 1600-luvun lopun tilanteessa kokonaisuudessaan vähäiset, ainakin maanmittarien arvioiden mukaan. Nykyisellään lähes kaikki kytö- ja niittymaat on kuitenkin otettu pelloiksi. Lisäksi on huomattava, että kytömaat oli merkitty itse karttakuvaan, mutta niiden käyttömahdollisuudet kirjattu selitysosan loppuun, millä maanmittarit lienevät halunneet selventää asiaa.

³¹⁸ Kytöalueet kartalla a2a:2 numeroilla 21 (kaksi yhteensä 16 kapanalaa ollutta tilkkua) ja sen vieressä numerolla 22 (5 kapanalaa ollut palsta). Puotilan autioista peltotilkuista on enemmän varsinaisten peltojen yhteydessä.

³¹⁹ Kyseessä olleesta niitystä oli erikseen merkitty, että se oli kydötetty. Niitty tuotti 125/256 parmasta heinää, mikä merkitsi 5/16 parmaksen tuottoa tynnyrinalaa kohti laskettuna. Kartta a2a:7, numero 34.

Vettervik siis noudatti varsin hyvin uudismaiden ja ulko-omistusten huomioimisesta annettuja määräyksiä. Olof Mörtkin ilmeisesti täytti oman aikansa vaatimukset, jotka tosin olivat monella tapaa vaatimattomammat. Tätä näkemystä tukee myös varsin kaukaisten metsäalueiden ottaminen mukaan kartalle.³²⁰ Niissä oli silti kyse lähinnä omassa pitäjässä ja omassa kylässä olleista maista, eikä siis enää metsienkään osalta voida puhua varsinaisista ulko-omistuksista.

Ainoat tapaukset, joissa maanmittari Vettervik selkeästi toimi määräyksiä vastaan, ovat kartoilla a2a:6 ja a2a:7. Kartalla a2a:6 on kyse Yttelän kylän Lampolan rälssitilasta. Vettervik kuitenkin perusteli ratkaisunsa jättää talon ulkoniityt mittaamatta. Ne olivat hänestä sellaisessa kunnossa, että erotteleminen olisi vaatinut aikaa. Ja koska rälssin maat eivät muutenkaan olleet ensisijassa mitattavia ja kruunulle taloudellisesti tärkeitä, voitiin ne ilmeisesti siksi jättää pois.³²¹ Maanmittarin toiminta siinä, että hän oli mittaukset aloittanut ja suorittanut, sekä piirtänyt mittaustensa tulokset kartalle, jättäen työn silti suorittamatta kokonaan loppuun, osoittaa kuitenkin sen, että vaikka hän pyrki noudattamaan säädöksiä varsin hyvin, oli hän tilanteen salliessa valmis niistä joustamaan. Tulevia tarpeita varten Vettervikin huomautus tarjosi kuitenkin eväät: kruunulle annettiin periaatteellinen tieto siitä, että ulkoniitytyäkin oli. Kahden muun rälssitalon kohtalo Rikalassa (a2a:7) tukee päätelmää. Niistä Vettervik ei merkinnyt muuta kuin talot sekä niiden tanko-osuudet yhteisistä peltomaista ja yhteisten niittyjen tuotosta. Ilmeisesti rälssimaiden mittaamiseen ei ollut joko saatu lupaa tai oli tarpeetonta kuluttaa aikaa niiden läpikäymiseen, kruunullehan ei hyötyä kuitenkaan olisi ollut.³²² Lampolan rälssitilan osalta karttojen perusteella saa siis jossain määrin vajaan kuvan. Jos kuitenkin oletetaan ulkoniittyjen olleen tällä samaa luokkaa kuin kolmella edellä tarkastellulla talolla, ei kyseessä olisi kuin vajaan kymmeneksen heitto heinäntuotoissa. Karttamateriaalin perusteella tätä ei kuitenkaan voida sanoa varmasti.

³²⁰ Tällaisia alueita oli mm. Yttelän kylällä kartalla a2a:6. Mört piirsi mukaan kiistanalaisen lohkon kartalle a2a:1.

³²¹ Oli jopa niin, että mittaukset olivat vaatineet aatelisten luvankin, ellei kyseessä ollut peruutus tai muu tilusjärjestely. Koska mikään ulkoniityistä ei ollut Vettervikin mukaan siinä kunnossa, että ne olisi kannattanut alkaa ajan kanssa mittaamaan, oli ratkaisu aivan luonteva.

³²² Siinä missä Viurilalle ja Vuorentaalle kuuluneet rälssitilat olivat jääneet mittaamatta, oli sentään Joensuulle kuulunut Seppälä ja Yttelän kylän rälssitila (Lampola) pääosin mitattu.

7. VEDET JA METSÄT TÄRKEÄSSÄ SIVUROOLISSA

7.1. Vesistöt ja suoalueet

Kuten kaikesta muusta, annettiin vesistöjenkin merkinnöistä erilaisia määräyksiä pitkin 1600-lukua. Vuonna 1636 oli vesirajat määrätty merkittäväksi sinisellä tai tummansinisellä, samoin kuin taloudellinen käyttökelpoisuus.³²³ Seuraavalla vuosikymmenellä noudateltiin vanhoja ohjeita. Olof Mörtin kartan kohdalla vuoden 1688 asetukset eivät ehtineet vaikuttaa, vaan aikaisemmat säädökset olivat silloin yhä voimassa.

Olof Mörtin Kokkilan kartassa on varsinaista vesialuetta hyvin vähän. Rantaviivaa on jonkin verran ja sen maanmittari oli värittänyt tummansinisellä reunuksella. Varsinaista vesialuetta ei kuitenkaan ollut nimetty. Mantereen puolella ei Mört ollut rannassa käyttänyt värejä. Kokkilanselälle laskevan joen hän oli merkinnyt niinkään aivan ohjeiden mukaisesti tummalla sinisellä. Joen alkulähteeksi merkityn lammen tilanne on erikoinen. Vaikka joki laskee lampeen sen toiselta puolelta, ei haaraa ollut merkitty. Mört kaiketi piti sitä merkityksettömänä, etenkin tärkeältä taloudelliselta kannalta, mutta ohjeiden mukaan se olisi silti ollut karttaan merkittävä.

Toinen erikoinen piirre on joen päässä sijaitseva lampi, jolle Mört oli värittänyt vihreän reunuksen. Juhani Kostet on havainnut omassa työssään, että mantereen ja vesistön raja merkittiin joskus maan puolelta vihreällä, mutta Olof Mörtin tapa ei sovi tähän. Mört on lisäksi myöhemmin³²⁴ käyttänyt samantyyppisessä tapauksessa sinistä, kuten pitikin. Lammen merkinnän selitys on siinä, että kyseessä on todennäköisesti ollut suoalue, joiden värityksessä käytettiin 1600-luvun loppupuolella yleisesti vaaleanvihreää reunusta.³²⁵ Mört oli lisäksi kirjoittanut lammen keskelle tarkemman selityksen, jonka mukaan kyseessä oli Tammiston niitty. Halikon alueella on ollut varsin paljon soista maata ja voidaan olettaa kyseessä olleen suoniitty, jota oli käytetty laiduntamiseen ja heinän keräämiseen. Tämä selittää sekä merkintätavan että sen, miksi Mört oli tarkentanut karttaa selityksellä. Toinen tällä kartalla ollut lampi ja siitä lähtevä joki on merkitty aivan oikein sinisellä. Mutta tämäkään ei ollut ns. normaalitapaus, vaan Mörtin kirjoittaman selityksen mukaan se oli soistunut. Mört oli ilmeisesti silti halunnut erottaa sen edellisestä sinisellä värityksellä.

Säädöksiin verrattuna erikoista on myös vesien nimistöjen puuttuminen.³²⁶ Kokkilanselkää ja jokia ei ollut nimetty millään tavalla, mikä oli vastoin ohjeita. Koska

³²³ Kostet 1995, 146; Gustafsson 1933, 19.

³²⁴ Esimerkiksi kartassa a2a:17.

³²⁵ Gustafsson 1933, 53. Rahkasoilla käytettiin vihreän sijasta keltaista reunusta.

³²⁶ Tästä on säädetty jo vuonna 1636. Samlingar i landtmäter I, numero 22.

kartassa ei ollut mitään tietoja näiden taloudellisesta hyötykäytöstä tai sen mahdollisuudesta, voidaan päätellä alueiden olleen tässä mielessä varsin merkityksettömiä. Tämä on hyvinkin uskottavaa, kun otetaan huomioon jokien ja lampien pieni koko. Alfred A. Gustafsson on esittänyt, että 1600-luvun aikaisemmissa maanmittauksissa vesistöjen rajat piirrettiin melko summittaisesti silmämäärän mukaan, eikä niiden mittaamiseen kiinnitetty huomiota.³²⁷ 1600-luvun loppupuolella tilanne oli toisenlainen, kuten tullaan havaitsemaan. Olof Mörtin kartassa ranta-alueita on kuitenkin niin vähän, ettei pelkästään sen perusteella voida tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka Mört itse oli toiminut.

Laajempia vesialueita on Johan Vettervikinkin kartoissa varsin vähän, vain

Kuva 14

kahdella kartalla.³²⁸ Mörtin tavoin hän oli käyttänyt rajaamisessa tummaa sinistä, lähes mustaa. Rajat ovat myös hyvin terävät. Gustafsson on esittänyt, että 1600-luvun loppupuolen vesistöjen väristys läheni jo nykyistä.³²⁹ Vettervikin kartoista tätä ei ainakaan voida havaita, sillä merialueet ovat sinistä reunaa lukuun ottamatta täysin värittämättä. Tällä hänen on täytynyt pyrkiä selkeyteen ja värin säästämiseen (ks. Kuva 14: Osa Johan Vettervikin työn merialuetta nykyisen Angelansaaren luona kartalla a2a:8).

Vettervik oli Mörtistä poiketen näillä kahdella kartalla myös nimennyt vesistön, tässä tapauksessa Itämeren, Suolameren.³³⁰ Karttojen rantaviivoja tarkasteltaessa huomio kiinnittyi niiden tarkkaan muotoon. Kun niitä vertaa nykykarttaan, ei voida tulla muuhun johtopäätökseen, kuin että ne oli oikeasti ainakin karkeasti mitattu. Muuten ei niin tarkkaan kuvaukseen olisi voitu päästä. Ainakin siis Johan Vettervikin oli noudattanut vuoden 1688 sääntöä, jonka mukaan kaikki tuli ennen kartalle piirtämistä kunnolla mitata.

Jokia ei Vettervikin kartoille osu montakaan. Niissä hän kuitenkin noudatti luonnollista ja ohjeiden mukaista sinistä väriä. Mörtin tavoin Vettervik jätti ne kuitenkin nimeämättä. Ei edes alueen suurimpia Halikonjokea tai Lempilänjokea ollut nimetty. Nämä joet kuitenkin olivat niin huomattavia, että maanmittarin oli täytynyt merkitä ne tavallista paremmin ja värjätä kokonaan vaaleansinisellä. Silti jokiuomia on eräin kohdin vaikea erottaa taustastaan.³³¹ Tähän ei ole havaittavissa mitään erityistä syytä, mutta maanmittari

³²⁷ Gustafsson 1933, 27.

³²⁸ Kartoilla a2a:5 ja a2a:8.

³²⁹ Gustafsson 1933, 53.

³³⁰ Vesistön värittämättömyys näkyy myös esim. Finnarfin kartassa Kemiöstä, a2a:27. Itämerestä Vettervik on käyttänyt nimeä Salt Siöö.

³³¹ Esimerkiksi a2a:3, a2a:4 ja a2a:8.

on saattanut katsoa peltojen keskellä virtaavien purojen liiallisen korostamisen häiritsevän karttojen selkeyttä ja ulkoasua.

Pienempiä joenhaaroja ja puroja Vettervik ei ollut pitänyt merkityksellisinä kartoitustyön kannalta, vaan oli huomionut vain muutamat pääjoista haarautuvat osat ja jättänyt nekin nimeämättä. Jostain syystä, ehkä tilakysymyksen vuoksi, Vettervik ei ollut näissä kohdin noudattanut nimeämisestä annettuja ohjeita ollenkaan.³³² Jokien uomien kohdalla voidaan havaita merenrantojen tavoin niiden varsin tarkka kulku, mikä tukee tehtyä päätelmää.³³³ Yksityiskohtana on todettava, että Halikon seudun pari vesisahaa eivät sijaintinsa puolesta voineet näkyä kartoilla millään tavalla.³³⁴

Rikalan mahtikaudella Halikon oletetaan olleen merkittävä satamapaikka, mutta maan nousu ja taloudellisten olojen muutokset, mm. lastauspaikkojen siirtyminen naapuripitäjiin, tuhosivat tämän aseman, niin ettei mitään suurta satamaa voi olettaa seudulla enää tutkimusaikana olleen. Toisaalta juuri lahden pohjukkaa ei ollut mitattu. Taloudellisesti tärkeänä kohteena satama varmasti olisi silti merkitty paikalleen. On huomattava, ettei satamaa ole myöskään kihlakunnan kartalla, mikä osoittaa, ettei satama enää 1600-luvulla ole ollut suuri ja tärkeä.³³⁵ Joista on mainittava sekin, että ne on piirretty vain niiltä osin kuin ne liittyivät karttojen kuvauskohteisiin, ja ne ovat siis hyvinkin katkonaisia palasia siellä täällä.³³⁶

Maanmittarien kaikenlainen taloudellisen käytön ja sen jatkomahdollisuuksien arviointi kuului säädösten mukaisiin tehtäviin. Tällaiseksi on katsottava myös kalastuksen tarkastelu, olihan vesistöistä mahdollisuus saada kruunulle verojen osalta ja asukkaille ravinnon ja kaupan kannalta merkittävää saalista. Vedet oli jo keskiajalta jaettu ympäröivien talojen omistusten mukaan joko yhteisiin tai yksityisiin. Halikon seutua tarkasteltiin myös kala-apajien osalta. On kuitenkin huomattava, että vaikka Halikko olikin kivikauden aikana ollut kalastuksen kannalta edullisessa asemassa, syvien lahtien ja poukamien ulotuttua pitkälle sisämaahan, oli tilanne muuttunut maan nousun myötä suuresti, rantaviivan vetäytyttyä kauemmas ja merenlahtien mataloituuessa. Tämä oli varsin

³³² Toisaalta on muistettava, että kruunu ja maanmittaustirehtööri valittivatkin koko ajan siitä, että ohjeita ei noudatettu riittävän hyvin.

³³³ Luonnollisesti näiden suhteen näkyy pientä eroa nykykarttaan, mutta niin vähäistä, että sitä ei ole tässä syytä huomioida.

³³⁴ Sahat olivat Vaskion ja Perniön puolella ja niiden sijaintia on pidetty varsin edullisena. Vesisahat sinällään olivat Suomeen tulleet jo 1500-luvulla. Pitkänen 1992, 237 – 238; Åström 1980a, 252.

³³⁵ Tärkeitä pysähdyspaikkoja olivat maakunnassa tällöin Nauvo ja Korppoo, kun taas Kemiö oli tärkeä perämiespaikkakunta. Talonpoikaisto toki silti purjehti Ruotsiin, pitäen sitä ikaikaisena oikeutenaan ja vaatien sille vahvistusta. Seudun laivojen pääomistajat olivat toki luonnollisesti aateliskartanoiden omistajia, niiden vuokraajia tai voutteja. Halikon maine satamapaikkana säilyi erikoisen pitkään, sillä Kallion mukaan se pääsi erälle 1700-luvulla painetulle, Euroopan tärkeimpiä satamia esittäneelle kartalle. Pitkänen 1992, 234-235; Rinne 1963, 82, 86; Kallio 1930, 318-323, 327; Kihlakunnan kartta MH5.

³³⁶ Tämä on toki ohjeiden mukaista, sillä vain kohteeseen liittyvät asiathan katsottiin tärkeiksi ja siis kartoille merkittäväksi.

ikävää, sillä kalaveron suuruudessa oli tavoiteltu yhdenmukaisuutta, saaliin suuruudesta riippumatta.³³⁷ Maanmittarien töitä tarkasteltaessa kartat jakaantuvat tässä mielessä kolmeen eri ryhmään, sisämaan karttoihin, Halikonjoen ranta-alueen karttoihin ja merenranta-alueen karttoihin.

Sisämaan karttoja on kaksi, a2a:3 ja a2a:4, molemmat Johan Vettervikin piirtämiä. Näiden karttojen osalta yllättää maanmittarin pikkutarkka ohjeiden seuraaminen. Koska molemmat kuvaavat selvästi sisämaata, eikä selitysosissaan ollut ulko-omistuksia muualta lueteltu, voisi olettaa tämän riittäneen ilmaisemaan kalavesien puutetta. Vettervik ei kuitenkaan ollut tyytynyt siihen. Tunnollisuutta kuvaa hyvin se, että hän oli molempien karttojen selitysosien loppuun erikseen kirjannut, ettei taloilla ollut kalastuksen mahdollistavia vesiä. Sääntö oli sääntö ja sitä oli kaiketi noudatettava, oli kartan kuvaama paikka sitten sisämaassa tai ei.³³⁸

Toinen selkeä ryhmä ovat merenrantaan sijoittuvat kartat. Näitä on kolme kappaletta, joista Vettervik on piirtänyt kartat a2a:5 ja a2a:8. Nämä kuvaavat molemmat nykyisen Angelniemen Halikon puoleista päätä. Olof Mört on piirtänyt oman karttansa a2a:1 Kokkilasta, kuten jo aiemmin on käynyt ilmi. Mörtin kartan pelkistettyä ilmettä ja tietopohjaa ilmentää myös hänen kalastustarkastelunsa. Siinä hän on hyvin lyhyesti todennut talolla olevan omaa rantaa, josta voitiin kalastaa. Halikkoa ei ole pidetty rikkaana kalastuspitäjänä ja Mörtkin onkin maininnut Kokkilan vesien olleen köyhiä suomuskalavesiä.³³⁹ Mörtin käyttämää termiä käytettiin yleisnimityksenä vahvasti kehittyneet suomut omanneille kaloille ja se oli käytössä vastakohta mm. sillille, silakalle ja ns. suomuttomille kaloille. Jakotapa noudatti myös kalastajien perinteisiä tapoja jaotella saaliinsa.³⁴⁰ Silakkaa ei ollut siis Kokkilassa saatavilla. Suomuskaloja Mört ei ollut eritelty tarkemmin, mutta voidaan olettaa hänen tarkoittaneen särkiä tai yleensä särkikalvoja, sillä muiden karttojen tiedot viittaavat tähän.

Vettervik eritteli asiaa tarkemmin Angelniemen kartoillaan. Vaikka molemmat kartat kuvaavat saman niemen päätä, oli niiden ja siis talojen välillä eroa kalastusmahdollisuuksissa. Marttilan eli Niemen kylällä ei ranta-alueesta ollut hyötyä. Vettervik huomautti, ettei kylällä ollut mahdollisuuksia silakkaan, mutta ei kummempin myöskään em. suomuskaloihin. Angelniemen talollakaan ei ollut edellytyksiä silakan

³³⁷ Tallgren 1931, 112; Rinne 1963, 89-90, 97; Jutikkala 1958, 34-35, 66. Matinollin mukaan tosin kalastuksessakin tuli ennen veroa ottaa huomioon talouden omat tarpeet. Matinollin 1976a, 21.

³³⁸ Mm. kartalla a2a:3 Vettervik oli kirjannut "...ej eller något endast fiskerijd." Tietysti voitaisiin pohtia, oliko Vettervikin merkintöjen motiivina mm. turhautuminen kaikenlaisiin sääntöihin ja sitä kautta mielenosoittaminen tällaisissa yhteyksissä melko tarpeettomien, mutta pykäläen mukaisten merkintöjen avulla, mutta ilman muuta näyttöä tästä ei voida sanoa mitään varmaa.

³³⁹ "Ringa fiälfiskie watn..." Kartta a2a:1.

³⁴⁰ Suomuskaloihin luettiin mm. ahven, hauki ja särkikalat. SAOB VIII 1926, F692; Viikuna 1935, 26.

vetoon. Sen sijaan suomuskaloja oli saatavilla, joskin kalavedet olivat silläkin vähäpätöisiä.³⁴¹ Tässäkin yhteydessä muut kartat viittaavat siihen, että kyseiset kalat olisivat särkikaloja. Angelniemi ei kuitenkaan voinut nauttia näistä yksin, sillä Vettervikin mukaan ulko-omistukset, joiden yhteydessä kalavedet käytiin läpi, olivat yhteisiä Päärnäspään kanssa.³⁴² Vettervikin tarkkuus Mörtiin verrattuna ilmenee ehkä selvemmin siinä, että hän oli selitysosissa rajatusti maininnut myös käytettyjä pyyntivälineitä. Angelniemellä ja Päärnäspäällä oli yhdessä käytössä kolme jonkinlaista verkkoapajaa, mainittuja suomuskaloja varten.³⁴³ Vaikka nämä Halikon alueet sijaitsivat meren rannalla, ei siitä näytä juuri kalastuksessa olleen hyötyä. Kruunun tavoitellessa mahdollisimman tarkkaa ja tehokasta verotusta, tuli vähäisetkin määrät silti ottaa huomioon.

Edellä olleiden sisämaan ja ranta-alueiden karttojen kalastusmahdollisuuksien välimuotoa edustaa Halikonjoen varren karttamateriaali. Aikanaan melko suuri ja monella tapaa merkityksellinen joki oli 1600-luvun lopussa jo melko pieni ja vähäpätöinen. Sen varren asutuksella oli kuitenkin edelleen jossain määrin mahdollisuuksia hyödyntää sitä kalastamalla. Jokivartta ylimmiltä osilta kuvaa Yttelän kylän kartta a2a:6. Vaikka silakka on merikala, oli Vettervik kokenut tarpeelliseksi tarkastella myös jokivarren töissään tämän kalan saatavuutta.³⁴⁴ Niin Yttelässä kuin muuallakaan jokivarressa ei Vettervikin mukaan silakkaa ollut saatavissa. Kuitenkin keväisin ja kutuaikaan oli Yttelän kylän mailla virranneessa Halikonjoessa vähäsen suomuskaloja³⁴⁵, joita voitiin saalistaa perinteisillä menetelmillä, kuten verkoilla ja merroilla. Näiden kalojen lisäksi oli joesta saatavissa myös muuta ”pienää kalaa”, jonka kokoa maanmittari vertasi pieneen salakkaan. Hyvin kuvaavaa sille, etteivät maanmittarit voineet millään olla vaadituntasoisia kaiken asiantuntijoita, oli Vettervikin tietämättömyys kalalajeista. Hän ei nimittäin ollut tunnistanut näitä pikkukaloja varmasti. Koska hän ei saanut Halikosta käsiinsä sellaista henkilöä, joka olisi voinut asian hoitaa, siis ruotsinkielisen nimen tiennyt tai kunnolla kyennyt kommunikoidaan, oli hän joutunut kirjaamaan ylös kalan suomenkielisen nimen, joskin senkin ymmärrettävästi hieman väärin. Saaliskala oli salakka ja maanmittarin merkinnät erikoisia, olihan hän kyseisen kalan kokoa juuri edellä samaiseen salakkaan verrannut!³⁴⁶

³⁴¹ Termi ”ringa”, toistuu kartoissa tarkoittaen juuri köyhää, vähäpätöistä.

³⁴² ”Uthmarcken samfält ihoopa med pärnäßpä.” Kartta a2a:5.

³⁴³ Maanmittari Vettervik käytti kartalla a2a:5 sanoja ”...träne samfältte fiällfiskie werper...” Nykyisellään ruotsinkielinen sana varp, mikä ilmeisesti on kyseessä, viittaa nuottaan, verkkoon tai yleensä niiden apajaan.

³⁴⁴ Tämä myös voidaan tulkita ohjeistuksen pikkutarkaksi noudattamiseksi.

³⁴⁵ Oletettavasti taas tarkoitettiin särkikaloja.

³⁴⁶ Vettervik oli kirjannut kalan nimen todella hieman väärin, joskin tunnustettavasti. Hän kirjoitti kartan a2a:6 selitysosassa, että ”...som warda kallade wid namn, på finska, Zalaka.” Mertahan oli jo tuttu pyydys Länsi-Euroopasta. Vilkuna 1935, 26, 49. Maanmittarin kokovertauksessa käyttämä monikkotermin löögör viittasi vanhaan kansan sanaan löga (nykyisin salakka on Ruotsissa löja). SAOB XVI 1942, L1817, L1824-L1825.

Keskimmäinen ”jokikartoista” (a2a:2) kuvaa Puotilan kartanoa, joka oli kolmen talonpojan viljelyskäytössä, vaikka oli aiemmin ollut luutnantilla. Talo saattoi olla väliaikaisesti tyhjillään ja siksi talonpoikien viljelemänä. Olihan kannattavampaa käyttää viljelysmaat hyödyksi, kuin antaa niiden mennä hukkaan. Tällä talolla ei kartan selitysosan merkintöjen mukaan ollut kalavesiä, vaikka jokivarressa muilla niitä oli. Lähimpänä joen suuta sijaitsi Rikalan kylä kartalla a2a:7. Tämä kartta nouseekin tärkeään rooliin mittaussäädösten noudattamisen arvioinnin osalta. Säädöksissä vaadittiin maanmittareita arvioimaan sekä nykyinen käyttö, että mahdollisuudet parannuksiin. Vettervik huomautti, että kylän vesistä olisi saatavilla jonkin verran lahnaa. Näiden saalistus olisi ollut mahdollista käyttämällä verkkoja ja pyydyksiä, joita kylässä ei kuitenkaan ollut. Maanmittari kiinnitti ohjeita noudattaen huomionsa selvästi seikkaan, jota ei ollut hänen mielestään kunnolla hyödynnetty. Vaikka Vettervik huomautti myös, ettei silakkavesiä ollut, oli Rikalassa sen sijaan kevään kutuaikana mahdollisuus saada hieman kalaa, jonka hän oli osannut tunnistaa särjiksi.³⁴⁷

Mitään suurta merkitystä ei näillä kaloilla voinut olla, Vettervikin huomauttaessa juuri vähäisistä määristä. Samoin Olof Mört piti kalavesiä vähämerkityksisinä. Mutta koska he olivat ne huomioineet, voidaan todeta heidän katsoen niiden olleen taloudellisessa mielessä, ja siis varmasti verotuksellisestikin, tyhjää parempia. Kruunulle oli luonnollisesti enemmän hyötyä vähäisistäkin verokertymistä ja parannuksista (mm. tähänhän Rikalassa oli mahdollisuus), kuin siitä että annettiin asioiden jäädä ennalleen. Kalastuksen kannalta seutu kuitenkin poikkesi Varsinais-Suomen yleisesti kalaisina pidetyistä vesistä. Tarkat merkinnät saattavat viitata siihen, ettei näissä kalavesissä ollut kyse yhteisistä apajista, joita voitiin kierrättää, arpoa tai ”pyhittää” ensiksi paikalle ehtineille.³⁴⁸

Kun Halikon alueen kalastusta tarkastellaan kokonaisuutena karttojen antaman kuvan pohjalta, voidaan todeta sen olleen varsin pienimuotoista. Nykyajan suosittua ja tärkeää silakkaa ei saatu tutkitun Halikon alueelta mistään. Tämä saattaisi vaikuttaa hieman oudolta, ottaen huomioon sen, että kyseessä on kuitenkin merikala ja rantaa Halikossa oli verrattain paljon. Toisaalta silakkavesien puute kuvaa yksityiskohtana tilannetta varsin hyvin: kalavedet olivat köyhiä. Vaikka seudulta oli suomuskaloja saatavilla ja saaliskaloja oli nimettykin särjiksi, lahnoiksi ja salakoiksi, oli kaikki kalapaikat kuitenkin katsottu vähäpätöisiksi. Olipa jopa niin, ettei eräiltä osin saatu käytännössä mitään saalista, vaikka

³⁴⁷ Juuri tämän kartan tieto särjistä antaa mielestäni aiheen olettaa myös muiden karttojen suomuskala-termin viittaavan särkikaloihin. Tarkemmin maanmittari ei pyydyksiä eritellyt, vaan käytti ilmaisua ”bragder”.

³⁴⁸ Saatettiinpa kalavesiä vuokratakin, vaikkapa saalisosuutta vastaan. Tällaiseen olisi periaatteessa ollut tutkimuskohteissa mahdollisuutta, mutta on epävarmaa tehtiinkö varsin vähäpätöisiksi arvioituilla apajilla näin. Viikuna 1935, 25; Virtanen 1938, 148-149, 154, 167-168, 171-172.

rantaa ja vettä olisikin ollut. Kalastuksesta saatava kuva sopiikin hyvin mm. Kari Pitkäsen tuloksiin. Hän on todennut Halikon historiassa, ettei merenkulun ja kalastuksen kaltaisilla sivuelinkeinoilla ollut halikkolaisten toimeentulolle suurta merkitystä. Paljon tärkeämpi se oli hänen mukaansa naapuripitäjissä, kuten Kemiössä ja Sauvossa. Kokonaan kalastusta ei kuitenkaan voida unohtaa. Karttamateriaali osoittaa, että sitä luonnollisesti alueella harrastettiin ja kalaa oli useampaa lajia. Merkinnät osoittavat myös sen, että niillä katsottiin olevan kaikista huolimatta ainakin jonkin verran taloudellista merkitystä. Toisaalta ne osoittavat senkin, että ainakin kalastuksen arvioinnissa maanmittarit noudattivat saamiaan ohjeita taloudellisten mahdollisuuksien tarkastelusta ja parannusesityksistä. On todettu, että perinteiset menetelmät ja usein sisävesissä tai rannassa olleet pyydykset sopivat suomuskaloille tai taloudellisesti vähämerkityksiseen pyyntiin. Näin oli tutkimusalueellakin, mikä osin selittää silakan puutteen ja vähäiset merkinnät. Edellisen lisäksi selityksenä on todennäköisesti Halikonkin osalta seikka, jonka Virrankoski on huomannut. Hän on todennut, että asutuksen tihentymisen myötä sisämaan asukkaat jäivät etelässä 1600- ja 1700-lukujen kuluessa pääosin syrjään silakanpyynnistä. Näin ilmeisesti merenlahden pohjukassa sijainneessa Halikossakin luovuttiin tästä ja silakan kalastus jäi naapuripitäjien huoleksi. Osin tästä johtuen katovuosien elannon tasaamiseen ei tutkimuskohteen taloilla ollut riittäviä omia kalavesiä, toisin kuin ulkosaaristossa. Merenrantapitäjänä saalista silti varmasti tuotiin Halikkoon muutenkin myyntiin.³⁴⁹

Särkikaloja säilöttiin usein käyttämällä, mutta muuten kalan säilömisen ehdoton lisäke oli suola. Pitkänen on huomauttanut, että sitä käytettiin erityisesti silakan säilömiseen. Edellä ollut osoittaa, että tutkimusalueen talot joutuivat kyseisen kalan sitä halutessaan ostamaan muilta. Kari Pitkäsen tulkinta vaatii tämän tutkimuksen valossa tarkennusta sikäli, ettei silakka ehkä edellä kuvatun vuoksi ollut kaikille tärkein kala. Suolaa Halikon asukkaat saivat ainakin ruukinpatruunoiden harjoittaman maakaupan ansiosta. Samalla patruunat saattoivat ostaa kalaa ruukkilaisille ja tarjosivat talonpojillekin muuta ostettavaa, kuten viljaa ja olutta. Kauppaoikeushan ruukeille oli annettu vuonna 1664, vaikka kauppaa oli käyty jo aiemmin, mistä oli valitettukin. Sikäli ruukinpatruunoiden kauppa oli tärkeää, että esimerkiksi Turun kaupunki ei varustanut 1600-luvun jälkipuolella juurikaan kauppalaivoja. Tästä valittivat niin kaupungin porvarit kuin itsekin ruukinpatruuna ollut maaherra Lorentz Creutz.³⁵⁰

Suoalueita ei Vettervikin kartoille juuri osu. Tämä on sinänsä erikoista, koska seudulla on ollut varsin paljon soita. Suurta määrää soita ei ole myöskään 1650-luvulta

³⁴⁹ Pitkänen 1992, 233-234; Vilkuna 1935, 26-27; Wilmi 1991, 272; Virrankoski 1980a, 219.

³⁵⁰ Paljon suolaa tuotiin Baltiasta. Pitkänen 1992, 234; Vilkuna 1994, 240-243, 247-248, 252, 266; Perälä 1985, 123.

olevalla Hanssonin tekemällä kihlakunnan kartalla. Molempien yksi selittävä tekijä on ilmeisesti se, että kruunu oli oikeastaan kiinnostunut vain sellaisista soista, jotka voitiin raivata käyttöön tai jotka jo olivat käytössä. Mm. Kustaa Vilkunahan on todennut, että maakunnassa oli hyviä viljelyssoita vähän.³⁵¹ Käsiteltävät kyläkartat tosin muutenkin rajoittuvat varsin pienelle alueelle, asutuille seuduille, mikä selittää soiden vähyyttä lisää. Ainoat Vettervikin merkitsemät suoalueet ovat Yttelän kartalla a2a:6, kaukana itse kylän ydinalueesta. Tässä onkin täytynyt merkitä ulko-omistuksia ja -etuuksia, niin suota kuin metsääkin. Vettervik ei ole käyttänyt merkinnässä vahvoja reunuksia, vaan on lähinnä pilkuttanut suon ruskehtavalla värillä.³⁵² Suoalueelta lähteneet purot on merkitty lyhyesti.

Kuten Kokkilan tapauksessa, ei tämäkään suo liene ollut käyttämätön. Vettervik on Mörtin tapaan tunnollisesti kirjannut tiedot kartalle. Näiden mainintojen mukaan suosta olisi saatu heinää. Samalla maanmittari oli kuitenkin huomauttanut keskiosan kesäisestä tulvimisesta ja eteläosien lähteistä. Nämä osat lienevätkin olleet hankalimpia käyttää, eikä suota ollut kannattanut ajatella muutettavaksi pelloksi. Tarkastelujen huomio keskittyi monesti lähinnä soiden kelpaavuuteen pelloksi, mutta myös metsityksen puolesta voidaan suon olettaa olleen 1600-luvulla liian kaukana ja vaikeasti hyödynnettävissä. Toisaalta tällaiset arviot olivat ehkä tarpeettomia jo siitä syystä, että alue saattoi jo olla käytössä, heinästähän mainittiin. Suon laadusta ei kartassa ole tarkempia merkintöjä, eikä sitä voida päätellä piirtotyylistäkään.

7.2. Metsät käyttötarkastelujen kohteina

Vaikka Halikko olikin 1600-luvulla jo varsin tasaisesti asuttu, oli siellä kuitenkin paljon laajoja metsäalueita. Asutushan ei millään muotoa voinut peittää kaikkia metsiä, joita riittikin joka kartalle. Näille ei kuitenkaan kuvattu kaikkia metsäalueita, nehan olisivat peittäneet karttojen reunat kokonaan, vaan vain mitattavan kohteen eli talon tai kylän omistukset ja nautinnat. Kruunuhan halusi tietää juuri talojen omistukset ja veronmaksukyvyyn sekä sen, miten näiden mailla taloutta voitaisiin kehittää. Näinpä muut maat esim. pitäjän laidoilla olivat vähemmän tärkeitä.

Vaikka määräys metsäalueiden mittaamisesta annettiin vasta vuoden 1688 johtosäännön yhteydessä, merkitsi Olof Mört jo edellisenä vuonna mitatulle Kokkilan

³⁵¹ Kihlakunnan kartta MH5; Vilkuna 1935, 75. Tarkasteltavia soita oli mm. Hanssonin aikaan rajattu sanoin ”...kärr dugliga att rödjäs...” Kamarikollegion lisäohje 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 35.

³⁵² Nykyään alue on metsäistä suota, joskin sitä on ojitettu. Muoto on säilynyt melko ennallaan. Vettervikin tapa on lähellä Hanssonia, joka kartalla MH5 on käyttänyt tasaista ruskeaa väritystä tai rusehtavaa pilkutusta.

kartalle kylän laidan metsiä. Varsinaista metsän merkintää oli kartalla kahdessa osassa, joista toinen oli rajaamaton alue lähellä kartan taloa toisen ollessa tarkkaan rajattu kapea kaistale Toppjoen ja Kokkilan välillä.³⁵³ Mörtin metsämerkit ovat varsin persoonallisia. Värinä on vanhaan tapaan tummanvihreä, jolla hän oli värittänyt kiehkuroita ja hieman vanhaan perinteeseen viitanneita puun kuvia. Kiehkuroiden ja puiden yhdistelmä eroaa perinteestä kuitenkin siinä, että aikaisemmin oli yleisesti tyydytty pelkkiin puun merkkeihin (ks. Kuva 15: Esimerkki Mörtin metsämerkeistä kartalla a2a:1). Olof Mörtin merkintöjä voidaan pitää välivaiheen tapana, sillä merkintätavat olivat 1600-luvun lopulla muuttumassa vähemmän koristeelliseen suuntaan. Toppjoen ja Kokkilan välinen rajattu

Kuva 15

alue oli kartan selitysosassa selitetty tarkemmin. Mört huomautti siinä kyseisen alueen olleen riidanalainen Kokkilan ja Toppjoen kesken. Minkäänlaista kantaa ei Mört kiistaan ottanut, eikä kartan rajauksen perusteella, vaikka alue oli Kokkilan kartalle otettu, voida omistuskysymyksestä tehdä johtopäätöksiä. Ilmeisesti Mört oli halunnut ottaa alueen mukaan varmuuden vuoksi, tuli ratkaisuksi lopulta mikä hyvänsä. Koska mittaussäädökset tarkentuivat vasta seuraavana vuonna, saattoi Mört muuten jättää metsämaat mittauksista sivuun³⁵⁴ ja tyytyä niiden osalta lähes täysin selitysosaa tarjoamaan tukeen. Muut metsämaat kuuluivat kartan mukaan yhteisesti Kokkilan, Valttilan ja Asilan kylille.³⁵⁵ Kokkilan seudun metsien puulajeista ei selitysosista saa kunnon kuvaa. Ainoat merkinnät löytyvät pellon viereiseltä metsäalueelta, joka Mörtin mukaan oli kuusi- ja mäntymetsää kasvanut mäki. Kokkilan seudun metsät lienevätkin olleet pääosin näitä, tosin varmasti joukossa on ollut muuta puustoa, jota löytyi Vettervikin karttojen kuvaamasta Halikosta.

Kuusi ja mänty sopivat puina myös niihin käyttötärpeisiin, joita Mört kartan selitysosaa merkitsi. Kylien yhteismaat kävivät nimittäin Mörtin mukaan melko moneen tarkoitukseen. Metsistä saatiin aidaksia ja seipäitä, polttopuita ja jopa hirsitavaraa, jota voitiin varmasti käyttää eri rakentamistarpeisiin.³⁵⁶ Kuusi- ja mäntypuut sopivat juuri näihin tarkoituksiin, toisin kuin moni muu puulaji. Mört muisti myös kiistanalaisen raja-alueen metsän käyttötärpeet. Sen hän katsoi kelpaavan polttopuiksi ja aidaksiksi, siis melko samanlaisiin tarkoituksiin. Koska hän ei ollut eritellyt puustoa, täytyy olettaa sen olleen pääosin samanlaista kuin viereisillä yhteismailla. Mörtin merkinnät täyttivät erittäin

³⁵³ Toppio ja Käckila. Kartta a2a:1.

³⁵⁴ Selitysosaa peittää nämä alueet lähes kokonaan.

³⁵⁵ "...med Waltila och ABila byar." Kartta a2a:1.

³⁵⁶ Mört käytti sanaa "timber". Kartta a2a:1. Muutamissa kohdin Mört kirjoitti käyttötärpeita ylös myös karttakuvaan.

hyvin voimassa olleiden säädösten vaatimukset, mutta seuraavana vuonna tullutta mittausvaatimusta hänen työnsä ei olisi enää täyttänyt.

Johan Vettervik edustaa merkintätavan osalta Mörtiä hillitympää suuntaa.³⁵⁷ Hänkin käytti vihreitä puun merkkejä, mutta niiden rooli oli jo hyvin vähäinen ja ne lähes hukkuvat muun kartan keskelle. Vettervik käytti Mörtin tapaan myös kiehkurakuvioita³⁵⁸, mutta nekään eivät millään tavalla korostu ja paikoin merkinnät ovat varsin harvassa (ks.

Kuva 16

Kuva 16: Malli Johan Vettervikin metsämerkeistä kartalla a2a:6). Merkinnähän olivatkin itsessään sivuseikka, kun kruunu halusi tietää taloudellisista mahdollisuuksista. Vettervikin kartat ovatkin mielenkiintoisia juuri niitä koskeneen metsien oikean mittausvaatimuksen suhteen, jota ei vielä varsinaisesti Mörtillä ollut. Vaatimusten täytäntöönpano näkyy osittain heti kartan asettelussa. Kun Olof Mört oli voinut sijoittaa karttansa selitysosan kylän metsäalueiden päälle ja tyytyä tekstiin laidoilla

tai selitysosassa, ei tätä mahdollisuutta enää 1690-luvun puolella toisella maanmittarilla ollut. Mittausten ja kartalle piirtämisen vaatimusta noudattaen Vettervik joutuikin sijoittamaan selitysosansa sinne mihin se mahtui, vaikka useammassa osassa, ja piirtämään metsäalueet kokonaisuuksina, mikä taas ulokkeineen johti varsin epäsäännöllisiin karttalehtien muotoihin.³⁵⁹ Maanmittari seurasi saamiaan ohjeita ainakin kartan ulkoisen olemuksen puolesta varsin kuuliaisesti.

Metsien taloudellisen käytön ja mahdollisuuksien arviointiin kuuluu oleellisesti tieto niiden puulajistosta ja koosta. Myös tässä suhteessa Johan Vettervikin työ on Mörtiä tarkempaa. Pelkästään selitysosaan tulleet merkinnät eivät hänelle riittäneet, vaan hän merkitsi puuston lajit myös karttakuvaan sinne, missä niitä kasvoi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että selitysosan tiedot ovat olleet keskeisimpiä, koska arviot oli koottu sinne tiiviiseen ja yhtenäiseen muotoon. Karttakuvasta tietoja olisi ollut lähes mahdotonta kerätä ilman, että jotain olisi jäänyt huomaamatta. Ne lienevätkin olleet tarpeen lähinnä yleiskuvaa ja arviointeja kartalta hahmoteltaessa.

Ohessa on taulukko (Taulukko 11) seudun kartoituksissa selvinneistä puulajeista. Taulukko ei yksinään kuitenkaan kerro koko totuutta Halikon tilanteesta. Mörtin kartalla ei ollut merkintöjä muista puulajeista kuin kuusesta ja männystä, vaikka siellä varmasti

³⁵⁷ Alfred A. Gustafsson onkin maininnut karttojen ulkoasun lähentyneen nykyaikaista tapaa. Gustafsson 1933, 52–53. Väriykestä enemmän mm. Cserhalmi 1999, 19-20.

³⁵⁸ Mahdollisesti ottaen mallia Mörtistä. Tähänhän olisi ollut edellytyksiä, olivathan molemmat miehet toimineet keskenään samoilla seuduilla jo pitkään.

³⁵⁹ Tällaisesta käy esimerkkinä vaikkapa kartta a2a:6. On tosin muistettava, että Mörtkin kyllä piirsi kartalleen a2a:1 tarkasti kiistanalaisen metsäalueen, ilmeisesti sen ongelmien ja mahdollisen tulevan ratkaisun edellytysten vuoksi, mutta Vettervik piirsi kartoilleen kaikki alueet kuuliaisesti.

muutakin oli. Mörtt lienee tullut siihen tulokseen, ettei niillä ollut taloudellista merkitystä, joten ne voitiin jättää merkitsemättä. Yleisimmät puulajit myös Vettervikin kartoituksen perusteella olivat kuusi ja mänty.³⁶⁰ Toisin kuin Kokkilassa, muualla Halikossa ne kuitenkin näyttävät olleen varsin vähäpätöisiä. Padanojan kartalla oli Vettervikin mukaan kunnollista kuusimetsää, kuten osin Marttilassa ja Kannistossa. Muualla hän tuli siihen tulokseen, että kuuset olivat pääosin joko pienikokoisia tai sitten ”puskia”. Yttelän kylästä hän on maininnut sekä kuusten että mäntyjen olleen kylän metsien kaukaisimmissa kulmissa.³⁶¹

Taulukko 11

Kyläkartojen puulajit		Puulaji					
		Kuusi	Mänty	Kataja	Koivu	Tammi	Leppä
a2a:1	Kokkila	x	x				
a2a:2	Puotila			x	x	x	
a2a:3	Padanoja	x	x		x		
a2a:4	Kannisto	x	x		x		x
a2a:5	Angelniemi	x	x	x			x
a2a:6	Yttelä	x	x	x	x	x	
a2a:7	Rikala	x	x	x	x		
a2a:8	Marttila	x	x				

Männyn osa oli muutenkin lähes samanlainen kuin kuusen. Kokkilaa lukuun ottamatta ne olivat maanmittarien mukaan joko pieniä tai niitä oli muuten vähän.³⁶² Rikalan kylän alueella, missä kuusetkin olivat puskia, oli mäntyjäkin harvassa. Puuston samankaltainen arviointi on luonnollista, sillä molemmat puuthan ovat havupuita, jotka viihtyvät varsin samantapaisilla mailla. Kuitenkin mänty kuivemman maan puuna kasvoi kartoituksen perusteella kunnolla lähinnä vain Kokkilassa. Halikon seutu merenranta-alueena, maan nousun seutuna sekä soisena ja kosteana pitäjänä tarjosi ilmeisesti paremmat olosuhteet kuuselle. Kolmas havupuu, jonka Vettervik oli arvioinut edes jollain tapaa olleen merkityksellinen, oli kataja. Näitä hän oli löytänyt mm. Puotilan, Angelniemen ja Yttelän kartoilta. Näillä alueilla katajan merkitys oli kuitenkin varsin pieni vähäisen määrän ja pienen koon vuoksi. Vain Rikalassa katajaa oli siitä päätellen paremmin, ettei maanmittari millään tavoin korostanut em. asioita. Näiden havupuiden usein varsin heikko laatu ja monin osin vähyys heijastuu kuitenkin myös metsien käyttömahdollisuuksien arviointiin, josta enemmän myöhemmin. Kuusta ja mäntyä oli pehmeämpinä helpompi käsitellä ja siksi ne katsottiin usein mm. katajaa paremmiksi, vaikka viime mainitusta

³⁶⁰ Näitä ei kuitenkaan ollut Puotilan kartalla a2a:2.

³⁶¹ “...graanbuskar bewuxit...” a2a:7. Kuuset olivat pieniä merkintöjen mukaan kartoilla a2a:4, a2a:5 ja a2a:8. Yttelän kylän kartta on a2a:6.

³⁶² Pieniä ne olivat kartoilla a2a:4, a2a:5 ja a2a:8 ja osin karttakuvan tekstin mukaan myös kartalla a2a:7.

saatettiin tehdä vaikkapa tarve-esineitä. Puuston sopiessa tällaiseen käsityötoimintaan, saattoi sitä Halikossa jonkin verran olla, sallihan kruunu sen maaseudulla tiettyyn rajaan saakka.³⁶³

Kuusen ja männyn jälkeen yleisin puulaji Halikossa oli koivu, jota löytyy viideltä kartalta, kuten taulukosta ilmenee. Vettervikin arviot näistäkään eivät olleet kovin hyviä. Puotilan, Padanojan ja Kanniston kartoilla oli vain ”koivupuskia”, mikä myös rajoitti käyttökelpoisuutta.³⁶⁴ Myös Yttelässä ja Rikalassa oli koivua, mutta niissäkin puusto oli pientä ja Rikalassa vielä Vettervikin arvion mukaan kaukana kylästä. Kaksi kartoittajien tulosten mukaan harvinaisinta puulajia olivat tammi ja leppä, joita kumpaakin on vain kahdella kartalla, tammea Puotilan ja Yttelän kartoilla ja leppää Angelniemen ja Kanniston kartoilla. Myös näitä puita oli Vettervikin mukaan vähän, joskaan ei sentään ”puskina”, kuten melkein kaikkia muita puita jossakin päin Halikkoa.³⁶⁵

Halikon alueen puusto näyttää kokonaisuudessaan olleen varsin heikkokasvuista ja muutenkin vähäistä. Puulajeja oli varsin vähän ja metsän kokokaan ei ollut maanmittarien tulosten mukaan päätä huimaava. On kuitenkin muistettava, ettei 1600-luvun lopun kartoilla näy kaikki maa, vaan vain kartoituksen kohteeksi joutunut osa ja näilläkin seuduilla parhaat maat oli varmasti aikanaan kaskettu, asutettu ja muutettu pelloiksi tai niityiksi. Jäljelle jääneitäkin maita käytettiin koko ajan hyväksi, eivätkä ne siis olleet aikojen saatossa koskemattomina kasvaneita alueita. Lisäksi maanmittarit keskittyivät mittauksissaan metsien taloudellisen käytön kannalta olennaisiin seikkoihin ja varmastikin tämän johdosta jättivät huomiotta seikkoja, jotka eivät heistä siihen kuuluneet. Pitää myös muistaa, että sekä parhaiden metsien että parhaan puuston maat olivat kaikkien kannalta kiinnostavia. Niistä kilpailivat sekä naapurikylät, suuret säterit että muut. Yksi tekijä vaatimattomiin metsämaihin ja puustoon oli varmasti siinä, että vuonna 1635 mm. Raaseporin ruukkien puunhankinta-alueita laajennettiin Halikon kihlakuntaan. Itäinen Varsinais-Suomi ja läntinen Uusimaa, tarkemmin sanoen Raaseporin läänihän oli tuolloin Suomen ruukkikeskittymä.³⁶⁶ Se ei voinut olla kuluttamatta ja rajaamatta metsämaata ja puustoa.

³⁶³ Puotilan kartalla a2a:2 Vettervik huomautti katajien olevan pieniä, Angelniemessä (a2a:5) samoin käyttäen puska-termiä (”...enebuskar...”) kun taas Yttelässä (a2a:6) katajaa oli hänen mukaansa ”siellä täällä”. 1680-luvulla oli käsityöasiassa valtiopäivillä talonpoikaiston mieleisesti (mutta kaupunkiporvariston mielipiteen vastaisesti) edetty. Vilkuna 1935, 192; Heino 1985, 72-74, 84.

³⁶⁴ Kartoilla a2a:2 ja a2a:4 koivua oli lisäksi melko vähän.

³⁶⁵ Vettervikin termit hieman vaihtelevat, mutta niistä on selvästi pääteltävissä eri yhteyksissä vähäinen puuston määrä. Hän käytti mm. termejä ”ibland” (a2a:2), ”någre fåå” (mm. a2a:3) ja ”här och där” (mm. a2a:6).

³⁶⁶ Polttoaineenahan ruukeissa oli Suomesta runsaasti saatu puu, vaikka itse rautamalmi jouduttiin pääosin tuomaan Ruotsista, lähinnä Utöstä. Vilkuna 1994, 31, 133; Virrankoski 1980b, 245-246.

Toisaalta ruukkitoiminta ei ollut ainoa tekijä, joka rajasi metsänkäyttöä ja sen kasvua. Halikon seudulla toimi nimittäin useita sahoja. Varhaisimmat tiedot Suomen sahoista liittyvät Halikon naapuriin Vaskioon, jossa toimi 1500-luvulla ainakin kaksi sahaa, joista toinen tosin saattoi olla ollut jo keskiajalla toiminnassa. Halikon talonpoikien metsänkäyttöä varmasti rajoitti se, että sahat tarvitsivat itselleen kunnan puutavaraa. Vaikka varmuutta ei asiasta tämän tutkimuksen piirissä voida saada, on mahdollista että halikkolaisetkin olivat myyneet metsiensä hakkaus oikeudet sahojen omistajille. Näinhän oli tapahtunut mm. Vaskion Sauvonkylässä, jossa talonpojat olivat myyneet ne 1500-luvulla käskynhaltija Flemingille. Vaikka talonpojat eivät olisi Halikossa näin tehneetkään, halusivat hyvien kulkuyhteyksien ja vesivoimanlähteiden äärelle asettuneet sahurit varmasti muuten päästä käsiksi alueen metsiin. Ei olisikaan ihme, ettei puusto kovinkaan monella kartalla ollut järeää. Puusto houkutti ainakin yhä 1600-luvun lopulla, koskapa Joensuun tilanhoitaja Grabbe perusti uuden sahan vuonna 1693.³⁶⁷ Toiminta lienee herättänyt toiveita, sillä sahojen arveltiin yleisesti tuottavan puutavaraa paitsi omiin pitäjiin, lähikaupunkeihin ja erilaisille veistämöille, niin myös vientiin asti. Kunnan metsää omistaneilla taloilla, joita oli muutama tutkimuskohteessakin, oli mahdollisuus metsänsä myyntiin ja näin lisätuloihin.³⁶⁸ Kruununkin oli saattanut käyttää metsiä oman hallintonsa taholta. Esimerkiksi Turun linna oli saanut käyttää osaa Vaskion verokunnan metsistä, mikä oli johtanut suuriin hakkuisiin ja kuluttanut siten niitä. Toisaalta kruunu halusi katsoa kaikkien yhteismaiden ja yksityisomaisuuteen kuulumattomien alueiden kuuluvan itselleen ja maaherrojen valvontaan.³⁶⁹ Vaikkei näin välttämättä ollut Halikossa käynytäkään, kuvaa seikka ainakin sitä, miksi kruunu myöhemmin usein pelkäsi metsien loppuvan. Edellä mainitut tekijät selittävät osittain puuston vaatimattomuutta, mutta kartat kuvaavat silti myös Halikon seudun muutenkin varsin vähäistä metsävarallisuutta. Tätä voidaan arvioida myös metsien käytön kannalta.

Vaikka varsinaiset metsämittaukset määrättiin tehtäviksi vasta vuonna 1688, kuten aiemmin on mainittu, oli jo Olof Mört ottanut tämän perustasolla huomioon ja tarkastellut metsän hyötykäyttöä ja -kelpoisuutta.³⁷⁰ Mahdollisesti hänellä on ollut karttaa vuonna

³⁶⁷ On arveltu, että vesivoimaa olisi riittänyt Ruotsin-vallan ajalla paljon laajemmallekin teollisuudelle. Ahvenainen 1984, 11, 31; Virrankoski 1980b, 240; Pitkänen 1992, 237-238.

³⁶⁸ Ensiluokkaisen tavaran tuotto oli kuitenkin hyvin vaikeaa ja vienti todellisuudessa vähäistä. Suosittu vientituote puutavarassa oli lauta. Sahaus oli silti arvioitu ainakin talonpoikien osalta kannattavaksi. Etelä-Suomen sahojen on arveltu tuottaneen puutavaraa pääasiassa omiin tarpeisiin ja osin Suomenlahden alueelle. Varsinais-Suomessa jopa Turun laivastoasemalta hankittiin puuta Halikosta asti ja 1500-luvulla puuta oli viety Halikon seudun Vaskiosta Turun linnan ja kirkonkin tarpeisiin. Kulutus oli siis ollut kovaa. Ahvenainen 1984, 33-34, 38-44, 46-47; Rinne 1963, 114, 120.

³⁶⁹ Pitkänen 1992, 237; Tiuhonen 1983a, 95.

³⁷⁰ Tältä osin on Mörtin kartan tietopohja tullut esiin. Seuraavassa on monen talon kylien osalta muistettava, että niissä saatettiin hakkuut ym. toimenpiteet tehdä yhdessä, yksittäin verolukujen sallimissa rajoissa jne. Jutikkala 1958, 67.

1687 tehdessään tieto siitä, että kruunun taholla oltiin havaittu tarve korjata maanmittaussäädöksiä, ja siitä, mitä kruunu halusi tarkemmin selvittää. Toisaalta metsät saatettiin jo yleisesti ymmärtää taloudellisten edellytysten arvioinnissa oleellisiksi ja siksi ne otettiin mukaan jo ennen kuin tähän varsinaisesti puututtiin.³⁷¹ Taulukkoon 12 on koottu ne metsän käyttömahdollisuudet, jotka maanmittarit totesivat Halikossa olevan. Kaskeamista, kydöttämistä sekä niityn perustamisen mahdollisuuksia ei taulukossa ole huomioitu, sillä niitä on käsitelty toisaalla omissa yhteyksissään.

Taulukko 12

Puunkäytön tavat ja mahdollisuudet		Käyttö							"Puun koverrus"	"Muut tarpeet"
Kartta		Raken- taminen	(Talon) Korjaustyöt	Aidakset	Seipäät	Poltto- puut	Kuusi- halot	Lehdesten teko		
a2a:1	Kokkila	x		x	x	x				
a2a:2	Puotila								x	
a2a:3	Padanoja	x	x	x		x				
a2a:4	Kannisto	x*		x	x	x				x*
a2a:5	Angelniemi	x		x	x	x				
a2a:6	Yttelä			x	x	x		x		
a2a:7	Rikala						x	x		
a2a:8	Marttila	x		x	x	x				x

* = Nämä käyttömahdollisuudet kiistanalaisella maalla

Käytännössä Halikko näyttää olleen polttopuiden osalta hyvässä asemassa. Ainoa talo, jonka mailla ei näyttänyt niitä kunnolla olleen, oli Puotila kartalla a2a:2.³⁷² Muuten tilanne oli Halikossa varsin hyvä. Tämä johtuu varmastikin siitä, että valtapuut kuusi, mänty ja koivu esiintyivät jokaisen talon ja kylän mailla ja ne tarjosivat siten varsin hyvin erilaisiin tarpeisiin sopivia polttopuita. Vain Rikalassa polttopuiden kohdalla oli enemmän ongelmia. Vettervik huomautti, että kylän metsämaita oli saatavissa "mainituista puskista" vain joitakin lasteja kuusihalkoja³⁷³, oletettavasti kuitenkin kylän jokaiselle talolle. Vettervikin tulokset ovat ymmärrettäviä, kun kylää ja sen metsää tarkastellaan kokonaisuutena. Koivut olivat pieniä ja kaukana kylästä, ja mäntyä oli vähän. Ja koska kylän metsäalueet olivat varsin pienet talojen määrä huomioon ottaen, ei maanmittarin arvio yllätä. Lieneekin ollut niin, että Rikalalaisten on ollut pakko turvautua muiden apuun ja käydä polttopuukauppaa. Toisaalta kaksi kylän asukkaa saattoi rälssin lampuoteina turvautua emotilansa apuun, tosin ei varmastikaan vastikkeetta. Rälssilampuodin asemaa lienee heikentänyt entisestään se, että tällaisessakin asiassa joutui turvautumaan joko

³⁷¹ Tämän asian suhteen pitemmälle meneviä johtopäätöksiä voidaan kuitenkin tehdä vasta jatkotutkimuksen pohjalta. Matinoli tosin huomauttaa, että kruunu halusi kerätä metsästä veroa yli talon omien tarpeiden menevän tuoton osalta. Matinoli 1976a, 21.

³⁷² Alue näyttää muutenkin poikenneen toisista melko paljon, joten sitä tarkastellaan omissa yhteydessään.

³⁷³ "...nägre fää laß graanviid..." Kartta a2a:7.

emotilaan tai muiden apuun, polttopuita kun jokainen tarvitsi ainakin syksystä kevääseen. Lampuodit maksoivat aatelille vuokraa tilastaan, joutuivat päivätöihin ja edellä olleen mukaan ehkä muutenkin riippuvaisiksi emätilasta. Aina tällaiset suhteet eivät Suomessa sujuneet ongelmitta.³⁷⁴ Vettervikin tulokset kuvaavat kuitenkin myös eri puiden arvostusta. Rikalasta hän nimittäin ensin mainitsi, ettei sieltä saanut juurikaan polttopuita, mutta kuitenkin lisäsi kuusihalkoja olevan saatavilla. Tästä voidaan päätellä, että koivua ja mäntyä saatettiin tuolloin pitää tähän tarkoitukseen parempina.

Seuraavaksi yleisimmät mahdollisuudet metsänkäyttöön oli seivästen ja aidasten teossa, jossa havupuut olivat merkittävässä asemassa. Aidaksia saatiin maanmittarien arvioitten mukaan kaikkialta muualta paitsi Rikalasta, jossa siis oli ongelmia heikkokasvuisen metsän osalta muutenkin, ja Puotilasta.³⁷⁵ Kaikilta muilta alueilta oli tähän sopinutta puuta saatavilla, eikä mahdollinen pienuuskaan sitä liikaa rajoittanut. Myös seipäiksi kelpaavaa materiaalia oli lähes yhtä paljon. Vain Padanojan, Rikalan ja Puotilan alueilla ei ollut tähän sopivaa puuta. Tälle löytyy osaselitys Padanojan vähäisestä mäntykasvustosta. Maanmittari Vettervik on saattanut katsoa sille olleen parempaakin käyttöä, eikä sitä sen vuoksi kannattanut hänen mielestään tuhjata sellaisiin. Olihan taloudellisesti ja muutenkin järkevämpää käyttää puutavara ensisijaisesti vaativampiin tai tärkeämpiin tarkoituksiin ja vasta sen jälkeen muuhun. Myös Marttilassa Vettervik arveli puuta riittävän näihin tarkoituksiin, kunhan ensin oli pohtinut polttopuun saatavuutta.³⁷⁶ Koska näiden tarpeiden arviointi seuraa maanmittareilla suuresti männyn ja kuusen esiintyvyyttä ja kasvukokoa, eikä koivulla näytä olleen tässä asiassa merkitystä³⁷⁷, osoittaa se selvästi aidasten ja seivästen pääasiallisen materiaalin olleen ainakin maanmittarien käsitysten mukaan havupuu. Ja näistäkin näyttää männyn merkitys olleen suurempi, koska mm. Padanojan tiluksilla mänty oli harvassa, eikä sen alueelta seiväsmateriaalia ollut saatavilla.

Puutavaraa on aina tarvittu järeämpiinkin tarkoituksiin. Tällaisiksi on laskettava kartoilla esiin tulleet kohteet hirsistä rakentamiseen ja korjaamiseen, joskin näistä korjauskäyttö on varmasti vaatinut vähiten järeintä puutavaraa. Näihin käyttötarkoituksiin kelvannut puusto ja niiden kasvualueet on luettavissa ohessa olleesta taulukosta.

³⁷⁴ Vuorentaan ja Viurilan rälsseihin kuuluneet talot kartalla a2a:7, selitysosassa numerot 13 ja 14. Toisessa yhteydessä on mainittu, kuinka Halikossakin valitettiin mm. päivätöistä. Muuallakin Suomessa oli ongelmatapauksia. Esimerkiksi Elimäellä 1680-luvulla ja Raudussa 1660-luvulla talonpojat löivät laimin kyyditys- ja päivätyövelvollisuuksiaan. Mäntylä 1969, 174-175. Lampuodeista on yleisemmin todettu, että niitä oli kartanoilla enemmän 1600-luvulla kuin isovihan jälkeisillä ajoilla. Tähän lienevät vaikuttaneet mm. nälkävuodet, sodat ja kasvanut torpparilaitos. Jokipii 1956, 317.

³⁷⁵ Rikalassahan oli "kuusipuskia" ja mäntyäkin vähän. "...fåå tall ibland och graanbuskar..." Kartta a2a:7.

³⁷⁶ Kartta a2a:8.

³⁷⁷ Esimerkiksi Angelniemessä kartalla a2a:5 ei katsottu koivua olleen merkittävästi ja sitä ei ollut listattu arvioon mukaan. Toisaalta koivua oli muuallakin lähinnä puskinä ja pienikokoisena.

Luonnollisesti ne sijoittuivat niille alueille, joilla maanmittarit muutenkin olivat arvelleet isointa puutavaraa löytyvän. Esimerkiksi heikkokasvuisen puuston Rikala ei tässäkään tarjonnut resursseja, kuten ei Puotilankaan seutu. Kanniston talon kohdalla on otettava huomioon, että hirsitavaraa oli saatavilla vain kiistanalaiselta maalta, kun taas talolle kiistatta kuuluneelta maalta ei rakentamiseen kelpaavaa puuta saatu.³⁷⁸ Koska lähellä tiluksia ollut hirsitavara on aikanaan ollut todella arvokasta, on selvää, että kiinnostus siihen oli suurta. Ei ollut kunnan mahdollisuuksia kuljettaa hirsyä kaukaa, joten varmasti kaikki tahot, jotka saattoivat päästä puuhun käsiksi, halusivat varmistaa oman osuutensa. Tästä syystä syntyi riitoja nautinnasta ja omistuksista.³⁷⁹ Padanojan ja Marttilan osalta on lisäksi otettava huomioon, että vaikka kelpoista puuta saatiin, oli sitä rajatusti. Esimerkiksi Padanojan mailla Vettervik katsoi talon rakentamiseen ja korjaamiseen sopivaa puuta olevan vähän ja sitäkin vain ”joskus”.³⁸⁰ Vaikka Yttelän mailla oli kuusta ja mäntyä, ei Vettervik ollut arvioinut niiden kelpaavan näihin tarkoituksiin. Ainakin osaselitys on varmasti siinä, että kuusi- ja mäntypuut olivat kylän metsämaiden kaukaisimmissa osissa. Kuljetusmahdollisuudet näyttävät ainakin järeimmän puuston kohdalla rajoittaneen 1600- ja 1700-lukujen vaihteen aikaisia metsän käyttömahdollisuuksia, jopa niinkin pienellä alueella kuin Halikossa. Naapuripitäjä Marttilalla oli tässä paljon paremmassa asemassa.³⁸¹

Halikossa oli, kuten taulukosta on nähtävillä, myös jonkin verran lehdesten tekoon sopivaa materiaalia, vaikkakin vain Rikalassa ja Yttelässä. Lehdeksiä käytettiin eläinten talvirehukseksi. Esimerkiksi lampaat, lehmät ja osin hevoset söivät tarvittaessa mm. koivun, lepän ja haapojen oksista tehtyjä lehdeksiä.³⁸² Rikalassa tämä oli erityisen merkittävää, sillä maanmittari Vettervikin arvion mukaan sen muut puunkäytön mahdollisuudet olivat erittäin rajalliset. Myös Yttelässä tällä oli sikäli merkitystä, että siellä ei ollut järeimpään käyttöön kelpaavaa puustoa. Kun lehdesten tekoon kelpaavuutta verrataan lehtipuihin, huomataan koivun merkityksellisyys. Useilla kartoilla oli nimittäin koivua puskina, mutta se ei näytä aina vaikuttaneen arvioihin. Lehdeksiä saatiin Yttelästä, jossa oli pientä koivua ja tammea siellä täällä, sekä Rikalasta, jossa oli myös pientä koivua, muttei muuta lehtipuuta. Rikalassa ei näytä olleen merkitystä myöskään koivujen pääasiallisella kasvulla kartan metsäalueiden laidoilla, kaukana kylästä. Koivu näyttää siis olleen lehdeksien pääasiallinen materiaali ja ohittaneen muut lehtipuut, joita varmasti käytettiin muihin

³⁷⁸ “...Men alts intett till huußbyggnad...” Kartta a2a:4.

³⁷⁹ Vettervik on kuitenkin jättänyt riidanalaisen maa-alueen mittaustensa ulkopuolelle ja merkinnyt vain kiistellyt rajan. Kartta a2a:4.

³⁸⁰ “...sampt något ljttett dher ibland till huuß Reparation och byggnad.” Kartta a2a:3.

³⁸¹ Muutenkin todettiin, että metsät eivät useinkaan päässeet kasvamaan kunnolla, mikä varmasti haittasi maakunnassa. Vilkuna 1935, 194.

³⁸² Kartat a2a: 7 ja a2a:6; Vilkuna 1935, 120-121.

tarkoituksiin. Myös puun koolla oli jonkin verran merkitystä. Kaikki puskat eivät kelvanneet tähän tarkoitukseen, mutta pieni puu kylläkin. Pienikin puu kävi tarpeeksi kasvettuaan ja tuottaessaan sopivasti oksaa ja lehtiä. Lehdesten teossa tuli odottaa jonkin aikaa, eikä mikä tahansa tavara käynyt ainakaan silloin, kun piti arvella metsän tuottoa maanmittauksille asetettujen vaatimusten mukaisesti. Etäisyys ei ollut suuri ongelma lehdesten ollessa kohtuullisen kevyttä tavaraa.³⁸³ Tämä on tosin aivan luonnollista: siinä missä 1600-luvun lopussa rakennustavaraksi ja muutenkin hirsiksi kelpavaa puuta saatettiin kuljettaa vain verrattain läheltä, ei kevyt lehdestavara ollut kuljetusongelma kenellekään. Kuten edellä jo mainittiin, erityisesti Rikalan kylälle, joka muuten oli metsävarallisuudeltaan varsin köyhä, tällä oli varmasti suhteellisesti ottaen suuri merkitys.

Puotilan ratsutila oli oma lukunsa. Sen suurista niittymaista ja edellä olleista vähäisestä puuston määrästä voidaan päätellä sen raivanneen suurimman osan käyttökelpoista metsää muuhun käyttöön. Maanmittari Vettervik oli tämän myös huomannut ja mainitsi, ettei tilalla juurikaan ollut edellisissä yhteyksissä mainittuihin käyttötapoihin kelvannutta metsää. Vain kaukaisimmissa laidoissa oli maanmittarin mukaan niihin mahdollisuuksia, mutta pääasiallinen kieltä osoittaa metsän käytännössä näiltä osin olleen taloudelliselta kannalta merkityksetöntä.³⁸⁴ Vettervikin mukaan tilan metsät kävivät kuitenkin hyvin yhteen käyttötarkoitukseen, nimittäin puun kovertamiseen ja uurtamiseen. Tämä onkin varsin huomattava havainto. Onhan todettu, että kovasta puusta vanhastaan valmistettiin Varsinais-Suomessa, joskaan ei pääasiassa Halikossa, arvokkaita puuastioita uurtamalla, kovertamalla ja painamalla. Tällaisiin tarpeisiin Puotilan mailla kasvaneet katajat, koivut ja tammet kelpasivat mainiosti. Ja vaikka tammea yritettiin kruunun taholta suojella, kävi se talonpoikien mielestä kernaasti monenlaiseen käyttöön. Vaikka Vakka-Suomen tapaiseen merkittävyteen maat eivät varmastikaan nousseet, voidaan Puotilan arvella tätä kautta saaneen korvattua ainakin osan muunlaisen metsän kohdalla kärsimistään menetyksistä.³⁸⁵

Metsiä voitiin 1600-luvun lopulla käyttää monella eri tavalla, mutta maanmittauksien yhteydessä niitä tarkasteltaessa löytyi paljon sellaisiakin puolia, mihin ne eivät kelvanneet. Myös nämä seikat lueteltiin karttojen selitysosissa, joten niiden

³⁸³ Karjan ravinnoksi käytetyistä lehdeksistä enemmän Vilkuna 1935, 120-123.

³⁸⁴ Ensimmäinen Vettervik kieltää kartalla a2a:2 em. tarkoituksiin sopivan metsän olemassaolon, mutta jatkaa lisähuomautuksella ”...uthan alt främmande långwege bredh, om desse förenämbe tarffwer...”.

³⁸⁵ Vilkuna 1935, 191-195; Rinne 1963, 103-108, 115-119. Kartalla a2a:2 Vettervik käyttää mainitusta käyttötavasta ilmaisua ”wedregjältning”. Tammea yritettiin suojella mm. sakkujen uhalla. Kuningas Kristoferin maanlaki, 76, 106-107, 112.

perusteella oli aikanaan helppo todeta ne asiat, joita ei kannattanut alueelta toivoakaan.³⁸⁶ Yllä on tarkasteltu niitä puolia, joihin metsät toisissa yhteyksissä käsiteltyjä kydöttämistä ja kaskeamista lukuun ottamatta kävivät. Muut asiat on edellä olleeseen taulukkoon otettu kohtaan ”muut tarpeet”, joita löytyi Kannistosta ja Marttilasta.³⁸⁷ Marttilasta Vettervik huomautti lisäksi, etteivät sen metsät kelvanneet kuitenkaan lehdesten taittoon. Tämä on luonnollista, mutta ehkä turhaa, Vettervikin aiemmin mainittua alueella kasvavan pelkästään kuusta ja mäntyä.³⁸⁸ Havupuista oli paha lehdeksiä saada tuolloinkaan. Koska todennäköisesti esimerkiksi ojanvierillä kasvoi silti puskia yms., antaa se perusteen tulkita maanmittarin maininta tarkkuudeksi, jolla hän halusi tässä yhteydessä noudattaa ohjeita. Mitä tarpeita nämä merkityt ”muut” olivatkin, ei tule tarkkaan selväksi mistään. Tästä päätellen ne eivät taloudelliselta merkitykseltään olleet kovinkaan kummoisia, sillä erittelyyn intoutunut maanmittari olisi ne varmasti silloin muistanut merkitä. Joka tapauksessa ne olivat jotakin, mihin havupuita saattoi hyödyntää.³⁸⁹ Toinen vastaava muihin tarpeisiin käypä metsämaa oli Kanniston jo aiemmin riidanalaiseksi todettu alue. Käyttökohteet oli selvästi lueteltu talon omalta maalta. Perustellusti voidaan olettaa kiistanalaisen maan puunkäytön kohteet pääasiassa samoiksi, kuin oman maan mahdollisuudet, joita olivat aidakset, seipäät ja polttopuut. Kun metsä kelpasi hirsiksi, se varmasti kävi ainakin osittain tällaiseen pienimuotoisempaan käyttöön. Mahdollisesti Kanniston riidanalaisista metsistä voitiin hieman tuohestaa, vaikka talon omissa metsissä näin ei voitukaan tehdä.³⁹⁰ Kanniston seudun havupuitten muodostamia metsiä saattoi ehkä käyttää myös muuhun vähämerkityksisempään käyttöön, kuten Marttilan metsiäkin oletettavasti käytettiin.³⁹¹ Alueen koivut olivat ilmeisesti puskamaisia, minkä vuoksi lehdeksiä tuskin saatiin. Niitähän ei nimittäin saatu aina muualtakaan, missä puut olivat ”puskia”. Harvat lepätkään, joita Vettervikin mukaan alueella kasvoi, tuskin toivat sanottavaa hyötyä.³⁹²

³⁸⁶ Olof Mört tosin listasi vain hyötykäytön tavat. Tämän voidaan myös mielestäni katsoa osoittavan sitä, kuinka Mörtin kartan valmistumisen jälkeen annetut ohjeet metsien mittauksista ja arvioinnista aidosti vaikuttivat työn laatua ja tarkkuutta parantavasti, ainakin tutkimuskohteen osalta.

³⁸⁷ Kartat a2a:4 ja a2a: 8.

³⁸⁸ ”Medh endast bewuxen små tall och graanar.” Kartta a2a:8.

³⁸⁹ Mutta ei kuitenkaan kaskeamista, kydötystä tai niityn raivausta Vettervikin kartan a2a:8 merkintöjen mukaan. Koska Vettervik todella listasi yleisesti karttoihinsa myös ne tarkoitukset, joihin metsät eivät käyneet, voidaan mielestäni todella olettaa, että taloudellisessa mielessä tärkeät asiat olisi mainittu.

³⁹⁰ Vettervik huomautti, etteivät Kanniston omat metsät kelvanneet tähän taikka rakentamiseenkaan. Kartta a2a:4.

³⁹¹ Koska käyttömahdollisuuksia ei ole Kanniston osalta kartalla a2a:4 tarkemmin eritelty, kuten ei Marttilassakaan (a2a:8), pitää senkin osalta olettaa niiden ollen merkitykseltään vähäisiä ja niin ollen tarpeettomia merkitä muistiin kartalle.

³⁹² ”...fää ahl och biörckbuskar...” Kartta a2a:4. On kuitenkin muistettava, että vaikka metsät eivät näissä yhteyksissä taloudelliselta hyödyltään merkittävää lisää olisi tarjonneetkaan, saattoivat ne olla taloille sinällään tärkeitä.

Kartalle otetut metsäalueet ovat varsin epämääräisiä. Rajat ovat tarkat sikäli, kuin ne osuvat vaikka peltojen ja niittyjen lomaan tai ne on voitu metsämaastoon tarkkaan määrittää. Mutta monilla syrjäpuolilla tällaisia rajauksia ei ole, vaan metsämerkinnät ikään kuin ”häipyvät vähitellen”. Syynä lienee ollut tarkkojen virallisten rajojen puute siinä, mikä osa metsästä lopulta kuului tietylle talolle tai kylälle, jolloin käsitetty raja-
aus oli varsin häilyvä. Toisaalta tähän on voinut hyvin vaikuttaa sekin, ettei maanmittari voinut määrittellä tarkkaa rajaa, mihin asti metsien hyödynnys voitaisiin ulottaa.

Vaikka kruunu oli määrännyt metsien mittaamisesta, vaikuttaa siltä, ettei niihin kiinnitetty siltä osin suurtakaan huomiota. Mitään suurempia tai erityisempiä kohteita ei niillä ole näkyvissä, vaan metsät ovat yhtenäisinä kokonaisuuksina ja metsämerkkejä on ripoteltu molempien maanmittarien töissä tasaiseen tahtiin sinne tänne. Olof Mörtin aikaan mittausohjesäännöt eivät toki tarkkoja metsämittauksia vaatineet, mutta Vettervikin taholta kaikki viittaa tarkkojen mittaustöiden puutteeseen. Pinnanmuotojakaan ei voida juuri nähdä. Poikkeuksena tästä oli Vettervik muutamilla kartoilla katsonut nähtävästi mäkisyyden vuoksi tarpeelliseksi erotella metsäalueita toisistaan. Mäkiä itseään ei kuitenkaan oikeastaan voida kartoilta nähdä ja mittaukset olivat siis tältäkin osin puutteellisia.³⁹³ Maanmittarit muistivat kruunun ohjeita, halusihan se tietää metsien käyttötavasta ja siitä, miten niitä saattoi hyödyntää. Nämä he merkitsivätkin kartoilleen. Samaan tapaan he kirjasivat metsäalueille myös puut, joita kullakin alueella kasvoi.³⁹⁴ Lopputulokset viittaavat metsien osalta siihen, että käyttötarkoitukset ja puusto kyllä tarkastettiin verotuksellisia tarpeita ja parannusmahdollisuuksia varten, mutta että 1600-luvun lopussa metsiä itseään ei mitattu kuin lähinnä niillä ilmenneiden rajojen osalta ja maat kuvattiin kartoille vain kylien ja talojen lähialueilla.

Kokonaisuudessaan voidaan metsistä saatujen tietojen perusteella todeta, että vanhastaan tärkeä käyttö kaskeamiseen oli Halikon seudulla 1600-luvulla jo menettänyt merkityksensä, sillä alueella oli keskitytty peltoviljelyyn, kuten muuallakin Suomen läntisellä ydinalueella. Metsien puutteesta ei toki ollut kyse, vaan viljelyssä ja metsän käytössä oli siirrytty muunlaiseen toimintaan.³⁹⁵

³⁹³ Ks. kartat a2a:2, a2a:6 ja a2a:7.

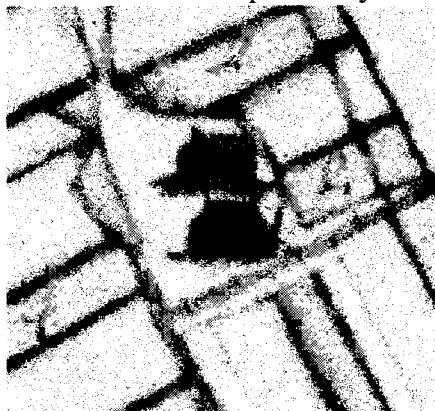
³⁹⁴ Yleinen 1600-luvulla ollut tapa oli kirjata tiedot ylös suoraan keskelle metsäaluetta, mutta esim. Olof Mört lisäsi Kokkilan kartalla tietoja myös Notarum Explicatio -osaan. Vettervik kirjasi puuston sekä selitysosaan että karttakuvaan, näin myös kartalle a2a:6 sattuneen suon osalta, vaikkei tarkoista mittauksista voidakaan mielestäni puhua. Maanperän laatukin oli varsin pelkistetyllä tasolla, eikä mielestäni voida katsoa sitäkään tarkkaan tarkastellun.

³⁹⁵ Kaskeaminen ei varmastikaan ollut aivan kokonaan päätynyt, sillä siitä on tietoja esim. 1600-luvun alkupuolelta, vaikka Gustafsson onkin todennut, ettei tiiviin asutuksen alueella ollut kyläpiirin ulkopuolella enää tilaa tälle. Hän on huomauttanut, että kaskiviljely laski melko vähäpätöiseen rooliin peltoviljelyn ydinalueilla jo 1400-luvulla. Kaski varmastikin silti täydensi alueen peltoviljelyä ja sitä lienee käytetty lähinnä uuden pellon raivauksessa ja laidunmaan parantamisessa. Pitkänen 1992, 222; Gustafsson 1935, 51.

8. RAKENNUKSET JA TALOUDELLISET KOHTEET

8.1. Rakennuskanta ja kyläyhteisö

Erilaisia rakennuksia on jokaisella kartalla varsin paljon, Olof Mörtin piirtämällä kartalla tosin vain neljä kappaletta.³⁹⁶ Tämä selittyy sillä, että kuvauksen kohteena ollut alue oli hyvin pieni ja toinen puoli karttalehdestä oli Sauvon pitäjän Håndbölen alueelta. On muistettava, että vuonna 1643 määrättiin merkitsemään kohteen nimi sen päälle. Mört ei ollut toiminut näin, vaan oli noudattanut vanhempaa sääntöä vuodelta 1636 ja merkinnyt talot punaisilla numeroilla.³⁹⁷ Sääntö sinänsä oli selkeä, mutta on erikoista, ettei Mört ollut noudattanut tuoreempaa ohjetta, muttei myöskään tiukasti vanhempaakaan, kuten on ollut nähtävissä vaikkapa värityksen osalta.³⁹⁸ Syynä Mörtin poikkeavaan toimintaan on varmasti ollut se, että hän oli halunnut säilyttää talojen ympärillä olleet pellot selkeästi hahmotettavissa.

Kuva 17

Kaikkiaan rakennuksia on Mörtin kartalla Kokkilassa neljä ja niiden väritys on kokonaan ruskea. Värityksestä sinällään ei ollut annettu ohjeita, mutta sen voidaan todeta noudattaneen maanmittarien keskuudessa yleistä tapaa.

Piirretyillä rakennuksilla oli jonkin verran kokoeroa, kahden ollessa selvästi muita suurempia.

Kartalla oli ehkä haluttu erottaa myös talojen kokoerot havainnollisella tavalla ja ne oli lisäksi piirretty oikeiden talojen näköisiksi (ks. Kuva 17: Olof Mörtin talomalli kartalla a2a:1). Piirtokooltaan suurimmat talot ovat Lorentz Creutzin tiluksilla, mikä voitaneen kuitenkin selittää sillä, että tällä tavalla maanmittari halusi tarkemmin erottaa mittauksen kohteena olleen talon rakennukset muista. Koko 1600-luvun karttoja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy piirteeseen, että karttamerkkeinä käytettiin havainnollisia ”oikeita” symboleja, jotta erehtymisen vaara vältettäisiin.³⁹⁹ Alfred A. Gustafsson on todennut tämän tavan jo olleen murentumassa, mutta Mört ja Vettervik näyttävät olleen tässä varsin

³⁹⁶ Tässä ei ole huomioitu Sauvon pitäjän puoleista kartalle kuvattua aluetta.

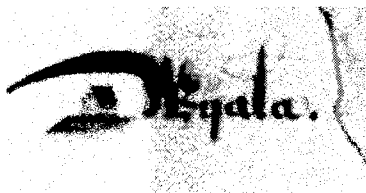
³⁹⁷ Tämä vanhempi ohje on Kamarikollegion memoriaali päivätynä 19.5.1636. Sauvon Håndbölen puoliskolla on vain yksi talo, joka oli piirretty samaan tapaan kuin muutkin.

³⁹⁸ Esimerkiksi suo olisi tullut merkitä vuoden 1636 ohjeen mukaan keltaisella.

³⁹⁹ Toisaalta Olof Mört on voinut ottaa mallia niin muilta kuin Gripenhielmin kirjeestäkin samalta vuodelta 1687, vaikka sen on todettu kohdistuneen enemmänkin maantieteellisiin karttoihin.

konservatiivisia.⁴⁰⁰ Kaikki Kokkilan rakennukset ovat selkeästi asuinrakennuksia, eikä alueella ollut taloudellisia laitoksia, jotka olisi merkitty tällä tavalla.

Johan Vettervik oli noudattanut ohjeita tarkemmin. Hän oli säädösten mukaisesti kirjoittanut kohteiden viereen niiden nimet, näin myös rakennusten kohdalla (ks. Kuva 18: Vettervikin talomalli kartalla a2a:2). Kaikkia rakennuksia ei toki ollut nimetty, mutta näin oli menetelty lähinnä siksi, että talot olivat olleet keskellä peltoja. Näissä tapauksissa Vettervik oli kyllä numeroinut talot Mörtin tapaan vanhaan malliin.⁴⁰¹ Myös eräissä muissa tapauksissa Vettervik oli jättänyt joitakin rakennuksia nimeämättä. Nämä tapaukset voidaan perustella karttakuvan selkeänä pitämisellä. Rakennukset olivat nimittäin niin tiiviissä kyläryhmissä, kuten vaikkapa kartalla a2a:6 Tavolassa (Tafwola), tai sitten keskellä peltoja tai muita kartalle piirrettyjä kohteita, että kaikkien nimeäminen olisi vain aiheuttanut häiriötä. Johan Vettervik oli varmastikin tulkinnut yhden talon nimeämisen riittävän lopulta kaikkien identifioitiin ja katsonut karttojen selkeyden vaativan säännön

Kuva 18

ohittamista. Kylien osalta hän siis oli nimennyt ryhmän vain kylän nimen tai valtatalon mukaan, mutta yksinäistalojen kohdalla merkinnyt niiden nimet. On silti havaittavissa, että siinä missä Vettervik merkitsi selitysosassa tarkkaan kulloisenkin talon luonnon, ei hän tehnyt tätä karttakuvassa edes sätäreiden osalta, Joensuun kartanoa lukuun ottamatta.

Tähän saattoi olla syynä se, että Hornien suvun piiriin kuulunut Joensuu oli noussut huomattavasti alueen muita sätäreitä mahtavammaksi.⁴⁰² Rakennusten väriytyks on Mörtin vastaavaa monipuolisempi Vettervikin käytettyä kelta- ja punaruskeaa sävyä kaikissa taloissa. Piirtotapa on talojen mallin osalta samanlainen. Tonttien rajoja ei tutkimusmateriaalissa voida havaita, mikä tukee Jutikkalan huomioita siitä, ettei niitä 1600-luvun kartoille piirretty.⁴⁰³

Myös Vettervikin kartoilla voidaan havaita talojen kokoeroja, joskin ne ovat ”tavallisten” talojen osalta niin vähäisiä, ettei rakennusten keskinäisistä kokoeroista voi siitä tehdä johtopäätöksiä. Tavalliset talot ovat lähes samankokoisia ja niitä on kartoilla noin 100 kappaletta. Lukumäärä suoraan ei täsmää tilanteeseen, sillä monet ovat näkyvissä useammalla kartalla. Kirkollisia rakennuksia on kolmella kartalla. Eri talojen ja rakennusten kokonaismäärä onkin todellisuudessa huomattavasti em. lukua pienempi.

⁴⁰⁰ Gustafssonin mukaan lähinnä talojen kartanot kuvattiin tähän tapaan. Gustafsson 1933, 53.

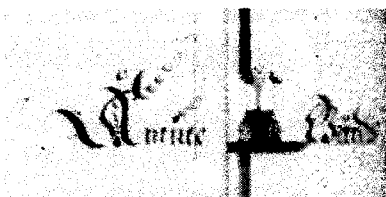
⁴⁰¹ Esimerkiksi a2a:6 ja a2a:8.

⁴⁰² Tässä ei kannata huomioida sitä, että kirkon Vettervik merkitsi kirkoksi, vaan keskittyä talojen taloudelliseen luontoon. Joensuu oli nimellisesti jopa aikanaan saanut vapaaherrakunnan arvon. Pitkänen 1992, 231.

⁴⁰³ Jutikkala 1983b, 14. Kaikkien talojen piirtotyyli oli selvästi samanlainen, mutta kuten aiemmin mainittiin, oli tapa 1600-luvun mukainen.

Erillisten tilojen rakennuksia on kuitenkin monia kymmeniä. Näistä vain kolme on silti kirkkoon liittyviä, itse Halikon kirkko sekä sen lisäksi pappila ja kappelin talo. Suuria kartanotaloja, jotka kaikki näkyvät jopa samalla kartalla a2a:7, on neljä. Loput rakennuksista ovat tavallisia torppia tai taloja. Muutama kartoille mahtunut torppa erottuu muista rakennuksista kooltaan. Vaikka ne symboleina ulkoisesti ovat samanlaisia kuin tavalliset talot, ovat ne selvästi niitä pienempiä. Ilmeisesti Vettervik halusi tällä selventää niiden eroa muista kohteista.

Niin kartanoiden, kuin kappelin taloa lukuun ottamatta kirkollisten rakennusten päätyihin, oli Vettervik piirtänyt liput ja ne ovat muita muutenkin selkeästi

Kuva 19

suurikokoisempia symboleja. Esikuva oli ehkä ollut Gripenhielmin merkintäohjeissa. Tämän muista poikkeavan merkinnän olivat saaneet Halikon kirkon ja

pappilan lisäksi Puotilan kartano ja Vuorentaka, Viurila sekä Åminen eli Joensuun kartano.⁴⁰⁴ Kovin monta ei näitä

suurtaloja ole, mutta ne luonnollisesti olivat pitäjän merkittävimmät talot, jotka oli haluttu erottaa muista. Aivan samoinhan ne haluttiin erotella maantieteellisissäkin mittauksissa omilla merkinnöillään (ks. Kuva 19: Kartanon merkintämalli kartalla a2a:7). Tämä toki helpotti taloudellista ja verotuksellista arviointia. Kartanoista kolme, Viurila, Vuorentaka ja Joensuu olivat huomattavimmat ja alueen varsinaiset säterikartanot, jotka myös lopulta omistivat suuren osan seudun lampuotien viljelemistä tiluksista.⁴⁰⁵ Kirkko oli kuitenkin haluttu erottaa näistä rakennuksista sillä, että sen katon keskellä on pieni risti. Sama merkintä on pappilankin katolla, mutta puuttuu kappelin talosta. Tämä viittaa selvästi arvostuseroihin. Kirkko ja kirkkoherran pappila haluttiin erottaa kappelin asumuksesta. Kartanoiden kattojen merkinnöistä selkeät ristit puuttuvat. Rakennusten merkinnöistä sinällään ei voida tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä esimerkiksi rakennusmateriaaleista. Esimerkiksi Kustaa Vilkuna on tullut siihen tulokseen, että 1600-luvulla varsinaissuomalaisilla talonpojilla oli jo savupiippuja taloissaan, tästä on tietoa jopa itse Halikosta. Niiden puute karttasymboliikasta saattaa hyvinkin kuvata vain merkintätavan yksinkertaistumista. Voidaan silti huomata, että kirkko ja suuret kartanorakennukset haluttiin selvästi erottaa muista. Voi olla niin, että mahtava pappila haluttiin rinnastaa kartanoihin ja kirkkokin merkittiin juhlavasti, olihan se kivikirkko, kuten vanhoissa Varsinais-Suomen emäpitäjissä yleisestikin.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Bolhila Gårdh, Wuorentacka ja Wiurila sekä Åmine.

⁴⁰⁵ Pitkänen 1992, 230.

⁴⁰⁶ Varsinais-Suomen kirkkoherrat olivat yleisesti vaikutusvaltaista säätyläisryhmää, joka asui yhä kasvavissa pappiloissaan. Esimerkiksi kirkkoreduktiosta huolimatta Halikon kirkkoherranpappilan hopeavarallisuus

Johan Vettervik on merkinnyt karttoihinsa niiden nimitalot punaisella numeropilkulla niin selitysosaan kuin kartallekin. Tällä hän oli halunnut korostaa kartan erityistä kohdetta. Tilusten luonnetta ei voida karttakuvan perusteella erottaa, toisin kuin selitysoosan avulla voidaan tehdä. Niin kruununtalot, perintötalot kuin rälssitilat sulautuvat karttakuvassa toisiinsa. Puotila on merkitty kartanoksi, mihin lienee syynä se, että Vettervik mielsi sen suurena yksittäisenä ratsutilana kartanoksi, vaikkei tila varsinaisiin sätereihin kuulunutkaan. Saattaa myös olla, että mahdollinen kivinen päärakennus sai maanmittarin käyttämään kyseistä merkintätapaa.

Kun tilannetta verrataan nykyiseen, on havaittavissa varsin suuria muutoksia, mutta toisaalta pitkällistä pysyvyyttäkin. Kokkilan kartan kohdalla tilanne on muuttunut varsin radikaalisti ja talorakennuksia ei voida enää tänä päivänä löytää entisiltä paikoilta, vaan paikat ovat siirtyneet nykyvaatimusten myötä. Angelniemen kaksi karttaa ovat esimerkki toisensuuntaisesta kehityksestä.⁴⁰⁷ Niitä 1690-luvun kyläkarttoihin verrattaessa ei voida olla huomaamatta rakennusten paikkojen yhtäläisyyttä. Lähes kaikki näiden karttojen taloista näyttävät olevan ainakin lähellä entisiä sijojaan. Tietenkään nykyiset rakennukset eivät ole alkuperäisiä satoja vuosia vanhoja, mutta tilat ovat säilyneet samoilla sijoilla. Sama on havaittavissa myös Padanojan ja Kanniston talojen karttojen (a2a:3 ja a2a:4) osalta. Suuria paikkamuutoksia on tapahtunut jäljelle jäävien kolmen kartan kohdalla. Nämä kaikki sijoittuvat Halikon kunnan nykyisenkin keskusalueen tienoille, joten rakennus- ja tilakannan paikkojen muutokset ovat olleet luonnollisia. Kartanot, kirkko ja pappila ovat entisillä sijoillaan, mutta sen sijaan esimerkiksi Tavolan kylä, joka oli Yttelän kylän kartalla hyvin näkyvässä, on joutunut tienrakennusten ym. muutosten myötä siirtymään. Siirtymiä on havaittavissa tämän lisäksi vaikkapa Vialan talon kohdalla.⁴⁰⁸ Kokonaiskuva on kaikesta huolimatta rakennus- ja tilakannan kohdalla varsin pysyvä. Muutokset ovat olleet osa luonnollista kehitystä, mutta historialliset juuret ovat yhä selvästi nähtävillä. Talojen sijainnin on täytynyt olla varsin hyvä, koska suuria muutoksia ei ole tapahtunut. Tästä voidaan päätellä paikallisten varmasti tunteneen alueen ja sen mahdollisuudet hyvin jo tutkimuksen kohdeaikakaudella ja osanneen valita talonpaikat hyvin, onhan Halikon seudun kylistä historiallisia tietoja jo keskiajaltakin.

Karttakuvat kertovat kyläyhteisöstä ennen isojakoa. Siinä missä kyläyhteisö isojaon myötä hajosi talojen päärakennusten siirtyessä hiljalleen kunkin talon omien peltomaiden

kasvoi vuoden 1571 30:stä naulasta 72:en naulaan ja karjavarallisuus vastaavasti 34½:sta karjayksiköstä 39½:en yksikköön. Pitkänen 1992, 204; Juva 1955, 12, 95-96; Viikuna 1938, 10-16; Pirinen 1955, 70. Varsinais-Suomessa muutos savupiiputusta ”tupa-asutukseen” oli alkanut jo 1500-luvulla ja savupiiputkin sikäli yleistyessä. Laurikkala 1961, 152.

⁴⁰⁷ Kartat a2a:5 ja a2a:8.

⁴⁰⁸ Wijala, a2a:2.

keskelle, on Halikon 1600-luvun karttakuvassa vielä nähtävissä sarkajaon aikaiset tiiviit kyläyhteisöt. Luonnollisestikaan tätä ei ole yksinäistalojen kohdalla, mutta useiden talojen muodostamat länsisuomalaistyyppiset, mahdollisesti jo keskiajalta peräisin olleet ryhmäkylät, näkyvät karttakuvassa sekä mitattujen kylien, että myös karttalehdille muuten merkittyjen talojen osalta. Maanmittaritan merkitsivät paitsi mitatut maat ja kylät, myös karttalehdille muuten mahtuneet talot. Esimerkiksi Yttelän kylän kartalla näkyy sekä mitatun kylän tiivis kyläyhteisö, että naapurikylien, kuten Tavolan ja Kultolan, tiiviit rakennusryppäät.⁴⁰⁹ Kartat kertovat samaten varsin monipuolisesta sosiaalisesta yhteisöstä: paitsi että Halikossa oli mahtavia aatelissukuja sätereineen, oli tutkimusalueen kylissäkin monipuolista väkeä rälssin lampuodeista kruununtalallisiin sekä perintötalonpoikiin, ja ratsumiehistä kirkon edustajiin.⁴¹⁰

8.2. Ns. taloudelliset laitokset

Johan Vettervik ja Olof Mört piirsivät taloina kartoille vain asuinrakennuksia ja Halikon kirkon. Kaikki tämä noudatti aikakauden vaatimuksia, mutta huomio kiinnittyy siihen, ettei kartoilla ole lainkaan muunlaisia rakennuksia. Säädöksissä korostettiin lukuisia kertoja, että taloudelliset laitokset tuli myös merkitä. Edes myllyjä tms. ei karttakuvassa näy merkityn, mikä vaikuttaa todella oudolta. Alfred A. Gustafsson onkin ollut tavallaan oikeassa esittäessään, että vain talojen kartanot piirrettiin 1600-luvun loppupuolella perinteisesti rakennusten muotoon. Asia ei ole aivan näin yksioikoinen, sillä kartoille piirrettiin niin suuret kartanot kuin kirkkorakennuksetkin, mutta myös perintötilojen, kruununtalojen ym. sekä jopa torppien asuinrakennukset. Ulkorakennuksia ei siis näytetä enää karttoihin piirretyn, vaikka eri rakennuksia oli talonpoikaistaloissa seudulla yleisesti jopa 12-20. Gustafssonin tulkinnan laajemmaksi verifioimiseksi olisi tutkittava 1600-luvun

⁴⁰⁹ Kartalla a2a:6 naapurikylät nimillä Tafwola ja Kuldola. Laurikkala 1961, 121-122; Cserhalmi 1999, 97. Keskiaikaisista asutustiedoista enemmän Oja 1955. Mm. Jutikkala on todennut Länsi-Suomessa muodostuneen jo keskiajan kuluessa peltoviljelyn ja pysyvän asutuksen myötä yli 20 talon kyliä, mitä voidaan pitää jo todella suurena kokona. Näin isoja kyliä ei tutkimusalueella tosin ollut. Jutikkala 1958, 12.

⁴¹⁰ Vaikka kyläkartat käsittävät vain pienen osan Halikosta, on niiden kattamalla alueella ollut asutusta jo varhain. Näiden jättämiä merkkejä ei kuitenkaan ole millään tavalla näkyvissä taloudellisiin seikkoihin keskittyvillä kyläkartoilla. Ei edes Rikalassa, jossa on rautakautinen asuinalue, jonka on katsottu käyneen kauppaa ulkomaille Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan asti, ja jonne on sanotun purjehtineen jopa ulkomaisia laivoja. Mahtavasta Rikalasta muinais-Halikon keskuksena on liikkunut seudulla tarinoita. Kokkilassa olisi ollut merkittäväksi pronssikautisia roukkioita ja muualla Halikossa olisi ollut useita muinaislinnoja ja keskiaikaisia asuinpaikkoja. Lisäksi naapuripitäjissä, jotka eivät tietenkään kyläkartoilla näy, on Vaskiossa ollut parannuslähteitä, Perniössä ja Uskelassa hiidenkiukaita, Uskelassa linnanmäkiä ja Marttilassa hiidenkivi ja haltian luola. Kalmistoja on myös usean pitäjän alueella. Masonen 1989, 154-155; Gardberg 1981, 11-13; Hirviluoto 1992, 82-84, 102, 108-110, 112-116, 118-120; Tallgren 1931, 109, 114-115, 147, 169, 184-185, 190; Oja 1955, 154. Tilanne kuvaa hyvin sitä, ettei geometrisissa kartoituksissa pyrittykään kaikenkattavaan tarkasteluun, vaan vain tärkeiksi katsottujen (taloudellisesti merkittävien) seikkojen mittaamiseen.

lopun karttamateriaalia enemmän, mutta ainakin kahden tutkimusalueen kartoittaneen maanmittarin osalta Gustafssonin päätelmät pitivät osittain paikkansa. Alun vaikutelma taloudellisten laitosten puutteesta johtuukin siitä, että maanmittarit olivat siirtyneet kirjaamaan ja numeroimaan ne muuten selitysosaan ja karttakuvaan. Siinä missä esim. myllyt olivat ensimmäisissä kartoissa olleet myllyn näköisiä, ovat ne jo tutkimuskohteiden osalta numeroita tai muita merkintöjä.⁴¹¹

Suurimmassa roolissa tutkittavalla alueella olivat taloudellisten laitosten osalta myllyt. Tämä on totta kai selvää, olihan mylly sellainen laitos, jota jokainen maataloutta harjoittanut tarvitsi, oli se sitten kokonaan oma, yhteinen toisten kanssa tai joutuipa sitten käyttämään toisten myllyjä. Kruunukin oli tämän muistanut ja vaati paitsi myllyjen niin myös myllynpaikkojen merkitsemistä muistiin.⁴¹² Tutkimusalueella myllyomistukset vaihtelivat suuresti. Olof Mört ja Johan Vettervik tulivat siihen tulokseen, ettei Rikalan ja Marttilan kylillä, muttei myöskään Kokkilan kylän mitatulla talolla tai Padanojan ja Kanniston yksinäistaloilla, ollut saati myllyä edes myllynpaikkaa. Heidän tuomionsa olivatkin lyhyet ja tylät, sillä merkinnät toistuvat näillä kartoilla samansisältöisinä: ”ei myllyä tai myllynpaikka...”. Tämä osoittaa varsin selvästi, että suuri osa taloista joutui turvautumaan jauhatuksessa muiden apuun. Kyseessä olivat kuin sattumalta myös pitäjän tutkitun alueen köyhimmät seudut. Myllyn omistus ja rakentaminen vaati toki kohtuullista omaisuutta, eikä köyhimmillä ilmeisesti ollut ollut siihen mahdollisuuksia. Toisaalta tämä aiheutti sen, että jo ennestään köyhimmät talot olivat riippuvaisia varakkaammista, oli kyse sitten säterin tai muun tilan omistamasta myllystä, etenkin kun mylly-yhtiöitä lukuun ottamatta myllyt olivat pääsääntöisesti yksityisten omistamia. Maksuksi myllyn käytöstä kävi varmastikin perinteisiä tapoja noudattaen esim. vilja tai olutkestitys.⁴¹³

Eivät tosin muidenkaan talojen myllytilanteet automaattisesti merkinneet mitään suurta. Esimerkiksi mailtaan varsin varakkaalla Angelniemen talolla oli Marttilan kylän naapurissa Vettervikin merkintöjen mukaan kyllä mylly. Se vain oli puron varressa ja muutenkin pieni ja vähäpätöinen. Maanmittari huomauttikin, ettei myllyä voinut käyttää kuin muutamana päivänä sekä keväällä että syksyllä runsaan tulvaveden aikaan. Tämä sopii hyvin yhteen sen kanssa, että mm. Kustaa Vilkuna on todennut juuri kyseisenlaisista jalka- eli härkinmyllyistä, että ne olivat hyvin yksinkertaisia ja helppoja tehdä, mutta

⁴¹¹ Gustafsson 1933, 53; Laurikkala 1961, 149.

⁴¹² Paitsi että myllyt sijaitsivat maan lounaiskolkassa usein samoissa vesissä, oli kosket usein jaettu vakinaisiin myllynpaikkoihin eri osallisten kesken. Kruunun vaatimukset tulivat hyvin selviksi sekä Mörtille että Vettervikille ohjeistuksessa. Katso mm. Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78; Virtanen 1938, 68.

⁴¹³ Kruunu tosin halusi, että verotuksessa myllyt piti huomioida, mikä varmasti nosti sellaisen omistaneiden tilusten maksuja. Myllyttömät kartat olivat a2a:7, a2a:8, a2a:1, a2a:3 ja a2a:4; Laurikkala 1961, 127-128; Virtanen 1938, 73-75; Matinoli 1976a, 21; Jutikkala 1958, 82-83.

samalla epätaloudellisia.⁴¹⁴ Lieneekin ollut niin, ettei purosta ja myllystä ollut apua kuin esimerkiksi lumien sulaessa ja syksyn sateissa. Todennäköisesti Kemiön saaren pohjoispään taloista Angelniemi joutui Marttilan kylän tilojen tavoin turvautumaan muiden apuun. Juuri paremmin eivät mittausaikana olleet tutkimusalueen suurimman talon Puotilankaan asiat. Sillä oli omasta puolestaan jokivarren maillaan kyllä vanha myllynpaikka, mutta ilman rakennusta.⁴¹⁵ Ja siitäkin Vettervik huomautti, että vaikka sitä aiemmin olikin käytetty, ei se enää ollut kelvollinen. Tilaa hoitaneet lampuodit olivat tosin alkaneet etsiä uusia keinoja hoitaakseen asian, kaikesta päätellen siis pohtivat uuden myllyn rakentamista. Suuret omistukset eivät siis automaattisesti nekään taanneet oman myllyn omistusta, tai ainakaan sen kelvollisuutta. Rikalalaisten kannalta Puotilan tilanne oli huono, veihän se pois yhden mahdollisuuden niistä paikoista, joissa viljan olisi voinut jauhaa. Tosin pitää huomauttaa, että Rikalan kylän rälssitalojen myllytilanteesta ei tietenkään mittausten puutteen vuoksi ole minkäänlaista käsitystä. On siis mahdollista, että niillä oli omat myllynsä.

Tutkimusalueen paras myllytilanne oli Yttelän kylässä, joka toisissa yhteyksissä nähdyllä tavalla on noussut varakkuudessa muutenkin muiden useamman talon kylien edelle. Ytteläläisistä taloista jokaisella oli ainakin osuus myllyyn. Haaviston kruununtalolla oli nimittäin yhteinen mylly naapurikylä Tavolan ”Cauvolan” talon kanssa, Tavolan kylässä sijainneiden niittypalstojen luona. Tällä myllyllä saattoi olla oma myllärensä, joita palkattiin yhteisiin myllyihin. Kaksi taloa saattaa kuitenkin olla ollut liian pieni määrä, olihan mylläreitä varsinaissuomalaisella talonpoikaistolla lähinnä vain suurissa yhtiömyllyissä.⁴¹⁶ Jos edellinen olikin yhteismylly, oli sen sijaan hieman pienemmällä kruununtalolla, Mattilalla, kaksi omaa pientä, lähes jauhantakunnossa ollutta jalkamyllyä. Ne olivat vielä sijainniltaan paljon lähempänä, nimittäin Halikonjoen sivu-uoman varressa, keskellä Yttelän kylän peltomaita.⁴¹⁷ Myllyjensä sijainnilla ja helpommalla käytöllä Mattila lienee hieman saanut tasattua vähäisempää kylvöalaansa. Molemmat talot pystyivät ehkä tarjoamaan myllyjään muille, Haavisto tavolalaisille ja Mattila vaikka väliaikaisesti Puotilalle ja rikalalaisille. Kylässä olleella Markkulan rusthollilla oli vain yksi mylly, joskin kyseessä lienee ollut ainakin Mattilan myllyjä suurempi laitos, koska Vettervik ei ainakaan pienuudesta huomauttanut. Viimeiseksi jääneellä Lampolan rälssitalolla oli pieniä myllyjä peräti kolme. Kaksi niistä oli kylän mailla ja kolmas mittaamatta jätetyillä ulko-

⁴¹⁴ Mylly kartalla a2a:5, numerolla 22; Vilkuna 1938, 43.

⁴¹⁵ ”Ett gammalt Qwarnställe uthan huuß...” Kartta a2a:2, numero 27.

⁴¹⁶ Mylly kartalla a2a:6, numerolla 18; Virtanen 1938, 29-30.

⁴¹⁷ Kartalla a2a:6, numerolla 43. Varsinaissuomalaisista myllyistä enemmän mm. Vilkuna 1938, 42-48.

omistuksilla. Vaikkeivät ulko-omistukset ainakaan tutkitun Halikon alueella enää kovin merkittäviä olleet, ei niitä silti kannata täysin unohtaa, kuten Lampolan mylly osoittaa.⁴¹⁸

Myllyjen tarkastelun ohessa Vettervik pohti asioita erikoisen tarkkaan. Hän nimittäin mainitsi, että Haaviston talon yhteismyllyllä ja Markkulan myllyllä olisi vielä tulevaisuudessa käyttöön kelpaavat kivet. Haaviston myllyllä voitaisiin ottaa uuteen jauhamiseen yhdet, mutta Markkulan myllyllä peräti kahdet kivet. Maanmittarin tarkastelu osoittaa, että myllynkivet olivat 1600-luvun lopulla todella arvostettuja, eikä niitä ollut varaa turhaan heittää menemään. Täysin ei kuitenkaan voida sulkea pois sitä vaihtoehtoa, että maininnat voivat viitata siihenkin, että Markkulalla saattoi olla mahdollisuus kaksien kivien yhtäaikaiseen käyttöön. Vettervikin toiminta todistaa osaltaan hänen pyrkineen arvioimaan myös taloudellisessa mielessä tehtävien parannusten mahdollisuutta, mistä on toisessa yhteydessä esim. kytömaan kohdalla ollut merkkejä.

Edellisten myllyjen osalta voidaan niiden kaikkien todeta sijainneen veden ääressä, ainakaan tutkimuskohteen alueella ei siis muunlaisia myllyjä ollut. Vesimyllyt olivatkin jo vanhastaan tuttuja, onhan varsinaissuomalaisilta alueilta tietoja niistä jo keskiajalta. On erittäin mahdollista, että kaikki talojen myllyt olivat jonkinlaisia versioita yksinkertaisista jalkamyllyistä. Kun myllyjen sijaintitietoja verrataan varsin karkeaan kihlakunnan karttaan, voidaan tulla siihen johtopäätökseen, että myllynpaikat ovat säilyneet 1600-luvun loppuun tultaessa suunnilleen samoina. Tämä on luonnollista, sillä hyvää myllynpaikkaa ei kannattanut hylätä. Yttelän kylän kartalle sattuu mittauskohteiden ohella kaksi pappilan myllyä, jotka Vettervik oli merkinnyt karttakuvaan. Tarkempia tietoja näistä ei ole, eiväthän ne kyläkartan varsinaisten mittausten piiriin kuuluneetkaan, vaikka alueelle sattuessaan toki tuli merkitä. Myös pappilan myllyt olivat Halikonjoen pienen sivuhaaran varressa, mikä viittaa myös sen myllyjen käyttövoimana olleen veden. On luultavaa, että ainakin pappilaa hallinneella kirkkoherralla oli oma mylläri. Itse hän ei varmasti työtä tehnyt ja säätyläistöillä oletetaan olleen mylläreitä jo keskiajalta lähtien. Rikalan kylän rajariitojen yhtenä pisteenä oli paikka nimeltä Myllymäki. Nimi viittaa siihen, että mäellä oli, tai ainakin joskus oli ollut, mylly. Valitettavasti kartalla ei ole tästä mitään muita tietoja. Se johtuu siitä, ettei alue ollut kuulunut enää mittausten piiriin, olihan naapuri Salontaka eri kylää ja vieläpä rälssitila. Mäellä ei kaiketikaan isoja puroja tai jokia virrannut, joten mylly lienee ollut tuulimylly tai vastaava, mikäli sellainen enää 1600-

⁴¹⁸ Markkulan eli ”Marckolan” mylly kartalla a2a:6, numerolla 34 ja Lampolan kaksi kylän mailla ollutta myllyä numerolla 25.

luvulla kyseisessä paikassa oli. Tätä tukee myös se, että tuulimyllyt usein sijaitsivat omalla myllytontillaan, jota kutsuttiin monesti juuri myllymäeksi.⁴¹⁹

Angelniemen alueelle tiedetään perustetun vuonna 1572 laivaveistämön, joka teki tuotteitaan laivastolle. Myöhemmiltä ajoilta 1800-luvulta taas tiedetään alueella rakennetun laivoja ainakin Päärnäspäässä, Peksalassa ja Ahtmaassa.⁴²⁰ Erikoista onkin, ettei nykyisen Angelniemen aluetta Kemiön saaren pohjoispäässä kuvaavilla Angelniemen ja Marttilan kartoilla ole tästä mitään tietoa. Asialle on kaksi mahdollista järkevää selitystä. Joko veistämö ei sattunut karttojen kuvaamalle alueelle, tai sitten se ei ollut enää 1600-luvun lopussa taloudellisesti tärkeä. Koska laivaveistämöä ole myöskään 1650-luvulta peräisin olevalla kihlakunnan kartalla, viittaa se siihen, ettei sitä ole pidetty kovin merkityksellisenä, vaikka se ei kyläkartoille olisi mahtunutkaan. Valitettavasti asiasta ei tutkimusmateriaalin pohjalta voida sanoa mitään varmaa.⁴²¹

Vaikka tiedetään, että Halikon seudulla oli jopa pari sahaa ja raudanvalmistusta, ei näiden osalta voida karttamateriaalista tehdä puumateriaalin saatavuuden lisäksi mitään päätelmiä. Mainitut sahat sijaitsivat lähinnä pitäjän ulkopuolella, kuten Vaskiossa Hossostenkoskessa ja Kutilassa, eivätkä ne näin kyläkartoilla olisi näkyneetkään. Ainoa, joka mahdollisesti voisi kartoilla olla, on kartanon saha, joka oli paljon keskemmällä, pitäjän ydinseudulla. Kyse lienee Joensuun kartanon sahasta, joten se räissimaalla sijainneena ei niin ollen myöskään voi näkyä kartoilla, jotka kuvaavat asuinrakennuksia ja kyliä lukuun ottamatta vain mitattuja maita.⁴²²

Aiemmin käsiteltyjen kohteiden lisäksi karttamateriaalissa on nähtävissä vain yksi kalkkiuuni, jollaiset olikin säädöksissä vaadittu merkittäviksi, ja jonka Johan Vettervik oli huomioinut. Maanmittari ei ollut merkinnyt tätä varsinaisesti taloudellisena laitoksena, vaan rajankäyntejä selvittäessään. Kyseinen kalkkiuuni oli nimittäin Joensuun kartanon mailla, eikä siis ollut sinällään kuulunut mittausten piiriin. Tieto siitä pääsi kartalle siksi,

⁴¹⁹ Tuulimyllyt ovat vesimyllyjä nuorempi ilmiö, mutta sekin kotiutui maahan jo keskiajalla. Tuulimylly olisi yksi jatkotutkimuksen laajemman karttamateriaalin avulla mahdollisesti tarkennettavista kohteista. Myllyistä ja niiden omistuksesta enemmän on kirjoittanut mm. E. A. Virtanen (Ks. Virtanen 1938, 62-73). Edellä mainittu Myllymäki oli nimetty ”...Myllymäcki eller Qwarnbacke klinten...” Kartta a2a:7, numero 39; Virtanen 1938, 29, 62-63, 69. Kihlakunnan kartalle ei ole merkitty myllyä Myllymäen kohdalle. Voi olla, että tuulimylly olisi tehty 1650-luvulla valmistuneen kihlakunnan kartan jälkeen. Kihlakunnan kartan outo piirre on se, ettei sillä ole yhtään eriteltyä tuulimyllyä. Olisi outoa, ellei koko kihlakunnan ja Kemiön vapaaherrakunnan alueella sellaisia olisi kartan tekoaikana ollut. Voikin olla, ettei Hansson jostain syystä niitä huomioinut, vaikka säädöksissä niin odotettiin. Kihlakunnan kartta MH5.

⁴²⁰ Jo V. J. Kallio omassa Halikon historiassaan on todennut, että 1570-luvulta on tieto Halikon laivatehtaan päällikön nimityksestä ja 1700-luvulla ainakin Fulkkilan rannalla Halikonlahdella rakennettiin aluksia Joensuun kartanossa tätä varten toimineen Erik Abrahamin johdolla. Pitkänen 1992, 233-234, 351; Rinne 1963, 111-112; Kallio 1930, 327-328

⁴²¹ Voidaan olettaa, että suurempi tuotanto olisi kihlakunnan kartalle merkitty taloudellisena laitoksena, vaikka kartta monessa kohtaa on melko summittainen. Kartat a2a:5 ja a2a:8 sekä kihlakunnan kartta MH5.

⁴²² Suomen vanhimmat sahamyllyt jäivät näin ollen tutkimuskohteena olleiden kyläkarttojen ulkopuolelle. Ahvenainen 1984, 11, 31; Pitkänen 1992, 237-238.

kappaletta, kaikki Johan Vettervikin kartoilla. Kaksi näistä on Yttelässä ja neljä Rikalassa, viimeisen ollessa Marttilassa Kemiön saaren päässä. Erikoista näiden talojen kohdalla on se, että siinä missä ytteläläiset kruununtalot oli Vettervik voinut nimetä, on muut vain kylässään numeroitu.⁴²⁵ Muista lähteistä on kuitenkin, talot asukastietojen perusteella identifioitaessa, löydettävissä kullekin talolle myös nimi.⁴²⁶ Koska vain muutamalla kruununtaloista oli maanmittarin kartalla antaman informaation mukaan oma nimensä, viittaa se siihen, ettei vielä 1600-luvun lopussa alueen kruununtaloilla ollut ainakaan maanmittarin tulkinnan mukaan vakiintuneita nimiä. Olisihan Vettervik ne varmasti mahdollisuuksien mukaan nimennyt samaan tapaan muiden kanssa. Sekaannusten välttämiseksi kruununtalojen yhteyteen on merkitty vielä asukkaan nimi. Vaikka asukkaat ajan kuluessa luonnollisesti vaihtuivat, oli asukkaan merkitseminen ilmeisesti katsottu välttämättömäksi, mm. jottei talonnimien puutteen vuoksi sattuisi sekaannuksia. Kaikki talot oli luonnollisesti kruunun tarpeita varten mitattu. Toisissa yhteyksissä on käsitelty talojen varallisuuksia verrattain paljon, joten tässä yhteydessä riittää todeta, että kruununtalojen välillä oli suuria varallisuuseroja ja niiden asemaa säätelivät paitsi veroluvut myös se, missä kylässä ne sattuivat sijaitsemaan.

Suurimmat näistä kruununtaloiksi nimetyistä oletettavasti jossain vaiheessa kokeilivat ratsastaloutta, olihan tällainen Halikonlahden alueella yleistä. Esimerkiksi kruunu saattoi koettaa muodostaa suurimmista tiloista rustholleja.⁴²⁷ Tällainen ratsastaloksi pyrkimistapaus on mm. Yttelän Haaviston kruununtalo. Eri lähteiden tietoja vertailemalla havaitaan, että talo oli ratsutalo kyläkartan valmistuessa 1690-luvun puolimaissa. Vaikka se oli ratsutalo, ei kyse kuitenkaan ollut varsinaisesta rustholliasta. Vuonna 1698, mahdollisesti kuolovuosien aiheuttamista ongelmista johtuen, talo menetti tämän asemansa ja siitä tehtiin augmentti- eli aputalo muulle tilalle. Kaikkien maanmittari Vettervikin toteamien kruununmaan talojen kohdalla, Markkulan rustholliä lukuun ottamatta, kehitys oli samantyyppinen: joko ne jo oli karttojen valmistumisaikana määrätty jonkin muun tilan augmenttitaloksi tai ne pääasiassa muutamien seuraavien vuosien aikana määrättiin sellaisiksi. Myöhemmin pari Rikalan kruununtaloa kuitenkin muuttui jopa rälssitaloiksi.⁴²⁸

⁴²⁵ Siis ensimmäinen kruununtalo, toinen kruununtalo jne. Yttelässä (a2a:6) talot olivat Haaviston ja Mattilan kruununtalot.

⁴²⁶ Tässä on apuna käytetty Suomen asutuksen yleisluetteloa, mikrofilmirullaa SAY5. Tietojen perusteella voidaan talot identifioida seuraavasti (Yttelässä talojen nimet jo ovat tiedossa, joten niitä ei tarvitse käsitellä). Rikalassa ensimmäinen kruununtalo on nimeltään Kylmänlapsi, toinen Besökare, kolmas Tullner ja neljäs Borgmestare. Vuorentaan rälssitalon nimi on Tiskal ja Viurilan rälssitalon Räntmestar. Marttilan kylässä ensimmäisen kruununtalon nimi on Hurri ja kappalaisen puustellin Karhu. SAY5.

⁴²⁷ Lätinen 1984, 66-68. Torppia ei tässä yhteydessä huomioida, vaan mittauskohteen tilojen talot.

⁴²⁸ Yttelässä siis Haaviston kruununtalo määrättiin augmentiksi vuonna 1698, kun taas Mattilan talo oli jo augmenttitalo kartan valmistusaikana. Rikalassa toinen kruununtalo eli Besökare ja neljäs kruununtalo eli Borgmestare olivat augmenttitaloja jo kartan valmistuessa. Kylän ensimmäinen kruununtalo eli Kylmänlapsi ja kolmas kruununtalo eli Tullner muutettiin augmenttitaloiksi vuoteen 1698 mennessä. SAY5. Rikalassa

kappaletta, kaikki Johan Vettervikin kartoilla. Kaksi näistä on Yttelässä ja neljä Rikalassa, viimeisen ollessa Marttilassa Kemiön saaren päässä. Erikoista näiden talojen kohdalla on se, että siinä missä ytteläläiset kruununtalot oli Vettervik voinut nimetä, on muut vain kylässään numeroitu.⁴²⁵ Muista lähteistä on kuitenkin, talot asukastietojen perusteella identifioitaessa, löydettävissä kullekin talolle myös nimi.⁴²⁶ Koska vain muutamalla kruununtaloista oli maanmittarin kartalla antaman informaation mukaan oma nimensä, viittaa se siihen, ettei vielä 1600-luvun lopussa alueen kruununtaloilla ollut ainakaan maanmittarin tulkinnan mukaan vakiintuneita nimiä. Olisihan Vettervik ne varmasti mahdollisuuksien mukaan nimennyt samaan tapaan muiden kanssa. Sekaannusten välttämiseksi kruununtalojen yhteyteen on merkitty vielä asukkaan nimi. Vaikka asukkaat ajan kuluessa luonnollisesti vaihtuivat, oli asukkaan merkitseminen ilmeisesti katsottu välttämättömäksi, mm. jottei talonnimien puutteen vuoksi sattuisi sekaannuksia. Kaikki talot oli luonnollisesti kruunun tarpeita varten mitattu. Toisissa yhteyksissä on käsitelty talojen varallisuuksia verrattain paljon, joten tässä yhteydessä riittää todeta, että kruununtalojen välillä oli suuria varallisuuseroja ja niiden asemaa säätelivät paitsi veroluvut myös se, missä kylässä ne sattuivat sijaitsemaan.

Suurimmat näistä kruununtaloiksi nimetyistä oletettavasti jossain vaiheessa kokeilivat ratsastaloutta, olihan tällainen Halikonlahden alueella yleistä. Esimerkiksi kruunu saattoi koettaa muodostaa suurimmista tiloista rustholleja.⁴²⁷ Tällainen ratsastaloksi pyrkimistapaus on mm. Yttelän Haaviston kruununtalo. Eri lähteiden tietoja vertailemalla havaitaan, että talo oli ratsutalo kyläkartan valmistuessa 1690-luvun puolimaissa. Vaikka se oli ratsutalo, ei kyse kuitenkaan ollut varsinaisesta rustholliasta. Vuonna 1698, mahdollisesti kuolovuosien aiheuttamista ongelmista johtuen, talo menetti tämän asemansa ja siitä tehtiin augmentti- eli aputalo muulle tilalle. Kaikkien maanmittari Vettervikin toteamien kruununmaan talojen kohdalla, Markkulan rustholliä lukuun ottamatta, kehitys oli samantyyppinen: joko ne jo oli karttojen valmistumisaikana määrätty jonkin muun tilan augmenttitaloksi tai ne pääasiassa muutamien seuraavien vuosien aikana määrättiin sellaisiksi. Myöhemmin pari Rikalan kruununtaloo kuitenkin muuttui jopa rälssitaloiksi.⁴²⁸

⁴²⁵ Siis ensimmäinen kruununtalo, toinen kruununtalo jne. Yttelässä (a2a:6) talot olivat Haaviston ja Mattilan kruununtalot.

⁴²⁶ Tässä on apuna käytetty Suomen asutuksen yleisluetteloa, mikrofilmirullaa SAY5. Tietojen perusteella voidaan talot identifioida seuraavasti (Yttelässä talojen nimet jo ovat tiedossa, joten niitä ei tarvitse käsitellä). Rikalassa ensimmäinen kruununtalo on nimeltään Kylmänlapsi, toinen Besökare, kolmas Tullner ja neljäs Borgmestare. Vuorentaan rälssitalon nimi on Tiskal ja Viurilan rälssitalon Räntmestar. Marttilan kylässä ensimmäisen kruununtalon nimi on Hurri ja kappalaisen puustellin Karhu. SAY5.

⁴²⁷ Läntinen 1984, 66-68. Torppia ei tässä yhteydessä huomioida, vaan mittauskohteen tilojen talot.

⁴²⁸ Yttelässä siis Haaviston kruununtalo määrättiin augmentiksi vuonna 1698, kun taas Mattilan talo oli jo augmenttitalo kartan valmistusaikana. Rikalassa toinen kruununtalo eli Besökare ja neljäs kruununtalo eli Borgmestare olivat augmenttitaloja jo kartan valmistuessa. Kylän ensimmäinen kruununtalo eli Kylmänlapsi ja kolmas kruununtalo eli Tullner muutettiin augmenttitaloiksi vuoteen 1698 mennessä. SAY5. Rikalassa

Kartoilla on kruununtalojen ohella yksi erikoisempikin kohde, joka ei ole edellisessä mukana, vaikka Vettervik sitä yhdeltä nimeltään piti Marttilan kylän toisena kruununtalona. Varsinaisesti talo ei kuitenkaan sovi tähän aseteluun, sillä kyseessä on maanmittarin tietojen mukaan Kappelin asumus, siis kappalaisen virkatalo - puustelli. Tämä selittää osaltaan, miksi talolla oli kylässä yhteismaiden rinnalla vähiten omaa niittyä. Maatalous tuskin oli päätarkoitus, vaan sen tavoitteena oli vain olla palkan osana takaamassa elanto Angelniemen kappelin papille. Kirkonmiehethän saivat tulojaan myös kirkon toimituksista, kymmenyksistä ja muista maksuista sekä lahjoituksista. Kaikista paras tilanne oli tietenkin kirkkoherralla, mutta oli kappalaisillakin tulonsa. Työapua kirkonmiehet saivat usein joko seurakuntalaisilta tai melko usein palkkaamiltan palvelijoilta, omaa aikaa ja mahdollisuuksia, saati halua kun maataloustöihin ei ollut.⁴²⁹ Se, että Angelniemessä oli omalle papille talo, on osoitus hyvästä sosiaalisesta ja taloudellisesta asemasta, joutuivathan papit monesti asumaan kirkkoherranpappilan kappalaistuvassa, vaikka alempi papisto vähitellen pyrkikin kaikin tavoin riippumattomaksi. Vaikka Juva on esittänyt, että Halikossa ei kappalaisilla 1600-luvun lopussa ollut omaa virkataloa, pitää tätä käsitystä hieman muuttaa. Ainakin Angelniemen kappelin pappismiehellä voidaan todeta talo jo olleen.⁴³⁰ Edellä on todettu talot voitavan identifioida muiden lähteiden avulla. Kappalaisen puustelli onkin ollut Karhun talo. Vaikka on todettu, että kappalaisen puustelli vaihtuu maakirjoissa vuonna 1698 Hurrin taloksi ja jälleen 1700-luvun alussa Karhun taloksi, ei tämä ole ollut talon ainoa muutos. Myöhemmältä ajalta on tietoja uudesta kappalaisen puustellista, Niemen kruununtalosta.⁴³¹

Talon erillistä asemaa kuvastaa hyvin sekin, ettei edellisten tapaan asukasta ollut kartalle nimetty, sehän ei ollut kruunun viranomaisten tai maanmittarin asia, eikä siihen pitänyt puuttua. Kari Pitkänen on maininnut Halikon historiassa alueelle saapuneen vuonna 1647 papin, Pietari Yrjönpojan, joka tosin tällöin asettui asumaan mantereen puolelle. Mikko Juva taas on pitänyt 1670-lukua oman papin saannin aikana. Asumus Vettervikin

Kylmänlapsen (myöhemmin kutsuttu myös nimellä Kylänlapsi) ja Borgmestaren talojen tiedetään olleen myöhemmin rälsstitiloja. Mh-7. Marttilan kylän osalta tilanne on monisyisempi. Ensimmäisen kruununtalon eli Hurrin todetaan olevan vuodesta 1698 alkaen merkitty maakirjoissa kappalaisen puustelliksi, muuttuen kuitenkin n. vuonna 1705 takaisin ja tällöin siitä on tehty Montolan augmenttitalo. Kappalaisen taloksi tunnustettu Karhun talon taas mainitaan olevan vuodesta 1698 alkaen Montolan augmentti, mutta että noin vuosina 1704-05 se palaa kappalaisen asunnoksi. SAY5. Vaihtelussa voi toki olla kyse maakirjoissa tapahtuneesta sekaannuksesta, mutta asiasta ei voida tässä tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä.

⁴²⁹ Kirkkoherroille kuului oma pappila, joka seurakuntalaisten tuli rakentaa. Kappelilaiset joutivat osallistumaan emäseurakuntansakin ylläpitoon oman kappelinsa ohella. Nygård 1989, 65-66, 72-73; Juva 1955, 32-36, 87-88, 96-99.

⁴³⁰ Juva 1955, 38-39, 101-102.

⁴³¹ Edellä on jo ollut, että Karhun talo oli mainitulla ajalla 1600-1700-lukujen vaihteessa Montolan augmenttina, Hurrin talon ollessa sen ajan kappalaisella. Vaikka kyse olisi siinä tapauksessa maakirjoissa tapahtuneesta sekaannuksesta, tiedetään ainakin 1800-luvulta Niemen talon olleen kappalaisella. Näin ollen voidaan ajatella, että tilanteen salliessa kappalaisen puustelli on pyritty vaihtamaan parempaan. SAY5; Mh-7.

vuoden 1695 kartalla viittaa siihen, että pappi olisi jo silloin asunut Angelniemessä Marttilan kylässä. Sama kartan tieto viittaa myös siihen, että vaikka Pitkänen mainitsee kappelista olevan tieto vuodelta 1705, olisi se ollut olemassa jo ainakin 10 vuotta aiemmin.⁴³² Olavi Airas on esittänyt, että papillisia toimituksia olisi Angelniemellä toimitettu rukoushuoneessa varmasti vuodesta 1631 alkaen, mahdollisesti jo vuonna 1623. Pitkänen taas on esittänyt kyseessä olevan vuoden 1731. Tässäkin yhteydessä tieto kappalaisen asunnosta jo ainakin vuonna 1695, tukee arviota siitä, että kappeli on ollut olemassa ja papillisia toimituksia tehty hyvän matkaa 1600-luvun puolella. Olisi erikoista, että kappelilla olisi ollut oma asunto papilleen, mutta ettei toimituksia olisi tehty tai varsinaista kappelirakennusta ollut. Pitkänenkin tosin myöntää aluetta kutsutun kappeliksi jo vuonna 1667.⁴³³ Vaikka itse kappeli ei kartoille osukaan, antaa materiaali muita viitteitä, mistä ”Kappelin asumus” eli Karhun talo on hyvä esimerkki.⁴³⁴

Tutkimusalueen kartoilla on vielä yksi kruununtala. Kyseessä on toinen alueen ratsutiloista, nimittäin Yttelässä ollut kruunun rustholli, Markkula. Kruununtalojen tapaan sen yhteyteen on myös merkitty silloisen asukkaan nimi. Tämä osoittaa, että nimi oli usein tarpeen paitsi tarkemman yksilöinnin kannalta, mutta että kruunulla oli myös selvä kiinnostus sitä kohtaan, millaista väkeä sen tiluksilla oikein asui. Toisissa yhteyksissä on tullut esiin, että tila oli niittymailtaan varakas, muttei erityisesti hämmästyttänyt peltojen kohdalla. Tämä on luonnollista sikäli, että kyläosuudet säätelivät peltomaata, mutta ratsutila oli voinut hankkia tarpeisiinsa välttämätöntä niittymaata. Markkulan rustholli edustaa viimeistä selvästi kruunun mailla ollutta tilaa, sillä Vettervik kirjasi näistä jokaisen oheen kyse olleen selkeästi kruunun maista. Rusthollin etuna oli, että ratsun varustaessaan se jätettiin 1600-luvun lopulla luodun ruotujakolaitoksen ruodutuksen ulkopuolelle. Saivatpa rusthollin pitäjät, jollaisista kehittyi usein todellisia suurtilallisia ja yhteiskunnan väliluokka säätyläisten ja talonpoikaiston väliin, tietyn suuruisen verovapaudenkin.⁴³⁵

Alueella oli toinen iso ratsutila, joka ei ollut kruununmaalla. Koska Vettervik ei tarkemmin muuten ole erotellut talon luontoa, ei karttamateriaalin pohjalta voida todeta

⁴³² Pitkänen 1992, 213-214; Juva 1955, 85.

⁴³³ Pitkänen 1992, 214, 484. Airaksen mukaan toimituksissa olisi ollut kyse niin hautauksista, vihkimisistä kuin kastamisistakin. Toimiluvan kappeli sai kuitenkin Airaksen mukaan vasta 21.12.1659. Airas 1960, 38-41.

⁴³⁴ 1650-luvulta olevalle kihlakunnan kartalla ei ole mitään tietoa kappelista. Jos sellainen alueella silloin oli, voidaan kartan pohjalta päätellä sen olleen pieni ja ehkä huonokuntoinen, muttei virallinen kirkkorakennus (mahdollisesti katolilaisperäisenä). Tähän mahdollisuuteen on viitannut mm. Airas. Iso ja virallinen kappeli ei kihlakunnan kartan valmistumisaikana ole voinut olla, sillä Hansson on kyllä muut kappelit merkinnyt normaalisti, niin mm. Salossa. Ks. Airas 1960, 26-30, 30-40; Kihlakunnan kartta MH5.

⁴³⁵ Verovapaus oli yleensä noin 50-80 kuparitalaria (tätä kannattaa verrata mm. Creutzin yhteydessä toisaalla mainittuihin lainoihin, mistä selvenee summien valtavuus). Jos verovapaus ei riittänyt, sai rustholli yleensä aputiloja, jotka maksoivat veronsa tälle. Rusthollit myös kasvoivat ajan kuluessa usein paljonkin. Läntinen 1984, 67-68; Laurikkala 1961, 14-15. Markkula tunnetaan ratsutilana, rusthollina myös Suomen asutuksen yleisluettelossa. SAY5.

sitä varmasti, vaikka Vettervik nimesi talon Puotilan kartanoksi ja talossa asui hänen tietojensa mukaan luutnantti Dideron. Nämä tiedot sinänsä saattavat viitata omistajakunnan aatelistaustaan. Tila ei kuitenkaan ollut varsinainen kartano, joiksi Halikossa laskettiin lähinnä suuret säterit. Tilus voidaan kuitenkin tulkita kartanoiden joukkoon sikäli, että se suurena ratsutilana toki poikkesi tavallisista maataloista. Tila ei ilmeisesti myöskään kuulunut alueen sotilasvirkataloihin. Kartan tekoaikana se oli kuitenkin kolmen lampuodin viljelemänä, eihän upseeri ehtinyt tai osannut maita viljellä. Tila oli mailtaan tutkimusalueen ylivoimaisesti varakkain. Se oli ratsutilalle varmasti etu ja ehkä juuri sen vuoksi se oli voinut nousta ratsutilaksi ja ansaita vapautuksen kruununveroista, mikä helpotti asemaa huomattavasti. 1600-luvun lopussa Ruotsin valtakunnan armeijahan sai perustansa ruoduista ja ratsutiloista. Puotila varusti ratsumiehen Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin Halikon komppaniaan.⁴³⁶ Itse puustelleja ei tutkimusalueella mittausten kohteina ollut, ja edellisestä ratsutilasta Puotilan erottaa se, ettei kyseessä ollut kruunun rustholli ja se, että tilalla oli panostettu suuresti myös viljelyyn. Tähän tällä tosin oli yksinäistalona ollut huomattavasti paremmat mahdollisuudet kuin Yttelässä tiiviiseen kylään ja sen vaatimukseen sopeutumaan joutuneella Markkulalla. Kaiken kaikkiaan on laskettu, että Suomessa oli kaikkina aikoina lähes 10 000 eri luontoista ratsutilaa, joista tosin moni hävisi pianikin. Erityisesti Halikko oli näiden keskeisimmällä alueella ja sen tienoilla jopa noin puolen taloista on arveltu kokeilleen ratsastaloutta. Ei olekaan ihme, että kaksi tällaista taloa sattui tutkimusalueen kartoillekin. Vaikka karttamateriaali ei Puotilan tilannetta täysin selvitä, voidaan talon luonnosta kuitenkin varmistua muiden lähteiden avulla. Tila oli ratsutila, joka nautti säterivapauksista, vaikkei ollut varsinaista rälssiä. Näin ollen se kuuluu jo Jutikkalan tutkimuksissaan havaitsemiin säteriratsutiloihin, jotka varustivat rakuunan, mutta eivät kuuluneet rälssiin.⁴³⁷

Aarre Läntinen on todennut, että ratsutaloudet toimivat jo 1600-luvun alkupuolella tehokkaana jarruna lahjoituksiksi tai läänityksiksi joutumiselle. Ehkä Halikon suuri ratsutilamäärä onkin yksi selittävästä tekijöistä, miksi seutu ei suurista sätereistä huolimatta joutunut mukaan 1600-luvun suurläänityksiin, kuten vaikkapa naapuri Kemiö. Toisaalta on huomattava Halikon kuuluneen juuri säterivyöhykkeeseen. Niklas Cserhalmi on

⁴³⁶ Tämän vuodesta 1721 Henkirakuunarykmenttinä tunnettuun joukko-osaston virkataloihin kuuluivat varmasti tunnetun 1700-luvun osalta sittemmin Halikosta mm. Vartsala kapteenin virkatalona ja Korvenpää ensin majoittajan virkatalona ja sittemmin Turun läänin jalkaväkirykmentin ratsutilapataljoonan kersantin virkatalona. Vartsala on sinälläänkin mielenkiintoinen, että se oli joutunut Kustaa Vaasan haltuun 1500-luvulla Flemingeilä, jotka kärsivät kuninkaan ”perinnön ja oman” luonnista. Koko Kustaa-kuninkaan oma ”perintö” käsitti noin 340 tilaa, joista usea oli Halikossa. Puustellit saivat teettää alustalaisillaan myös päivätöitä ja kerätä talonveroja oman tuoton lisäksi. Pitkänen 1992, 288-289; Wirilander 1953, 76-77, 79, 98; Läntinen 1981, 78, 102-103, 120, 148; Wirilander 1950, 13-15.

⁴³⁷ Kaikkiaan pitäjässä on arveltu olleen noin 100 eri ajanjaksot toiminutta ratsutaloa. Läntinen 1984, 66-67. Talon luontoja oli Ruotsin vallan aikana paljon erilaisia, eikä niiden yksinkertainen jaottelu ole aina mahdollista. Säteriratsutiloista mm. Jutikkala 1958, 188; SAY5.

selittyisi tällaisella eriytymiskehityksellä ja prosessin kuluessa tapahtuneilla suurilla muutoksilla.⁴⁴¹

Augmenttitaloja on Halikon alueella ollut paljon. Tutkimuskohteen osalta yli puolet kyläkarttojen kohteina olevista taloista oli siinä asemassa jo karttojen tekohetkellä tai viimeistään muutaman vuoden kuluttua siitä. Augmenttitalot liittyvät oleellisesti Ruotsin armeijan ruotu- ja ratsuväkiperustan luomiseen ja ylläpitämiseen. On perusteltua olettaa tämän armeijan järjestelyn olleen taloudellisten kysymysten lisäksi merkittävä vaikutin tutkimusalueen maanmittauksissa.

Johan Vettervikin tekemiltä kyläkartoilta löytyy myös neljä rälssitaloa, joista kaksi oli Rikalan kylässä ja yksi sekä Marttilassa että Yttelässä. Rikalan kylän taloja ei ollut millään muotoa mitattu, vain numeroitu ja talojen osuudet kylän maista merkitty. Vuorentaalle kuuluneen rälssitalon, sille on lähteistä löydettävissä nimi Tiskal, tuo osuus oli viisi tankoa ja 2 kyynärää, kun Viurilalle kuuluneen talon, muissa lähteissä on mainittu nimi Räntmestar, osuus oli 4 tankoa ja 3 kyynärää.⁴⁴² Kahden muun tapaan nämä mitat osoittavat, ettei rälssin omistamalla tiloilla välttämättä ollut yhteismaista suurempaa osuutta kuin muilla. Jos Viurilan ja Vuorentaan rälssitalot olivat kuitenkin omaan käyttöön saamallaan mailla kahden muun rälssitalon tapaisessa asemassa, oli niillä niistä parempaa maata. Tämä selittäisi osaltaan mm. sen, miksi Rikalan kylän kolmella kruununtalolla neljästä omaan käyttöön raivattu niittymaa oli paljon huonompaa, kuin kylän jäljelle jääneellä kruununtalolla. Rälssi olisi siinä tapauksessa ollut parasta maata jakamassa, oletettavasti emätilan vaikutuksen ansiosta. On perusteltua olettaa näin olleen, mutta varmuudella asiaa ei tietenkään voida sanoa. Rikalan molempien rälssitilojen tiedetään olleen jo uuden ajan alussa rälssisäädyn omistuksessa, ja keskiajaltakin tiedetään Rikalassa rälssin edustajan asuneen. Vanhaa seudun mahtikylää Rikalaa on arveltu jopa suurten sätereiden edeltäjäksi.⁴⁴³ Molempien talojen emäkartanot kuuluivat Halikon suuriin sätereihin. Viurilan omistukset olivat pieniä vielä 1500-luvun lopussa, mutta ne kasvoivat 1600-luvun kuluessa. Tutkimusmateriaalin pohjalta ei voida sanoa, milloin Viurila sai Rikalassa olleen tilan hallintaansa, mutta se tiedetään, että kartanon omistajat onnistuivat tältä osin estämään peruutukset. Vuorentaan kartanoa hallinneiden Hornien tiedetään omistaneen Rikalassa rälssitilan jo 1500-luvun lopulla ja heidänkin onnistui torjua peruutustoimet tämän tilan osalta. 1800-luvullakin tilat olivat yhä rälssitiloja.⁴⁴⁴ Kuten

⁴⁴¹ Angelniemen ja Kanniston verotilaluonto vahvistui lopullisesti vasta 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. SAY5; Mh-7.

⁴⁴² Talot kartalla a2a:7, numeroilla 13 ja 14; SAY5.

⁴⁴³ Pitkänen 1992, 168-169, 172-173.

⁴⁴⁴ Vuorentaan kartanon on katsottu olleen Hornien hallussa ainakin 1500-luvulla, todennäköisesti jo keskiajalla. Vanhaan rälssiin luettuun Vuorentakaan kuului ainakin vuonna 1649 Rikalasta talo ja se oli sen

Tämä viittaa siihen, että kartanon herrat olivat olleet Viurilan ja Vuorentaan haltijoita suopeampia mittauksille ja ne sallineet, tai ainakin onnistuneet kruunun suunnittelemat reduktiotoimet näiltä osin torjumaan. Vettervikin perustelut Lampolan ulkoniittyjen mittaamatta jättämiselle olivat lopulta todella järkeviä. Koska rälssin maat eivät olleet tällaisissa tapauksissa ensisijassa, ei kannattanut tosiaankaan käyttää niihin aikaa. Toisessa yhteydessä todettuun tapaan Vettervikin huomautus antoi tulevia tarpeita varten silti eväät, sillä kruunu sai tietää muitakin niittyjä olleen. Itse emäkartanoita ei tietenkään mitattu. Ainoat viitteet sätereihin tulevat riitojen yhteydessä. Näistä kohteista selviää mm. Joensuun kartanolla olleen vuonna 1695 tilanhoitajana muuan Grabbe.⁴⁵⁰

Toisessa yhteydessä on tullut esiin kartoilla olleiden torppien tilanne, niitähän oli muutama. Kaikki viittaa niiden kohdalla joko rälssin, tai ratsutilojen alaisuuteen. Rälssin puolelta tilanne on tietysti luonnollinen, olihan tapa suurtiloille ominainen keino hankkia työvoimaa. On todennäköistä, että Halikon suurilla sätereillä oli omilla maillaan torppia enemmänkin. Ratsutilat taas olivat periaatteessa rikkoneet säädöksiä. Niillehän torppien perustaminen sallittiin vasta 1697, pari kolme vuotta karttojen teon jälkeen.⁴⁵¹ Tarkempia tietoja asukkaista tai muusta ei Hurtin torpan nimeä lukuun ottamatta ole annettu. Kruunu olikin vaatinut vain torppien merkitsemistä ja mittaamista, sillä tarkemmat tiedot eivät olleet tarpeen verotuksen ja muiden rasiutusten kohdistuessa tietojen pohjalta emätilan osalle. Toivo Nygård on todennut, että reduktion jälkeen lampuotien, eli vuokraviljelijöiden, päivätyöt oli korvattava mm. palvelusväen tai torpparien työllä. Näin ei liene tutkimusalueen osalta ollut suuressa mitassa tarpeen, näyttäähän torppien määrä olleen vähäinen ja kartanotkin selvinneen varsin hyvin reduktiosta, lampuoteineen ja näiden päivätoineen kaikkineen.⁴⁵²

Olof Mörtin mittaama Kokkilassa sijainnut talo poikkeaa kaikista edellisistä kohteista. Periaatteessa talo on rälssitiloihin kuulunut kohde. Tutkimusmateriaali ei kerro, oliko kyseessä tila, joka lahjoitettiin kylästä kuninkaalle vuonna 1546 ja joka oli kuninkaan

⁴⁵⁰ Tilanhoitaja Grabbe on esillä mm. Rikalan kartalle (a2a:7) merkittyjen riitakohteiden yhteydessä. Kallio on todennut reduktion häirinneen myös Joensuuta vähän. Yttelän talo esimerkiksi siirtyi suvun perinnönjaossa eteenpäin Krister Kustaanpoika Hornille vuonna 1699. Kallio 1930, 258-260.

⁴⁵¹ Kuten toisaalla on mainittu, viimeisten torppien osalta oli mahdollista, että ne kuuluivat esimerkiksi Joensuulle vaikka naapurikylän mailla olivatkin tai kokonaan ratsutiloille, sillä vuoden 1734 tietojen mukaan torppareita oli vain tällä säterillä ja muutamalla ratsutilalla. Jutikkala 1958, 240-241; Pitkänen 1992, 275; Nygård 1989, 82-83. Yleisemmin talonpoikaiston mahdollisuudet avautuivat vuonna 1757. Soininen 1975, 37-38. Torppien perustamista alkuvaiheessa haittasi varmasti kyläyhteisöissä sekin, että vuoteen 1770 sellaiseen vaadittiin koko kylän suostumus. Laurikkala 1961, 142.

⁴⁵² 1600-luvun lopulla oli kuitenkin palvelusväen suhteen havaittavissa toinenkin muutos, nimittäin renkivaltaistuminen, mikä oletettavasti tapahtui myös Halikossa. Renki oli tavoitellumpi, koska piikojen ja renkien töiden alettua eriytyä, oli kunnon renkimiehelle enemmän käyttöä kaikenlaisissa raskaissa töissä. Nygård 1989, 82-83, 88-89. Mainittu Hurtin torppahan on Suomen asutuksen yleisluettelon tiedoissa vuodesta 1695 alkaen. Torppa kartalla a2a:6, numerolla 33. SAY5.

hallussa ainakin vielä vuonna 1609.⁴⁵³ Hyvin mahdollista tämä ja myöhempi lahjoitus aatelille on, sillä kartan tilan omistajana oli otsikon mukaan ollut Lorentz Creutz. Kyseessä oli itse asiassa suuria maa-aloja haltuunsa saanut Lorentz Creutz nuorempi, joka oli toiminut nuoruudessaan auskultanttina vuorikollegiossa ja myöhemmin vuonna 1675 nimitetty Länsipohjaan maaherraksi. Vuonna 1683 hänestä oli tullut Turun ja Porin läänin maaherra ja vuorikollegion johtaja. Suomessa hän oli toiminut mm. vuoritoimialueen ylijohtajana.⁴⁵⁴ Vapaaherra Lorentz Creutz nuorempi harrasti innokkaasti itsekin vuoritointia ja perusti useita tuotantolaitoksia, joita varten joutui ottamaan suuret, jopa 150 000 kuparitaalariin nousseet lainat. Ne hän tosin sai hyvien suhteittensa avulla.⁴⁵⁵ Paroniksi tituleeratulla aatelispatruuna Creutzilla oli asemastaan johtuen myös suuret maaomaisuudet useine sätereineen. Maataloutta onkin pidetty hänen keskeisimpänä ja mittavimpana liiketoimintanaan, vaikka hänellä oli vuoritoiminnan suhteen suuria suunnitelmia. Reduktiota puolustanut Lorentz Creutz nuorempi menetti sittemmin osan läänityksistään isossa reduktiossa.⁴⁵⁶ Aatelismiehen haaveet vuoritoimen avulla tehtävästä idänkaupasta eivät toteutuneet ja hänen tehtaansa kokivatkin romahduksen. Silti Creutzia pidettiin taitavana ja tietävänä miehenä. Välillä hänellä tosin taisi virkamiehen ja patruunan rooli sekaantua.⁴⁵⁷ Kokkilassa olleen tilan kohtalo liittyy läheisesti Lorentz Creutz nuoremman hankkeisiin ja reduktiotoimenpiteisiin. Tilus olisi saattanut muutenkin reduktion aikaisissa järjestelyissä mennä, mutta otsikossa annetaan viitteitä toisesta syystä. Siinä mainitaan kuninkaan sallineen Creutzin luovuttaa tilan ”maksuja” vastaan. Onkin hyvin mahdollista, että Kokkilassa aiemmin aatelismaana ollut tila siirtyi kruunun haltuun Creutzin patruunantoimissa ottamien suurten velkojen ja pieleen menneiden suunnitelmien vuoksi. Joka tapauksessa tila on tutkimusalueella ainoa, joka suoraan liittyi reduktiohankkeiden myötä käynnistyneisiin tilusvaihtoihin ja –järjestelyihin. Creutzien osin kyseenalaisia

⁴⁵³ Varmuutta ei ole, sillä kylässä oli useampi talo. Läntinen 1981, 85, 131-132. Kokkilassa tiedetään Airaksen mukaan olleen myös ratsutila, joka saattaa olla ollut sellaiseksi tiedetty Valttiila. Airas 1960, 43; Pitkänen 1992, 288.

⁴⁵⁴ Hofberg 1876, 183; Vilkuna 1994, 92.

⁴⁵⁵ Vilkuna 1994, 153, 119-120.

⁴⁵⁶ Osasyinä hänen suopeaan asenteeseensa oli varmastikin se, ettei suomalaissyntyisellä aatelilla ollut paljoakaan lahjoitusmaita, väenotot olivat olleet Suomen osalta raskaita, eikä suomalaisessa aatelissa pidetty perityn veron maksutapaa oleellisen tärkeänä, kuten Ruotsin puolen aateliston piirissä. Vilkuna 1994, 153, 193, 267, 279; Matinolli 1976a, 15. Paroniksi Creutzia nimitti Olof Mört mm. karttojen a2a:15, a2a:16 ja a2a:17 otsikoissa.

⁴⁵⁷ Monille muille ja monen muunkin omistamille teollisuuslaitoksille kävi sittemmin huonosti rahahanojen sulkeuduttua. Virrankoski ei kuitenkaan ole pitänyt Creutzia suinkaan huonoimmin menestyneenä patruunana. Vilkuna 1994, 166, 226-227, 279-280, 305-306; Hofberg 1876, 183; Jutikkala 1985, 31; Virrankoski 1980b, 246-247.

toimia käyttänyttä mahtisukua tämä tuskin kuitenkaan hetkautti, olihan sillä menestystä muutenkin.⁴⁵⁸

8.4. Paljon riitoja rajoista

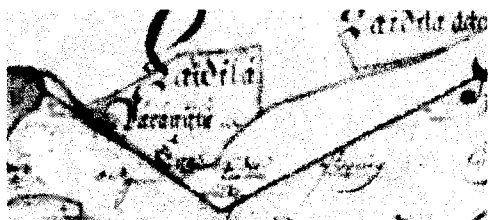
Vaikka maa-alueet oli koetettu jakaa joko omiin tai yhteisiin alueisiin, ei Halikossa näyttänyt olleen riidatonta seutua juuri lainkaan. Milloin oli kyse siitä, että joku halusi rajoittaa toisten maan käyttöä omilla tai ns. yhteisillä mailla, milloin taas joku halusi laajentaa omaa vaikutustaan naapurin maille. Vuonna 1643 oli määrätty rajalinjat merkittäviksi punaisella. Tämän lisäksi oli sekä sen vuoden, että vuoden 1688 ohjeissa määrätty maanmittarit merkitsemään ongelmalliset kiistakohteet. Jälkimmäisenä vuonna oli vielä huomautettu, ettei mihinkään tarinoinhin pitänyt näiden osalta mennä uskomaan.⁴⁵⁹ Rajamerkintöjä tai riitoja ei siis voitu jättää karttojen ulkopuolelle, vaikka se olisi maanmittareiden työtä helpottanut. Kruununhan oli tärkeää saada tieto riidoista, jotta verotus ja ratkaisut olisi voitu viranomaisten taholta kohdistaa oikein. Niinpä karttakuvissa ja selitysosissa on lukuisia riitakohteita.

Siellä, missä rajalinjat erityisesti eri kylien taikka yksinäistalojen välillä olivat selvät, käytti Johan Vettervik punaista yhtenäistä rajaviivaa, kuten sääntöjen mukaisesti pitikin (ks. Kuva 20: Rajalinja kartalla a2a:7). Toisaalta siellä, missä ei varmuutta ollut saatavissa, kuten esimerkiksi metsäalueiden rajoissa usein oli, jätti hän ne merkitsemättä. Kuitenkin on havaittavissa, että Vettervik pyrki Halikon seudulla toimiessaan huomioimaan tehdyt ratkaisut. Esimerkiksi Kemiön saaren pohjoispäässä olleen

⁴⁵⁸ Lorentz Creutz nuoremman isäkin toimi vuorikollegiossa ja mm. Turun ja Porin läänin maaherrana. Saman läänin maaherrana oli ollut myös Lorentz Creutz nuoremman setä. Lorentz Creutz nuoremman veli Johan puolestaan toimi myös ruukkialalla, maataloudessa ja mm. vuodesta 1703 Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherrana. Johan Creutz oli elämänsä aikana myös armeijan palveluksessa. Vuonna 1676 hänet oli nimitetty everstiluutnantiksi ja toukokuussa 1698 Kuninkaallisen Porin rykmentin johtoon, josta tehtävästä tosin everstin arvossa luopui jo Pohjan sodan alkuvuosina helmikuussa 1702. Lorentz Creutz nuorempi itse oli aviossa kahteen otteeseen. Ensimmäisenä vuodesta 1671 Ebba Maria Flemingin kanssa ja vuodesta 1684 kreivitär Hedvig Eleonora Stenbockin kanssa. Creutzien sukua toimi myös suuren Pohjan sodan aikana Suomessa, mm. pohtimassa Porvoon jälleenrakentamista maanmittareiden kanssa. Hofberg 1876, 182-184; Vilkkunen 1994, 193, 279-280, 306; Lindh 1928, 73, 82; Lilius 1981, 325; Matinoli 1976b, 15-17. Suvun kyseenalaisista toimista voitaneen mainita Sippolan kartanon synty, jossa Jutikkalan tutkimusten mukaan todennäköisesti tapahtui laittomuuksia, joilla talonpojat sivuutettiin. Jutikkala 1958, 154. Mörtsen käytti kartalla a2a:1 termiä "ränntor" tiluksen tilannetta selvittäessään. Ränntor-termi on ollut yleismerkitykseltään "maksu"/"tulo", mutta sen merkityksenä saattoi jo 1600-luvulla olla myös "korke".

⁴⁵⁹ On sinänsä mielenkiintoista, että vuonna 1643 muistutettiin rajojen merkinnästä punaisella, mutta asiaan ei enää vuonna 1688 puututtu. Lieneekin uskottu, että asia on kunnossa ja maanmittarit olivat tavan sisäistäneet. Kamarikollegion instruktio 20.4.1643. Samlingar i landtmäteri I, numero 34; Kamarikollegion instruktio 19.5.1688. Samlingar i landtmäteri I, numero 78. Maa-, metsä-, kalavesi- ja tieriitojen vuoksi menttiin monesti käräjille. Laurikkala 1961, 46. Rajariidat olivat kylissä lähes jokapäiväisiä. Elleivät osapuolet päässeet sopuun keskenään, nimitettiin käräjillä lautakunta, jonka ehdotuksen pohjalta käräjillä pyrittiin riidat ratkaisemaan. Jutikkala 1983b, 15.

Angelniemen metsämailla ei maanmittari ollut vuoden 1694 kartalle kyennyt määrittelemään minkäänlaisia rajoja. Mutta seuraavana vuonna tekemälleen Angelniemeen rajoittuneelle naapurikylän kartalle, oli Vettervik voinut vetää Marttilan kylän ja Angelniemen metsämaiden välille punaista rajalinjaa, mutta vain osittain. Useamman talon kylien yksittäisten talojen välisillä mailla Vettervik ei aina käyttänyt vastaavia merkintöjä. Pääasiassa hän luotti eri maa-alueiden numeroinnin tai palstojen reunojen tavanomaisen (esim. sinertävän tai vihreän) värityksen riittävän asian selventämiseksi. On kuitenkin tapauksia, joissa hän oli varmuuden vuoksi käyttänyt punaista katkoviivaa, kuten Yttelän kylän joenrannan niittylohkojen erottelussa. On huomioitava, että myös jokien kohdilla Vettervik väritti kylien väliset rajat punaisten pilkkujen muodostamalla katkoviivalla.⁴⁶⁰ Lienee niin, että hän halusi näissä kohdissa pyrkiä selkeyteen, ja vaikka pääosin selkeiden seikkojen osalta noudatti määräyksiä tarkasti, muutamissa yksityiskohdissa sovelsi niitä parhaimmaksi katsomallaan tavalla. Olof Mört sen sijaan rikkoi säädöksiä selvästi, vaikkei

Kuva 20

sitä ehkä täysin tiedostanut. Mört nimittäin seurasi rajalinjojen merkitsemistavassa perinteitä ja käytti Kokkilassa riidattomillakin rajoilla vihreää ja keltaista.⁴⁶¹ Hänen aikanaan voimassa olleessa vuoden 1643 säädöksessä oli korostettu punaista väriä. Mörtin tapa, joka ei ilmeisesti ollut edes ainutlaatuinen, osoittaa osaltaan hyvin sen, että kruunulla oli perusteita valituksilleen karttojen huonosta laadusta.

Metsäalueet näyttävät olleen se seikka, josta jokainen kylä ja talo riiteli, ja kovasti. Ainoastaan Angelniemen kartalla (a2a:5) ei tällaisia mainintoja ollut. Kartan ulko-omistukset eli juuri metsämaat, vaikkeivät ne kaukana olleetkaan, olivat Angelniemen ja Päärnäspään yhteisessä käytössä. Tämä ei kuitenkaan estänyt kyseisiä taloja laittamasta lusikkaansa soppaan muiden talojen kanssa. Oli nimittäin niin, ettei tarkkaa rajaa ollut kokonaan voitu määritellä näiden talojen ja Marttilan kylän välille. Tämä on nähtävissä näiden kartoilla: Angelniemen kartalla metsäalueille ei ollut rajaa määritelty ja naapurikylän osalta on havaittavissa, ettei sielläkään ollut metsiin voitu rajaa vetää kuin tietyille pätkälle.⁴⁶² Maanmittari totesi Marttilan kylän jakavan maat yhdessä Tuiskulan kanssa, mikä olikin ymmärrettävää, olihan viimeksi mainittu aivan naapurissa. Samalla Vettervik totesi, ettei ollut löydettävissä kunnon rajoja Angelniemen ja Päärnäspään

⁴⁶⁰ Angelniemen ja Marttilan kartat a2a:5 ja a2a:8. Yttelän kartta oli a2a:6. Jokien kohdalla rajat olivat näkyvissä mm. kartoilla a2a:2, a2a:4, a2a:6 ja a2a:7.

⁴⁶¹ Mm. Gustafsson on todennut näiden värien olleen yleisemminkin käytössä. Gustafsson 1933, 53.

⁴⁶² Kemiön saaren pohjoispään kartat a2a:5 ja a2a:8 liittyvät kauniisti yhteen, joskin tarkkoja rajoja ei todellakaan ollut koko matkalla.

kanssa, muttei myöskään Esselpään ja Peksalan talojen suuntaan. Peksalan asukas oli vieläpä korostanut, ettei mitään rajoja voinutkaan löytää, vaan maat olivat yhteisessä käytössä. Ainoastaan osalle matkaa Päärnäspään ja Angelniemen maita vastaan oli karttojen teon välisen vuoden aikana kyetty varma raja vetämään.⁴⁶³ Jokainen taloista oli

Kuva 21

kuitenkin halukas pääsemään osille, eikä maanmittari Vettervik ollut uskaltanut ottaa asiassa kantaa, edes riidanalaisia rajalinjoja merkitsemällä. Maanmittarin ja talojen onneksi mielenkiinto metsiä kohtaan oli osallisten välillä ainoa riidanaihe.

Olof Mörtkin oli riidat huomannut, eikä Kokkilassa niiltä ollut vältytty. Vaikka pääosa oli suosiolla yhteistä metsää Valttilan ja Asilan kylien kanssa, oli Kokkilassa vielä päädytty omalta osalta riitaan kylän länsipuolella olleen Toppjoen kanssa.⁴⁶⁴ Mört oli käyttänyt vuonna 1687 samaa kiistanalaisten rajojen merkitsemistapaa kuin Vettervik myöhemmin. Punaista väriähän ei voinut käyttää kuin varmoilla rajoilla. Niinpä Mört oli valinnut riidanalaisia rajoja varten keltaisen värin, vaikkei säädöksissä tästä mitään ohjeita ollut. Tämän tutkimuksen piirissä ei voida selvittää, oliko keltainen väri tässä asiassa vain Olof Mörtin ja Johan Vettervikin oma tapa, vaiko laajempi käytäntö. Asia olisikin mielenkiintoista ottaa laajempaan tarkasteluun. Mört oli sillä kuitenkin rajannut koko kiistanalaisen metsäalueen, jonka oli vieläpä muusta metsästä poikkeavasti piirtänyt kokonaan ja numeroinut selitysosaan (ks. Kuva 21: Osa kiisteltyä metsää kartalla a2a:1). Ainakin riidan koskema alue tuli selväksi, vaikka kantaa ei Mört asiaan ottanut.

Johan Vettervik oli käyttänyt samaa keltaista merkintätapaa Kanniston talon yhteydessä. Vaikka varmat rajat olikin merkattu, on toisaalla tullut esiin, että talo kiisteli osasta metsämaita naapurinsa Kalkkilan kanssa. Kyse oli sikäli merkittävästä riidasta, että kyseisten metsämaiden puusto olisi käynyt mm. hirsitavaraksi ja olisi sikäli ollut talon metsistä parasta. Kanniston asukas oli väittänyt metsiä yhteisiksi, mutta naapuri oli pistänyt vastaan ja esittänyt oman rajalinjansa.⁴⁶⁵ Tässä Vettervik näyttää hieman uskoneen Kalkkilan asukasta. Hän oli merkinnyt kiistanalaisen rajalinjan keltaisella ja jättänyt riitakohteena olleet metsämaat piirtämättä. Täysin ei Vettervik ollut uskaltanut olla Kanniston asukasta noteeraamatta, sillä hän oli selitysosaan merkinnyt, millaista puuta

⁴⁶³ Peksalan ja Esselpään talot: ”Päxahla” tai ”Päxala” ja ”Äßellpä”. Kartta a2a:8. Tämä kartta oli valmistunut vuonna 1695 ja Angelniemen kartta a2a:5 vuonna 1694.

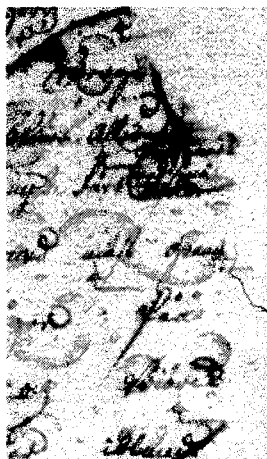
⁴⁶⁴ ”...Waltila och Åbila byar” ja ”Toppio”. Kartta a2a:1.

⁴⁶⁵ Kanniston talo kartalla a2a:4 ja raja sillä numerosta 8 numeroon 9.

kyseiseltä alueelta olisi saatu. Se, ettei aluetta kuitenkaan piirretty kartalle, osoittaa Kanniston olleen ainoassa riita-asiassaan heikoilla.

Vaikka valtaosa rajankäynnistä oli Padanojankin osalta selvää ja sikäli ongelmattonta, oli sekin päätyneet osittain vaikeuksiin. Kyseessä oli talon muutenkin pienten ja naapureiden maiden rajoittamien omistusten itäinen raja, josta ei tullut Vuorentaan kanssa selvää. Jos edellisen talon kohdalla Vettervik olikin voinut merkitä edes kiistanalaisen rajan, ei Padanojan ja Vuorentaan välille ollut sellaistaakaan rajaa löydettävissä.⁴⁶⁶ Vettervik ei ollut puuttunut asiaan millään tavalla, vaan jättänyt sen selityksensä maininnan asteelle. Mahdollisesti osavaikuttimena on ollut vastapuolella olleen säterikartanon mahti (ks. Kuva 22: Puuttuva rajalinja metsässä kartalla a2a:3). Vaikka Padanojalla oli rajaongelmia naapurissa olleen kartanon kanssa, oli sillä toinenkin pulma. Tämä oli talon aitojen sisällä ollut, kytömaaksi kelvannut ja numeroitu maakappale.⁴⁶⁷ Tällä kertaa Vettervik toki oli kiistellyt rajat osannut määrittää ja oli käyttänytkin keltaista väriä apuna. Jaakolan ja Padanojan talojen väliseen riiteltyyn ei maanmittari silti ollut ottanut millään tavalla kantaa, vaikka outoa olikin, että palsta oli toisen talon aitauksen sisäpuolella. Riitapukareiden onneksi maapalstalla ei ilmeisesti suoraan ollut ollut verotuksellista merkitystä.

Edellisten talojen riidat olivat silti vähäisiä pitäjän ydinalueilla olleiden kylien asioihin verrattuna. Lieneekin ollut niin, että mitä keskeisempi ja tiiviimpi paikka, sen innokkaammin jokainen puolusti omaa etuaan, etenkin kun suuret kartanot pääsivät sotkeentumaan mukaan asioihin. Halikonjoen varren tutkituista kylistä pohjoisin oli Yttelä, joka toisista yhteyksistä on todettu mailtaan varakkaaksi ja isoksi. Sillä olikin isoine metsäalueineen isot riidat. Ongelmia ei ollut Tavolan ja Nummen kylien kanssa, vaikka ne pohjoispuolen naapureita olivatkin. Vettervikin tietojen mukaan ytteläläiset jakoivat metsänsä näiden kanssa ihan sovussa.⁴⁶⁸ Talojen kesken ei tarkkoja metsärajoja ollut vedetty, kuten ei yhteismetsissä ollut tarpeenkaan. Kylät olivat kuitenkin riidoissa metsiensä itärajan osalta mm. Joensuun kartanon, Halikon pappilan ja useiden muiden talojen kanssa. Kartano oli tukijoineen esittänyt huomattavasti läntisempää rajaa, jonka Vettervik oli merkinnyt sekä selityksensä, että keltaisella kartalle. Em. kylät olivat kuitenkin voineet esittää oman

Kuva 22

⁴⁶⁶ "...uthan wiß grantz emoth Wurentacka gårdh..." Kartta a2a:3.

⁴⁶⁷ Kytömaa kartalla a2a:3, numerolla 12.

⁴⁶⁸ Tavolasta ("Tafwola") metsiä jakoi neljä taloa ja Nummesta ("Numi") kaksi taloa. Yhteensä siis kymmenen taloa oli jakamassa yhteisiä metsiä. Kartta a2a:6.

näkemyksensä, jonka Vettervik oli merkinnyt normaalilla punaisella rajalla. Riidan lähtöpiste oli Vuorenkallion rajapaikka ja pääte ”Somoroija” nykyisen Laukassuon pohjoispäässä. Väliin jäi verrattain paljon metsää, mutta myös muutama Yttelän kylän taloille kuulunut niittypalsta. Onkin selvää, että kaikilla oli kiinnostus kyseistä aluetta kohtaan. Vaikka Yttelän, Tavolan ja Nummen käsitys oikeasta rajasta oli virallisten rajojen tapaan merkitty punaisella, ei tätä voida pitää merkinä Vettervikin tai paikallisten viranomaisten mielipiteistä, sillä moni muu kiistanalainen alue oli vastaavaan tapaan osin erotettu keltaisilla rajareunoilla, vaikka osa alueesta olisikin saanut virallisen rajan punaisen värityksen (ks. Kuva 23: Osa riideltä metsää Yttelän kylän koillispuolella

Kuva 23

kartalla a2a:6).

Vaikkeivät ytteläläiset olleet metsien osalta saaneet mieleistään ratkaisua, oli toisin käynyt Mattilan kruununtalolle parilla niittypalstalla. Kyseiset niityt olivat lähellä Vettervikin tietojen mukaan nimismiehen asumaa Häntälän taloa. Paikallinen nimismies olisi halunnut ne itselleen ja väittikin tällöin niiden kuuluneen Häntälän talolle. Koska nimismies ei kuitenkaan ollut voinut esittää minkäänlaisia todisteita, oli Vettervik katsonut asian perusteettomaksi ja jättänyt niittypalstat Mattilan talon saldoon ja verolukuun mukaan. Vettervik oli kuitenkin sääntöjä noudattaen merkinnyt kiistan selitysosaa niittyjen yhteyteen. Perusteettomana asiana hän ei silti ollut katsonut sen vaativan muita toimenpiteitä.⁴⁶⁹ Edellisten lisäksi ytteläläisillä oli vain yksi riita, nimittäin kytömaakappale, jonka sekä Yttelä että Puotila katsoivat omakseen.

Kyseinen kytömaakappale on piirretty sekä Puotilan että Yttelän kartoille. Erikoisuutena on, että molempien osalta se on ulkorajoiltaan piirretty punaisella, aivan kuin se olisi ollut rajojen sisällä, mutta muuten ympäröity muulla värillä riitakohteen selventämiseksi. Tässä on siis samanlainen tilanne, kuin Yttelän kartalla metsäalueen osalla. Siinä missä Mört vielä merkitsi koko riita-alueen keltaisella reunalla, pyrki Vettervik edes jonkin rajan merkitsemään punaisella, vaikkei tällä ilmeisesti mitään varmoja omistussuhteita halunnutkaan osoittaa.⁴⁷⁰ Merkitsemistavat eivät tässä asiassa täysin säilyneet maanmittarista toiseen. Yttelän kylää ja Puotilaa varmasti helpotti, ettei kyse tainnut olla verotuksessa suoraan huomioitavasta alueesta, koska maa ei ollut oikeaa peltoa taikka niittyä. Metsämaista ei Puotila riidellyt kenenkään kanssa ja Vettervik

⁴⁶⁹ Kyseiset niitykappaleet kartalla a2a:6, numerolla 39. Kartoilta oli turha etsiä merkkejä siitä, että kestiekievaritalot tai nimismiehen talot olisi eroteltu muista. Kartano- ja kirkkomerkintöjä lukuun ottamatta talot olivat samanlaisia.

⁴⁷⁰ Kytömaakappale Yttelän kartalla (a2a:6) numerolla 46 ja Puotilan kartalla (a2a:2) numerolla 25.

huomaattikin, että sen maat oli tältä osin rajojen avulla hyvin erotettu muiden talojen maista.⁴⁷¹ Puotilalla oli kuitenkin kytömaasta riita Rikalankin kanssa. Merkintätapa on samanlainen kuin aiemmassa riitapalstassa Yttelän kanssa. Mielenkiintoisena yksityiskohtana on huomattava, että jostain syystä Vettervik oli rajannut alueen Puotilan kartalla sinivihreällä, vaikka muuten riidanalaisilla rajoilla käytti keltaista. Ehkä tämän kartan teon yhteydessä oli keltainen väri loppunut ja maanmittari joutunut tyytymään muihin väreihin. Samana vuonna 1694 tehdyillä Padanojan ja Kanniston kartoilla oli nimittäin keltaväriä vielä riitaisten rajojen merkitsemiseen löytynyt.⁴⁷²

Kuva 24

Kaikista eniten riitoja oli tutkittavan alueen osalta lähimpänä Halikonjoen suuta olleella Rikalan kylällä. Edellinen kiistakappale Puotilan kanssa oli vain pieni yksityiskohta. Rajallisia maaomistuksia hallinneet rikalalaiset halusivat varmasti pitää kiinni niistä, mitkä mielsivät omikseen, ainakin kruununtalojen asukkien osalta. Toisaalta Rikalan maita rajasivat etenkin eteläreunalta rälssin maat ja nämä taas varmasti halusivat pönkittää omaa asemaansa. Riidat olivat siis odotettavissa. Rikalan kylän ensimmäisellä kruununtalolla oli ollut samanlainen ongelma kirkkoherran kanssa, kuin Yttelän kylän Mattilan talolla nimismiehen kanssa. Kirkkoherra oli vaatinut itselleen yhtä niittyaluetta perustellen asiaa sillä, että pappilan maat ulottuivat kyseisen niityn luo ja niityllä ollut kivilinja olisi osoittanut senkin kuuluvan kirkkoherran maihin.⁴⁷³ Koska kirkkoherra ei kuitenkaan Vettervikin mukaan ollut voinut esittää mitään todellisia perusteita, oli hän jättänyt niittymaan kruununtalon saldoon ja sitä kautta luonnollisesti mukaan verolukuihin. Riidan hän oli silti kirjannut ja rajannut niittymaan keltaisella värillä (Kuva 24: Riidelty niittymaa kartalla a2a:7).

Kylällä oli isommat ongelmat pohjoisrajallaan Mustamäen ja Kihisen kanssa. Siellä Mustamäen ja Kihisen pellot ulottuivat kyläläisten mielestä heidän mailleen.⁴⁷⁴ Kyläläiset vaativat rajaa Vettervikin merkitsemästä numerosta 29 Kulman kiveen numeroon 30. Viime mainittua kiveä kyläläiset pitivät Kihisen, Mustamäen ja kylän välisenä yhteisenä rajapyykkinä. Täältä rajalinja olisi kulkenut Puotilan kanssa kiistellyn kytömaan

⁴⁷¹ ”Skog uthrymmet, särskilt ifrån främmande med gräntzer och Rååer...” Kartta a2a:2.

⁴⁷² Puotilan kartalla (a2a:2) kytömaa numerolla 24 ja Rikalan kartalla (a2a:7) numerolla 35. Puotilan kartalla talon rajojen sisällä oli vielä numerolla 26 kaksi Tunilan niitykappaletta, yhteensä 3/8 tynnyrinalaa. Ne tuottivat 3/32 parmasta heinää, mikä tekee tynnyrinalaa kohti 1/4 parmaksen tuoton. Koska merkintöjä mistään riidoista ei tässä yhteydessä ollut, pitää olettaa ettei näin talojen välillä ollutkaan. Muuten tarkkaan riidat merkinnyt Johan Vettervik olisi oletettavasti tarvittaessa niin tehnyt näidenkin palstojen suhteen.

⁴⁷³ Kyseinen niitty oli kahdessa osassa kartalla a2a:7, numerolla 11.

⁴⁷⁴ Mustamäen (”Mustmäcki”) pelto numerolla 28 ja Kihisen (”Kihis”) pelto numerolla 33.

kulmaukseen. Mustamäen isäntä oli pistänyt vastaan ja väitti rajan kulkevan pienestä kivistä numerolla 31 kohti hänen mielestään Kihisen oikeaa rajaa numerossa 32, mitä pistettä myös Kihisen talo tuki. Tällöin kiistanalaiselle vyöhykkeelle joutui myös rikalalaisten kytömaakappale.⁴⁷⁵ Vettervik ei ollut täysin uskonut ketään, vaan oli piirtänyt rajalinjat ja eri rajapyykkiä karttakuvaan esille. Mitään kantaa ei maanmittari asiassa ottanut, muuten kuin että oli kyläläisten uloimmat rajavaateet jättänyt kartalle vain numeroiksi, eikä ollut vetänyt rajalinjoja niihin edes keltaisella.⁴⁷⁶ Ehkä siis kuitenkin jonkinlainen

Kuva 25

kompromissi tässä asiassa (Kuva 25: Rikalalaisten rajariidat Mustamäen ja Kihisen kanssa kartalla a2a:7).

Sen sijaan Rikalan kylän

eteläisellä rajalla oli Vettervik uskaltanut ottaa rohkeasti kantaa, vaikka vastassa oli

Joensuun kartano. Kyläläisten mielestä osa Joensuun kartanon laidunhakaa ja Salontaan rälssitalon peltoa oli etelärajalla heidän maillaan.⁴⁷⁷ Rikalalaiset vaativat rajaa Joensuun puolella olleen kalkkiuunin ja Myllymäellä olleen kiven linjaa myöten.⁴⁷⁸ Tätä linjaa kyläläiset olivat perustelleet mm. sillä, että Myllymäen kivi oli jo Salontaan ja Pampsilan välinen raja. Sekä Salontaka että Joensuu nousivat kuitenkin vastahankaan. Joensuun kartanon tilanhoitaja tarjosi ensiksi rajamerkeiksi numeroilla 40 ja 41 merkittyjä kohtia, joista numeron 40 luona olleet kivet oli Salontaan asukaskin myöntänyt tietävänsä. Heti perään oli Joensuun tilanhoitaja Grabbe vaatinut kuitenkin koko Halikonjoen ranta-alueita kartanolle. Rikalalle menetys olisi ollut kova, olisihan se vienyt suuren osan metsämaista, joskin rantakaista oli pääosin jo kydötetty. Menetys olisi uhannut myös joen käyttöä. Maanmittari oli selityksensä kirjannut pitäneensä Grabben muutettuja vaatimuksia täysin perusteettomina, eikä ollut uskonut nopeasti muuttuviin näkemyksiin ollenkaan. Aiemmat vaatimukset oli Vettervik merkinnyt keltaisella, mutta esitti näkemyksensä uutta ja oikeudenmukaisinta rajalinjaa joen luota pisteestä 42, Joensuun laitumen ja Salontaan pellot kierteen lopulta Myllymäelle kivipisteeseen, jonne kyläläiset olivat sen halunneetkin. Kyläläiset eivät saaneet kaikkea haluamaansa, rälssi sai omansa, siis haan ja pellon, pitää. Mutta ei kartanoa puolustanut Grabbekaani ollut voinut kaikkea saada (ks. Kuva 26: Joensuun kartanon tilanhoitajan vaatima Rikalan ranta-alue kartalla a2a:7).

⁴⁷⁵ Tämä kappale numerolla 34.

⁴⁷⁶ Tämä rajapyykki numerolla 29 Rikalan kartalla a2a:7.

⁴⁷⁷ Salontaan pelto numerolla 36 yhteensä 1 13/16 tynnyrinalaa ja Joensuun (”Åmine”) laidunhaka numerolla 37.

⁴⁷⁸ Kalkkiuuni numerolla 38 ja kivi Myllymäellä numerolla 39.

Vettervikin rajaehdotus oli selvästi kompromissi, joka kuitenkin otti Joensuun kartanoa suuremmin huomioon kyläläisten tarpeet. Tähän lienee osin vaikuttanut se, että maanmittari piti kruunun puolta rälssin vaatimuksia vastaan. Toisaalta asiaan saattoi osin vaikuttaa myös inspektori Grabben persoona. Tilanhoitaja nimittäin piti perheineen varsin

Kuva 26

tiivistä yhteyttä kruunun ja kirkon kannalta epäilyttäviin piireihin. Kruunu ja kirkkohan toimivat 1600-luvulla tiiviissä yhteistyössä ja kirkon tehtävänä oli puolustaa maata ja oikeutta, minkä lisäksi papisto toimi hengellisinä ja maallisina johtajina. Tämän osalta oli hankalaa se, että tilanhoitajan ystäväpiiriin kuului mm. yksi 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun kuuluisimmista suomalaisista uskonnollisista tosinajatteliijoista, Petter Schäfer. Tälle Grabbe toimitti useasti mm. ruokaa ja muuta tavaraa.⁴⁷⁹

Saattaa hyvin olla, ettei kruunun edustajien taholta Grabbea aina täysin uskottu näidenkään seikkojen vuoksi, vaikka mies selvästi kartanonomistajien suosiossa olikin. Suosion osasyys tosin saattoi olla Hornien velkaantuminen Grabbelle.⁴⁸⁰

Kuten on nähtävissä, oli jokaisella kylällä ja yksinäistalolla ainakin jonkin verran maariitoja naapureittensa kanssa. Tämä osoittaa, että jo 1600-luvulla maanviljelijät ja –omistajat pitivät tiukasti kiinni omastaan, tai siitä mitä pitivät omanaan. Edellä ollut osoittaa myös sen, että mitä keskeisemmällä ja tiiviimmällä seudulla talot sijaitsivat, sen suurempia riitoja oli: ahtailla mailla riidatkin kärjistyivät. On myös havaittavissa, että riidat korostuivat siellä, missä suuret kartanot olivat lähellä. Tämä osoittaa, että vaikka reduktiossa aatelin omistukset suuresti vähenivät, pyrki se kuitenkin kaikin keinoin puolustamaan asemiaan - vaikka se olisi sitten johtanut riitoihin. Rikalan tapaus osoittaa silti, etteivät rälssin edustajat aina olleet kruunun tilallisiin verrattuna ylivoimaisia, vaan tavallisen rahvaankin edustajan käsitykset huomioitiin silloin, kun siihen oli riittävät

⁴⁷⁹ Tiihonen 1983b, 53, 70-71. Amerikoissakin maanpakoaikanaan oleskellut Schäfer oli 1700-luvun alkuvuosina vankina Turun linnassa, jossa tilanhoitaja Grabbe kävi poikansa ja tyttärensä ohella häntä useasti katsomassa. Schäfer kuoli Gävlessä 1729. Piispa 2000, 8-10, 12. Grabbe toimitti Petter Schäferille avustusta jo hänen ensimmäisestä Turun linnan vankeusvuodesta 1707 alkaen. Näihin avustuksiin kuului esimerkiksi voita, muniä, juustoa, maltaita ja kalaa sekä lihaa. Schäfer lähetti puolestaan vastalahjoja mahdollisuuksiensa mukaan. Olipa heillä yhteisiä hartaushetkiäkin. Schäfer 2000, 19-22, 27, 134-135. Kirkko hoiti maallisen johtajuutensa velvollisuuksia mm. huolehtimalla kuulutuksista ja edistämällä esivallan ja väestön kanssakäyntiä sekä yhteistyötä. Matinoli 1976b, 37. Jos ei muuta, osoittaa jo aiemmin kuolemaan tuomitus Schäferin ”hovinpito” ja pitkäaikainen hengissä pysyminen sitä, että vahvojen suojelijoiden takaamat hyvä-veli –verkostot toimivat jo 1600-1700 -luvuilla.

⁴⁸⁰ Kallio on todennut Grabben ilmaantuvan Hornien Joensuun lähteisiin ensimmäisen kerran kirjanpitäjänä noin vuonna 1685, jonka vuoden joulukuussa hänestä oli tullut tilanhoitaja. Vuodesta 1699 alkaen aatelissukua itsekin ollut Grabbe siirtyi kartanon vuokraajaksi. Olipa Kustaa Ernest Horn jopa vuonna 1696 merkitty syntyneen Kustaa Grabben kummiksi. Kallio 1930, 258, 269-271.

perusteet. Riitatapausten kirjaaminen ja karttaan merkitseminen osoittaa myös sekä Mörtin että Vettervikin pyrkineen täyttämään kruunun vaatimukset. Siellä, missä varmuutta oikeista ratkaisuksista ei ollut, eivät maanmittarit asiaan sen kirjaamista lukuun ottamatta puuttuneet. Siellä missä taas heidän mielestään oli selvästi nähtävissä mikä oli oikein (kuten esimerkiksi kirkkoherran ja nimismiehen vaatimusten tyrmääminen perusteettomina), he karttoja piirtäessään asian toki merkitsivät selityksensä, mutta laskivat maat ratkaisun mukaisesti. Toisissa kohdin he sen lisäksi ehdottivat oikeudenmukaista ratkaisua, kuten Rikalassa. Maanmittarit olivat siis rajariidoissa aktiivisia toimijoita ja välittivät kruunun viranomaisille oleellista tietoa ja tulkintoja.

8.5. Nimistö

Tässä yhteydessä on sopiva perehtyä tarkemmin karttamateriaalilla esiintyneeseen nimistöön. Yhteistä kaikkien karttojen nimistölle on kirjoitus ruotsalaisittain. Maanmittarit olivat selvästi käyttäneet suomalaisnimiä pohjana, mutta yrittäneet vääntää niitä ruotsinkieliseen muotoon. Tästä johtuu esimerkiksi niin se, että Kokkila on kirjoitettu Käckila kuin sekin, että Riikolasta oli tullut Rijkola.⁴⁸¹ Toki silti on muistettava, ettei suomalainen kirjoitusasukaan ollut vielä vakiintunut. Suomenkielen käyttö pohjalla on osoitus siitä, että oli todella haluttu käyttää paikallisten omassa käytössä olleita nimiä, jotta karttojen pätevyys säilyi ja paikat olivat tarpeen vaatiessa paikallisiin oloihin verrattuna edelleen hyvin tunnistettavissa. Tietysti on myös tapauksia, joissa paikannimi oli voitu kääntää suoraan, kuten esimerkiksi Kihisen tapauksessa, jossa se oli käännetty Kihis – nimellä.⁴⁸² Tällaisia tapauksia on kuitenkin vain muutamia. ”Ruotsinmukaisuus” oli ollut kruunun ja hallinnon kannalta jopa välttämättömyys.

Karttojen mittaajien ja valtakunnan ruotsinkielen ensisijaisuus näkyy nimistön osalta siinäkin, että paikkoihin liitetyt erilaiset määreet ovat kaikki luonnollisesti ruotsia. Näitä esimerkkejä riittää niin kirkon, pappilan kuin vaikkapa kartanojen kohdalla.⁴⁸³ Suomea kukaan tuskin olisi osannutkaan riittävän hyvin. Toisaalta kartan kielestä on hyvin havaittavissa myös se, että kieli on noin kolmen sadan vuoden aikana kehittynyt ja ruotsalaiset ilmaisut ovat monesti muuttaneet ilmiänsä jonkin verran. Kielen muutokset

⁴⁸¹ Esimerkit kartoilla a2a:1 ja a2a:4.

⁴⁸² Kartalla a2a:2. Ruotsinnoksesta esimerkiksi käy vielä vaikkapa Kaninkola, joka kartalla a2a:3 on Kanningulla. Pääteen muuttaminen on ollut myöhemminkin Suomessa käytössä ollut yleinen tapa ruotsinkielisissä nimissä.

⁴⁸³ Kyrckia, prästegården tai prästegårdh ja gårdh.

näkyvät paitsi nimistössä, myös erityisesti karttojen selitysosissa, joiden sisältöön on perehdytty tutkimuksen kuluessa toisissa yhteyksissä.

Ruotsin käyttö pohjalla oli aiheuttanut maanmittareille ongelmia heidän koettaessaan muuttaa paikannimiä omaan kieleensä sopiviksi, puuttumatta kuitenkaan niiden merkitykseen. Ruotsin kieleen muokkaaminen oli tuonut sanoihin mukaan lisää konsonantteja, jolloin mm. ck-yhdistelmä näkyy Mustamäen ja Vuorentaka –kartanon nimissä, tai niitä oli jäänyt alkuperäisestä pois. Samaan tapaan vaikeuksia oli ollut muissa konsonanteissa ja myös vokaaleissa, jotka on joissain tapauksissa merkitty normaalista poikkeavalla tavalla.⁴⁸⁴ Osan virheistä voidaan arvella johtuneen maanmittarien kohdalla puhtaasti erehdyksistä, joissa paikallisia nimiä oli tulkittu tai ymmärretty väärin. Osa saattaa olla ollut 1600-luvun kirjoitusasultaan kartoille merkittyjen tapaisia, mutta voidaan olla melko varmoja siitä, että nimien muuttaminen ruotsalaiseen asuun, vaikka niitä ei alkujaan olisi haluttukaan sisällöltään muuttaa, on tuonut osan ilmenneistä erikoisuuksista mukanaan.

Karttakuvassa esiintynyttä nimistöä voidaan verrata myös nykyisyyteen. Kokonaisuudessa on huomattavissa jopa hämmästyttävän suuri säilyvyys. Kylännimet ovat ennallaan ja lähes kaikki talotkin löytyvät ”vanhoilla” nimillään. Muutoksia on toki havaittavissa, mutta nimien alkuperä on useimmiten näissäkin tapauksissa selkeä. Esimerkiksi Kokkilan kylässä (vertaa karttaan a2a:1) olevan Tammenpään alkuperä löytyy Tammistosta. Joissakin tapauksissa nimet ovat säilyneet seudulla, mutta eivät kuitenkaan alkuperäisissä kohteissaan. Esimerkiksi eräiden talojen nimet ovat vaihtuneet vaikkapa peltojen tai kiinteistön nimiksi.⁴⁸⁵ Näissä tapauksissa ovat varmasti vaikuttaneet omistajavaihdokset ja tilusmuutokset. Pieniä muutoksia on monesti tullut sanojen kirjoitusasuunkin, mihin on edellä jo viitattu.⁴⁸⁶

Kokonaan muuttuneita nimiä on varsin vähän, joskin niitäkin tuki on. Selkeä tapaus on Polhilan kartano, jonka alue on nykyisin Puotilan nimellä. Toinen esimerkki löytyy nykyisen Ali- ja Ylitalon kohdalta, jotka sijaitsevat vanhan Nikkilän kohdalla.⁴⁸⁷ Näitä tapauksia on kuitenkin erittäin vähän muuhun aineistoon verrattuna. Kaikesta päätellen halikkolaiset olivat tälläkin tapaa juurtuneet omaan kotiseutuunsa ja suvut olivat kotiutuneet mailleen. Muutoksia on tullut tilusjakojen myötä, mutta vaikka omistajat olisivatkin vaihtuneet, ovat halikkolaiset halunneet pitää kiinni omasta historiastaan.

⁴⁸⁴ Mustamäki oli Mustmäcki kartalla a2a:7 ja Vuorentaka Wuorentacka esim. kartalla a2a:3. Vokaaleista esimerkkinä mainittakoon vaikkapa vain Angelniemi, josta oli tullut Angelneimie kartalla a2a:5. Kartalla a2a:3 Jaakola oli kirjoitettu Jakola. Samanlainen esimerkki oli kartalla a2a:2 Händälä, eli Hängtälä nykyään.

⁴⁸⁵ Esimerkiksi Nickilä, kartta a2a:4.

⁴⁸⁶ Nimistössä on tapauksia, joissa on välistä pudotettu joku kirjain pois tai lisätty toinen. Mm. Tunnilasta (a2a:2) on tullut Tunila ja Halikon kirjoitusasu oli kartoilla usein Halliko.

⁴⁸⁷ Kartoilla a2a:4 ja a2a:2.

Jakojen myötä on saattanut muuttua Ali- ja Ylitalokin, mutta ainakin Kaninkolassa ilmiö on havaittavissa Knaapin kohdalla, sillä se on nykyisellään Yli- ja Ali-Knaapin taloina.⁴⁸⁸

9. VARSIN KATTAVA KULKUREITTIVERKOSTO

Halikon seutu kuuluu siihen lounaiseen maankolkkaan, jossa jo suhteellisen varhain keskiajalla oli raivattu eri keskuksia yhdistävä tieverkko. Halikon pitäjänkin alueella kulki näitä ja pitäjän sisällä merkittäviä teitä muutamia kappaleita. Teiden ja siltojen tekeminen ja raivaaminen, kuten myös kunnossapito oli jo vanhoissa maanlaeissa annettu maanomistajien vastuulle.⁴⁸⁹ Maan kaikista merkittävin tie oli Turusta Viipuriin kulkenut Suuri Rantatie, joka kulki Halikon kautta. Tien käytöstä on tietoja jo 1300-luvulta. Tutkimusajan Halikon talonpoikien asemaa helpotti varmasti se, että 1690-luvun alussa myös aatelin säterit oli liitetty mukaan tienpitovelvollisiin.⁴⁹⁰

Tämä tie ylitti Halikonjoen kirkon kohdilla, joskin silta jouduttiin uusimaan moneen kertaan, tutkimusaikaan verrattuna viimeksi vuoden 1684 maanvieremän jälkeen.⁴⁹¹ Alueella on varmasti ollut muitakin siltoja, joskaan ei kaikilla eri tieosuuksilla. Mainittu on kuitenkin ainoa, joka on merkitty kyläkartoille. Lähinnä tähän on syynä se, että jokia ei kartta-alueilla juurikaan ole, eikä muita näin ollut kartoille osunut. Kartoilla oleva Rantatie oli niin merkittävä, ettei sen siltaa ollut voitu jättää pois. Silta itsekin oli tien suurimpia ja sitä hoiti vuoteen 1831 saakka koko kihlakunta.⁴⁹² Karttakuvaa tarkasteltaessa on huomattava, että silta on sijainnut aikalailla samoilla sijoilla kuin vanhan ykköstien ylikulku. Nykyinen Halikonjoen ylittävä museosilta onkin nähtävästi aikanaan rakennettu samalle paikalle. Sillan merkintätavassa Vettervik oli ottanut mallia Gripenhielmin geograafisille mittauksille vuonna 1687 antamista merkeistä. Siltamerkki on väriltään ruskea ja sen laidat on yhdistetty ikään kuin puupinnoitusta kuvaavilla poikkipienoilla. Mitään muuta informaatiota ei sillan yhteydessä ole, eikä merkinnöistä voida päätellä

⁴⁸⁸ Kartalla a2a:3 nimenä Knapi.

⁴⁸⁹ Viertola 1974, 82 – 83; Kuningas Kristoferin maanlaki, 76-79.

⁴⁹⁰ Salminen 1993, 125, 242. Aikaisemmalla ajalla tosin talonpoikien kuormaa helpotti se, että Kemiön vapaaherrakunnan talonpojat joutuivat osallistumaan tienpitoon Halikon pitäjän alueella, vaikkei tie heidän maillaan kulkenutkaan. Jokipii 1956, 238.

⁴⁹¹ Tällöin se sai mm. uuden kiviarkun. Pitkänen 1992, 195 – 196.

⁴⁹² Silta kartalla a2a:2. Varsinais-Suomen päätiet olivat pyöräajoneuvon kuljettavassa kunnossa 1600-luvun lopulla. Halikon Isosilta laskettiin ns. kihlakunnansiltoihin, eli koko kihlakunnan ylläpitämiin siltoihin. Sen ohella halikkolaiset osallistuivat mm. Paimion Isosillan ylläpitoon. Siltojen kollektiivinen ylläpito sopii senkin yhteyteen, että peltojen ja niittyjen alueilla (siis pienemmälläkin tasolla) niiden hoito oli usein tilusten omistajien ja käyttäjien vastuulla. Kukin talo tai muu yhteisö saattoi vastata tällöin omasta osuudestaan ja huonon kunnan aiheuttamista vahingoista. Viertola 1974, 85; Salminen 1993, 134-136; Virtanen 1938, 84-88.

mitään esimerkiksi sen rakennusmateriaaleista tai koosta, mutta se on oletettavasti ollut pääasiassa puusta. Sen kohdalla historiallinen Rantatie oli myös yhdessä lähinnä merta kulkeneista kohdistaan.⁴⁹³

Silta ei luonnollisestikaan ole ainoa merkki tiestä, vaan sen itsensä linja on toki myös kartalla. Tie on kuitenkin merkitty selkeästi vain aivan joen läheiseltä osaltaan, kun se halkoi tilusten kohdalla kylien peltomaita (Kuva 27: Suuren Rantatien kulku-ura ja silta kartalla a2a:2). Tässä Vettervik oli käyttänyt kahta varsin vahvaa ruskeaa viivaa, joskin aivan joen rannassa hänelle oli riittänyt merkiksi yksi viiva. Kaikesta päätellen maanmittari oli katsonut sen riittävän merkinnäksi aukealla karttakohdalla. Suuri Rantatie seuraa kartalla osittain kylän rajaa, joka oli katsottu tärkeämmäksi kohteeksi. Rajalinjan kohdalla tie onkin merkitty hädin tuskin näkyvällä viivalla. Tie erkanee Tunilan talon lähellä rajalinjasta, mutta sen merkintä ei ole siltikään vahvempi. Tietä ei ole merkitty ollenkaan

Kuva 27

niillä kohdin, kun se ei osunut kartalle mitattujen talojen maille, eikä sen tarkemmasta kulusta voida tämän kartan perusteella tehdä päätelmiä.⁴⁹⁴

Suuren Rantatien kohdalla Vettervik on käyttänyt lähinnä maantieteellisiin karttoihin tarkoitettua tapaa merkitä kulkuväylä ruskealla. Muut kulku-urat hän pilkkutti mustalla värillä. Suuri Rantatie oli pääväylänä varmasti ollut muihin verrattuna niin paljon merkittävämpi, että maanmittari oli halunnut erottaa sen niistä mainitulla tavalla. Kaikkia tiestön merkintöjä koskee jo vesistöjen kohdalla havaittu katkelmaisuus: niitä ei merkitty kuin niiltä osin, jotka osuivat kartoituksen kohteena olleiden tilusten maille. Kyläkarttojen osalta on huomattava sekin, ettei niillä vaadittu tien varrella olleiden rakennusten erittelyä. Tästä syystä kartalla ei näy esim. krouveja, vaikka sellainen alueella olikin, eikä Häntälän postitalon mainintaa.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Varmasti moneen kertaan tuhoutunut tärkeä silta yritettiin jo tuolloin rakentaa mahdollisimman kestävästi, mutta merkittävimmät sillat rakennettiin aina 1700-luvun lopulle puusta. Sillan pidosta vastasi todennäköisesti siltavouti, joskin hänestä on varmoja tietoja vasta 1700-luvun puolelta. Viertola 1974, 94; Salminen 1993, 126, 262.

⁴⁹⁴ Tielinja katkeaaakin äkisti Tunilan luona. Kartta a2a:2.

⁴⁹⁵ Vaikkei tällaisia rakennuksia ole kyläkartoilla eritelty, olivat kestikievarit, krouvit ym. tieliikenteen kannalta oleellisia paikkoja. Kruunu vaati kyyditys- ja majatalolaitoksen rakentamista kaupunkeihin ja vaati niitä lukuisilla säännöillä huolehtimaan matkalaisista, mutta oli halunnut levittää järjestelmän maassa muuallekin. Näitä olikin myös Halikon pitäjässä. Krouvi oli Halikossa ollut ilmeisesti jo keskiajalla ja myöhemmin sellainen oli Hajalassa mm. 1689 ja Puotilassa 1704. Jo Jaakko Teitin mukaan oli 1500-luvulla pitäjässä majapaikkana Majala, jonka majatalotraditio jatkui 1800-luvulle. Lisäksi ainakin 1500-luvulla, joten miksei 1600-luvullakin, arvohenkilöitä varten saattoi etappina toimia pappila. Salminen 1993, 158-159, 192-193, 230; Vakkilainen 1983, 404-406; Ranta 1981, 115-116; Renvall 1949, 129-131.

Halikossa oli 1600-luvulla myös muita teitä. Tällaisia olivat jo vuonna 1631 mainittu tie Marttilaan ja kirkkotie Kaninkolasta. Halikkoa sivusi myös Hiidentie, joka yhdisti alueen Etelä-Hämeeseen.⁴⁹⁶ Jaakko Masonen on tutkimuksessaan kirjoittanut Hämeen härkätien synnystä ja sen varhaisvaiheista, puuttuen samalla sekä Hiidentien että ns. Vaskiontien olemukseen ja olemassaoloon.⁴⁹⁷ Masonen on tutkimuksessaan tullut aineistonsa perusteella siihen tulokseen, ettei Vaskiontielle ole olemassa varhaista lähdetukea. Tällä hän tarkoittaa mm. sitä, ettei vanhoilla kartoilla ole merkkejä yhtenäisestä tielinjasta. Masonen on tulkinut asiaa ehkä hieman liian hätäisesti. Samassa yhteydessä hän nimittäin on maininnut inventoinnin yhteydessä löydetyn Marttilan Rekoisten ja Laurilan kylistä maastosta merkkejä vanhasta tielinjasta. Samaten voidaan karttojen tulkinnassa olla eri mieltä hänen kanssaan. Masonen unohtaa tässä yhteydessä sen, että 1600-luvulla kartoitustyössä, ns. geometrinen mittauksen kyseessä ollessa, tehtiin karttoja vain mitattavista kylistä ja talojen tiluksista sekä niiden hyödyntämisestä metsämaasta. Mitattavien alueiden ulkopuolelle ei menty eikä teitäkään merkitty, kuten havaittiin edellä valtakunnan tärkeimmän tien, Suuren Rantatienkin yhteydessä. Tilusmaille osuneet kohdat toki merkittiin, mutta mikäli mittauksia ei välille sattunut, ei yhtenäistä uraa ole edes löydettävissä.

Kartalla a2a:6 on lähinnä mustalla pilkutettuna pohjoiseen kulkeva ja Yttelässä haarautuva kulku-ura. Itäisempi haara on selkeästi kulkenut Tavolaan ja läntinen oletettavasti kohti nykyistä Märjynummen aluetta. Marttilan tien on täytynyt kulkea alueen halki, ja koska tätä seudulle tärkeää väylää Vettervik tuskin olisi jättänyt merkitsemättä, täytyy sen olla kartan tie. Vakkilainen on jopa huomauttanut, että tie Yttelän kohdalla nimenomaan kulki kahtena haarana. Tieasiaa tukee vielä se, että tielinjaukset katkeavat tilusten rajalla selkeästi kesken, jatkuen eteenpäin johonkin määränpähän. Voidaan perustellusti olettaa muiden tietojen ja kartan linjausten pohjalta niiden olevan tutkitulla kartalla Yttelästä lähteneet tien haarat. Masonen itsekin myöntää toisessa yhteydessä, ettei yhtenäisen uran puuttuminen osoita kulku-uran olemattomuutta. Masonen ei kuitenkaan ole löytänyt tielle tukea kustavilaisenkaan ajan kartoilta ja pitää sitä näin 1800-luvulle saakka merkityksettömänä metsäpolkuna.⁴⁹⁸ Marttilan tie toki vakiintui pysyvään käyttöön vähitellen, ei tietenkään hetkessä.⁴⁹⁹ Koska linjaus on nähtävissä 1600-luvun kartalla, ei se ole kyseisenä aikana kuitenkaan ollut mikään merkityksetön polku, vaan käytössä ollut ja

⁴⁹⁶ Marttilan tie oli huonossa kunnossa ja kulki Vaskion kautta. Toinen tie oli monien kylien käyttämä ja yhdisti Angelnien Suuren Rantatiehen. Pitkänen 1992, 196.

⁴⁹⁷ Masonen 1989, 87-88, 173-180. Masonen mukaan Vaskiontie oli Marttilasta Vaskion kautta Halikkoon kulkenut tie. Tästä voidaan päätellä sen olevan sama kuin edellä mainittu tie Marttilaan, koska 1600-luvulla maaseudun samoja paikkoja tuskin yhdisti ”iso” tie.

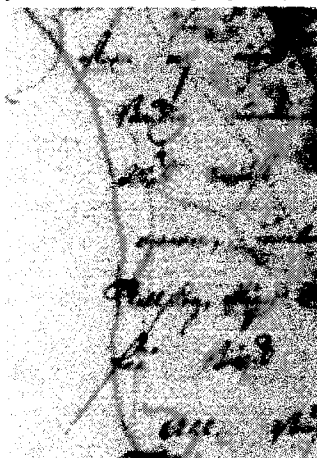
⁴⁹⁸ Masonen 1989, 176-177; Vakkilainen 1983, 285.

⁴⁹⁹ 1800-luvulla se oli jo yleinen tie. Viertola 1974, 154-155.

ainakin paikallisesti merkittävä yhteydenpitoväylä. Mikäli linjaa ei ole 1700-luvun kartoille merkitty, voi siihen olla useitakin syitä, mutta ne eivät silti kumoa tien esitettyä merkittävyttä ja historiallisuutta.⁵⁰⁰ On muistettava sekin, että aikanaan Tavolassa asuneen nimismiehen talon on sanottu olleen juuri Vaskion tien varrella ja mm. Matti Vakkilainen on todennut, ettei tie suinkaan ollut mikään ”kirkkopulun latva”.⁵⁰¹ Sen sijaan Hiidentie ja Suuresta Rantatiestä Sauvoon kulkeneet haarat olivat liian kaukana voidakseen sijaita tutkimuskohteena olevilla kartoilla.

Myös Kaninkolan kirkkotien voidaan päätellä näkyvän karttakuvassa. Koska tietä tunnetaan käyttäneen lähes kaikkien Halikonlahden pohjukan pohjoisrannalla sijainneiden kylien asukkaat⁵⁰², voidaan olettaa sen kulkeneen näitä kyliä myötäillen. Kirkkotie onkin todennäköisesti jompikumpi kartan a2a:3 reiteistä. Mikäli oletetaan 1800-luvun tiestön seurailleen näitä vanhoja reittejä, voidaan hieman pohjoisempaa, peltorajoja seurannutta tietä pitää kyseisenä urana.

Kartalla a2a:4 kulkevat urat on luettavissa vanhoihin paikallisteihin, jotka yhdistivät taloja ja kyliä sekä toisiinsa, että suurempiin teihin. Yksi ura on varmastikin edeltänyt tietä, jonka sittemmin 1800-luvulla mainitaan yhdistäneen Suuren Rantatien sekä Montolan ja Kavantolan Angelniemen tiehen.⁵⁰³ Samalla kartalla on haarapolkuja, jotka ehkä ovat liittäneet tämän Angelniemen tiehen ja naapurikyliin toisessa kohtaa (ks. Kuva 28: Kulku-uraverkostoa kartalla a2a:4).

Kuva 28

Lähes kaikilla kartoilla on pienempiä kulkuväyliä, joskin kaikkien muiden kuin Suuren Rantatien merkintätapa on yhtäläinen. Ne olivat aikanaan yhdistäneet kyliä ja taloja, mutta olivat suurimmaksi osaksi olleet tasoltaan lähinnä polkuja. Näistä erottuvat Angelniemeä kuvaavilla kahdella kartalla toisaalta polut, jotka todennäköisesti johtivat Päärnäspäähän⁵⁰⁴, mutta toisaalta Tuiskulasta ja nykyisen Niittukankareen tienoilta etelään johtaneet urat. Nämä ovat oletettavasti yhdistäneet alueen

⁵⁰⁰ Ensimmäiseksi kyseessä voi olla samantapainen tilanne kuin tutkimallani ajalla (yhtenäistä linjaa ei siis suoranaisesti ole) ja näin on erehdytty. Toiseksi tien merkitys on voinut 1700-luvun kuluessa vähetä ennen uutta nousua yleiseksi tieksi ja näin ollen se on sen vuoksi jätetty kartoitusajana merkitsemättä. Kolmanneksi maanmittarit ovat voineet tulkita saamiaan ohjeita ja katsoa tie voitavan jättää pois. Mielestäni viimeinen vaihtoehto on epätodennäköisin, mutta toki mahdollinen.

⁵⁰¹ Vakkilaisen mukaan Vaskion tien haaraa kuljettiin mm. käräjille. Salminen 1993, 165; Vakkilainen 1983, 285-286.

⁵⁰² Kaninkolan ohella Rikala, Pampsilä, Salontaka, Viurila, Mustamäki, Hirvikallio, Laidola, Jaakkola ja Lempilä. Pitkänen 1992, 196.

⁵⁰³ Nk. Lassinkosken yhdystie. Pitkänen 1992, 327-328.

⁵⁰⁴ Mahdollisesti sama tie on vienyt Angelniemen kirkollekin.

Kemiön suuntaan. Yhteyksiä Kemiön saaren eteläosan pitäjään on varmasti hoidettu suurelta osin vesitse, mutta oletettavasti tietkin ovat olleet tärkeitä. Myös Kokkilan kartalla on merkintöjä, jotka voidaan tulkita järjellisesti lähinnä vain siten, että kyseessä on polku. Tämä yhtenäisellä mustalla viivalla merkitty reitti johti kylästä länteen, mutta sen määränpäästä ei voida olla varmoja.⁵⁰⁵ Muista kartoista poiketen Rikalan kartalla ei ole tiestöä, mutta tämä johtuu lähinnä kuvatusta alueesta, jonka peltoalueilla ei teitä ole merkitty. Keskeisillä kyläalueilla ja peltojen lomassa kuljettiin vaikkapa niiden reunoilla sopivia vakiintuneita reittejä pitkin, eikä niitä voinut saada kartalle kunnolla peltojen lomaan mahtumaankaan. Parempi olikin jättää ne suosiolla pois ja keskittyä metsäalueiden reitteihin. Tarkasteltaessa koko polkuverkostoa, voidaan sen havaita olleen jo 1600-luvulla varsin kattava. Luonnollisesti kylien ja talojen välillä oli aina kuljettu ja tiestöstä oli annettu säädöksiä jo varhain⁵⁰⁶, mutta polkujen kohtuullisen runsas määrä osoittaa niiden kattavuuden ja vakiintuneisuuden jo tuolloin. Maanmittarit tuskin olisivat niitä merkinneet, mikäli ne olisivat olleet vain sattumanvaraisia reittejä.

Suurta Rantatietä mukaillut reitti on yhä edelleen käytössä. Samoin on suurelta osin kahden muun jo 1600-luvulla käytössä olleen varsinaisen tien, kuten myös Kemiön saaren eteläosiin vieneen uran kohdalla. Kasvanut maantarve on kuitenkin muuttanut tilannetta paljon ja monet kulkureitit ovat menettäneet kyliä ja taloja yhdistäneen merkityksensä.⁵⁰⁷ Säilyneet tiet osoittavat niiden olleen hyvin käyttökelpoisia ja onnistuneita sekä myös sen, että ihmisten kulku on noudattanut hyvinkin vanhoja reittejä. Maantieteellisiin karttoihin oli vaadittu teiden määräpaikkojen merkitsemistä⁵⁰⁸, mutta mitään vastaavaa määräystä ei ollut paikallisista geometrisista kartoista annettu. Niinpä ne eivät maanmittareita näissä yhteyksissä kiinnostaneetkaan. Tämä on kuitenkin jossain määrin outoa, sillä olisi ollut luultavaa, että maan tärkein tie ja sen kulku olisi haluttu merkitä myös tältä osin tarkkaan. Kaikesta päätellen maanmittauksessa päädyttiin siihen tulokseen, että oli riittävästi erottaa rantatie toisista pelkästään merkintätavalla. Muiden teiden ja polkujen kohdalla Johan Vettervik noudatti jo kauan voimassa ollutta ohjetta pilkuttamisesta mustalla värillä. Olof Mört ei tätä ehkä ollut muistanut tai siitä välittänyt, vaan oli katsonut oman tapansa olleen parempi. Tiestö ei myöskään ole kartoilla millään tavalla korostetusti esillä, vaan se hyvin

⁵⁰⁵ Alueelta ei ole tietoja ns. yleisistä teistä, joten polku on voinut olla vain tiluksia yhdistänyt tie, mutta toisaalta se on saattanut kulkea seuraaviin Sauvon puolen kyliinkin.

⁵⁰⁶ Ensimmäisiä määräyksiä oli Maunu Eerikinpojan maanlaissa annettu määräys siitä, että joka kylään oli oltava tie. Yleisistä maanteistä oli jopa säädetty, että niiden piti olla kymmenen kyynärän levyisiä. Kansanomaisia sääntöjä ei ainakaan Virtasen mukaan tunneta tältä seudulta, mutta hän on arvellut mallia otetun kyläteiden kohdalla maanlaista, joka vaati kyläteille kuuden kyynärän leveyttä. Viertola 1974, 82; Salminen 1993, 124-125; Virtanen 1938, 83; Kuningas Kristoferin maanlaki, 76-77.

⁵⁰⁷ Tästä esimerkkinä kartalla a2a:4 metsäalueella kulkeneet polut.

⁵⁰⁸ Tämä tosin vasta vuoden 1695 keväällä, joten se ei juuri ehtinyt vaikuttaa tutkimusaikana. Ks. toisaalla luku maanmittaussäädöksistä.

helposti sulautuu muun karttainformaation joukkoon, jopa lähes huomaamattomaksi. Tässä on toki muistettava, että geometrinen kartoitusten päätarkoitukset ja -tavoitteet olivat aivan muualla, kuin tiestön tarkastelussa.

10. LOPUKSI

10.1. Päätelmiä

Lopuksi on hyvä koota yhteen muutamia johtopäätöksiä, joihin tutkimuksen kuluessa on tultu. Kattavaksi koko tutkimuksen tarkastelua ei näin lyhyesti voida tehdä, mutta muutamia yksityiskohtia voidaan nostaa esiin. Maanmittaustyön lähtökohdat liittyvät ensinnäkin suurelta osalta taloudellisiin tarpeisiin, vaikka varmasti myös mm. sotilaalliset ja valtakunnan yleiskuvan tarpeet vaikuttivat asiaan. Geometriset mittaukset eivät juonna juuriaan ainoastaan reduktiosta tai verotuksesta, vaan yleisemmistä taloudellisista tarpeista. Tähän viittaavat niin ohjeet kuin se, että tutkimuksen karttamateriaalissa reduktio- tai tilusvaihtotoimenpiteet eivät näytä olleen ainoita pääasiallisia liikkeellepanevia voimia. On lisäksi huomattava, että säädöksiä ja ohjeistusta pyrittiin maanmittarikunnan pätevyyden ohella koko ajan kehittämään. Tutkimusalueella vaikuttivat ilmeisesti myös armeijan uudistamisessa tarpeelliset järjestelyt ja niiden yhteydessä havaitut mittaustarpeet.

Kun etenkin geometrinen mittausten alalla elettiin hiljaiseloa 1600-luvun puolivälin jälkeen, voidaan perustellusti puhua 1680-luvun muutosten tuomasta uudistusten kaudesta ja ajasta, jolloin haluttiin jälleen panostaa maanmittauksiin ja kehittää työtä niin organisatorisesti, kuin ohjeistuksenkin tasolla. Jopa itse kuningas oli henkilökohtaisesti kiinnostunut asiasta. Säädöksissä pyrittiin tällöin entistä tarkempiin erittelyihin ja taloudellisiin tarkasteluihin, mm. verotuksen paremman kohdentamisen vuoksi ja siksi, että oli havaittu aiempien töiden olleen riittämättömiä tai puutteellisia. Kuitenkaan tämä ei näytä automaattisesti johtaneen toivotunlaisiin tuloksiin, osin ylimitoitettujen tavoitteiden johdosta, vaikka kruunu korosti yhdenmukaisuutta ja koettikin puuttua epäkohtiin. Verotus kuitenkin tarkentui, mikä ainakin osittain perustuu kartoitustyön tuloksiin.

Niin Olof Mörtin kuin Johan Vettervikin karttojen kohdalla signeeraus ja dateeraus osoittautuivat heidän vakiintuneiksi käytännöikseen. Otsikointi on paljon tarkempaa, kuin esim. kihlakunnan kartan tehneen Hans Hanssonin aikana 1650-luvulla, kertoen työn laadusta, vaikkei Mört lääninä ollut maininnutkaan. Otsikot kertovat karttojen pohjaavan

lisäksi oikeisiin mittauksiin ja Mört oli jopa merkinnyt työnsä liittyneen tilusluovutuksiin. Kompassiruusut liljoineen, eivät kuninkaan toivomin ”Pohjantähdin”, olivat paljon kehittyneempiä kuin Hanssonilla ja ne olivat maanmittareiden omat mallit, eivät suinkaan ainakaan heidän kohdallaan maanmittauskonttorin töitä, kuten aiemmin on esitetty ehkä olleen. Kompassiruusussa ja kartan asettelussa Mört ja Vettervik erottuvat silti eri aikojen edustajiksi. Kartan pohjoissuuntaus ja kompassiruusun sijoitus näyttävät olleen Olof Mörtille vielä vapaammin valittavissa, kuten Hans Hanssonilla aikanaan, mutta Johan Vettervik piti varsin säntillisesti kiinni kompassiruusun asettelusta suoraan ylälaitaan ja karttapaperin suuntaamisesta ylälaidastaan lähes aina suoraan pohjoiseen, vaikka se olisi vaatinut kartan asettelussa useampien regaaliarkkien käyttöä. Mittakaavoissa maanmittarit täyttivät kruunun vaatimukset varsin hyvin.

Olof Mört on oman karttansa osalta tutkimuksen geometristen karttojen maanmittareista ensimmäinen. Hän tarkasteli mm. peltoaloja kapanaloja ja tynnyrinaloja käyttämällä, kun Vettervik pitäytyi tarkentuneiden ohjeiden myötä pelkissä tynnyrinaloissa. Sama jako esiintyy myös niittyjen kohdalla. Niissä on kuitenkin havaittavissa erittäin selkeä muutos maanmittausohjesääntöjen mukaisesti. Mört oli tehnyt merkintänsä varsin sekavasti, eikä ollut ulkoniittäjä mitannut. Ilmeisesti se ei ollut ollut tarpeenkaan, kun ne muuten tarkasteltiin kunnolla. Ulkoniityissä hän oli käyttänyt tuottotietoja ja karttakuvan niityssä pinta-alaa. Jos tapa oli yleisempi, ei ole ihme, että kruunu tuskastui sekaviin ja huonoihin karttoihin. Vettervik sen sijaan oli tarkennettujen ohjeiden mukaisesti päätenyt käyttämään sarakkeissa parmas-pohjaisia tuottolaskuja, sekä mitannut myös ulkoniityt. Tosin kuin Gustafsson on esittänyt, oli hän merkinnyt niittyjen pinta-alatkin. Metsien kohdalla näin ei toimittu, mutta niiden tarkastelu olikin siltä osin puutteellista. Vettervikin tarkkuudesta on niitymaiden osalta huomioitava se, että hän oli merkinnyt kartoilleen myös eri karttojen valmistamisen välisenä aikana raivatun niitymaan. Maanmittarit olivat tarkastelleet myös niittyjen ulkopuolista tuottoa, kuten ns. piennarheinää ja ruokoja. Tässä he olivat selvästi halunneet pitää huolta siitä, että verotuksellisesti tärkeät seikat tuli kaikkien osalta tarkasteltua. Muutamalle talolle, kuten Padanojalle, tämä oli ollut jopa ratkaisevan tärkeä lisä heinäsaton.

Molemmat maanmittarit olivat käyttäneet peltomaissa vakiintunutta tapaa nimetä peltolohkot ilmansuuntien mukaan, eikä kumpikaan ollut unohtanut aitojakaan. Viimemainittujen merkintätapa oli kuitenkin ainakin kyseisillä maanmittareilla selvästi kehittynyt symbolisempaan suuntaan, kuin mm. Alfred A. Gustafsson on esittänyt. Säädökset olivat Johan Vettervikin aikaan vaatineet häneltä maiden osalta Mörtiä tarkempia erittelyjä. Hän olikin varsin tarkkaan eritellyt eri maalajit ja pinnanmuodot sekä

peltoilla että niityillä. Poikkeuksiakin kuitenkin on, mikä viittaa hänenkin tilaisuuden tulleen soveltaneen ohjeita itse parhaaksi katsomallaan tavalla, vaikka se johti siltä osin rikkeisiin. Kun peltoilla nähtiin maa-aines suoraan, pitäydyttiin niittyjen maanlaaduissa kasvillisuuteen pohjaavassa jaottelussa. Toisaalta tämä kyllä täytti asetetut vaatimukset. Olof Mörtin ja Johan Vettervikin aikaisten ohjeiden ero näkyy myös peltojen kylvöalojen, ojien ym. tarkastelussa. Mörtin aikana näitä ei ollut vaadittu, eikä hän ollut uhrannut niille aikaa. Johan Vettervik sen sijaan oli joutunut kyseiset asiat huomioimaan ja olikin sen tehnyt vuosikylvöineen, kokonaisalan erotteluineen kylvetystä jne.

Tehdäkseen erottelujensa tilanteen selväksi, oli Vettervik vielä selitysosien sarakkeiden ylälaitaan selittänyt niiden tarkoituksen, mitä ei puolestaan Olof Mört ollut tehnyt. Vettervik ei ollut kuitenkaan muistanut aina selittää palstojen autioitumisen syitä, vaikka kruunu oli sitä halunnut. Peltojen värityksessä sekä Mört että Vettervik olivat seurailleet perinteitä, eikä ainakaan Vettervikin töissä ole eri kylvöjä eroteltu eri väreillä, kuten Niklas Cserhalmi on arvioinut tehdyn. Niittyjen osalta vaikutelma värityksestä on hieman sekava. Olof Mört oli nimittäin jättänyt karttakuvan niittynsä jostain syystä kokonaan värittämättä, vaikka muuten käyttikin perinteistä vihreää. Perinteitä seurasi myös Johan Vettervik, mutta oli Salontaan haan saroissa käyttänyt erikoisia värejä. Vaikka se ehkä selkeytti karttaa, ei se ollut aivan ohjeiden mukaista. Edellä olleiden esimerkkien tapaan se kuitenkin osoittaa maanmittareiden yhä tehneen omia valintoja, eivätkä he suinkaan sokeasti seuranneet ohjeita.

Samaan tapaan molemmat maanmittarit tekivät valintoja mm. jokien kohdalla, merkitsemällä monesti vain kaikkein suurimmat joet ja niiden haarat, välittämättä pienistä puroista. Mört oli kuitenkin merkinnyt pari muuta kohdetta, joista oli suoniityn vielä varmuuden vuoksi varustanut tarpeellisella, selventävällä selityksellä. Sekä Olof Mörtin että Johan Vettervikin karttojen vesistöjen nimistöt ovat puutteellisia. Vain Itämeri (Salt Siöö) on Vettervikin puolesta nimetty. Vaikka rantojen muoto viittaa siihen, että molemmat maanmittarit olivat tehneet oikeita mittauksia, voidaan sinisen värityksen osalta todeta, että se oli vielä varsin kaukana nykyisestä, merialueilla vain rantaviivan ollessa väritetty. Olisikin syytä tutkia 1600-luvun karttoja laajemmin, jotta voitaisiin tarkentaa Gustafssonin tulkintaa siitä, että väritys olisi jo lähestynyt nykyistä.

Molemmat maanmittarit olivat metsissä käyttäneet varsin havainnollisia ja perinteisenoloisia puun merkkejä. Vaikka metsien puulajit ja taloudellinen käyttö olikin kalastusmahdollisuuksien tapaan tarkasteltu, voidaan todeta, ettei itse metsäalueita ollut tuohon aikaan vielä mitattu, vaikka kruunu olikin niin odottanut. Olof Mörtin osalta kyse ei ole puutteesta, määrättiinhan metsät mitattaviksi vasta hänen karttansa valmistumisen

jälkeen, mutta Johan Vettervik oli jättänyt velvollisuudet mittaamisen osalta täyttämättä, vaikka metsäalueet sinällään mahtuivat hyvin hänen kartoilleen. Koska Mörtin aikana ei asialla ollut ollut väliä, oli hän jopa sijoittanut selitysosan metsäalueiden päälle. Kuitenkin hänen työnsä on ajan vaatimuksiin verrattuna yllättävän tarkkaa, joten hän oli ehkä tiennyt kruunun tarpeista, ja aikomuksista tarkentaa ohjeita. Vettervikin työ on tarkkaa sikäli, että hän merkitsi myös ne käyttötavat, joihin metsät eivät kelvanneet, osin ehkä liiankin pikkutarkasti. Molemmat olivat muistaneet kartoilleen merkitä myös kulkuväylät, Mört tosin yhtenäisellä mustalla viivalla. Se poikkeaa kruunun ohjeista, kuten Vettervikin muista tarkastelemistaan teistä eronnut tapa merkitä Suuri Rantatie.

Johan Vettervikin myöhemmältä ajalta olevat työt kertovat tarkemmista seikoista myös taloudellisten parannusmahdollisuuksien kohdalla. Ohjeethan vaativat maanmittareita miettimään ja ehdottamaan parannuksia, minkä puolen Vettervik pyrki parhaansa mukaan täyttämään. Hän huomautti Yttelässä kydötetyn aivan liikaa maata ja toisaalta taas Rikalassa olleen mahdollisuus mm. lahnanpyyntiin, jos vain pyydysasiat olisivat olleet kunnossa. Maanmittari Vettervik pyrki ottamaan tarkasteluissaan huomioon myös taloudelliset laitokset ja niiden kehittämisen. Haaviston ja Markkulan myllyjen kohdalla hän huomauttikin käyttökelpoisten myllynkivien olemassaolosta. Niitä kun ei 1600-luvun lopulla suotta kannattanut heittää menemään. Olof Mörtin kartalla ei ole vastaavia tarkasteluja, saati uudismaitakaan. Mört näyttääkin keskittyneen kartoillaan siihen, mitä juuri tekohetkellä oli, ei niinkään tulevaisuuteen tai kesken olleisiin raivaus- ja kunnostustöihin, mihin Vettervik taas ohjesääntöjen mukaisesti kiinnitti huomionsa.

Rakennuskanta viittaa molemmilla maanmittareilla merkintöjen kehittymiseen vuosisadan aikaisempiin karttoihin verrattuna. Molemmat nimittäin piirsivät rakennusten muotoon enää asuinrakennukset ja kirkot, joiden väriyksessä ei ollut suuria yllätyksiä. Ulkorakennuksia, myllyjä ym. ei enää talojen muotoisina kartoilla näy, mutta talojen koossa ja piirtoasussa on nähtävissä pieniä eroja, joilla mm. Vettervik ilmeisesti halusi korostaa kohteiden luonnetta kartanoina, torppina tai muina vastaavina. Sinällään tämä on ilmeisestikin merkki pyrkimyksestä tarkkaan erittelyyn. Siinä missä Olof Mört oli vanhentuneeseen tapaan merkinnyt talot vain numeroilla, oli Vettervik, mahdollisesti hänen mielestään karttakuvan selkeyden salliessa, pyrkinyt kartoilla näkyneet yksinäistalot tai kylät vaaditusti nimeämään. Nimistö itsessään on kirjoitettu täysin ruotsalaisittain, kuten viranomaisten ja hallinnon kannalta olikin välttämätöntä. Se kuitenkin oli tuonut muassaan konsonantti- ja vokaalivirheitä sekä outoja kirjainyhdistelmiä, suomalaisten nimien oltua varmasti monesti hankalia. Nimistö on pitkän aikavälin tarkastelussa

kuitenkin ollut varsin pysyvää, mikä viittaa halikkolaisten ja nimistön juurtuneen aikanaan syvästi mailleen.

Myös talojen kameraalinen luonto käy kartoilta selväksi: Vettervikillä nimityksistä ja Mörtillä luovutus selvitysten avulla. Taloudelliset laitokset, joita kyläkartoilla ovat vain myllyt, oli karttakuvaan ja selitysosaan listattu vain numeroiden mukaisesti. Maanmittarit olivat merkinneet kartoilleen pääsääntöisesti myös sekä varmat että riidanalaiset rajalinjat. Riitojen kohdalla käytettiin yleisesti keltaista väriä, ilmeisesti selventämään sitä, ettei kyse ollut varmoista rajoista. Vakiintuneilla rajoilla Vettervik käytti pääasiassa säädösten mukaista punaväriä, kun taas Olof Mört jostain syystä piti parempana seurata perinteitä, vaikka vastoin kruunun ohjetta. Molemmat maanmittarit olivat kuitenkin ottaneet huomioon, etteivät merkinneet rajoja sinne, missä niistä ei voinut mitään tietää. Vettervikin osalta on tosin Angelniemestä eri vuosina valmistuneiden karttojen kohdalla havaittavissa, että hän muisti merkitä uudelle kartalleen väliaikana tehdyt rajalinjat. Siis varsin kuuliaista ja tarkkaa toimintaa.

Vettervikin työ on ollut erikoista rälssimaiden mittausten osalta: niillä hän ei näytä noudattaneen minkäänlaista pysyvää periaatetta. Paria taloa hän ei ollut tarkastellut ollenkaan, pari mitannut tarkkaan kaikkine maineen ja mm. Lampolalta jättänyt ulko-omistukset mittaustensa ulkopuolelle. Lieneekin ollut niin, että Vettervik katsoi ohjeiden sallivan hänen itse päättää, miten toimia tällaisissa tilanteissa, vaikka olisi saanutkin aatelin maat mitata. Kruunun puolesta esimerkiksi Lampolan vajavaiset mittaukset saattoivat kuitenkin olla epätyytyttäviä.

Kartat kertovat varsin paljon myös Halikosta itsestään, eivät vain kartoitustyöstä. Maataloudesta on havaittavissa, että se oli varsin monipuolista. Esimerkiksi humalatarhojen omistus oli verrattain yleistä, kuten tosin kruununkin oli halunnut. Myös verotuksellisesti huomioitavia hampumaita ja kaalimaita alueen taloilla oli, vaikkei läheskään yhtä suuressa mitassa kuin humalatarhoja. Niiden merkitys lieneekin ollut ainakin taloudellisessa mielessä varsin vähäinen. Peltoaloissa näkyy selvästi talojen erilainen tilanne: niiden varallisuuserot olivat varsin suuret mm. siksi, että osa taloista oli päässyt vapaammin kasvamaan. Peltoalojen erot olivat kuitenkin vähäisempiä kuin niittymaissa, mikä viittaa mm. siihen, että useamman talon kylissä oli helpompaa saada käyttöön uutta niittyä kuin raivata yhteistä peltoa. Omien peltopalstojen osuushan oli näissä kylissä mitätön. Myös yksinäistalojen kohdalla peltoalojen vaihtelu oli pienempää kuin niityissä. Tämä johti kokonaisuudessaan varallisuuserojen kasvamiseen peltojen ja niittyjen tuoton, ja sitä kautta suuremman tai paremmin ruokitun karjan ja kasvaneen viljasadon johdosta.

Niittymaissa onkin havaittavissa todella suuret vaihtelut sekä pinta-aloilta että tuottavuudelta, mihin varmasti oli vaikuttanut useiden talojen naapureiden läheisyys ja niiden vahva asema. Samalla tavalla kylissä olivat kasvaneet luonnollisesti veroluvultaan suuremmat tai luonnostaan voimakkaampaan ryhmään kuluneet talot, kuten ratsutilat ja rälssin talot, viimeainitut kaiketi emotilojensa tuen avulla. Vaikka Halikossa niittymaa ei nähdyllä tavalla ollut laadultaan kovin hyvää, pääsi moni talo sijaintinsa ansiosta kompensoimaan muuten heikkoa asemaansa paikallisesti paremmalla maalla. Tällainen oli mm. Marttilan kylä, joka nautti tutkitun alueen parhaista niityistä. Useamman talon kylissä paras maa oli tosin monesti päätynt ”mahtitaloille”, jolloin muiden mahdollisuus tilanteen tasoittamiseen oli oman niittyalan raivauksessa, mikä olikin ollut paljon helpompaa ja joustavampaa kuin peltojen kohdalla. Talojen oli silti ollut tyydyttyvä siihen maahan, mitä niiden mailla oli, kuten mm. Puotilalle oli tapahtunut. Se oli tosin voinut yksinäistalona ja ratsutilana raivata niittymaata muuten riittävästi. Tutkimusalueen huono niittymaan laatu selittää osin talonpoikaiston niukkaa toimeentuloa, mutta osaltaan myös sitä, miksi seutu kuului maakunnan tasolla karjamäärältään vähäiseen ryhmään, vaikka kylvöalat ja niittymaan määrä periaatteessa olisivat joillain taloilla olleetkin kohtuullisen suuret.

Peltomaa ei Halikossa ollut Padanojan taloa lukuun ottamatta kovinkaan hyvää, mikä osaltaan myös selittää paikallisten niukaksi todettua elintaso. Halikossa vallitsi 1600-luvun lopussa selvästi ns. kaksivuoroviljely, jossa puolet maa-alasta oli kulloinkin kesannolla. Jäljelle jäävä osa oli vielä pääasiassa jaettu melko tasan kahdelle eri kylvölle. Vaikka Mört ei Kokkilassa ollutkaan tehnyt vastaavia erittelyjä, voidaan perustellusti olettaa niin olleen sielläkin. Kolmivuoroviljely ei siis ollut vielä levinnyt alueelle. Toinen molempien maanmittarien töistä ilmenevä teknistaloudellinen seikka on sarkajaon olemassaolo. Tämä näkyy niin karttakuvassa, pelto- ja niittypalstojen nimeämisessä kuin karttojen talojen kyläosuuksissa. Sarkojen ja maitten määrähän pohjautui talon verolukuun ja sarkojen avulla oli mittaus- ja maataloustekniikan sallimissa rajoissa mahdollista saada pinta-alat ja verot vastaamaan toisiaan. Mm. Rikalan kylän tulokset osoittavat lounaisessa maanosassa yleisen kuuden kyynärän mittaisen tangon olleen käytössä Halikossakin. Vaikka monin paikoin sarkajaon toteutuksessa ehkä olikin eroja, näyttää tutkimusalueella pitäytytyn menetelmään, jossa kukin talo sai kustakin lohkoista useita kapeita sarkoja ja ylimenneet osat oli jaettu vaikkapa poikittaisiin sarkoihin. Osin yllättävää on se, että sarkajakoa on nähtävissä käytetyn eräissä tapauksissa myös niittymailla. Vaikka yhteiset niityt oli toki nimetty tankoniityiksi ja oletettavasti pääosa oli silti kokonaisina lohkoina, joiden sato sitten jaettiin osuuksiin, on Salontaan haan kohdalla karttakuvassa kuitenkin osoitus oikeista saroista.

Paikallishistorioissa ei ole käsitelty vuosisadan lopun peltoalatietoja. Ja vaikka Jutikkala on katsonut 1600-luvun aikana usein vain palautetun käyttöön vanhoja peltomaita, esimerkiksi tutkimusalueella harvinaiset autiot maathan toki haluttiin kernaasti ottaa uudelleen käyttöön, on tutkimuksen tuloksissa kuitenkin selvästi viitteitä siitä, että peltoalat olisivat vuosisadan kuluessa oikeasti kasvaneet. Oletettavasti samantapainen nouseva kehitys on tapahtunut myös niittymaissa, joita olikin monella talolla varsin hyvin. Tulokset osoittavat todeksi myös sen, etteivät lampuotien viljelemät rälssitilat olleet automaattisesti paremmassa asemassa kuin talonpoikaistilat. Mielenkiintoista on myös se, että vaikkei Halikkoa ole pidetty edistyneimpänä peltojen ojitusseutuna, näyttää niitä Vettervikin mukaan jo tuolloin alueella olleen.

Ulko-omistusten rooli oli tutkitun Halikon osalta 1600-luvun lopulla jo ratkaisevasti vähentynyt. Muissa pitäjissä ei ollut enää peltomaita ja niittyjäkin oli niissä vain muutamalla talolla, nekin vähäisiä. Sen sijaan Halikon pitäjän sisällä oli useallakin talolla naapurikylissä niitypalstoja. Pääasiassa maat olivat kuitenkin kunkin kylän tai yksinäistalon luona, poikkeuksena ehkäpä vain Kokkilassa Olof Mörtin mittaaman talon niityt. Uudismaitakaan ei monta ollut ja niitynraivauksen sekä kaskeamisen osalta maanmittarien tulokset viittaavat siihen, että niiden aika oli pääsääntöisesti ohi. Vaikka Johan Vettervik tarkasteli myös kydöttämistä, jota olikin verrattain monessa kylässä harrastettu, näyttää siltä, ettei siinä suinkaan aina ollut kyse niityn- tai pellonraivaukseen tuolloin kelvanneesta maasta.

Kalastusmahdollisuuksien tarkastelu paljastaa, että tutkimusalueen Halikko oli siltä osin varsin huonossa asemassa. Silakkavesiä ei taloilla ollut ja kalavedet olivat muutenkin vähäpätöisiä. Lieneekin niin, että seudulla oli jo laajemmasta kalastuksesta luovuttu. Särjet ja muut suomuskalat merkitsivät silti yksittäisille taloille varmasti paljonkin. Metsät olivat myös omasta puolestaan varsin vaatimattomia, sillä puusto oli suurelta osalta pientä ja harvaa. Tämä heijastui sitten metsien hyötykäyttöön, jossa vain muutamalla talolla oli järeämpiin tarpeisiin kelvannutta metsää, kuljetusmahdollisuuksien vielä rajoittaessa etäisyyksiä. Pienempiin tarpeisiin sopivaa metsää oli varsin hyvin, joskaan ei tietenkään tasaisesti joka talolla. Täytyy tosin aina muistaa, että metsien tarkastelu rajoittui niiden taloudelliselta kannalta kruunulle merkittäviin osa-alueisiin.

Tiestö osoittaa kulkuväyläverkoston olleen jo 1600-luvun lopussa varsin kattava. Suuri Rantatie oli tietysti siltoineen suurin väylä, mutta karttamateriaali tukee kuitenkin muidenkin teiden tutkittavuutta. Esimerkiksi Vaskiontien olemassaololle löytyy selkeät perusteet, vaikka mm. Masonen on esittänyt muuta. Se ei ole voinut olla mikään merkityksetön polku. Karttamateriaalista löytyy myös useita muita uria, niin Angelniemen

alueelta kuin sisämaasta, mikä viittaa lähes joka kylällä olleen edes jonkinlainen vakituinen yhteys muualle. Sattumanvaraisia reittejä ne eivät olleet, sillä silloin niitä tuskin olisi merkitty.

Taloudellisten laitosten osalta Halikko oli maatalousalueena varsin vaatimatonta seutua. Alueella oli toki melko paljon myllyjä, joita maatalousyhteisössä tarvittiinkin. Myllyjen laatu oli kuitenkin vaatimaton, viittaahan karttojen tieto siihen, että ne olivat varsin pieniä ja yksinkertaisia. Kaikki tutkimusalueen myllyt olivat vesimyllyjä, eikä karttamateriaalin pohjalta voida tuulimyllyistä sanoa mitään varmaa, vaikka Myllymäki sinällään sellaiseen saattaisi viitata. Myllyjä ei kuitenkaan ollut kaikilla taloilla, eikä niiden omistus aina seurannut talon suuruutta, vaikka köyhimmillä ei sellaisia ollutkaan. Tämä osoittaa varsin monen talon joutuneen jauhatuksessa turvautumaan toisten apuun. Sillä tarkkuudella, mitä varsin summittainen kihlakunnan kartta voi tarjota, voidaan todeta myllyjen seuranneen vuosisadan lopussa vanhoja paikkoja, mikä onkin tietysti luonnollista. Kihlakunnan karttaan verrattuna uutta tietoa on kalkkiuuni, mikä osoittaa kalkkipolttoa alueella harjoitetun, vaikkakin ilmeisesti kartanotalouteen liittyen. Erikoista on sen sijaan Angelniemen laivaveistämön puute kaikilta kartoilta. Kyläkarttojen kohdalla voi toki olla niin, ettei se niiden kuvaamille alueille sattunutkaan, mutta kihlakunnan kartan vajavaisuus saattaisi viitata siihen, ettei se ollut kovin merkittävä. Toisaalta kyse voi olla Hans Hanssonin unohduksesta.

Vaikka onkin ilmeisesti niin, ettei karttakuvasta voida tehdä päätelmiä rakennusmateriaalien tai savupiippujen levinneisyyden osalta, kertovat ne silti kylistä ja kyläyhteisöistä. Kartat osoittavat isojakoa edeltäneiden kyläyhteisöjen olleen Halikossa selvästi tyypillisiä länsisuomalaisia tiiviitä ryhmäkylä. Ne sijoittuivat pääosin aina yhteen kokonaisuuteen, jonka ympärillä olivat tiiviisti peltomaat, joiden ympärille tai vähän kauemmaksikin niityt sijoittuivat. Sama ilmiö on nähtävissä myös yksinäistalojen kohdalla. Mielenkiintoista on lisäksi kartoilla olevien torppien asema. Tulokset nimittäin viittaavat siihen, että paikalliset ratsutilat olivat ehättäneet ainakin muodollisten pykäliden edelle ja perustaneet niitä ennen kruunun taholta annettua lupaa. Puotilan ratsutila oli vieläpä nimetty kartanoksi, jollaiseksi se saatettiin hyvin mieltää ja joka se kokonsa takia ja säteriratsutilana toki oli, vaikkei kuulunutkaan alueen varsinaisiin suuriin sätereihin.

Siinä missä maanmittarit olivat monet talot nimenneet, ei heillä tällaista vakiintunutta tapaa ollut vielä kaikkien kruunun talojen kohdalla ollut. Niiden asukkaat olivat silti ilmeisesti olleet identifioinnin ja tietojen kannalta tärkeitä, koska isännät oli merkitty paitsi kruunun talonpoikaistalojen myös kruunun rusthollin kohdalla. Tutkimusalueen talot eivät olleet keskenään samalla varallisuustasolla, vaikka olisivatkin

olleet maanluontonsa puolesta yhtäläisiä. Vaikka mm. ”Kappelin talo”, eli Angelniemen kappalaisen puustelli, vaikuttaa sinällään vaatimattomalta, on se osoitus Angelniemen kappalaisen kohtuullisen hyvästä asemasta, olihan ilmeisesti juuri hänellä sen ansiosta oma talo. Rakennus viittaa lisäksi siihen, että Angelniemessä olisi ollut myös kirkkorakennus jo ainakin 1690-luvun puolimaissa, vaikkei sitä ehkä olisi 1650-luvulla ollutkaan. Seudun monipuolista sosiaalista koostumusta ilmentävät myös loput talot, mm. rälssitilat, joihin viimeainittuihin peruutustoimet eivät ilmeisesti Lorentz Creutzin tilaa lukuun ottamatta yltäneet. Vaikkeivät rälssitilat aina olleetkaan kyläyhteisöissä muita paremmassa asemassa, olivat ne kuitenkin monesti saaneet käsiinsä kylien parasta maata.

Kaikki talot, olivat ne sitten kruununtaloja tai ratsutiloja, osallistuivat maariitoihin toistensa kanssa, etenkin metsien ollessa niiden kohteina. Monesti maanmittarit eivät olleet uskaltaneet puuttua asiaan, mutta siellä, missä he saivat omasta mielestään riittävästi perusteita, he kyllä ottivat rohkeasti kantaa. Tällaisia tilanteita olivat mm., kun Vettervik ensin torjui perusteettomina nimismiehen vaatimukset Yttelän kylän Mattilan talon maista ja sitten kirkkoherran vaatimuksen rikalalaisen kruununtalon maihin. Kaikista suurimman huomion riidoista sai kuitenkin se, jossa Joensuun tilanhoitaja oli osallisena. Inspehtori Grabbehan oli halunnut koko Rikalan kylän jokirantaa. Vaikka Vettervik oli merkkinnyt tarkkaan kaikki asiaan kuuluneet seikat, oli hän todennut Grabben vaatimusten olleen täysin perusteettomia. Vaikkei Vettervik ollut Grabbea täysin voinut olla huomioimatta, oli hänen toimintansa silti kokonaisuutena osoitus siitä, että maanmittarit olivat rajariidoissa aktiivisia toimijoita ja tiedonvälittäjiä.

Olof Mört seurasi karttaa tehdessään monessa kohtaa perinteitä tai teki omia valintojaan, jättäen ohjesääntöjen vaatimukset sivuun. Monipuolisinta tietoa tutkimuskohteina olleista kartoista tarjoavatkin Johan Vettervikin työt. Tämä on täysin luonnollista, olivathan hänen aikanaan voimassa uusimmat ja tarkimmat säädökset ja kruunu koetti muutenkin puuttua aktiivisemmin kartoitustoimintaan. Tulosten mukaan Vettervik pyrki seuraamaan ohjeita varsin tarkkaan. Kuitenkin hänenkin osaltaan pitää todeta, ettei kaikilla osa-alueilla suinkaan aina toimittu virallisten sääntöjen mukaan, vaan maanmittarit näyttävät yhä hänenkin aikanaan monesti toimineen omien valintojensa ja mieltymystensä mukaisesti. Kartoitustyön yksityiskohtien tarkkuus on kuitenkin huomattavasti parempi, kuin esim. Olof Mörtin työssä.

Tutkitut kyläkartat kattavat Halikosta vain muutaman pienen alueen: osan Angelniemen kärjestä ja Halikonjoen varresta sekä pari muuta yksittäisen talon paikkaa. Niitä ei millään muotoa olisi edes Halikon pitäjän osalta voitu käyttää riittävän kattavana pohjana tuleville kihlakunnan kartoille, saati koko valtakunnan kartalle. Tältä osin on

selvää, ettei niitä voida pitää sellaisen tavoitteen pohjatyönä, vaikka niistä ehkä joitakin viitteitä laajempiin töihin olisi myöhemmin saatu.

10.2. Kartta historiantutkimuksessa

Karttoja voidaan käyttää historiantutkimuksessa hyväksi huomattavasti enemmän kuin nykyään on ajateltu. Jo tämä tutkimus, joka tosin on kiinnittynyt lähinnä kartografian ja paikallistason historiaan, avaa paljon mahdollisuuksia, joita ei ole huomattu. Kartat eivät ole vain oma erillinen kokonaisuutensa, josta on hyötyä vain maanmittauksen historiassa, vaan lähdemateriaali, joka voi tarjota jotakin lähes kaikille tutkijoille.

Huomattavan tärkeitä kartat olisivat esimerkiksi taloushistoriassa. Karttoihin on nimittäin koottu kattavasti tietoutta alueen talouselämään liittyneistä asioista. Mittaussäännöstön mukaan kartoille tuli merkitä erilaiset taloudelliset laitokset, joista voidaan nähdä, mitä milläkin alueella oli ja kuinka laajaa jokin toiminta oli. Toisaalta verotustiedoista on mahdollista tehdä johtopäätöksiä taloudellisesta kannattavuudesta. Tämän lisäksi kartat ovat verraton lähde erityisesti maatalouden tutkimuksessa, olihan maatalous yksi tärkeimmistä karttakuvauksen kohteista. Kartat voisivat kertoa tutkijalle viljellyistä alueista, tuotannosta ja satoisuudesta. Pitkällä aikavälillä voidaan havainnoida viljelyn kehittymistä, muuttumista ja laajentumista. Vanhoista kartoista voidaan löytää myös niiden aikaisia kehittämisajatuksia, siis kuinka jotakin oli arvioitu voitavan paremmin hyödyntää. Esimerkiksi sarkajako ja isojaon tuomat muutokset näkyvät karttakuvassa selkeästi. Myös metsien käyttö näkyy hyvin, esim. se, mitä milloinkin oli käytettävissä kaskeamiseen. Kehitysmahdollisuudet kiinnostivat kruunua varmasti siksin, että maavero oli 1600- ja 1700-lukujen aikana valtion tärkein tulolähde.⁵⁰⁹ Samoin kartat heijastelevat maatalouden teknisiä ja poliittisia vaatimuksia sarkojen ja myöhemmin isojaon myötä. Myös muu taloushistoriallinen tutkimus saisi karttamateriaalista oman, vielä suurelta osalta hyödyntämättömän lähdemateriaalin, jossa näkyy vaikkapa sahojen ja ruukkien ym. kehittyminen.

Kartat tarjoaisivat loistavan lisälähteen myös mm. väestö- ja asutushistoriaan. Pitkän aikavälin kehitystä voi seurata mm. asutuksen leviämisenä uusille alueille, uusina taloina jne. Samalla voi tarkkailla myös asutuksen pysyvyyttä, josta esimerkiksi nimistö tarjoaa oman tietonsa. Karttojen pohjalta saa lisävalaistusta tilojen määrään ja niiden

⁵⁰⁹ Jutikkala 1985, 29.

sijaintiin. Myös omistajuuden kehitystä voi tämän avulla seuraila.⁵¹⁰ Parhaimmillaan voi keskittyä hyvinkin mikrohistoriallisiin tapahtumiin, seuratessaan esimerkiksi muutaman talon tai kylän vaiheita historian murroksissa.

Myös sosiaalishistoria voisi saada vanhoista kartoista oman kelvollisen lähdemateriaalinsa. Vaikkapa kylänmuodostus näkyy kartoista erinomaisen hyvin, kuten ryhmäkylien hajoaminenkin. Samaten kartat kertovat myös sosiaalisista asemista. Niistä näkyy, kuka oli kylän mahtimies suurine maaomistuksineen ja kuinka suuret varallisuuserot tältä osin olivat. Kartat paljastavat paljon myös alustalaissuhteista ja siitä, oliko seudulla säätyläistöä kartanoineen ja virkataloineen. Jopa seudun mahtialueiden sijainti paljastuu omistusten kautta. Myös reduktiot vaikuttivat karttojen tekoon ja materiaalista on helposti selvitettävissä, minkälaista maaomaisuutta oli aatelille luovutettu ja minkälaista maaomaisuutta otettiin taas kruunun haltuun. Ahkera tutkija voi perehtyä karttojen avulla hallintohistoriaankin, onhan niissä nähtävissä kunkin aikakauden hallinnolliset jaot läänitasolta kihlakuntien ja pitäjien kautta kylätasolle. Karttamateriaalin avulla olisi mahdollista paneutua jopa kiistakysymyksiin. Kartat mahdollistavat jopa pääsyn osittain aivan mikrohistorian tasolle. Tämä siitä syystä, että niiltä on sopivin edellytyksin nähtävissä yksittäistenkin talojen ja henkilöiden asioita. Esimerkiksi tutkimusalueella pappilan ja Joensuun tilanhoitajan maa-aluevaatimukset tarjoaisivat hedelmällisen lisän kyseisten tahojen muun tutkimuksen oheen. Kruunun talojen osalta olisi jopa tiedettävissä asukkaiden nimiä, mikä taas auttaisi sukuhistorioiden kirjoittamisessa.

Paitsi edellä mainituilla aloilla, voi vanhojen karttojen kautta perehtyä myös liikenne- ja tätä kautta kulttuuriyhteyksiin. Kartoilta voidaan seurata esimerkiksi tiestön kehittymistä ja tieverkon tihentymistä, kuten myös satamien määrää ja sijaintia sekä vesireittejä. Nämä kertovat liikennemuotojen historiasta, mutta pitää muistaa jokaisen tällaisen yhteyden olleen samalla kulttuurillisten vaikutteiden välitysreitti.

Karttatutkimus täydentäisi myös historian tutkimuksessa saatavaa tietoa Suomen asutuskehityksestä ja väestöhistoriasta. Jorma Keränen on todennut, että kartta-aineisto tarjoaisi huomattavan lähteen asutuskehityksen tutkimukselle. Samalla hän kuitenkin on todennut, ettei aineisto ole ainakaan Sisä-Suomen osalta kattavaa, etenkin ennen isojakoa.⁵¹¹ Keräsen näkemys on hieman vanhentunut. On totta, ettei etenkin vanhemmilta ajoilta ole koko maata kattavaa karttamateriaalia, mutta tuhannet

⁵¹⁰ Myös rakennuskannan muuttumista voi varauksin seuraila. On nimittäin jopa sanottu, että savupiippujen yleistymistä voidaan seurata kartoista. Kuitenkin 1600-luvun lopussa sellaiset olivat jo Länsi-Suomessa yleisiä, vaikkei niitä käsitellyillä kartoilla näkyntykään. Tämän osalta joudutaankin toteamaan sen olleen enemmänkin kartanpiirtäjän tottumuksista johtuvaa, eli piipun puuttuminen ei välttämättä merkitse sen puuttumista todellisuudessa.

⁵¹¹ Keränen 1984, 52-53.

maakirjakartat tarjoaisivat silti lähes ehtymättömän lähteen ja lähtökohdan tällaisille tutkimuksille. Karttamateriaali tarjoaa myös hyvät näkökulmat asutuksen kehittymiseen: esimerkiksi tutkimusalueen kartat tarjoaisivat mahdollisuuden tarkastella asutustilanteen muutoksia ennen suuria kuolovuosia. Vuodet 1696-1697 olivat maamme suurimman väestökatastrofin aikaa ja jopa 150 000 ihmisen on arveltu tällöin menehtyneen. Vaikka suurin osa menehtyneistä olikin tilattomia, vaikutti katastrofi suuresti myös tilalliseen väestönosaan.⁵¹² Tätä kautta kuolovuosia edeltävä materiaali ja tiedot autioitumisesta täydentäisivät toisiaan.

Edellä ollut on vain lyhyt ja epätäydellinen katsaus niihin historiantutkimuksen osa-alueisiin, joilla karttatutkimus voisi antaa lisävalaistusta. Eikä voida unohtaa myöskään kartografista tutkimusta itseään. Sehän kuvaa maanmittauksen kehittymistä ja sitä kautta omalta osaltaan maailmankuvan muutosta. Staffan Helmfridin mukaan Ruotsin valtakunnan kartoitustöiden perusteella olisi maailman kattavimman materiaalin pohjalta mahdollisuus tarkastella maankäytön ym. muutoksia.⁵¹³ Historiantutkimuksen ei tulisi pitää kartoja pelkkinä kauniina kuriositeetteina ja kuvina, minkä tämä tutkimus on em. tutkijoiden arveluiden ohella osoittanut perustelluksi.

⁵¹² Mäntylä 1988, 7, 70.

⁵¹³ Helmfrid 1991. Esimerkiksi Clas Tollin on tiivistänyt muutamia seikkoja, jotka ovat kartoista selvästi nähtävissä. Näitä ovat muutama mainitakseni mm. rakennuskanta, viljelykierron, omistusolosuhteet, maanluonto ja maan jako eri käyttötarkoituksiin. Ks. Tollin 1996, 51. Kostetin sanoja lainatakseni on hyvä todeta maantieteellisten karttojen kuvaavan maailmankuvan ja tieteen kehitystä geometristen mittausten tukeksi maaseudun tutkimisen eri puolia, missä auttaa karttamateriaalin verrattain suuri informatiivisuus. Kostet 2000, 30, 32.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet:

Kansallisarkisto, Helsinki:

Maanmittaushallituksen kartat

Kihlakunnan kartta:

MH5

(Halikon kihlakunnan ja Kemiön vapaaherrakunnan kihlakunnan kartta.)

Maanmittaushallituksen (MH) maanmittausarkisto, 1600-luvun karttakirjat

Kyläkartat:

a2a:1, a2a:2, a2a:3, a2a:4, a2a:5, a2a:6, a2a:7 sekä a2a:8

(Halikon pitäjän alueen geometrinen mittausten kartat)

a2a:9, a2a:10, a2a:11, a2a:12, a2a:15, a2a:16, a2a:17 ja a2a:27

(Muut käytetyt geometrinen mittausten kartat)

Jyväskylän maakunta-arkisto:

Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY), Halikko 1540-1713

Mikrofilmirulla SAY5

Vuodet 1694-1713

Maakirjat v. 1845

Mikrofilmirulla Mh-7

Turun- ja Porin lääni

Internet-lähteet:

Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen digitaalinen karttakokoelma

(Internet-osoite: <http://www.csc.fi/maakirjakartat/> [Tarkistettu 18.9.2002]) ja/tai

(Internet-osoite: <http://www.virtuaaliyliopisto.fi/vanhatkartat/maakirjakartat/index.html> [Tarkistettu 18.9.2002])

Kyläkartat:

a2a:1, a2a:2, a2a:3, a2a:4, a2a:5, a2a:6, a2a:7 sekä a2a:8

(Halikon pitäjän alueen geometrinen mittausten kartat)

a2a:9, a2a:10, a2a:11, a2a:12, a2a:15, a2a:16, a2a:17 ja a2a:27

(Muut käytetyt geometrinen mittausten kartat)

Sveriges geometriska jordeböcker

(Ruotsin maanmittauslaitoksen maakirjakarttoihin ja niiden historiaan johdatteleva projektisivusto)

(Internet-osoite: <http://www.metria.com/Jordeboken/index.html> [Tarkistettu 18.9.2002])

Lähdejulkaisut:

Kuningas Kristoferin maanlaki: Kuningas Kristoferin maanlaki. Herra Martin suomentamana. Näköispainos (valokuvajäljennös) Suomalaisen kirjallisuuden seuran vuonna 1905 julkaisemasta E. N. Setälän ja M. Nyholmin (Airila) toimittamasta laitoksesta. Valtion painatuskeskus. Helsinki. 1987.

Samlingar i landtmäteri I: Samlingar i landtmäteri. Första samlingen, Instruktioner och Bref 1628 – 1699, (toim. Viktor Ekstrand). Isaac Marcus' Boktr.-Aktiebolag. Stockholm. 1901.

Kirjallisuus:

Ahvenainen 1984: Ahvenainen, Jorma, Suomen sahateollisuuden historia. WSOY. Porvoo.

Airas 1960: Airas, Olavi, Angelniemen seurakunnan historia. Kaleva. Oulu.

Bratt 1958: Bratt, Einar, En krönika om kartor över Sverige. Generalstabens litografiska anstalt. A Börtzells Tryckeri Aktiebolag. Esselte AB. Stockholm.

Cserhalmi 1999: Cserhalmi, Niklas, Fårad mark: Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Sveriges Hembygdsförbund. BTJ Tryck. Lund.

Ehrensvärd 1991a: Ehrensvärd, Ulla, Militär kartläggning i Baltikum, Pommern, vid gränsen mot Norge och i Finland. Teoksessa Kartor - fem seklers svensk kartografi, (av Ulla Ehrensvärd). Armémuseum. Krigsarkivet. Tryck Norstedts Tryckeri. Stockholm.

Ehrensvärd 1991b: Ehrensvärd, Ulla, Sjömän och missionärer upptäcker Norden. Teoksessa Kartor - fem seklers svensk kartografi, (av Ulla Ehrensvärd). Armémuseum. Krigsarkivet. Tryck Norstedts Tryckeri. Stockholm.

Ekstrand 1901: Ekstrand, Viktor, Samlingar i landtmäteri. Första samlingen, Instruktioner och Bref 1628 – 1699, (toim. Viktor Ekstrand). Isaac Marcus' Boktr.-Aktiebolag. Stockholm.

Ekstrand 1903: Ekstrand, Viktor, Svenska landtmätare 1628 – 1900. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. Uppsala.

Gardberg 1981: Gardberg, C. J., Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle, (toim. Päiviö Tommila et al.). Kunnallispaino. Vantaa.

Gustafsson 1933: Gustafsson, Alfred A., Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsinvallan aikana, teoksessa Suomen maanmittauksen historia, I osa. Ruotsinvallan aika, (toim. Kyösti Haataja et al.). WSOY. Porvoo.

Gustafsson 1935: Gustafsson, Alfred A., Maanjaot ja kylämuodostumat keskiajalla. Ylipainos aikakauskirjasta ”Maanmittaus”, N:o 1-2, v. 1935. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki.

Heino 1985: Heino, Ulla, Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 127. Gummerus. Jyväskylä.

Helmfrid 1991: Helmfrid, Staffan, Lantmäteriet – vårt äldsta kartverk. Teoksessa Kartor - fem seklers svensk kartografi, (av Ulla Ehrensvärd). Armémuseum. Krigsarkivet. Tryck Norstedts Tryckeri. Stockholm.

Hirviluoto 1992: Hirviluoto, Anna-Liisa, Esihistoriallisen ajan Halikko. Teoksessa Halikon historia I, (Anna-Liisa Hirviluoto ja Kari Pitkänen). Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Hofberg 1876: Hofberg, Herman, Svenskt Biografiskt Handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och qvinnor från reformationen till närvarande tid. Efter tryckta källor och medelst nya bidrag samlade och utarbetade af Herm. Hofberg. Förra Delen. Alb. Bonniers Boktryckeri. Stockholm.

Jokipii 1956: Jokipii, Mauno, Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I. Suomen historiallisen seuran historiallisia tutkimuksia 48:I. Forssan kirjapaino Oy. Forssa.

Jutikkala 1958: Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia (Toinen, uudistettu ja lisätty laitos). Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 257. osa. Turun sanomalehti ja kirjapaino osakeyhtiö. Turku.

Jutikkala 1980: Jutikkala, Eino, Suurten sotien ja asutusekspansion kaudet. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.

Jutikkala 1983a: Jutikkala, Eino, Talonpoika – aatelismies – kruunu. Maapolitiikkaa ja maanomistusoloja Pohjoismaissa 1550-1750. Suomen Historiallinen Seura ja Suomen Kirjallisuuden Seura. WSOY. Juva.

Jutikkala 1983b: Jutikkala, Eino, Tilusjaot ja tilusmittaukset ennen isojakoa. Teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633-1983, (toim. Niilo Luoma et al.). Valtion painatuskeskus/Maanmittaushallituksen Karttapaino. Helsinki.

Jutikkala 1985: Jutikkala, Eino, Oliko Suomi taloudellisen riiston kohteena? Teoksessa Suomen asema Ruotsin valtakunnassa, (toim. Camilla Nemlander-Sjöberg). Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto. Hakapaino. Helsinki.

Juva 1955: Juva, Mikko, Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhtasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600-1808), teoksessa Varsinais-Suomen historia VII:3-4, (toim. Einar W. Juva et al.). Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino. Turku.

Kallio 1930: Kallio, V. J., Halikon historia. Forssan Kirjapaino O.Y. Forssa.

Kaukiainen 1980: Kaukiainen, Yrjö, Suomen asuttaminen. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.

Keränen 1984: Keränen, Jorma, Asutushistorian tutkimusongelmia. Teoksessa Historioitsija – taaksepäin katsova profeetta. Mauno Jokipiille omistettu juhlakirja, (toim. Jorma Keränen, Erkki Markkanen, Ilkka Nummela, Toivo Nygård ja Heikki Rantatupa). Studia Historica Jyväskyläensia 30. Saarijärven Offset Ky. Saarijärvi.

Keränen 1989: Keränen, Jorma, Hyviä ja huonoja vuosia. Ilmastovaihtelut historiallisten ilmiöiden selittäjinä. Teoksessa Pysy lujana omalla maalla! Erkki Lehtiselle omistettu

juhlakirja, (toim. Erkki Markkanen, Ilkka Nummela, Toivo Nygård, Heikki Rantatupa ja Teppo Vihola). *Studia Historica Jyväskyläensia* 40. Gummerus. Jyväskylä.

Kostet 1995: Kostet, Juhani, *Cartographia urbium Finnicarum: Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa*. Sarjassa *Monumenta cartographica septentrionalia*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Kirjapaino Raamattutalo. Pieksämäki.

Kostet 2000: Kostet, Juhani, 1600-luvun kaupunkikartat. Teoksessa *Kartta historian lähteenä*, (toim. Heikki Rantatupa). Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Kopijyvä. Jyväskylä.

Laurikkala 1961: Laurikkala, Saini, *Elämää Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvulla*. Teoksessa *Varsinais-Suomen historia VII:5-6*, (toim. Einar W. Juva et al.). Uuden Auran Oy:n kirjapaino. Turku.

Lilius 1981: Lilius, Henrik, *Kaupunkirakentaminen 1617-1856*. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle*, (toim. Päiviö Tommila et al.). Kunnallispaino. Vantaa.

Lindh 1928: Lindh, Erik, *Kongliga Björneborgs regemente. Anteckningar om Satakunda knektars del i Sverige-Finlands krigshistoria*. Svenska Litteratursällskapet i Finland CCIV. Mercators Tryckeri Aktiebolag. Helsingfors.

Läntinen 1981: Läntinen, Aarre, *Kuninkaan ”perintöä ja omaa” (arv och eget)*. Kameraalihistoriallinen tutkimus Kustaa Vaasan maaomaisuudesta Suomessa vuosina 1531-1560. *Studia Historica Jyväskyläensia* 21. Tampereen Pikakopio Oy. Tampere.

Läntinen 1984: Läntinen, Aarre, *Satakunnan ratsastalot ja rusthollit*. Teoksessa *Historioitsija – taaksepäin katsova profeetta*. Mauno Jokipiille omistettu juhlakirja, (toim. Jorma Keränen, Erkki Markkanen, Ilkka Nummela, Toivo Nygård ja Heikki Rantatupa). *Studia Historica Jyväskyläensia* 30. Saarijärven Offset Ky. Saarijärvi.

Masonen 1989: Masonen, Jaakko, *Hämeen Härkätie. Synty ja varhaisvaiheet*. Varhainen maaliikenne arkeologisena sekä historiallisena tutkimuskohteena. Tiemuseon julkaisuja 4. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Matinolli 1976a: Matinolli, Eero, *Kruununverotus*. Teoksessa *Varsinais-Suomen historia VI: 3-4*, (toim. Vilho Niitemaa et al.). Turun keskuskirjapaino. Turku.

Matinolli 1976b: Matinolli, Eero, *Lääninhallinto*. Teoksessa *Varsinais-Suomen historia VI: 3-4*, (toim. Vilho Niitemaa et al.). Turun keskuskirjapaino. Turku.

Mäntylä 1969: Mäntylä, Ilkka, *Ja yhteinen rahvas todisti*. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista. WSOY. Porvoo.

Mäntylä 1988: Mäntylä, Ilkka, *Kruunu ja alamaisten nälkä*. 1690-luvun katovuosien verotulojen vähennys Pohjanmaalla ja esivallan vastatoimenpiteet. *Scripta Historica XIII. Acta Societatis Historicae Ouluensis*. Koillissanomien Kirjapaino. Kuusamo.

Niemelä 1997: Niemelä, Osmo, *Suomen karttojen tarina 1633-1997: näin Suomi kartoitettiin katseltavaksi*. Karttakeskus. Vantaa.

Nygård 1989: Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 150. Gummerus. Jyväskylä.

Oja 1955: Oja, Aulis, Keskiaikaisen ”Etelä-Suomen” asutus ja aluejaot. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa.

Paulaharju 2000: Paulaharju, Jyri, Sotilaskartat. Teoksessa Kartta historian lähteenä (toim. Heikki Rantatupa). Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Kopijyvä. Jyväskylä.

Perälä 1985: Perälä, Tauno, Turun kaupunki 1600-luvulla. Teoksessa Turun seitsemän vuosisataa (toim. Eero Kuparinen), toinen painos. Turun Historiallinen Yhdistys. Ekenäs Tryckeri Aktiebolag. Tammisaari.

Piispa 2000: Piispa, Matti, Petter Schäferin elämästä. Teoksessa Minä Pietar ja minä Anna. Päiväkirja vuosilta 1707-1714, (toim. Matti Piispa). Otava. Keuruu.

Pirinen 1955: Pirinen, Kauko, Kirkkoreduktio Varsinais-Suomessa ja sen seuraukset. Teoksessa Varsinais-Suomen historia V:2-4, (toim. Einar W. Juva et al.). Kirjapaino Polytypos. Turku.

Pirinen 1962: Pirinen, Kauko, Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 55. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa.

Pitkänen 1992: Pitkänen, Kari, Historiallisen ajan Halikko kunnallishallinnon alkuun. Teoksessa Halikon historia I, (Anna-Liisa Hirviluoto ja Kari Pitkänen). Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Ranta 1981: Ranta, Raimo, Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle, (toim. Päiviö Tommila et al.). Kunnallispaino. Vantaa.

Rantatupa 2000: Rantatupa, Heikki, Maakirjakartat. Teoksessa Kartta historian lähteenä, (toim. Heikki Rantatupa). Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Kopijyvä. Jyväskylä.

Renvall 1949: Renvall, Pentti, Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys. Teoksessa Varsinais-Suomen historia V:1. Varsinais-Suomen historia 1500-luvulla, (toim. Einar W. Juva et al.). Kirjapaino Polytypos. Turku.

Rinne 1963: Rinne, Toivo T., Varsinais-Suomen talonpoikaiskauppa, kalastus ja teolliset elinkeinot 1500-luvulla. Teoksessa Varsinais-Suomen historia V:5-6, (toim. Einar W. Juva et al.). Kirjapaino Polytypos. Turku.

Salminen 1993: Salminen, Tapio, Suuri Rantatie. Stora Strandvägen. Tiemuseon julkaisuja 7. Painatuskeskus Oy. Helsinki.

SAOB VIII 1926: Svenska Akademien Ordbok. Band VIII. Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel (i distribution). Lund.

SAOB XII 1933: Svenska Akademien Ordbok. Band XII. Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel (i distribution). Lund.

SAOB XIII 1935: Svenska Akademien Ordbok. Band XIII. Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel (i distribution). Lund.

SAOB XVI 1942: Svenska Akademien Ordbok. Band XVI. Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel (i distribution). Lund.

SAOB XIX 1952: Svenska Akademien Ordbok. Band XIX. Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel (i distribution). Lund.

Schäfer 2000: Schäfer, Petter, Minä Pietar ja minä Anna. Päiväkirja vuosilta 1707-1714, (toim. Matti Piispa). Otava. Keuruu.

Soininen 1975: Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 96. Forssan kirjapaino Oy. Forssa.

Soininen 1980: Soininen, Arvo M., Kaskiviljely. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.

Strang 2000: Strang, Jan, Suomen kartastot. Teoksessa Kartta historian lähteenä (toim. Heikki Rantatupa). Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Kopijyvä. Jyväskylä.

Säihke 1963: Säihke, Irja, Varsinais-Suomen maanviljelys ja karjanhoito 1500-luvulla. Teoksessa Varsinais-Suomen historia V:5-6, (toim. Einar W. Juva et al.). Kirjapaino Polytypos. Turku.

Tallgren 1931: Tallgren, A. M., Varsinais-Suomen esihistoria. Teoksessa Varsinais-Suomen historia I. Esihistoria, (toim. (Einar W. Juvelius et al.). Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino. Turku.

Tiihonen 1983a: Tiihonen, Paula, Ruotsin vallan kausi uudella ajalla (tekijän kirjoittamalta osalta), teoksessa Suomen hallintohistoria (Seppo Tiihonen ja Paula Tiihonen). Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Tiihonen 1983b: Tiihonen, Seppo, Ruotsin vallan kausi uudella ajalla (tekijän kirjoittamalta osalta), teoksessa Suomen hallintohistoria (Seppo Tiihonen ja Paula Tiihonen). Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Tollin 1996: Tollin, Clas, Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården. Almqvist & Wiksell Tryckeri. Uppsala.

Vaajakallio 1929: Vaajakallio, E.O., Suomen maanmittarit 1628-1928. Nimi- ja henkilöluettelo. Julkaisija Suomen maanmittari-yhdistys. Kirjapaino – Oy. Taito. Helsinki.

- Vakkilainen 1983:** Vakkilainen, Matti, Vanhoilla valtateillä: kruununteiden ja kansanpolkujen vuosisataisia vaiheita. Kauppakirjapaino Oy. Helsinki.
- Viertola 1974:** Viertola, Juhani, Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana, teoksessa Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen, (toim. Eero Lehtipuu et al.). Tie- ja vesirakennushallitus. Suomen Tieyhdistys. Esan kirjapaino Oy. Lahti.
- Vilkuna 1935:** Vilkuna, Kustaa, Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista, teoksessa Varsinais-Suomen historia III:1-2, (toim. Einar W. Juva et al.). WSOY. Porvoo.
- Vilkuna 1938:** Vilkuna, Kustaa, Varsinais-Suomen kansanrakennukset, teoksessa Varsinais-Suomen historia II:1-2, (toim. Einar W. Juva et al.) WSOY. Porvoo.
- Vilkuna 1994:** Vilkuna, Kustaa H. J., Valtakunnan eduksi, isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. Suomen Historiallisen Seuran Historiallisia Tutkimuksia 188. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Virrankoski 1980a:** Virrankoski, Pentti, Kalastus. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.
- Virrankoski 1980b:** Virrankoski, Pentti, Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.
- Virtanen 1938:** Virtanen, E. A., Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria, teoksessa Varsinais-Suomen historia II:1-2, (toim. Einar W. Juva et al.) WSOY. Porvoo.
- Wilmi 1991:** Wilmi, Jorma, Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. Studia Historica Jyväskyläänsia 43. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus and Sisäsuomi Oy. Jyväskylä.
- Wirilander 1950:** Wirilander, Kaarlo, Suomen upseeristo 1700-luvulla. Sosiaalishistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 34. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino OY. Helsinki.
- Wirilander 1953:** Wirilander, Kaarlo, Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718-1810. Virkatalonhaltijain luettelot. Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja III. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa.
- Åström 1980a:** Åström, Sven-Erik, Sahateknologia ja -ekologia. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi, (toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström). KK laakapaino. Helsinki.
- Åström 1980b:** Åström, Sven-Erik, Suomen ”vero” Ruotsille. Teoksessa Suomalais-ruotsalainen historian tutkijain symposio. Raportti symposiosta Olavinlinnassa, Savonlinna, Suomi, 21-23 huhtikuuta 1978. Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston julkaisuja. Karjaan kirjapaino. Karjaa.